

IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI
CSÁSZÁR ELEMÉR

HARMINCNYOLCADIK ÉVFOLYAM

III—IV. FÜZET

BUDAPEST
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
1928

TARTALOM.

TANULMÁNYOK, ÉRTEKEZÉSEK.

	Lap
<i>Horváth Cyrill</i> : Középkori László-legendáink eredetéről. II., bef. közl...	161
<i>Oláh Gábor</i> : Csokonai.....	182
<i>Speneder Andor</i> : Csiky Gergely mint regényíró.....	207
<i>Dézi Lajos</i> : Régi magyar verseskönyvek ismertetése. VIII. Körmen- dix	225

ADATTÁR.

Adatok Balassi Bálint életéhez. <i>Dézi Lajos</i>	252
Shakespeare-reminiscenciák Vörösmartyban. <i>Galamb Sándor</i>	257
Petőfi «Tündérkaland» c. ismeretlen töredéke. <i>Hegedüs Zoltán és Voinovich</i> <i>Géza</i>	262
A Boldog szerelem és az első Regék történetéhez. <i>Waldapfel József</i> ..	266
Csokonai mint könyvtáros-jelölt. <i>U. az</i>	271
Verseghy Ferenc néhány ismeretlen verse. <i>Horváth Konstantin</i>	273
Ányos hatásához. <i>Gulyás József</i>	281

KÖNYVISMERTETÉSEK.

Benedek Marcell: Délsziget avagy a magyar irodalom története. <i>Szinnyei</i> <i>Ferenc</i>	282
Kortársaink. Szerk. Hankiss János. 1—6. sz. <i>Hajdú Zoltán</i>	285
Bariska Mihály: Gróf Széchenyi István és a francia irodalom. <i>Angyal Dávid</i>	288
Lugosi Döme: Kelemen László és az első «Magyar játszó színi társaság». <i>Császár Ernő</i>	189
A Magyar Tudományos Akadémia Vörösmarty-kéziratainak jegyzéke. Összeállította: Brisits Frigyes. <i>Császár Elemér</i>	290
Csahihen Károly: Drámaíróink. <i>U. az</i>	292

IRODALOMTÖRTÉNETI REPERTORIUM.

Az 1928. évről. (I.) Kozocsa Sándor.....	294
--	-----

A szerkesztésért felelős:

CSÁSZÁR ELEMÉR (BUDAPEST, I., PAULER-U. 4.).

KÖZÉPKORI LÁSZLÓ-LEGENDÁINK EREDETÉRŐL.

(Második, bef. közlemény.)

De a monda képződésében kétségtelenül a legendairódalomnak is volt szerepe. Az a motivum, hogy a hős holta után segítségére siet népének, már a görög és római hagyományokban előfordul. Pausanias említi, hogy Marathonnál a vitéz Echetlaios parasztember képében az athéniek között harcolt; és miután nagy sereg barbárt agyonvert, hirtelen eltűnt az emberek elől. Viszont Leuktránál a thébaiakat Aristomenes segítette a spártaiak ellen, «noha nem volt többé az emberek sorában.»¹

Mikor A. Postumius diktátor a Regillus-tónál megütközött a tuscumliakkal, Castor és Pollux megjelent a csatában és a rómaiak részére állva megfutamította az ellenséges csapatokat. A makedoni háború alatt P. Vatinius egy éjjel Rómába menet két szépséges ifjúval találkozott, akik fehér paripán ültek és azt mondták neki, hogy Paullus elfogta Perses királyt. A hír utóbb valónak bizonyult. «Hogy pedig Castor és Pollux abban az időben is a római népért harcolt, megtetszett abból, hogy látták őket, amint a Iuturna tavánál *magukról és lovaikról az izzadságot mosogatták*; templomuk pedig, mely a forráshoz szolgált, magától kitérult.»²

A keresztény legendák őskorából figyelemre méltó jelenség Sz. Mercurius története. Régiségére jellemző, hogy már a *Vitae Patrum* első könyvében mint írott hagyomány van említve. «Egy nagy síkságra jutottunk, nevezet szerint Assia mezejére, ahol, mint olvasni lehet, Krisztus vértanúja, Mercurius, a hitehagyott Julianust megölte.»³ Az elbeszélés elmondja, hogy Julianus Apostatának, mikor a perzsák ellen indult, a caesareai püspök, Sz. Vazul és hívei hódolatuk jeléül árpakenyereket küldöttek. A császárt felbőszítette, hogy neki «baromnak való»

¹ *Graeciae descript.* 1, 32; 4, 32. V. ö. Günter, *Die christliche Legende des Abendlandes*. Heidelberg, 1910. 54—55. l.

² Valerius Maximus, *Dictorum factorumque memorabilium*, 1. könyv, 8. fejt. 1. sz.

³ *Vita S. Macarii Romani*, 4. fejt. V. ö. Hieronýmus, prolog. *Vit. S. Pauli*.

étellel alkalmatlankodtak. Megüzente a püspöknek, hogy a háborúból visszajövet megfizet Caesareának. Azon az éjjelen Sz. Vazul álmában a Boldogságos Szűz egyházában járt és látta az istenanyát, amint angyaloktól körülfogva trónuson ült és így szólt: «Hívjátok Mercuriust, végezzen Julianussal.» Volt pedig ama Mercurius egy katona, aki a keresztény hitért Julianustól vértanúságot szenvedett és a Sz. Szűz egyházában volt eltemetve. A mártir, kinek fegyverei az egyházban függtek, rögtön megjelent és fölkészült dolgára. Mindezt jól látta Vazul püspök álmában. Mikor fölébredt, tüstént elment a B. Szűz egyházába és fönyittatta Sz. Mercurius koporsóját. De a vértanunak sem testét, sem fegyvereit nem találták, holott az egyház öre megesküdt rá, hogy előtte való este mindent a maga helyén látott. Másnap a püspök újra elment az egyházba — és csodák-csodája: Sz. Mercurius ott feküdt koporsójában, lándzsája és egyéb fegyverei megszokott helyükön függöttek, csakhogy vérrel voltak borítva. Végre hirmondó érkezett és elbeszélte, hogy a csatában egy ismeretlen vitéz nagy merészen rányargalt Julianusra; dárdáját hatalmasan rázva nekitámadt, átdöfte és nyomtalanul eltűnt.¹

A IX. században Anastasius Bibliothecarius írja, hogy a barbárok egy alkalommal Thessalonikát ostromolták. Egyszerre észrevették, hogy a városból fegyveres csapat ront ki, élén fehér lovon egy gyönyörű ifju, kezében kereszt, és megrohanja őket. A pogányok úgy megrémültek, hogy mind futásnak eredtek, vagy félholtan, megdermedve álltak helyükön. A polgárok az utóbbiakat összefogdosták és kikérdezték, mitől ijedtek meg annyira. A rabok ekkép feleltek: «A mi seregünket azok a férfiak és rettenetes vezérük futamították meg, akiket rejtegettetek.» A polgárok ekkor vették észre, hogy érettük Sz. Demeter és angyalok harcoltak.²

¹ *Leg. Aur.* (Grässe) 30. fejr. V. ö. Vincentius Bellov., *Spec. hist.* 14. k., 43—44. fejr. A Mercurius-legenda eredetéről igen érdekes részlet olvasható Johannes Damascenusnál, *De imaginibus*, orat. 1. «Quod autem nova non sit imaginum inventio, sed antiqua . . . auscultes velim. Scriptum est in Vita B. Basilii, ab Helladio, eius discipulo atque in sede episcopali successoris scripta, ad tempus ex oculis evanescentem ac non multo post cruentum hostem tenentem.» V. ö. *Bibliotheca Mundi seu Speculi maioris Vincentii Burgundi* 4. k. Dvaci 1624. 557. l., utóbbról *Acta SS. Boll.* Okt. 10. k. 573. l.

² *De passione S. Demetrii mart.* Az esetet szakasztott így beszéli el János, thessalonikai érsek a VII. században a *Miracula S. Demetrii mart.* 14. fejezetében. V. ö. *Acta SS. Boll.* Okt. 4. k. 155—156. l. De hozzáteszi, hogy a lovagok vezérének arca az avar szökevények szerint fényes volt, mint a tűz; fehér ruhában, fehér lovon ült és consularis köntöst viselt. (Sz. Demeter u. i. mártirhalála előtt thessalonikai proconsul volt.)

A XI. században Sz. Emmerammus csodái közt olvasható egy hasonló eset. Arnulf császár a morvákkal hadakozott. Az ellenséget valami «ismeretlen és szépséges» férfiak nagy rémületbe ejtették. A hűledezők soraiból előugrott egy katona és élükre állva megújította a rohamot. De az ismeretlenek közül szintén kivált egy tiszteletre méltó ősz ember, a katona elé állott és megmondta neki, hogy ő Sz. Emmerammus; azzal megragadta paizsát és addig hányta-vetette, míg valamennyien futásnak eredtek.¹

Egy másik elbeszélés szerint a konstantinápolyi császár egyszer valami pogány néppel hadakozott. A pogányok keményen megverték a keresztényeket. Akkor a császár Sz. Oláf királyhoz esedezett. És ahogy újra megütköztek, a hadak élén hirtelen megjelent Sz. Oláf, korona a fején, fehér lovon, kezében fehér lobogó. Az ellenséget vad félelem szállta meg, mind megfutottak, iszonyú vereséget szenvedtek, és óriási zsákmány került a keresztények kezére.²

Guerranda városát a normannok szorongatták. A lakosság a város égi patronusához, Sz. Albinushoz folyamodott. Meg is jelent köztük egy ismeretlen lovag, fényes fegyverzetben, lóháton, tündöklő lándzsával és velök rohant az ellenségre. A normannok elszaladtak, rengeteg sokan elestek közülük, a városbeliek közül még csak sebesült sem akadt. Mikor a csatának vége volt, az ismeretlen lovagot senki se látta többé. A közhit angyalnak vagy Sz. Albinusnak tartotta.³

A XII. században följegyezték II. Henrik esetét. Henrik 1004-ben háborút viselt a lengyelek, csehek és morvák ellen, akik becsaptak országába. Az ellenség nagy sereget gyűjtött össze. A császár a csata előtt Sz. Adorján, Sz. Lőrinc és Sz. György segítségéért imádkozott. Azzal megütköztek. És Henrik egyszerre látta, hogy serege előtt Sz. György vitéz, a τροπαιοφόρος, Sz. Lőrinc, Sz. Adorján és egy angyal halad és az ellenséget megfutamtja.⁴

1190-ben Barbarossa Frigyes maroknyi hada Ikoniumnál nagy győzelmet aratott a hatalmas török seregen. A törökök azt beszélték, hogy a keresztények sorai előtt fehérbe öltözött, fehér lovakon ülő lovagok harcoltak ellenök és lehetetlen volt helytállaniok.⁵ Valamivel előbb hasonló eset történt Niceánál és Antiochia ostromában.⁶

Alfredus király ellen egy Gitro nevű pogány hadat indított. Alfréd és a keresztények nagy bajban voltak, mivel

¹ Pertz, *Mon. Germ. Hist.*, Script. 4. k. 551. l.

² *Vita S. Olaf: Acta SS. Boll.* Jul. 7. k. 118. l.

³ *Miracula S. Albini episcopi*, 3. fej.

⁴ *Vita S. Henrici imperatoris*.

⁵ *Acta SS. Boll.* Apr. 3. k. 154. l.

⁶ Uo. 152. l. V. ö. Okt. 4. k. 203—204. l. *Spec. hist.* 25. k. 101. fej.

a pogányok száma sokszorosán felülmúlta az övékét, s fejedelmük, Gítro, híres kemény vitéz volt. A veszedelemben Alfredus Sz. Neotushoz folyamodott. Ez meg is jelent a csatában; teljes fegyverzetben a had előtt haladt és rendre gázolta a hitetleneket. A pogányság elvesztette a csatát; aki tehette, elmenekült, de sokan fogságba kerültek és keresztényekké lettek. Egyszerre harminc előkelő pogány főúr keresztelkedett meg; három hét múlva Gítro is jelentkezett és maga Alfredus lett a keresztapja.¹

A XIII. századból Caesarius Heisterbachius közöl egy változatot. Az alkazári ütközet előtt a keresztések Sz. Jakab, Sz. Vince és egyéb dicsőült szentek segítségével könyörögtek, aztán nagy elszántsággal támadtak az ellenségre. A szaracénok vereséget szenvedtek és sokat elfogtak közülök. Ezek, mikor elvezették őket, azt beszélték, hogy valami emberfölötti, fényes fehér ruházatú, mellökön vörös keresztet viselő katonának futamították meg seregüket. «Ezt pedig, írja Caesarius, olyan emberektől hallottam, akik az ütközetben jelen voltak és az említett vallomást magoknak a szaracénoknak szájából hallották.»²

Viszont Jacobus a Voragine arról emlékezik, hogy Jeruzsálem bevételekor a létrán egy fehér öltözetű, ruháján vörös keresztet viselő hatalmas lovak, Sz. György vitéz vezette a falakra az ostromlókat.³

Még érdekesebbek Rodericus Toletanus följegyzései. Az érsek elmondja, hogy jó négyszáz évvel azelőtt Ranimirus király egy este azon tündődött, megütközzék-e a szaracénokkal. Éjjel megjelent neki Sz. Jakab apostol és biztatta, hogy támadjon és győzni fog. Úgy is lett. Beszélik, hogy a harcban Sz. Jakab is ott volt, fehér paripán, kezében zászló, és nagy része volt a győzelemben.⁴ Ugyancsak Rodericus szerint a mórok a xerezi csata után azt híresztelték, hogy az ütközetben egy lovat láttak; paripája fehér volt, egyik kezében zászlót, a másikban kivont kardot tartott. A lovat sok más fehér lovak követte, a levegőben pedig angyalok röpködtek. És mindezek, mondotta később számtalan mór, többet ártottak a szaracénoknak, mint a keresztények.⁵

A történetek közül kétségtelenül a magyar monda a leggazdagabb. Motivumai közül a fej-ereklyére vonatkozó elbeszélésnek csupán a Merkurius-legendában akad megfelelője; a harci csodára és az ellenség vallomására vonatkozó részhez a régi magyarság kiválóan tisztelt szentjének, Sz. Demeternek

¹ *Vita S. Neoti confess.*, 4. fejr.

² *Dialogorum* 8. könyv 61. fejr.

³ *Leg. Aur.*, (Grässe) 264. l.

⁴ *Rerum Hispanicarum* 4. könyv, 3. fejr. V. ö. *Acta SS. Boll.* Júl. 6. k. 27. l.

⁵ *Acta SS. Boll.* Máj. 7. k. 323. l.

«Magyarország patronusának»¹ legendája, a Caesarius-féle történet és a Rodericus xerezi csatája áll legközelebb.

V.

A XV. század második felében a *Dubniczi krónika* elbeszélésén kívül még néhány adalék járul a László-hagyományok összeirt anyagához.

1. JANUS PANNONIUS 1458-ban, Váradról Pécsre költöztekor szép búcsúzóverset ír és ebben megemlékezik a *szent király koporsójáról*: «Sudarunt liquidum sepulchra nectar»: a koporsóból nektár szivárgott.² Körülbelül egyidejűleg a jól ismert László-ének latin eredetijében is van egy hasonló értelmű sor: Oleum sudat sanctum sepulchrum: Olaj származik szent koporsóból.

A szentek koporsójából szivárgó olajat már akkor régóta ismerte a keresztény legenda-irodalom. A *Vitae Patrum*ban, úgy látszik, nem fordul elő, de Gregorius Turonensis szerint Sz. András apostol sírjából illatos, gyógyító erejű olaj patakzott,³ és ugyanő hasonlót állít Sz. Márton tours-i püspök koporsójáról.⁴ Utóbb, a X. század végén Adso apát értesít, hogy Sz. Bercharius sírjából olaj árad a betegek gyógyulására.⁵ Egyidejűleg ugyanily értelemben van szó Sz. Pál verduni püspök,⁶ Sz. Glodesindis sírhelyéről⁷ és Sz. Demeter testéről.⁸ A XII. század vége felé Sz. Amandus püspök írja, hogy B. Sergius vértanunak egy csontja olajat izzadott.⁹ A XIII. századból egyebek között Alex. Sz. Katalinról,¹⁰ Sz. Miklós püspökről¹¹ és magyarországi Sz. Erzsébetről¹² említik, hogy ugyanilyen kitüntetésben részesült.

2. Néhány évvel a *Dubniczi Krónika* után, a század nyolcvanas éveiben ismét *Temesvári Pelbárt* áll elő néhány legendás László-történettel. Az első Sz. László király temetésével van kapcsolatban. A papok a szokás és szabályok szerint a szent tetem fölött a halottak miséjét kezdték énekelni. «De azt beszélük, egyszerre fölarsant az angyalok szava és a hitvallók miséjének kezdetét harsogta».¹³

¹ *Acta SS. Hungariae*, sem. 2. Tyrnaviae 1744. 248. és 297. l.

² *Jani Pannonii poemata*. Trajecti ad Rhen. 1784. 1. r. 645. l.

³ *Miraculorum* I. 1. 31. fej.

⁴ *De gloria Confess.*, 9. fej.

⁵ *Vita S. Bercharii*, 21.

⁶ Pertz, *Mon. Germ. Hist. Script.* 4. k. 46. l.

⁷ Joh. Mettensis, *De translatione S. Glodesindis*, 2., 29–30. l. sz.

⁸ *Acta SS. Boll.* Okt. 4. k. 206–207. l.

⁹ *Historia inventionis S. Mauri episc. et soc. mart.*, 1. fej.

¹⁰ *Leg. Aur.* (Grasse) 915. l.

¹¹ Vinc. Bellovaconsis, *Spec. hist.* 13. k. 73. fej.; 24. k. 83. fej.

¹² Prileszky, *Acta SS. Ung.* sem. 2. Tyrn. 1744. 372. l.

¹³ Pelbárt, *De sanctis*, p. estiv. *De S. Ladisl.* s. 1. H.

A gyönyörű motivum mintája megvan Cantuariai Sz. Tamás későbbi vitáiban. Ott föl van jegyezve, hogy mikor a püspök temetésén a papok elkezdték a Requiemet, az angyalok belevágtak az énekbe és a vértanuk miséjét kezdték zengedezni. «És a szomorúság éneke az angyali öröm énekére változott». ¹

A *Pomerium* második csodájában az úgynevezett *kún aranyak* története van előadva, a harmadik Sz. László csodás vízfakasztásáról emlékezik. «Sz. László királyt csodálatos módon kísérte Isten kegyelme... Vele volt a tatárok ellen való hadakozásában is, midőn az Úr segítségével kiszalasztotta őket az országból. Azt mondják, hogy akkor a tatárok futtokban elszórták pénzüket, hogy a magyar hadak ráesve elmaradjanak mögöttük. De László imádkozott és a rengeteg pénz legott kővé változott. És ennek a pénznek maradványai, mint az arrafelé, Erdélyben megforduló emberek beszélik, mind maiglan megvannak. Sőt ugyanott még források is láthatók, melyeket a szent király a sziklákból csodálatos módon, könyörgésével fakasztott. És, mint állítják, a sziklában mind a mai napig megmaradt, mint a viaszban, László király leszúrt dárdájának és sisakjának nyoma». ²

Pelbárt, mint szavaiból kitetszik, az élő néphagyományból merítette értesüléseit. Ezek a népmondák azóta sem merültek feledésbe. Tordán szájról-szájra jár annak a hármas forrásnak története, amely állítólag Sz. László király kopájának, sisakjának és lova patkójának helyén tör elő a sziklából. A Muntye északnyugati aljában levő Király kútja-ról van szó, melyet állítólag a kunoktól üldözött, szomjuhozó fejedelem lándzsaszúrása fakasztott. A forrás először a dárdafúrta lyukból, utóbb még két üregből buggyant ki, közülük az egyiket a király táltoslovának patkója nyomta a kőbe, a másikat ivásra lehajlásakor letett sisakja. ³

Minden arra mutat, hogy Pelbárt ezt a tordai hagyományt ismerte. A forrásfakasztásnak azóta számos változatát közölték. ⁴ Velejük: hogy a szent király imádkozva és a sziklát fegyverével érintve szerez vizet szomjas katonái számára.

Mind a forrásfakasztás, mind a sziklába enyésző nyom régi, kedvelt motivuma a népköltésnek. Az előbbinek őstípusa kétségtelenül Mózes vízfakasztása a pusztában, ⁵ de nyomai a klasszikus hagyományokban is lelhetők. A szomjas Atalante egy vadászaton lándzsájával a sziklára csap és az ütés helyén legott

¹ U. o., p. hyem. *De S. Thoma Cantuariensi*, K. V. ö. *Leg. Aur.* c. 11. Használó esetről van szó Sz. Albert életében. *Acta. SS. Boll.* Aug. 2. k. 232. l.

² U. o., p. estiv., *De S. Ladisl.* s. 4. F.

³ Orbán Balázs, *Torda város és környéke*, Budapest, 1889. 416—417. l. V. ö. Erdély, honismertető folyóirat. 1905. 61. l.

⁴ *Ethnographia*, 36. évf. 52. l.

⁵ *Exodus* 17, 1—7; *Num.* 20, 1—11.

forrás buggyan fel.¹ Dionysos Kyparissiae felé haladtában thyrsus-botjával a földre üt és az ütés nyomán forrás támad.²

A keresztény legendának lényeges mozzanata az imádság; a földre, sziklára ütés, szúrás akárhányszor hiányzik a történetből. A IV. században Remete Sz. Antalról beszélnek, hogy egyszer a pusztában vándorolt társaival. Vizök elfogyott, magok is, tevéjük is majd meghaltak szomjúságukban. Antal atya szíve megesett rajtuk. Félrevonult, imádkozott. És ime: első könnyhullatására ott helyben bővizű forrás fakadt a földből.³

Gregorius Turonensis említi, hogy Sz. Márton püspök szamarának egyszer útközben inni adott egy szegény asszony. A püspök hálából, hogy az asszonynak ne kelljen vizért a messze kútra fáradnia, imádkozott és a földből legott dús forrás tűnt elő.⁴

A VII. században Jónás apát Sz. Columbanusról állítja, hogy imádságával egy sziklából forrást fakasztott, mely még az író korában is megvolt.⁵

Valamivel utóbb, a VIII. században Sz. Columbáról jegyzik föl, hogy egy alkalommal keresztelni akart, de vizet sehonnét sem tudtak keríteni. A szent férfiú, írja Sz. Adamanus, fölment egy sziklára, imádkozott, megáldotta a helyet és a kőből abban a pillanatban forrás szökött elő.⁶

A IX. században fr. Hucbaldus említ egy forrást, melyet Sz. Adelgundis apáca fakasztott a földből imádságával.⁷

A XI. században Simeon Stylitának hasonló tettére utalnak. A klastromnak nincs mit innia; Simeon könyörgésére megnyílik a föld és a támadt barlangszerű nyílás telve van vízzel.⁸

A XII. században megállapítják, hogy Sz. Patricius nem kevesebbszer, mint hétszer fakasztott könyörgésével kútftót a szomjúhozók számára.⁹

A bibliai tipushoz közelebb áll a következő régi elbeszélés. A fráterek kutat ástak a pusztában, de víz nem akart mutatkozni. Sz. Pior odament, leszállt a gödörbe, imádkozott, egy vassal háromszor a fenékre ütött és abban a pillanatban fölfakadt a víz.¹⁰

Az V. században Theodoretus cyprusi püspök beszéli, hogy Sz. Theodosius apát annak idején egy száraz szikla alá

¹ Pausanias, i. m. 3. k. 4. fejr. Id. Günter, *Die chr. Leg. des. Abendl.*, 58. l.

² Pausanias, i. m. 4. k. 38. fejr. V. ö. Günter, u. o.

³ *Vitae Patrum*, 1. k. *Vita S. Antonii*, 27. fejr.

⁴ *De miraculis S. Martini*, 4. könyv, 31. fejr.

⁵ *Vita S. Columbani*.

⁶ *Vita S. Columbae*, 2. könyv, 9. fejr.

⁷ *Vita S. Adelgundis*, 6. fejr.

⁸ *Vita S. Simeonis lat.*, 5. fejr.

⁹ Fr. Jocelinus, *Vita S. Patricii*, 16. fejr.

¹⁰ Heraclides, *Paradisus*, 27. fejr.

építette klastromát. Vizök nem lévén, fölment a száraz sziklára, imádkozott és istápjával ráütött a köre. Az ütés nyomán rögtön forrás buggyant föl és azóta ez táplálja a kolostor vízvezetékét.¹

A VI. században Venantius Fortunatus említ egy hasonló esetet. Sz. Paternus szintén imádkozik, botjával a sziklára csap és a bot nyomán előszökken a víz a szomszédok számára.²

A VII. században Sz. Furseusról írják, hogy egyszer imádkozott, aztán a botját földbe szúrta és a szúrás helyén tüstént forrás támadt, mely «még most is megvan és sokaknak különféle bajokban orvosságul szolgál.»³

A X. században fr. Lethaldus tudósít, hogy Sz. Julianus püspök imádkozott, botjával a földre ütött és a bot nyomán legott forrás fakadt.⁴ A század végén Adso apát hasonlótl említ Sz. Basolusról,⁵ a XI. században Notgerus püspök Sz. Hadalinusról,⁶ Herigerus apát Sz. Landvaldusról,⁷ fr. Osbernus Sz. Dunstanusról,⁸ Richardus apát Sz. Rodingusról,⁹ a XII. században Philippus harvengi apát B. Landelinusról,¹⁰ Marbodus Sz. Gualteriusról.¹¹

Azonban utóbbiról is akad példa elég. Vincentius Bellovacensisnél megvan Sz. Julianus,¹² Sz. Antonius vértanú,¹³ Sz. Jodochus,¹⁴ Maxentius apát,¹⁵ Sz. Sámson apát¹⁶ és Sz. Pál püspök¹⁷ esete. A *Leg. Aurea*, későbbiről, a XV. századból a *Catalogus Sanctorum* szintén hozzájárul az anyaghoz néhány csodával.

A 'sziklába enyésző' nyomok motivuma a VI. századtól kezdve terjed el a ker. legendairodalomban. Nem nyugaton termett, a keleti utazók hozták magokkal. Ezek beszélik, hogy Jeruzsálemben az ostorozó oszlopon világosan meg lehet látni a Megváltó ujjainak és karjának, a praetorium talaján lábának, az Olajfák hegyén egy nagy kőben vállának lenyomatát.¹⁸

¹ Philotheus, 20. fej. *Pratum spirituale*, 80. fej.

² *Vita S. Paterni*.

³ *Miracula S. Fursei*, 2. fej.

⁴ *Vita S. Juliani*, 1. fej.

⁵ *Vita S. Basoli*, 20. fej.

⁶ *Vita S. Hadalini*, 3. fej.

⁷ *Vita S. Landvaldi*, 1. könyv.

⁸ *Vita S. Dunstani*, 34.

⁹ *Vita S. Rodingi*, 1. fej.

¹⁰ *Vita B. Landelini*, 6. fej.

¹¹ *Vita S. Gualterii*, 2. fej.

¹² *Spec. hist.* 9. könyv, 113. fej.

¹³ Uo. 13. könyv, 92.

¹⁴ U. o. 23. könyv, 106. fej.

¹⁵ U. o. 21. könyv, 22. fej.

¹⁶ U. o. 21. könyv, 111. fej.

¹⁷ Uo. 21. könyv, 123. fej.

¹⁸ U. o. V. ö. Günter, *Die christl. Leg. des Abendl.*, 206. l.

Sz. Adamnanus apát a VIII. században arról ad hírt, hogy a Gecsemane-kertben még mindig megvannak Krisztus urunk térdeinek nyomai azon a kővön, amelyen imádkozott.¹ Ugyanő elmondja, hogy Diospolis városában van egy márványlap, ehhez volt hozzákötve Sz. György vitéz, mikor ostorozták. Egyszer egy hitvány ember belevágta dárdáját; rögtön lerogyott és estében az oszlopba kapaszkodott: ujjainak nyoma még most is ott látható a márványban.²

A motivum időközben — még a VII. század folyamán — bejutott Sz. Patricius legendájába;³ de, úgy látszik, csak lassan vált népszerűvé. A IX. században Hincmar érsek Remigius-életrajzában vonja magára a figyelmet. Remigius, a frankok apostola, egyszer Sz. Nicasius egyházából kimenet leballagott az egyház előtti kőlépcsőkön. És csodák-csodája: lába úgy benyomult a lépcsőkbe, mint valami lágy viaszba. «Ezeket a nyomokat pedig még manapság is mutogatják.»⁴

Agnellus apát ugyanez időtájban Sz. Péter apostolról és Sz. Apollinarisról tud hasonló dolgokat. Sz. Péter egy alkalommal Rómában a Janiculuson imádkozott. Ahogy leborult, a szikla úgy behorpadt térde alatt, mintha nem is kőből, hanem viaszból lett volna. Egy monostorban viszont «mind a mai napiglan látható egy kőben az a mélyedés, melyet feje, háta és lábszára okozott.»⁵

Sz. Apollinaris egyszer a ravennai Sz. Eufemia-egyházban keresztelt. És amint ott állott, a kő úgy meglágyult alatta, hogy lába belenyomult, mint a viaszba a pecsétnyomó.⁶

Ado szerint a nápolyiak egy időben megtámadták a beneventumiakat. Sz. Mihály arkangyal megígérte a megtámadottaknak, hogy velök lesz és a harcban győzelmet aratnak. Úgy is történt. Mikor a beneventumiak az ütközetből hazatértek, látták, hogy Sz. Mihály egyházának északi oldalán egy nagy márványkőben olyan mélyedések vannak, mint az emberi láb nyoma. Rögtön megértették, hogy az arkangyal hagyta őket hátra annak jelére, hogy közöttük járt.⁷

Hericus testvér Sz. Germanus püspöknek tud egy érdekes csodáját. Germanus egyszer oltárt szentelt. Mikor az olajjal keresztet irt rá, ujjai a márványba úgy benyomultak, mintha puha hó lett volna.⁸

¹ *De locis sanctis*, 1. könyv, 13. fej.

² Uo. 3. könyv, 4. fej.

³ Günter, i. m. 80. l.

⁴ *Vita S. Remigii*, 23. fej.

⁵ *Liber pontificalis*, 1. r., 1. fej.

⁶ U. o.

⁷ *Martyrologium*, 3. Cal. Octobr.

⁸ *De miraculis S. Germani*, 1. könyv.

Végre Radbertus püspök Sz. Medárdus gyermekkorából mond el egy érdekes epizódot. A parasztok egyszer összeveszték a mesgyéjükön. A zenebonára odament Medárdus. A földből kiáltt egy nagy kő, erre rátette lábát és fölkiáltott: «Itt a mesgye, legyen vége a veszekedésnek!» És a kövön azóta is megtetszik a lába nyoma. Úgy belemélyedt a kemény anyagba, mintha lágy viasz lett volna.¹

A XII. századból szintén maradt néhány történet. Fráter Jocelinus szerint Sz. Patricius egy alkalommal egy sziklatetön négy apácát megáldott. És mind a négynek lábanyoma belerögzött a sziklába.²

Rupertus Tuitiensis följegyezte, hogy Sz. Eliphius vértanu, miután lenyakazták, fejét kezében tartva elment egy mérföldnyire, arra a hegyre, melyet később róla Eliphius hegyének neveztek. Ahogy odaért, leült egy nagy fehér szikladarabra. És ülő alakja legott belényomult a kőbe. A csodás nyomot pedig később is láthatta mindenki.³

Egy másik író ismét arról emlékezik, hogy Sz. Maurus püspök és vértanu nyoma egészen világosan szemlélhető azon a kövön, amelyen holtteste feküdt. «Olyan jól látszik, hol volt a feje, dereka, keze, lába, mint a pecsét a viaszban.⁴

Legérdekesebb mégis Gregorius Turonensis adata Sz. Márton püspökről. Mikor a szegény asszony inni adott a püspök szamarának, és Sz. Márton imádságára forrás fakadt a földből, a forrás szájánál levő nagy kőbe úgy besüppedt a szamar patája, hogy a nyomot még Gregorius idejében is meg lehetett ismerni.⁵

A motivum alakulása, természetesen, attól függött, mihez hasonlítottak azok a mélyedések, amelyeknek létrejöttét a mese meg akarta értetni.

A 'kún aranyak' története Arad és Gyerővásárhely vidékén szintén maig élő néphagyomány.⁶ Ezenkívül Erdélyben, Szentlászlón, a Pelbárt-féle mellett még egy, amattól eltérő szerkezet is közzsájon forog, melyben nem a kún sereg dobálja, hanem az előtte futó magyar király szóratja el az aranyakat, melyek aztán a kúnok kezében változnak kövekké.⁷

A kőpénzek mondáját Pelbárt óta többen emlegették. A történet megvan némi eltéréssel az Érdy-codexben,⁸ Beythe Istvánnál,⁹ Bod Péternél s másoknál. A Kath. Szemlében, mint

¹ *Vita S. Medardi.*

² *Vita S. Patricii*, 11. fej.

³ *Passio S. Eliphii.*

⁴ *Amandus, Hist. inventionis SS. Mauri et Soc. mart.*, 2. fej.

⁵ *De miraculis S. Martini*, 4. könyv, 31. fej.

⁶ *Ethnographia*, 36. évf. 53. l.

⁷ U. o.

⁸ Nytár, 5. k. 2. r. 94. l.

⁹ Clusius, *Stirpium nomenclator Pannonius*. Antwerpiae, 1584. (Függ.)

láttuk, egy középkori spanyol hagyománnyal kapcsolták össze: a keresztény sereg, amelynek vezére a halottaiból feltámadt Sz. Jakab, üldözi a szaracénokat; a menekülők eldobálják drágaságaikat s ezek «Sz. Jakab áldására értéktelen limlommá változnak»; de a spanyol hagyománynak nincsen gazdája.¹

Utóbb Berze Nagy János foglalkozott a magyar monda eredetével.² B. Nagy kételkedés nélkül elfogadja a gazdátlan «középkori spanyol hagyomány»-t; de egyben becses adalékokat sorol fel az ellenség elé szórt értékek motivumáról.

A kún aranyak története kétségtelenül aitiologikus monda és az Erdélyben s Arad vidékén bőven található nummulitok keletkezését magyarázza. A nép kővé vált pénzt lát a napfényben aranyosan csillogó, lapos, vékony, kerek kavicsokban, s ehhez szövődik a mese, hogy azokat a szent király elől menekülő kúnok szórták az üldöző sereg útjába.

A nummulitok Európa, Ázsia és Afrika legközönségesebb kövületei. Eredetök már a régiek fantáziáját is foglalkoztatta; de a rájuk vonatkozó mondai anyag nincs összegyűjtve, csupán a legismertebbeket sorolja föl egy értekezés, Joly és Leymerie alapvető munkája.³

A két francia szerint a sajátságos alakú kövületeket Strabo említi először. A görög író Afrikában, a piramisok körül találkozott velök. Azt mondja, olyan a formájuk, mint a lencseszemeké és azt beszélük róluk, hogy kővé vált maradványai a piramis-építő munkások elszórt táplálékának. Utóbb Pliniusnál van róluk szó. «Köröskörül mindenfelé pusztá homok, lencsealakú, mint Afrika javarészeiben.» De az embereket sok

¹ Érdekes, hogy a Jakab-mondát a XVII. század elején szintén megkísérelték bizonyos kövületekkel hozni kapcsolatba. A gondolatot (l. Cuperus, *Acta SS.* Jul. 6. k. 37. l.) Angelus Manrique cisztercita szerzetes, salamancai professzor vetette föl a ciszterciek történetét tárgyaló kétkötetes munkájában. Manrique a clavigiumi csata történelmi valósága mellett kardoskodik és véleményének támogatására a következő fantasztikus érveléshez folyamodik: «*MARIANA* a tanuja, hogy a kérdések ütközetnek még ma is találhatók nyomai Clavigiumnál: a falusiak és a városi lakosság által szerteszét kiásott fegyverek. Részünkről azonban még szentebb maradványokra utalhatunk, olyanokra, amelyek épenséggel Sz. Jakab címerét viselik. Egészen mindennapi dolgok ezek az odavalók előtt; de talán ép azért nem részesültek figyelemben, mivel mindennapiak. Azon a vidéken alig lehet követ találni, amely ne volna kagylóalakú. Mi, spanyolok, anyai nyelvünkön *veneras*oknak hívjuk őket. És csodálatos, darabokra törve ahány darab, megannyi kagylócskát alkot. Vajon természetes helyi tünemény-e a dolog, vagy szüntelen csoda, döntsék el mások. Mi csak a tapasztalható és közismert tényt akarjuk följegyezni.» (*Cisterciensium annalium* I. 3., 112. l. 4. sz. Lugduni, 1649.) A hely, mint látható, nem támaszkodik hagyományra. A nép a kövületeket egyszerűen Vénus-kagylóknak hívja és csupán Manrique atya fedezi föl rajtuk Szent Jakab címerét.

² *Ethnographia*, 36. köt. 97—105. l.

³ *Mémoires sur les Nummulites. Mémoires de l'Académie des Sciences de Toulouse*, 3. sor. 4. k. Toulouse, 1848. 149—218. l.

század multával is a lencsére emlékeztetik. «A vicenzaiak komolyan állítják, hogy nem egyebek, mint egy jámbor öreg-asszony levesének a lencséje, amely a Szent Szűz csodatétele által változott kövekké.» Az olaszok úgy is hívják őket: *pietra frumentale*, holott a németeknél *Kümmichstein*, vagy *Kümmelstein* a nevök.

Az öregében azonban már pénzt láttak mindenfelé. Azt mondják: *monnaie de saint Pierre, monnaie de saint Boniface, monnaie du diable, deniers de Sphynx*;¹ vagy *Pfenning-Stein*.² A különféle köpénzek közül azonban csupán a magyar kún-aranynak vagy Sz. László pénzének története jutott el a két tudóshoz,³ minden valószínűség szerint Clusius-Beythe, vagy Ernst Brückmann közvetítésével. A későbbiek, mint D'Archiac és Jules Haime,⁴ aztán a többiek valamennyien csak a már felsorolt népi elnevezéseket és mondákat ismétlik; újat senki sem csatol hozzájuk. Pedig a sort meg lehetne még szerezni egy-két darabbal, például a bajmóci köpénzek ismert mondájával.

De ezeknek a dolgoknak kora merőben ismeretlen és semmivel sem bizonyítható, hogy eredetük a kún aranyak történetét megelőzte. A régiségből általában egyetlen olyan elbeszélés sem merült fel, amely a magyar monda egészének, vagy a pénzek kövé válásáról szóló részének mintájául vagy forrásul volna tekinthető. Közelebb áll egy-két régi példa a hagyomány másik feléhez. Az a motívum, hogy a menekülő vagy versenyző pénzt, miegyebet szór üldözője vagy versenytársa elé, hogy amaszt föltartóztassa, gyakori az élő népmesék irodalmában; de mint Berze Nagy János kimutatja, a régi irodalomban sem ismeretlen. Az argonauták mondájában Medea megöli öccsét, a szétvagdalt holttest darabjait a tengerbe hányja és mialatt apja a drága tetemeteket összeszedi, oly messzire halad, hogy tovább nem üldözhetik. Egy másik elbeszélésben Atalanta királykisasszony megígéri, hogy ahhoz megy feleségül, aki versenytfutásban legyőzi. Hippomenes Aphroditétől három aranyalmát kap és futás közben a leány elé dobálja. Míg Atalanta az almák után lát, elhagyja. Ez a monda utóbb Ovidius közvetítésével⁵ átjutott a középkori gyűjteményekbe s általuk a magyar Bod- és Lobkowitz-kodexbe, sőt a *Gesta Romanorum* egy elbeszélésében, *Abybas és Dyna* (Hallernél: *Abidás és Rosamunda*) históriájában⁶ érdekes változatot is hajtott.

¹ U. o., 152—155. l.

² Fr. Ernst Brückmann, *Specimen physicum sistens historiam naturalem lapidis nummalis Transylvanie*. Wolfenbüttelae 1727. S. l.

³ Joly-Leymerie, u. o., 152. l.

⁴ *Description des animaux fossiles*. Paris, 1853. 9—11. l.

⁵ *Metamorph.* 10. könyv

⁶ V. ö. Dick, *Die Gesta Romanorum*. Erlangen-Leipzig, 1890. 122—124.

Az Elek-legendában el van mondva, hogy mikor Sz. Elek holttestét az egyházba akarták vinni, akkora sokaság gyült egybe, hogy nem mozdulhattak miatta. A császár és a főpapok tehát aranyat, ezüstöt szórattak szét a város utcáján, hogy míg a nép a pénz fölszedésével foglalkozik, a szent tetemekkel akadály nélkül vonulhassanak Sz. Bonifácus templomába. De a tömeg nem törődött a pénzzel; mindenki a holttest érintésére tódult és csak nagy ügyvel-bajjal juthattak el az egyházhoz.

Még érdekesebb Frontinusnak két adata. Az egyik a következő: A gallok, mielőtt Attalussal megütköztek, aranyukat, ezüstjüket külön örökre bízta és meghagyták nekik, hogy vereség esetén szórják a kincseket az ellenség útjába; míg ekkép amazok a zsákmány fölszedésével bajlódnak, ők könnyű szerrel tovább fognak állani. A másik Tryphon hadi csele.¹ Ez a Tryphon a Machabeusok kortársa volt és mint VI. Antiochus embere, majd mint szíriai trónbitorló közvetlen érintkezésben állt a zsidósággal.² Uralmának Antiochus Sidetes vetett véget; katonái nagyrészt elpártoltak tőle, úgyhogy kénytelen volt ellenfele elől egyik megerősített helyről a másikra menekülni. Frontinus elmondja, hogy egy alkalommal «per totum iter fugiens» pénzt szórattott Antiochus serege elé. Míg a király vitézei a pénz összeszedésével foglalkoztak, azalatt Tryphon hadaival együtt szerencsésen elmenekült.

VI.

A középkor László-legendáinak tőkéjéhez utólag még három elbeszélés kínálkozik: egy ördögűzés, egy Mária-legenda és a Sz. László fűvének szép, költői története.

1. Poncelet a *Catalogus codicum hagiographicorum Latinorum Bibl. Vatic.*, Bruxelles, 1910. 226. lapján a tudósok figyelmét egy képes latin kézíratra (*Cod. lat. 8541.*) irányította, mely egyebek között magyar tárgyú képeket is tartalmaz. A gyűjteményt néhány év múlva Karl Lajos ismertette.³ Karl szerint a kódex olaszországi munka és a XIV. század végéről való; ötvenegy szentre vonatkozó képsorozatot foglal magában és ebből nyolc kép Sz. Imre herceg, huszonnégysz. László király életével foglalkozik.

A névtelen festő általában az ismert legendás mozzanatokot örököltette meg, de hellyel-közzel újat is adott hozzájuk. Figyelemre méltó e részben a 6., 7., 8. és 9., továbbá a 15.

¹ Jul. Frontinus, *Strategematon* I. 2. 13., 1—2.

² V. ö. Machab. I., 12, 39—49; 13, 1—34; 15, 10—14; 25, 37—39.

³ Revue archéologique, 5. sor. 21. k. 293—322. l. — Magyarország a spanyol nemzeti és a francia klasszikus drámában. Budapest, 1916. 57—62. l.

számú László-kép — közülük az utolsó csodálatos gyógyítást, a négy első egy ördögűzést ábrázol.

Az *ördögűzés* a következő: Sz. László az egyházban az oltár előtt térdel s imádkozik; mellette koporsóban halott pihen (6. kép). Az ördög a halott képében a király szeme közé dobja takaróját (7. kép), aztán a feretrumot akarja hozzávágni (8. kép). László lekapja az oltárról a feszületet és az ördögre indul vele, mire a gonosz rémülten menekül előle (9. kép).

A 15. kép (*a Mária-csoda*) tulajdonkép a 10—15. számú sorozatnak befejező mozzanata. A fiatal fejedelem a tatárokat kergetve megmenti az elrabolt magyar leányt és ennek segítségével megöli a rabló tatárt. Aztán, mivel az üldözésben fején súlyosan megsebesült, elbágyadva fekszik a leány ölében. Végre — és ez a 15. kép tárgya — a Boldogságos Szűz az előtte térdelő hős sebét megérinti kezével és meggyógyítja.

A két történet teljességgel új tünemény a magyar László-legendában. Sem a krónikák, sem a legendairók, sem a szájhagyomány nem ismerik őket, és nincs semmi nyoma, hogy valaha a magyar nép száján forogtak. A krónikák tudnak László sebéről, de csupán annyit, hogy súlyos volt és a herceg «Isten irgalmával hamarosan meggyógyult belőle». Az ördögűzéshez még ennyi támaszték sincsen, de ebből sem következik, hogy az ismeretlen festő tévedésből vagy csalo szándékkal toldotta meg a hagyomány adatait. A híres európai legendáskönyvekben, minő a *Legenda aurea* vagy Vincentius gyűjteménye, a *Speculum*, alig van nyoma magyar legendának. Ezzel szemben a képes kódex szembeszökő figyelmet fordít a magyar szentekre; föltehető tehát, hogy festője vagy magyar volt, vagy érintkezésben állt a magyarsággal s legalább is valamelyes magyar hagyományra támaszkodott.

A középkori irodalom nagyon sokat foglalkozott az ördöggel és telve van ördögjelenések példáival. A gonoszlélek állat- és emberalakokat ölt, hogy bűnre csábítsa vagy elrémitse a jámborokat. Akárhányszor előfordul, hogy megrohanják és helybenhagyják az Isten embereit. Sz. Nilus apátról följegyzik a XI. században, hogy egyszer a sátán fekete ember képében barlangjában termett és egy nagy bottal, melyet magával vitt, Nilust úgy fejbevágtá, hogy az apát menten összerogyott s még azután is sokáig fájditotta az ütés helyét.¹

Néha valóságos párviadalokat rendeznek. Sz. Wulstanus egy éjjel az oltár előtt imádkozik. Hirtelen ott terem az ördög és birkózni kezd vele. Wulstanusnak emberfeletti erőt ad a rémület: keményen megmarkolja az ördög karját és kétszer-háromszor földhöz vágja. Hanem akkor már annyira zihált a fáradtságtól és olyan melege volt, hogy alig állt

¹ *Acta Sanctorum*, szept. 7. k. 298. l.

a lábán. Szerencsére Isten elűzte a bestiát. A sátán elenyészett. Wulstanus csak akkor látta, hogy kivel birkózott. Úgyanis előbb azt hitte, hogy egy szolgálóval verekedik, akinek láttára mindig remegés szállta meg, jöllehet bátor ember volt és nem ismerte a félelmet.¹

Legérdekesebb mégis Richard sans Peur kalandja. A normandiai herceg több ízben küzdött a sátánnal. Egyszer az egyházban halott feküdt kiterítve. Richard ott volt a közelben. Hirtelen látja, hogy a hulla megelevenedik, és hallja, hogy inni kér. A herceg elszalad vízért, de visszatérve az ördögöt találja az életre tért ember helyén. Az ördög birokra hívja, de nem tudja a herceget legyőzni.²

A XII. században fráter Jocelinus följegyzi, hogy a kísértő egyszer Skóciában megjelent Sz. Wallenusnak. Katonalakban volt és a szentet dárdájával fenyegette. Wallinus elővette a szentségtartót, keresztet vetett vele magára és rá akart rohanni ellenfelére. A gonosz ebben a pillanatban elenyészett.³

Sz. Gerlach remete, írják utóbb, a XIII. században, egyszer egy hegyre ballagott. Az ördög hirtelen útját állta. Gerlach nem vesztette el a fejét. Előkapott egy kis keresztet, amelyet keblén szokott hordani, és a sátán elé tartotta. Több sem kellett: a gonosz a kereszt láttára rögtön eltűnt.⁴

Az érintéssel való gyógyításnak szintén van példája. A XI. század írói följegyezték, hogy Sz. Autpertus apát hibás beszédű volt. Egyszer a Sz. Szűzhöz könyörgött, hogy gyógyítsa ki bajából. Szűz Mária megjelent és megérintette kezével Autpertus ajakát. Az apát legott meggyógyult és folyékonyan kezdett beszélni.⁵

A XII. század közepén Gualterus clugny-i szerzetes említ egy hasonló esetet. Egy asszonynak sebes volt az arca. Álmában megjelent néki a Boldogságos Szűz és a sebet megérintette kezével. Erre a seb tüstént meggyógyult.⁶

2. A XVI. század vége felé Beythe István, a természet-tudós, fűz érdekes adalékot Sz. László történetéhez. A Clusius-féle Nomenclator függeléke megállapítja, hogy a *Gentiana cruciata*-t magyarul *Sz. László fűvének* hívják, és ezt a következő magyarázattal kíséri: «Azt mondják, hogy ezen király uralkodása alatt Magyarországot a mirigylahal pusztította. Óimád-ságával kikönyörögte, hogy az a fű, melyet ellökött nyila eltalál, eme betegség orvoslására használjon. És a nyíl a kereszt-

¹ Willielmus Malmesburiensis, *Vita S. Wulstani*, 1. fejt.

² *Revue archéologique*, id. köt. 309—310. l.

³ *Vita S. Walleni*, 1. k. 21. fejt.

⁴ *Vita S. Gerlachi Eremitae*, 1. k. 11. fejt.

⁵ *Vita S. Autperti*.

⁶ *De miraculis B. Virg. Mariae*, 1. fejt.

fűre (in Cruciatum) hullott, mely aztán a pestisben szenvedőket meggyógyította».

Az eset utóbbról — szemmel láthatólag Clusius nyomán — meg van említve Maholany panegyrisében¹ és nagy népszerűségre tett szert Arany János remek legendája által. A régiségben azonban semmi nyoma sem található.

Legújabban némelyek, mint Grexa Gyula,² a Csaba-mondával kapcsolják össze a Sz. Lászlóra vonatkozó hagyományokat. Hóman Bálint szerint «bizonyos, hogy a Csaba-monda élt a székely nép ajkán, de ennek létezését csupán kései, újkori adatok bizonyítják s a Csaba-mondakör összes elemei — a *Csaba íre*, *Hadak útja* stb. — sokkal korábban jelentkeznek a magyar mondában, még pedig — mint Grexa kimutatta — Sz. László alakjához kapcsolódva.»³

A dolog nem látszik ilyen egyszerűnek. A «hadak útja» alapmotívuma kétségtelenül rokon természetű a László-féle patrocinium-legendával, de semmi sem bizonyítja, hogy a keresztfű meséje régibb a Csaba íre históriájánál.

A Csaba íréről szóló elbeszélés, csakúgy, mint a Sz. László fűve története, Clusius-Beythénél merül föl először. Beythe szerint a *Chaba íre* a *Pimpinella germanica saxifraga* magyar elnevezése. «Ugyanis azt beszélük, hogy Csaba király, Attila király kisebbik fia, Honorius császár leányának gyermeke, apjának halála után (mikor egész Magyarország belső háborúban volt és nagy csatát vívtak, mivel nem tudtak megegyezni, hogy Attilának melyik fiára szálljon a hatalom, s ebben a csatában minden magyar elesett) egyedül maradt életben 15.000 sebesült emberével. Mondják, hogy Csaba ezeket ezzel a fűvel meggyógyította és a fűvet utóbb ezért nevezték el az ő nevérol.»

A *csabaíre* név nem Beythénél fordul elő először. Említi már a XVI. század elején egy orvosi rendelvénnyel (*czyabaire*), utóbb, de még a század első felében, egy glossa (*Pimpinella—chobajér fw*) és a század második felében többször is Melius Péter Herbarium-a (*czaba íre, czába íre*.) A szó tehát kétségtelenül a Beythét megelőző idők maradványa. A Nomenclator szerint egy ernyős virágú fűvet jelölnek vele: a *Pimpinella saxifraga*-t; utóbb, mint Fialowski Lajos kimutatta,⁴ a források nagyobb részében mint a vérfű (*Poterium sanguisorba*) elnevezése használatos.

A kettős jelentés nem ritkaság és nem is okozhat fennakadást. A *csabaíre* a *pimpinella* megfelelője. A XVI. és XVII. század botanikusai kétféle csabairét és kétféle pimpinellát

¹ Podhradczy, i. m. 83.

² *A Csaba-monda és a székely hűn-hagyomány*. Budapest, 1922.

³ *A magyar hűn-hagyomány és hűn-monda*. Budapest, 1925., 91. l.

⁴ Magyar Nyelvőr, 1884.

ismernek. «A Pimpinella — olvassuk egy akkori nagytekintélyű munkában¹ — kétféle: Pimpinella Saxifraga, vagyis kőrontó pimpinella, mely a vesekövek elhajtására alkalmas, továbbá Sanguisorba vagy Sorbastrella, melyet azért hívnak így, mivel a vérzést elállítja.»

Sajnos, a pimpinella (gyakran: pipinella) szó etimológiája ismeretlen. Bauhin szerint az újabbak *bipinellának* írják, mivel az általa jelölt fű levelei «binis ordinibus, pennatim sive plumatim» nőnek;² mások szerint a görög *πίνω* (=iszom) igével (pimpinella=ivóka?) volna kapcsolatban. Másképp áll a dolog a magyar elnevezéssel. A Sanguisorba teljes neve: *Poterium sanguisorba*, azaz vérállító pohár vagy pohárfű. Így hívják apró, gyűszű- vagy pohárforma virágaiért. Viszont a pohárfű oláhul *ciabare* vagy *cebare*, azaz *pohár*, lat. *ciborium*. Szarvas Gábor és a nyelvtudósok szerint ebből az oláh szóból lett a magyar *Csaba íre*, amelynek illetéknép eredetileg semmi köze a hún királyfi nevéhez. A *Csaba íre* pusztán tudákos etimologia és a hozzácsatolt magyarázat sem egyéb tudákos ábrándnál.³

A *Sz. László füve* név a csabairénél jóval később, mindössze Beythénél bukkan föl első ízben az irodalomban. Még Melius sem ismeri: a *Gentiana* csak mint «Szent Ilona asszony füve, vagy erdei vad zsálya» szerepel a *Herbariumban*. Akik tudnak róla, mind a XVII. század határán innen írnak és Beythe hatása alatt állanak.

A Szarvas-féle tanítás ellenzői nagy súlyt vetnek arra a körülményre, hogy Beythe a két mesét saját vallomása szerint hallomásból ismerte. Ez kétségtelenül így volt, de nem bizonyítja a történetek középkori eredetét. A *csabairében* nemcsak tudós etimológiát lehet látni. A néptől is bátran kerülhetett; csakhogy a népi etimologia és elbeszélés sem mindig a középkor terméke.

A Sz. László füve mondája föltehetőleg idegen hagyományokból keletkezett. Ez azért hihető, mivel egynemely eleme, főképp a növény megnyilazása, külföldi *Gentiana*-mondákra emlékeztet.⁴ Középkori magyar hagyományról azonban a meglevő

¹ Bauhin, *Pinax theatri botanici*. Basileae 1671. pag. 159. — A Pimpinellának ez a kettős értelme ma is megvan a németben. A *Bibernell* vagy *Pimpernelle* közönségesen a *P. saxifraga* neve, azonban egyes vidékeken mint a *Poterium officinale* elnevezése ismeretes. «Den Namen Pimpernell führt übrighens in einigen Gegenden auch die *Becherblume*, *Poterium officinale*.» Franz Söhns, *Unsere Pflanzen*. Leipzig, 1920. 141.

² I. h.

³ Magyar Nyelvőr, 1885., 1—9. I. V. ö. uo. 1884., 62., 114., 155., 205., 397. és kk. II.; 1896., 563—554. I. Magyar Nyelv, 1915., 134. I.

⁴ A *Gentiana* cruciatának Dioscorides Pedacius (Περὶ ὕλης, I. 3. c. 3.) és Plinius (*Hist. nat.* 25. könyv, 7. fej.) szerint valószínűleg Gentius illyriai király volt a fölfedezője. A nép keresztesűnek hívja, vagy azért, mivel a levelei keresztszerűen sorakoznak, vagy azért, mivel a gyökere közepén kereszthalakú

adatok alapján itt sem lehet szó. Merőben hihetetlen, hogy olyan mondák, mint a 15.000 hún meggyógyítása, vagy Sz. László nagy, országra szóló csodatétele, az írók figyelmét mindenestül elkerülhették vagy éppen szándékos mellőzésben részesülhettek volna. A krónikások és legendázók hallgatását semmiféle okoskodás sem teheti hallatlanná.

A két történet így sem áll példa nélkül. Mind a kettőhöz, de kivált a Sz. László fűvéhez, meglepően közel rokon egy német elbeszélés: az ú. n. Károly-tövis vagy Carlina mondája. A pestis egyszer nagy pusztítást tett Károly császár hadaiban. Maga a császár fia is belehalt a ragályba. Károly Istenhez fordult segítségért. Erre álmában megjelent neki egy angyal és azt mondta, löjjön nyilat a levegőbe; az a fű, amelyet eltalál, lesz a pestis orvossága. A császár szót fogadott, és az előtt nyíl egy bábakalácsra esett. A bábakalácsot a németek azóta hívják Károly-tövisnek vagy Carlinának.¹

VII.

A felsorolt adatokat bizonyosan meg lehet még szerezni jó egynehánnyal, de tanulságaik így is világosak. A középkori László-hagyományok legendás elemei egy történet kivételével már régebről is többé-kevésbbé kimutathatók. Ezek a mesék idegenből kerültek és utólag tapadtak a szent király emlékéhez. Közvetlen forrásaikat nem tudjuk megjelölni, de két dolog bizonyos: az első, hogy nincs olyan meghatározott mű, amelyre valamennyi, vagy nagyobbrészők visszavihető volna; a második, hogy nem írták ki őket régebbi forrásokból, hanem a nép tette rájuk kezét, és tőle kerültek a főljegyzőkhöz.

Ezt a tényt alig kell bizonyítani. A régi gesták meséi eredetileg kétségtelenül szájhagyományok voltak. A Dubniczi- és Pelbárt-féle adalékok szemünk láttára vándorolnak át a szájhagyományból az írott irodalomba. A többi elbeszélésnek szintén ugyanezt az utat kell megtennie.

Az »írott legenda« keltéhez nincsenek külső adatok, de bizonyos, hogy váradi ember munkája és nem készült előbb

mélyedés látható, mintha valamely négyélű eszközzel átszúrták volna. A német népmonda szerint ez a négyélű eszköz egy négyélű dárda volt, amellyel a növényt egyszer maga az Isten, némelyek szerint Sz. Péter döfte át, hogy a nagy gyógyító erejű jószágra az emberek ráismerjenek. Az is érdekes, hogy a Gentianát a svájciak *Madelger* néven ismerik. A *Madelger* ősi férfinév volt, melyet több félisten viselt; nem lehetetlen tehát, hogy a pogány néphit szerint a fű gyökerének keresztalakú mélyedése ama hősök valamelyikétől származott és a szúrást csak később, a keresztény korban tulajdonították Istennek vagy — néha — Sz. Péternek (*Petrusblume*). V. ö. Söhns, *Unsere Pflanzen*. Leipzig, 1920. 147. l.

¹ V. ö. Bauhin, id. m. 10. könyv, 6. r. 380. l.

a XIII. század első felénél. Ez világosan kiderül a tartalmából. A dolgozatban foglalt csodák mind helyi jellegűek: a szarvas-bivaly-történet tiszántúli hagyomány, a levatio, a holttest szállítása, a monostor fölött látott csillag, az ezüsttál históriája, a gyógyulások egytől-egyig Váradhoz fűződnek. Aztán számba jön a legenda keltének ideje. Ez némelyek szerint 1220 körül volt; de nem az évszám a fontos, a fő az, hogy utóbbra esik 1192-nél, a szentté avatás dátumánál.

A legendáknak tetemes része kanonizáló eljárásból sarjad ki. Az avatandó sírjánál megjelennek Róma követői, fölkeresik a szentre vonatkozó írott tudósításokat, magok elé idézik a közönséget, mindenkit, aki adatot tud szolgáltatni. Kihallgatják a kortársakat; ha ilyen nincs, az öregeket és azokat, akik szüleiktől, koros emberektől vagy egyéb szavahihető egyének szájából valamit hallottak az avatandó életéről, szokásairól, csodatételeiről. A tanukat megesketik vallomásukra és a vallomásokat jegyzőkönyvbe foglalják ... Végre jön valaki és a jegyzőkönyv alapján megszerkeszti a szentnek legendáját.

Váradon 1192 júniusában jártak III. Coelestinus pápa emberei. A szent király akkor már közel száz éve pihent koporsójában. Kortársai rég elhaltak, csupán unokáik mondhattak el egyet-mást, amit róla itt-ott hallottak: a fölemelkedést, a szarvasok és bivalyok történetét, holttestének csodálatos utazását, csodákat, amelyek hitők szerint sírjánál történtek. A legendaíró két-három évtized múlva ezeket a vallomásokat, vagy egy részüket foglalhatta rövid lélekzetű munkájába. Egyebet alig tehetett, legföljebb megtoldotta őket néhány dologgal, mely utóbb merült fel a köztudatban. A kész jegyzőkönyv megkötötte kezét; és megkötötte az egyház és a közönség, mely csak azt fogadta el igaznak, amit a hagyományból igazolni lehetett.

A legendás történetek javarésze föltehetőleg idegen papok, kivált szerzetesek révén került Magyarországra. Görög apácák és barátok, benediktinusok, ciszterciták, prémonstreiek hozhatták őket magokkal és juttathatták a tömegek birtokába. Talán nem pusztán véletlen, hogy az írott legenda két csodája, a váradi levatio és a szarvas-csoda története, végre a Dubniczi-krónika patrocínium-mondájának egyrésze görög legendákhoz áll legközelebb, amelyek közül kettőt mint Sz. Vazul életéhez tartozót bizonyosan minden görög klastromban ismertek.

Aztán legtöbb motívum emlékeztet Gregorius Turonensis munkáira. A nagy legendagyűjtemények közül a *Vitae Patrum*-ból mindössze két mese, a *Dialogorum* líbréből egy sem hasonlít László-mondához. A tours-i püspöknek négy olyan története van, amely egy-egy László-elbeszélés rokonságába tartozik:

a hátrafordult fejű ember, az egyház fölött tündöklő csillag, a koporsóból szivárgó olaj, végre a vízfakasztás és számárnyom csodája. A kisszámú adatra nem igen lehet messzemenő következtetéseket építeni; figyelmet érdemel mégis, hogy a fej hátracsavarodása mint valamely szent iránt való kegyeletlenség büntetése Gregoriusnál fordul elő; viszont az olajszivárgás és a vízfakasztás a számár nyomával kapcsolatban egy, már az Imre-legendára is hatott műnek, Sz. Márton csodatételeinek a meséje. A *Miracula S. Martini* elbeszélései bizonyára már tárgyuknál fogva érdekelték a magyar közönséget; azonban Gergely püspök szerzeményeinek egyéb morzsái is kényelmesen juthattak el népünk körébe.

A magyarság a XII. és XIII. században tudvalevőleg benső érintkezésben állt a francia szerzetességgel. A somogyvári apátság, melyet még Sz. László alapított, teljesen francia telep volt, tagjai közé nem is vettek föl mást, mint franciát. A XII. század vége felé megkezdődik a ciszterciek bevándorlása. A zirci (1182), szentgotthárdi (1184), pilisi (1184), utóbb a topuszkói, schavnikai apátságok mind a nagy francia kolostorokból, Clairvaux-ból, Trois-Fontaines-ból, Morimundból kapták első szerzeteseiket; a többiek népessége viszont ezeknek volt a nevelése. Franciák az első prémontreiek is. Ezek az emberek mind Franciaország műveltségét hozták magukkal. Bizonyára ismerték és szorgalmasan forgatták a «frankok történetírója»-nak munkáit: a *Miraculorum libri duot*, a *Liber de gloria Confessorumot*, *Vitae Patrumot*, a Sz. Márton csodatételeiről írt négy könyvet, és alkalomadtán szívesen hintettek belőlük egyet-mást új környezetük lelkébe.

A papok és szerzetesek ebbeli csendes tevékenységéről nincsenek följegyzések; de a dolgok természetéből folyik, hogy mint tanítók felhasználták a rendelkezésükre álló irodalom termékeit. A hún-mondák kutatói súlyt vetnek rá, hogy az olyan meséket, minő az Attila és Leó pápa találkozásának története, krónikásaink, gesta-íróink oltották be a magyar hagyományok fájába. Valószínű, hogy a nép már előbb ismerte őket papjai és szerzetesei szájáról, akik tudták, hogy híveik hűnivadéknak tartják magokat s ezért kétszeres érdeklődéssel fogadnak minden idevágó elbeszélést.

Egyébiránt hallhatott a közönség egyet-mást egyebünnen is. Mióta Sz. Albert, a prágai püspök itt járt az országban, úgyszólván folytonos érintkezésben vagyunk a morva és cseh szomszédokkal: térítőkkal, papokkal, világiakkal. Bizonyára ezek sem hallgatnak nevezetességeikről, szentjeikről, a szegény, jámbor Vencel fejedelem szörnyű haláláról és a Rokitnicán keresztül tett csodás útjáról. És most jön a java: «Az idegenek, írja Cornides, a Ladislaus és Venceslaus neveket egynek tartották és ezért gyakran fölcserélték egymással. . . Mi több, ősi

évkönyveink tanúsága szerint egykori királyát, a cseh Vencelt, a magyarság is Lászlónak nevezte.»¹

A föltevéseket lehetne még folytatni, ha az efféle egyáltalán alkalmas volna a kérdések megoldására. A beszármazott, meghonosult mesék útai körül ma még sűrű homály uralkodik. Úgyszólván mindenestül az utolsó tényekre vagyunk utalva: a magyar nép eltanulta, sajátjává tette az idegen meséket. A külföldi mondák a magyar népköltés kiegészítő részeivé váltak. Eddig nem igen bántunk velök mint ilyenekkel. Irodalomtörténeteink egy magyaros szellemű, de latinnyelvű irodalom termékeit látták az ősi legendákban; tudós maradványokat, melyeknek semmi köze a tömegekhez. A valóság az, hogy tartalmuknak kisebb-nagyobb része a középkori népszellemnek figyelemreméltó terméke.

HORVÁTH CYRILL.

¹ Id. Podhradezky, i. m. 2. l.

CSOKONAI

I. Élete.

Csokonai azok közé a termékenyítő egyéniségek közé tartozik, akik a maguk művészetében típust teremtenek saját alakjukból és színes zászlóként lobognak az utánuk tóduló társak előtt; a tömegben pedig a babonás csodálat ritka érzését verik föl s hamarosan a legenda izgató ködébe burkolóznak. Petőfi határozottan a *költőt* látja benne s néha mintha akaratlanul is az ő életútja szerint fordítaná sorsa szekerét; viszont a józan debreceni nép Hatvani professzor mellett a Csokonai *mági*kás (mágikus) alakját emeli a bűbájolók, varázslók, tehát csodás, szinte emberfölötti emberek talapzatára. Csokonai Petőfinek pusztában lobogó vezérláng: előtte jár; az alföldi népnek pedig már ércszobra előtt élő szobra: rá hivatkoznak, s beteljesülő «jóslatai» köz-szájon forognak.

Vajon igaz-e, hogy Csokonait az örökölt vagy korán szerzett tüdővész teszi nyugtalan barangolóvá, közönséges törvények tördelőjévé? Azt mondják, a tüdővézszes emberek ide-oda lengenek, utazgatnak, kipkednek-kapkodnak halálra ítélt életükben, mintha a folyton sarkukba taposó, hárombetűs Halál, a TBC elől akarnának erejükfogytáig menekülni. Lehet, Csokonaiiban is dúlt, lázongott ez az alapösztön, amely egy az élet-ösztönnel; de a *vándorlás* betegsége, ez a még akkor más nevet viselő *idegesség* (érzékenység) mindenképen feszítő és tovatova lökdöső gőze volt élete machinájának, beteg szervezetének.

Ez a *lírikus betegség*, a helyváltoztatásnak ez az ösztönös vágya, teszi Csokonai életét olyan egyénivé és mégis olyan tipikussá; emberileg egyénivé, költőileg tipikussá. Ez a folyton való mozgása lendíti ki korán, már gyermek idejében, a rendes polgári továbbhaladás tempójából. Csokonai nem bírja a polgári élet hivatalos processióját, ezt a szabályos tempókban és mérföldmutatókkal szegélyezett tovavonulást a 'rendes' emberek országútján. Már diák korában későbben kél és egy órával későbben kezdi iskolai munkáját, mint tömegbe gyűrt társai. Csodálatos, ezt a kivételes jogot megadják neki szigorú tanárai, körülbelül azok, akik későbben bírói széket ülnek fölötte. A szabadság mámora egy a lélek és a test többi mámorával:

aki egyszer megkóstolta, rabja lesz, nem igen tud lemondani róla. Csokonai, magyarul mondván, elbizzá magát, s azt hiszi, neki most már minden szabad. Ettől fogva élete az érdekes, különös, izgalmas és szép jelenetek regényes sorozata. Előre mondhatjuk: a költő nem tudta kiaknázni ezt a gazdag impresszió-tömeget; csak itt-ott, egy-egy szép verse utal az átélt tragédiák bizonyos mozzanatára. Csokonai még nem tudta vagy nem merte azt, amit Petőfi az ő sorsából levonva tanult meg és tudott: hogy a gazdag élet gazdag költészet sarjasztója lehet igazi lírikusnál, aki t. i. maga az egész világ. Csokonai költészetében nem hagyott nyomot debreceni diákságának a tragédiája vagy tragikomédiája; mindössze egy pár búcsúzó és magát igazoló beszédjéből tudjuk, mennyire meghullámoztatta lelkét a Kollégiummal való összeütközése.

Pedig itt fordul meg emberi és költői élete, a debreceni összeütközés után. Mennyi színes jelenet villan itt föl a *Sedes scholastica* jegyzőkönyveiből, a vádakból, a vallomásokból. Diákszínjátékok, bundában való boros mulatozások, „Bacchus temetése” az iskolai osztálytermekben, tanárok kifigurázásával, csaknem a Jókai-féle *Csittvári krónika* modorában. Azután a nagy erdőre való kirándulások, tiltott pipázások és gúnyos nóták énekelése Szilágyi Gábor professzor úr nem épen mintaszerű magánéletére. Törvényszék: papok és tanárok, mint bírák, diákok és pajtások, mint vádolók és tanuk, Csokonai mint vádlott. Időleges fölmentés. Új nekirugaszkodások az ismeretlen életnek; felruccanás Pestre, kinyíló világ a szűk horizontú debreceni klastromi élet után; a legációbeli pénz elköltése, otthon bujdokolás és lappangás a számonkérés előtt; végül a nagy Coriolanusi beszéd hatszáz diák előtt az Oratoriumban; azután a kicsapatás, megbélyegezés. Majd az öngyilkosság fölremlő gondolata: «Már az elmém is tompúla, és csak-csak kevésbe mûla, hogy fejembe nem lövök...» De nem lövi föbe magát, hanem pár hónapi keserves viaskodás után (talán édes anyjával is fájó harcai lehettek), elszánja magát és Sárospatakra megy jogot hallgatni.

A nagy fordulat megtörtént: Csokonait kidobta egy kisebbszerű földrengés az anyai fészekből, elhagyja Debrecent. Tulajdonképen most kezdődik költői élete, mikor polgári pályája megtörik. (Sokszor ismétlődő, szomorú törvénye ez nem egy művészi pályafutásnak.) Egyéni sorsát, akarva, nem akarva, bele kell kapcsolnia a nemzete sorsába s hangot kell adnia annak az európai érzésnek is, amelyet Napoleon világot rázása kelt a népek és egyének lelkében. Csokonai siet Pozsonyba, mert a magyar rendek diétát tartanak, s az összesereglett országigazítók körében legelső közönségét keresi. Rálép arra a sikamlós pályára, amelyen utána Petőfivel együtt annyi magyar költő, magyar lírikus koresolyázik: hírlapíró, sőt

hirlapszerkesztő lesz. Csokonai itt is egyedülálló ember: teljesen maga írja a Diétai Magyar Muzsa minden cikkét, minden sorát; mintha a Bródy Sándor Fehér Könyvének ez volna az első mintája. És csodálatos, az a rendbontó diák, aki Debrecennel és rajta keresztül a magyar kálvinizmussal összeütközik s mint forradalmár fordít hátat kisebbik hazájának, Pozsonyban a legédesebb loyaltással legyezgeti a felsőség hiúságát: Mária Terézia érdemeit egekig zengi. A társadalmi forradalmár loyális politikussá szelidül.

Sorsa Pozsonyból tovább sodorja Komáromba. A franciák ellen nyergelő nemes magyarságot szárnyas ódában köszönti s minden haragját a világ zsványá-nak keresztelt Napoleonra zuhogtatja. És míg nemzeti érzésével belekapcsolódik az európai háború viharába és állást foglal a nagyra nőtt korzikai ellen: szíve egész váratlanul beleütközik Vajda Júliába, a sok kedves dalban megénekelte Lillába. A politika útja most a szerelem ösvényébe kanyarodik, és messziről a családi ház barátságos képe integet. Azonban a házasséhoz kenyér is kell, a kenyeret a biztos állás hozza; Csokonai most eszmél rá, hogy kihullott a rendes emberek sorából. Vissza akar térni a sorba. Állásokért futkos, Csurgótól Pestig; tanít, kér, reménykedik, szeret. De lelkében van valami a pillangó csapongásából: minden virág szép neki, s a boldogtalanságból is dalokat buzogtat. Vajda Júliát nem adják hozzá; egy mélyen zengő elégiában vesz búcsút tőle és a Reménytől. A fájdalom kidalolása a fájdalom múlását is jelenti; a versekbe lopott bánat kiszáll a lélekből és külön éli esztétikai életét. Ezt a világ minden költője így éli és így írja át. Csokonai elkiáltja panaszait a tihanyi echónak, s mikor a visszhang visszakiált rá: úgy érzi, a Természet szimpatiaja beheggeszti az emberi szívvelenség vágta sebeket. Megnyugszik és a rengeteg Somogy-ságba nem haldokolni bújik el, hanem azért, hogy Dorottyát és társait meglesse Kaposvárott és bevigye őket a magyar komikus eposz friss múzeumába.

Egy ideig éli a garaboncsás diák viharkerekítő életét; ma itten, holnap ottan, s mindenütt otthon találja magát. Amit Venus megtagadott, Bacchus mindig megadja. Az élet elfut, mint a kerengő nyári árnyék: kancsót, fiú! a mámor élet és versszépítő. Mintha teljesen a pillanatok szárnyára bízna magát — — «hullnak a percek», ennyi az ő aratása is.

Azonban egyszerre csak megmozdul a lelkében valami. A szerelmi útvesztő ideig-óráig eltéríthette komoly művészi céljától, de a magyar újra megmozdul a félbehagyott teológusban és nagyszerű munkával akarja életét megkoronázni: hőskölteményt kezd Árpádról, a hazátszerző vezérről. Mint aki aranyérre talál: oly lázas buzgalommal igyekszik kincsét kifejteni. Tudományos könyveket olvas, anyagot gyűjt, utaz-

gat, még Kiev tájára is el akar jutni, hogy megbízható hűséggel adjon keretet a lelkében tornyosodni kezdő eszménynek. A vidám cimboráknak, a boros poharaknak búcsút mond, megindul hazafelé Debrecenbe, hogy ott zengesse el, nyugodt magánosságban, felzsongó hexameterait.

Csokonai költői pályája emelkedik; de teste sátora fokozatosan romlik.

Mire hazavergődik a Darabos-utcára, a tüdővész már szövi szemfedelét, s a Hatvan-utcai temetőben süpped egy helyen a föld, ahová majd koporsóját leeresztik.

Megható és megrendítő az a nyugtalan keresés, kapkodás, tervezgetés, lehanyatlás, újra talpraállás, amely Csokonai utolsó éveit betölti. Ugat belőle a halál kutyája, s ő elfulladás rohanással vágat az élet továtűnő szekere után. A mindennapi kenyér gondja ezer és ezer tervet villant meg előtte: könyvtártiszt, szerkesztő, nevelő, egyetemi magántanár, kereskedő, író, könyvkiadó akar lenni, és nem lehet más, mint tüdővész ember, aki pici szobájában egy szekrénnel különíti el az ablak előtti zúgot magának, hogy áldozhasson költészete istenének. Egy szörnyű napon még ez a nádas tető is leég a feje felől, de leég a Kollégium, le a Nagytemplom is; szegény Csokonai házatlanul hazátlan. Megtörtetett testét ideoda vonszolja, gyógyulni akar, de megnyugodni sem tud. A halálos vergődésnek ebben a szomorú szakában fölkéri egy gróf, hogy mondjon halotti búcsúztatót meghalt felesége koporsójánál, Nagyváradon. Kell a pénz — Csokonai rögtön kikerekíti egy megkezdett versét a lélek halhatatlanságáról, rázós szekéren áttengelyez Nagyváradra s egy hűvös tavaszi napon elszavalja nagy költeményét Rédey kamarásné ravatalánál, «irtózatossággal», ahogy a kortársak mondják. Meghül, tüdőgyulladást kap, alig bír hazavánszorogni; s félévi agónia után kiköhögi lelkét és lehajtja fáradt fejét édesanyja párnájára. Vidáman megy a halálba, egy matematikai könyvet olvasgatva, mely a *végtelesség* eszméjét fejtegeti.

1805 január 28-án Kazinczy, a fiatal Kölcsény és még néhány diák kíséri el utolsó útjára.

II. Érzésvilága.

Ez az élet költői élet. Gazdag és nyugtalan. Gazdagsága részint abban az anyagban rejlik, amelyet rövid tíz év alatt magába ölelt és feldolgozott, részint abban a kifejezésbeli művészetben, amelynek színességét, zeneiségét és változatosságát ma is csodáljuk. Nyugtalanossága, ha emberi szempontból nézzük, a hordozója betegességét jelenti, de ha költői szempontból értékeljük: a gazdagság, a sokszerűség forrására bukkanunk benne. Ami az embert öli és töri, az a költőt emeli,

hatalmasítja. Azt mondják, a kagyló gyötrődésében szüli meg a gyöngyöket. Csokonainál kis emberi örömök nagy mámorokká, nagy bánatok pedig szép szomorúságokká nemesülnek.

Érzékeny idegzetű ember minden illetésre reagál. Csokonai 'érzékeny', mai szóval mondva ideges ember volt. Ez már a hangszer finomságát jelenti egy művész lelki szerkezetében. Nem is tagadhatjuk, hogy különösen a mindennapi jelenetek költőivé formálásában gazdag. Érzésvilága nem bontakozott ki egészen, de a kivetített határjelekből megítélhetjük, hogy igen tág horizontja lett volna ennek az életnek s ennek a költészetnek, ha nem harminckét év gyűrűjébe lett volna szorítva. Csokonai költészete azért nem egész, mert csak a fő pillérek, a tartó oszlopok vannak benne lerakva; maga a betetőző csúcs, a partokat átkaroló pompás ívek csak elgondolásban élnek — de bizonyos beleérzéssel és beleéléssel meg lehet sejteni halvány körvonalukat a jövő ködében. Ezek a körvonalak a legmodernebb magyar költészet partjára hajolnak. Csokonai így is, ahogy ránk maradt, korának legmodernebb költője. Mit értünk a költők modernségén? Azt, hogy érzésükkel, képzeletükkel sőt kifejező művészetükkel életüknek a má-jába kapaszkodnak és a szellemi, technikai élet 'legújabb vívmányait' felhasználják alkotásaikban. Csokonai nemcsak azért modern, mert megénekli Mongolfier léghajóját és Blanchard bécsi levegőbe szállását, hanem azért elsősorban, mert a Napoleoni háborúk korának, a lezúgott francia forradalmat megelőző felvilágosodás irodalmának nagyszerű magyar továbbzengetője. Keleti elemek, ázsiai reminiscenciák is villannak fel sok rétegű költészetében, de egész lelke tele van Nyugat műveltségének a mámorával. Ő az első igazi nyugateurópai költőnk, a civilizáció énekese. Világnézete Rousseau bölcséletén alapul, jellegit francia költőkből veszi; költői formaművészetére a dallamos olasz nyelv és irodalom van nagy hatással, képzeletének vetítő gépezetén a rokokó-stílus nyomai látszanak, elér az angol irodalomig, hiszen Pope-tól veszi híres komikus eposzáinak mintáját. Itthon, Magyarországon; élénk figyelemmel kíséri a közművelődési intézmények megteremtésének munkáját s antik formájú ódák őszinte szólamaival fon koszorút nagyjaink nevére: a Széchényi és Festetich grófok dicsőségének ő az első magasztalója. A háborukért nem lelkesedik, de a Marosvásárhelyen megalakult nyelvtudományi társaságot a legfelvilágosultabb ember gondolataival köszönti. Nagyon finom érzéke van a társadalmi csinosodás, civilizáció iránt, s ez annál meglepőbb, mert tudjuk, hogy egész élete vidéki, falusi, nyers és goromba férfítársaságok körében telt el. De talán éppen az ellentétek törvényénél fogva áhitozik annyira a szebb és finomabb életért. Debrecen porában Versailles parkjáról álmodik, Tihany hegyfokánál Rousseau Ermenonville-je jut eszébe.

Csupa szoros kapcsolat a művelt, szabad, emberi Nyugattal — csak Bécsét láthatta ugyan belőle, de lelkében jobban átélte, mint fél-életüket Párizsban átdorbézolt uraink.

Csodálatos és kedves keveréke Csokonai költészetének ez a szabadabb emberi műveltségért rajongás és a természet apró szépségeinek naiv átélése. Mikor Párizs tornyai felé néz, hiába emeli szemét a magasságba, csak meglátja lábánál a jázminokat, jácintokat, violát és tulipánt. A lélek halhatatlanságának nagy gondolata mellett szépen megfér nála a gyönyörködés az epres kosárában és a virággal bedugaszolt más-lás-üveg tartalmában. Mint poeta doctus, áthozza magyarba a klasszikus római költészet minden formai tökéletességét, mitológiáját, allúzióit és allegóriáit, de mint az eleven élet megfigyelője, pompás magyar képeket fest *Dorottya*-jában, s nagyon kedves és friss hangon szólaltatja meg a falusi népet *Paraszt-dalában*. Petőfinek lesz hová merítenie szomjas korsóját!

Csokonai érzésvilága ellentétes elemekből áll. Van ebben a költőben egy garaboncás diák, van egy elkésett troubadour, van egy felvilágosodott vagy szabadgondolkodó, van egy kitűnő szemű humorista, s van egy pillangószárnyú lélek. A garaboncás diák inkább éli, mint írja a maga életét, de néha olyat sodoródik vihartámasztó táltos-köpyege, hogy ez a szélzugás besuhog a versek virágos kertjébe is, besurran a kéménykürtön és megzörgeti kísértetiesen az ablakokat. Ez a hang rémlik a *Békaegérharc* mókás soraiból, ez a *Dorottya* magyarosan pendülő muzsikájából, snémelyik lírai versének furcsa fintorából. Úgy látszik, az ember Csokonainak babonás, mágyikás' híre ebből a diákos ördögösségből támadt — kár, hogy költészetében nem ver nagyobb hullámokat, mert körülbelül a német Hoffmann Amadeus különös, modern rémekkel teljes költészetét érintené. Ez a hang, ez a lélek bennerekedt a Csokonai kalamárisában; ott zörömböl sárguló tintájában, mint valami torz kis gnóm, akinek kegyetlen apja nem adott életet.

Az elkésett troubadourt mindenki meglátja, megismeri Vitéz Mihályban, a *Lilla-dalok* költőjében. Szerelmi érzése egy kissé szentimentális, mondjuk: Bürgeres, de van benne sok, friss vonás, és van bizonyos csintalan érzékiség is. Az aluvó Lilla fedetlen mellét bizony megnézegeti Csokonai és meglátja, megsimogatja tekintetével a bimbóját is, mint a korinthusi szőlőt a cukoros kalácsban; a fürdő Lillát elragadó meztelenségében nemcsak Jupiter csodálja, hanem a ravasz faunképen ráleskelődő poeta is. Képelete oly gyors futárja érzéseinek, hogy mire az úr megérkezik: a szárnyas lábú herold már learatta az aratnivalókat. Itt illő megjegyeznünk, hogy Csokonai szerelmi lírájának van valami mellézköngése, de nagyon nehéz meghatározni úgy, hogy a költőt ne sértsük meg vele. Valami

édeskés, már az affektálás határán imbolygó hang ez, amely nem annyira az embert akarja kifejezni, hanem inkább a művelt, képzett művész jártasságát hirdeti a szép szólamokban. Mondhatni ezt a hangot, vagy modort az igazi érzések *játékos továbbzengésének*; onnan eredhet, hogy az érzéseibe bonyolódott költő a természetes fájdalom elkiáltott jajszavát, vagy az édes öröm természetes kacaját tudatosan tovább nyújtja és meg is cifrázza. Ez a játékoság valahogy rokon a rokokóval, amely selyemnadragos és meztlábás pásztorokat, illatosított és nyírt szőrű báránycáákat visz a virágos rétekre s valami furcsa játékosággal márkik és márkizek finom alakjában éli és életi a szabad, paraszti életet. A kecsesség mellett erőltetés, sőt ellentmondás is van benne.

A felvilágosodott, civilizált ember és a szabadgondolkodó művész hozzá hozzáink legközelebb Csokonait; megmutatja, még pedig gyakorlati úton, hogy a józan ész, a tiszta látás szépen összeférhet a fantázia csapongásával, levegőben járásával. Csokonai költészetének kedves íze, bája onnan magyarázható, hogy nyílt esze és mámoros fantáziája együtt és egyszerre mutatja nekünk a természetet, az embert, a világot. Lelke, mint a színes szárnyú pillangó, ez az «állhatatlan selyemmadár», mámoros tétovasággal ring a szépség virágai fölött; szeme pedig, ez a tiszta ragyogású lámpa vagy nap, minden jelenséget közel hoz hozzáink, paradoxonnal kifejezve: a kicsinyítés közelségébe. Majd a fantáziája vizsgálásánál jobban megértjük, miről van itt szó. Most az érzéseinek kaleidoszkopszerűen váltakozó játékát kerestük meg, amely azután a képzelet páratlanul kedves formájában jut tudomásunkra.

A gondolkodás szabadsága azt jelenti Csokonainál, hogy az ember világpolgár szemével nézze az emberiséget, ne a nemzeti érdekek korlátai közül. Erre a francia felvilágosodás tanította. Azonban a francia szellem útmutatását csak addig követi, míg egyéni meggyőződésével ellentétbe nem jut. Rousseau tollát még tisztelettel nézi, de már Napoleon kardját gyűlölettel. Napoleon lenézésében azonban az akkori nemzeti közérzés szintén közrejátszik, hiszen a nagy katona ellen induló magyar nemeseket ódával köszönti. Viszont: átértzett világpolgársága nem akadályozza meg abban, hogy mint magyar ember, mint magyar költő ne fogadjon lelkesedéssel minden olyan kulturális intézményt, amelyet magyar elme, magyar pénz a magyar érdekek szolgálatába állít. Így Csokonai világpolgársága magában foglalja a világ minden polgárának becsülését, tehát a magyarét is, mégpedig az eredet leküzdhetetlen ösztöne révén: legelsősorban. Ha a világ előre halad, abban a magyarságnak is része van, abból a magyarságnak is haszna lehet; ha a magyarság művelődik, csinosodik, azzal az egyetemes emberiség szellemi színvonala is emelkedik. Nagyjában

ugyanez a viszony fejezi ki Petőfi nemzetköziségét és nemzetiségét is; ebben megegyeznek Csokonaival.

A kitűnő szemű humoristát a *Békaegérharc* politikai oldalvágásai és a *Dorottya* pompás megfigyelései, ötletei, jellemzései villantják meg Csokonaiában. Ez a humor néha még csak komikum, mert egyéni hozzáérzés nélkül való. Bár az a világkép, amelyet egy lírikus epikai munkájában rajzol, mindig kapcsolatos az ő egyéni világfelfogásával: Csokonai mégis fölötte áll a *Dorottya* alakjainak, fölötte annak az egész társadalomnak, amelyet ebben a furcsa vitézi versezetében kifiguráz. Nem fáj neki a visszasság, tehát csak nevet rajta. Nem is szatira, mert nincs javítani akaró tendenciája. A garaboncás diák különös fintora torzul arcán, mikor a vén Dorottyát külsőleg, belsőleg olyan Hogarthi módon megrajzolja s úgy nézi ezt a rajzát, mint Rembrandt nézte karcát, hogy Ady Endrével szóljunk. Ez a humort suroló komikum a legtöbbször *pajkosság*, az igazi Csokonai-elem. Ez csillan föl nem egy lírai, vagy leíró versében is, amikor Dorottya kinjait festegeti, vagy az elpénztelenedett bécsi gavallér sóhajtásait szedi rímbe, vagy amikor az elmatrónásodott Dorisszal incselkedik. Ez a pajkosság nagyon kedves formában jelenik meg népies hangú verseiben: a *Parasztdalban*, a csikóbőrös kulacshoz írt *Szerelemdalban*, sőt az elkeseredett hangú *Kifakadásában* is. Ezzel a pajkossággal rokon Csokonai kedélyessége, az a lelkiállapota, hogy harmóniában tudja látni a földi dolgokat, különösen, ha magát nem túlságosan érintik. Van a debreceni költőben bizonyos józan egészség is, amely könnyen erősödhetik bölcsességgé.

Van végül Csokonaiában egy pillangószárnyú lélek is; sőt kis túlzással azt mondhatjuk: ez az ő igazi lénye. A pillangószárny a könnyedséget jelenti, azt a művészi könnyedséget, amellyel ez a költő lebegni tud a legkisebb és a legnagyobb mélységek fölött is. A *rózsabimbóhoz* írt kis dala lelkének ezt a pillangóröpteszerű könnyed lebegését legjobban mutatja; de ha olvassuk *A lélek halhatatlanságáról* elmondott komoly, súlyos gondolatait: akkor is úgy érezzük, mintha könnyű szárnyakon lebegnénk. Csokonai mint költő nem tud elfáradni. Mennél több húrön zengeti összefeleselő rimeit: annál játszibbnak és könnyedebbnak tetszik gondolatai hullámozása. Ez nem irodalmi rutin nála, hanem természeti adomány, ez a vérében volt. A könnyedség sokszor külső formája a könnyelműségnek; és bizony nem tagadhatjuk, hogy Csokonai, az ember, sokszor élte életét könnyelműen, akkor, amikor költészetében ez a lelki labilitás úgy jelent meg, mint művészi szépség.

Erről a sok húrú lantról egy fontos hang mégis hiányzik. A családi érzés néma Csokonainál. Volt édes anyja, akit szeretett, aki szerette — és soha verset nem írt róla. Volt

testvére, aki mégis csak legközelebb állhatott hozzá — s nem volt hangja a számára. Barátait megénekelte, családját nem. Az okát szinte lehetetlen megmutatni ennek a hallgatásnak. Egyet mintha sejténénk: irodalmi mintája nem volt erre a témára, talán azért nem nyúlt hozzá.¹ Mert Csokonainál nagyon fontos szerepe van a mintáknak. Bessenyei korában élt, a nagy álomból való fölébredés korában; a kinyíló szemű poéta előtt a nyugati irodalmak oly mesebeli gazdagsága káprázott, hogy a legmohóbb iramban sem bírta egyenként áthozni magyarba legremekebb példáit. S az ifjúság először mindig felfelé és távolba néz: Csokonai 32 évet élt, nem látta meg azokat, akik legközelebb állottak hozzá. Petőfinek kellett jönnie, hogy az apa, a testvér, az édes anya bevonuljon a költészetbe.

III. Képzetele.

A fantázia jellemét az érzések határozzák meg, formáját pedig azok a képzetek, amelyekkel a költő legtöbbet vagy legszívesebben foglalkozik. Csokonai érzései mindig frissek, sokszor könnyed léptűek, gyakran játékosak. A frissesség, a könnyedség és a játékoság nem hiányzik képzeletéből sem. A frissesség nem mindig azt jelenti, hogy a gondolatokat hordozó képek közvetlenül az író lelkéből pattannak ki. Csokonai nagyon sok író, sok költőt olvasott s az irodalmi hatás rendszeren meglepő képek és hasonlatok átvételében és utánzásában nyilvánkozik. «Forró sóhajtások, lelkemnek elszaggatott darabjai»: gyönyörű kép, de nem Csokonai képzeletének a kohójából. De már a pusztá fogalmat vagy akciót fedő képek *könnyedsége* igazi Csokonai vonás; a könnyedség két értelemben is jellemzi ezt a gazdag képzeletet: erőltetés nélkül csapong a legellentétesebb tárgyakon, és bizonyos kedvességgel pergeti a maga gyöngyeit. A kedvesség: lelki könnyedség, ez tüprengés, habozás és erőfeszítés nélkül éri el célját. Csokonai egész költészete olyan, mintha szellemi játék volna az utolsó soráig: nem érezzük a poéta vergődését, verejtékét a formával vagy anyaggal való birkózásban. Csokonai csak úgy a kabátja újjából rázza ki a legédesebb szavakat, a legszívesebb jelzőket, a legfrissebb szóösszetételeket, legzengőbb rimeket és legszellemesebb csattanókat. Ez a könnyedség a formán való teljes uralkodással magyarázható; a formán való uralkodás gazdag képzetvilágot sejtet, a gazdag képzetvilág a képzelet hatalmát jelenti. A képzelet gazdagsága és frissisége pedig minden

¹ Más oka lehetett: az a kor úgy látszik nem tartotta illőnek, hogy a költő családi viszonyait megénekelje. Csokonai sok tekintetben szakított ugyan a hagyománnyal — ennek a hagyománynak a jogosultságát azonban nyilván elismerte.

nagy költőnél a nyelv, a stílus újszerűségét és művészi voltát teremti meg. Csokonai képzelete, épen érzéseinek pillangóröpteszerűsége miatt, a pillangó játékos csapongásaihoz és lebegéséhez hasonló: színes, mert szárnyán az üdeség himpora; játékos és mozgalmas, mert soha nem álló vagy pihenő, inkább drámai, mint Petőfié.

Uralkodó képzeleti két kategóriába tartoznak; egyik a mindennapi élet vaskos jelenségeit sodorja be virágos kerthez hasonló költői birodalmába; másik pedig a kellem természeti és emberi képeit fűzi láncba, hogy fölvirágozza velük témáját, költeményeinek a tárgyát. Az előbbi kategóriába tartoznak a *Dorottya* friss és népies szölamai, melyek néha az illetlenség határát súrolják, de mindig azt fejezik ki, amit az író akart. A másik kategória képzeletelei drágaköveknek mondhatók, vagy bársonyos rózsáknak, mert úgy ragyognak, mint az igazgyöngyök, és oly illatosak, oly színesek, mint a virágok. Bizonyos rózsaszínűség, valami rózsaszínű köd lebeg Csokonai versein, s rajta keresztül csaknem minden megszépül és csodálatos módon: megkisebbedik. Viszont a vaskos valóság ködtelenül, teljes plein-airben vágódik szemünkbe, mikor pl. a megfiatalodott Dorottyáról olvassuk: «Kerekded fara is úgy domboroda ki, mintha birsalmából harapták volna ki».

Csokonai színes képzetű költő; fantáziájában a látási képzetek uralkodnak; de hangfestő vagy hangutánzó művészete is oly magas fokon áll, hogy a hangképzetek gazdagsága csaknem versenyezik a színeképzetekével. Ha *színességét* akarjuk bámulni, csak *Az eleven rózsához* pár sorát idézzük: «Hófehér tekintetnek Hajnalán nyílásba jött Rózsaszálacskák fürödnek Tiszta tejhabok között». Vagy *A magánosság*hoz ismert éji tájképét: «A lenge hold halkal világosítja a szőke bükkfák oldalát». Csokonai nagy kolorista; hasonlít azért Murillóhoz; legkedvesebb színei: a fehér, rózsaszín és piros. De nagy-szerűen érti és érzi a magyar nyelv zenéjét is; a katonazenekar játékában így figyel meg az egyes hangszerek hangját: «A trombita türt reze tördelt hangra ropog; A buta rézdobokon fabotok repedeztetik a bőrt; Sír a lágy klarinét, dobog a dobok apja gorombán S a csörgők nesze közt fenekét veri, döngeti tölgygomb».

Csokonai képzelete *játékos* képzet, diszitő szerepe sokszor külön válik a költeményekben az érzelemtől, s mint Shakespeare fiatalkori vígjátékaiban: nála is önálló életet élnek a képek. Ezt a játékoságát nem lehet hibának róni fel, mert a képzet ereje épen attól függ, mennyire tud a művész elszakadni a való világtól s mennyire tud belebujni a természet jelenségeibe, képeibe, vagyis mennyire tud elfeledkezni magáról. Ebben a tekintetben Csokonai elsőrangú költő. Képzelete, épen

mert játékos, mindent megmozdít, mindent sajátos színbe von és mindent a kellem bársonyos palástjába öltöztet.

Fantáziájának a legérdekesebb sajátosága az, hogy *kicsinyít*. A művészi képzelet általában nagyítani szokott, vagy túlozni a jelenségek bizonyos jellemvonása tekintetében. Csokonai visszafelé túloz: kicsinyít. Képzeletvilága olyan, mintha megfordított távcsövön néznénk a valóság mozgó egyetemét. Csokonai olyannak érzi magát a világban, mint Gulliver a törpék közt. A relatív kicsinység az esztétikában a *kellem* egyik főtétele; és csakugyan, Csokonai költészetének szépsége főképen a kellem remek példáiból áll. Ki ne emlékeznék híres sorára: «Rajta, kis szellőcskék, szedegessetek violaszagot szárnyatok bársonyára». Ebben az egy képben mozgás, szag- és színeképzet hármassága kapcsolódik egygyé, hogy a kedvesség, a kellem gyönyörű példáját hozza létre. Ehhez hasonló a pillangó transformatiója: «állhatatlan selyemmadár»-nak mondja Csokonai. Egészen játékos, gyermeki jelleme van ennek a képnek is.

Csokonai képzeletének ez a játékos kedvessége a *rokokó* hatásából is magyarázható. Ő is mindent földiszít keceses kagylóvonalakkal, kékelő selyemszínnel, fehér fodrozattal, rózsaszínű amorettekkel, mint a rokokó. A legkomorabb falakat is rózsafüzérrel aggatja tele; színes levegőt fest jelenetei elé, mintha piros vagy kék üvegen át nézné a világot. Ha háborút rajzol, addig kerülgeti az ágyúkat, míg nárciszt vagy violát nem tűz a csövekbe. Nála a szomorúságnak vagy bánatnak is édes mámora van, amely aranyport szítal a lélek szárnyára.

Nála a természet olyan, mint egy liliputi világ, amellyel óriás gyermekek üzik unalmukat. Pici kis istenek bujkálnak a nárduszt lehellő rózsák kelyhében; sokszor a friss esti szellő felkapja őket és röpíti, mintha pelyhek volnának. A rózsák kelyhéből mennyei koncertcskék zengenek. Olyan parányiak a vágy és a szerelem istenei, hogy némelyik felül Lilla pillantásának szárnyára, berepül a méléző költő szívének titkos várába, ott reménye fő tornyába zászlót üt, pici lábával tombol, topog és mindet letipor. A csendes Éj királynője is ilyen liliputi Mab királynő: pamuthintócskán kocsikázik a harmattól nyirkos egen, nárcisz pálcájával hallgatást int a világnak. A rózsabimbó szerelmes kis lényyé türedériesül, mikor a bokorban bolygó szellő csókolgatja, és mikor a tavasz gyenge bársonyos palástot ad nyakába. Maga a lant is parányi, amely ezeket a miniatűr kedves dolgokat énekl; Csokonai csakugyan «cicorázó piciny lantot» aposztrofál. Azt lehet mondani: rokokó nippelkel bájosítja tele a magyar költészetnek eléggé parasztos szobáját.

Ez a kicsinyítő kedvesség benne van Csokonai természetében s valahogy a *kórikum bája* felé hajlik. A humoros, tréfás fantázia, ha nem torzít, megkicsinyíti a dolgokat, hogy

játszhassek velük. Ebben a tekintetben Csokonainak Mikszáth Kálmán a rokona, akinek a képzelete époly kicsinyítő és époly kedves, mint a *Pillangó* énekeséé.

Csokonai képzelete azért gazdag, mert a három fő képzetsoport: a *hangok*, a *színek* és a *mozgások*, képzettömege együtt hömpölyög alakuló felhőiben, e dörgő, zengő és tolvonuló színes álmképekben. Lelkének csaknem mindig tiszta kék egéből szinte plasztikusan válnak ki ezek a széthintett, bodor báránnyelűk, ezek a tarjagos, néha vadkomor viharjelentő fellegek, amelyeknek széle a nap aranyától ragyog vagy biborától vérezik — tehát a kellem palástja sohasem hiányzik róluk. A mozgás, a mozgalmasság, a művészi szépségnek ez az egyik fő eleme, Csokonai képeit is magas fokra emeli, s talán nem tévedünk, ha itt is Petőfi mesterét látjuk benne. Csokonainál él minden, megmozdul minden s lehetőleg konkrét valósággá melegít minden absztrakt fogalmat. Még a zene hangját is látja: a Gellérthegy visszaveri a pesti katonazenét s «elterül a hangpor a pesti homokon»; a darabos, kemény hangok porrá törnek a távolságból. Az elsütött ágyuból a halál egy bombán kigördül s utána az apró halálok repülnek, melyeket a puszkagolyóbisok szülnek. A bokorban bolygó gyenge szellő csókolgatja az ibolyákat; másik bágyadt szellő pedig fenn sóhajtoz az ágakon; nyaranta, rekkenő dőlben is játszanak a déli fuvalmak, kiugranak a levelek alól, cicáznak kerengő szárnyal a bokrokon s lassan elenyésznek a lilimokon. Csokonai látja a testetlen szeleket, hatásukban fogja fel őket, és igen finom, pontos megfigyeléssel állítja össze a jellemüket. Látja az ingatag és csalárd *elmét* is, mert azt mondja róla: nyári árnyékként kereng. Látja a szálló *időt*, amelynek sasszárnyain repülnek esztendeink. Látja az *álmot*, amelyet arra kér, hogy legyezze le szárnyával a gondokat a fejéről. Látja a *halált*, amely szeme világán vak kárpitot sző, betegségében pedig melle csontboltján rugdos irgalmatlan sarkával. És látja a saját *lelkét*, amint mások mulatságára magának verskoporsót fon.

Az eszményített mozgalom: maga a művészi szépség. Csokonai, bár a vaskos valóság földjén áll, mindig törekedett valami eszményiségre, amely soha sem elvont ideált jelent nála, hanem magasabb régióba emelt valóságot. Mozgalom, mozgalmasság zajlik költői birodalmában, mert a színek ragyogása és a hangok rezgése is *látható* formákba ömlik képzeletében. Így tehát megérthetjük, miért van nyelvében, kifejezéseiben, képeiben annyi szépség. Azt is tudjuk, hogy ez a szépség a *kellem* formáját szereti legjobban megjelenési formának, mert a Csokonai képvetítő gépezete: kicsinyít.

Csokonai képzeletében mindig van valami bujdosó vagy mozgó, incselgő kellem, amely kimosolyog a szerelmi dalok

rózsabokrából, ránk hunyorít a komikus rajzok vaskosságából, sőt a komoly és zengő léptű ódák fenségét is keresztül töri, mint arany sugár a barna-komor felhőket. Nála ez a kedves-ségre törekvés nem öntudatlan. *Az én poézisom természete* című költeményében költői programot ad: nem gyászt, nem éjszakát akar énekelni, hanem vidámságot, örömeket; Hervey fantomoktól kísértetes világa, Young éjszakái, Racine gyászciprusos költészete nem az ő birodalma. «Nékem inkább oly bokréta Árnyékozza képemet, Mellyet nyér a vig poéta Múlatván a szépnemet; Ezt a vidámabb Muzsáknak S a mosolygó Gráciáknak Fűzzék össze rózsaszínű ujjai, Élesztgesség borba fürdött csókjai.» Mintha a versailles-i udvar késői visszhangja volna ez a gondoktól menekvést kereső dal, Csokonai háta mögött ott áll az irgalmatlan halál, Versailles mulató népe mögött a frigiai sapkás forradalom; ettől a rémtől akarnak mindaketten szabadulni. Csokonai öntudatosan, Versailles öntudatlanul.

Csokonai föllebbenti a maga sorsának sötét függönyét *A pillangóhoz* írt dalában, amely lelkének és egész költészetének allegoriája. Ez a bájos, röpke, de bánatos vers, amely Haydn rokokó-zenéjének szárnyán repül, a lélek halhatatlanságának a vágyát is visszaremegi. Tavasz kezdete van, s a bohó pillangó már kiszállt a puszpángokra, életet sug a sötét rögökbe, szárnya zörgésével kihívja a kis virágokat, violákról violákra száll. Nem tudja, nem bánja, hogy élete talán csak egy múlt nap. Csokonai lelke ez a pillangó: rózsákat dalol a magyar pusztaságra olyan tavasz kezdetén, melynek nyárba hajolását ő már nem éri meg. A rokokó-érzések, a rokokó-álmok olyan könnyed szárnyon röppenők, mint a tavaszi pillangó. Ennek a kis «állhatatlan selyemmadár»-nak cikcakos, kiszámíthatatlan csapongásában a rokokó-vonalak, díszítések szökellése kísért; az egész rokokó-világ olyan könnyed, olyan színes, olyan törékeny, olyan bájos és olyan hamar elmúló, mint a tavaszi pillangó. De a magyar Csokonai megsejti, sőt érzi a pillangó tragédiáját: mire fölébreszti és behinti virággal a természetet, fényes csapongásának is vége. — Így kap árnyékot a versailles-i fény, mire Debrecen homokjára esik. Hogy Csokonai Debrecen homokjában épen a versailles-i udvar rokokó-művészetét álmodta magyarrá: ez az ellentétesség törvényének ad szomorú igazságot.

IV. Nyelve.

Csokonai nyelvét, stílusát képzelete határozza meg. Az érzések gyújtják föl a fantáziát, a fantázia képei a nyelv formáiban kapnak alakot. Ahol a fantázia gazdag, ott a nyelv sem szegény; ahol a képzelet színes, ott a stílusnak is szírványyszíne van.

Az elemekből indulva ki, azt látjuk, hogy a Csokonai nyelvkincse nagyon gazdag. Nem pusztán magyar szavakból áll: idegenek is feles számmal vegyülnek közzé. Nem is csak irodalmi szavakat sorakoztat nyelvhadseregébe, hanem táj-szavakat és elavultakat is. Nem elégszik meg az előtte élt írók, költők szókincsével vagy az élő nyelv szólamaival: maga is alkot szavakat összetételekkel, elvonásokkal, néha idegen szavak hangbeli utánzásával, mint a *lomb* szót (német Laub¹). Nyelvkincsében csak úgy zsibonganak a töről metszett népies szavak és szólások; itt korának a divatjával áll szemben, mert Kazinczy és Kölcsey lenézi, kerüli, irtja a *póriasságot*. De az idegen szavak is polgárjogot nyernek Csokonainál; a klasszikus mitológia istenneveit, helyneveit nem számítva, a XVIII. század magyar társalgási nyelvének egész csapat francia és német szava, kifejezése selypít pl. a *Dorottya* pompás magyar ritmusainak lüktetésében.

Mi az oka, hogy ennek az alföldi költőnknek ilyen tarka a nyelve? Első sorban maga a kor, amelyben él; az irodalmi divat, amelyet ő sem tud egészen levetközni magáról; a hagyomány, amelyet már az iskolában szívott magába. Másfelől: a realitásra vagy érzéki hűségre törekvése, amely a jellemzetiesért feláldozza a nyelvi tisztaságot. A görög-római mitológia a tegnap rekvizituma, Csokonai kénytelen-kelletlen ballasztképen viszi friss röptű léghajóján; bizony, ezek a latin és görög szavak nem is röpitik, hanem sokszor lehúzzák a költészetét. De ez az antik hagyomány annyira közkinccse volt akkor a művelt Európának, hogy a litterátus embert ez különböztette meg a profanum vulgustól; Csokonairól pedig ne felejtjük el, hogy tudós költő, poeta doctus. Ez a hagyományos szótömeg, ez az idegen és semmi érzéki erővel nem ható sok név ma már rontja élvezetünket s néha nem esztétikai szépség, hanem bosszankodás forrása. Csokonai néha föl is lebbenti koppottas függönyüket és magyar szavakkal helyettesíti egyikét-másikát; Gratiának Kellem, Carnevalnak Farsang, Amornak Szerelem neve is van nála.

Sokkal fontosabb a német és francia szavak szerepeltetése. Ezek már frissen élnek, hatnak, zsibonganak a költő körül, társaságban, irodalmi vitákban, műveltek beszélgetéseiben. Ha *Dorottya* a XVIII. század dunántúli magyar társas életét veszi alapul, alakjainak úgy kell beszélniük, különösen komikus költeményben, mint az életben beszéltek. Csokonai tehát az életbeli hűségre törekvés akaratával illeszti a pompás magyar tizenkettős verssorokba az ilyen furcsán hangzó szavakat: assamblé, azsáf, frizérozó vas, dezentir, freycor, kanaforia,

¹ A *lomb* nem utánzás, hanem elvonás eredménye a lombos, lombosodik szóból, s megvolt már Csokonai előtt Páriz-Pápaiban (1767). Szerk.

kráfi, minét, pudermantel, pulider, portré, slep, stutzer, springer, szalup, szála, trupp, trompóz, hárnádel, stikknádel, ördög-pokol nádel. . . . Ez akkor modernséget jelentett, és Csokonai az első modern költő Magyarországon.

De az idegeneskedő arisztokraták, a klasszikus allúziókat használó litterátus magyarok mellett Csokonai korában is él egy harmadik rend: a nép rétege. Ha az első kettőt hibáival együtt híven idézi föl századok múltán is Csokonai költészete, akkor a harmadik rend szavát is ki kell hallanunk ennek a gazdag szemléletű, hű megfigyelő költőnek a hangjából. Ki is halljuk. A népiességre törekvés merészebb tett ezekben az időkben, mint a felemás nyelven beszéltetés. A nép nem kedves a *tudás* századában; elnyomott, figyelembe nem vett. De Csokonai a nemzeti költészet első nagy alakja, aki Berzsenyi, Kazinczy, sőt Kölcsény idegenszerű képzetvilága mellé, sőt fölé oda állítja a maga gyökeresen magyar költői világát, amely egy a nemzeti magvával, a népiessé. Tudatosan merít a népköltészet patakjából; tudatosan gyűjti a „nótákat“ és a táj-szavakat: gazdagítani akarja annak a művészetnek anyagát, amelyből látomásait, érzéseit, gondolatait kiformálja, gazdagítani akarja az elhanyagolt magyar nyelvet. Épen az ő idejére esik az a föleszmélés, hogy a haladó kor, a kibontakozó tudás ezer meg ezer új képzetet dobott az emberiség tudatába, amelyekre nekünk magyaroknak még nem volt nemzeti szavunk. Az írók, a költők veszik ezt legelőször észre, mert ők a műveltség összefoglalói és népszerűsítői. Csokonai zsbongó képzeteti még nincsenek mind „megkeresztelve“: igen soknak maga választ nevet. Néha mosolyogtatóan érdekes, hogyan próbálja körülírni az új fogalmat; a mai messzelátót «nézőcső»-nek, vagy «messzelátó cső»-nek mondja; a mai térképet «ország rajzolat»-ának, a katonai térképet «tábori abrosz»-nak. A lég-hajóra még nincs szava; csak azt írja Blanchard úrról, hogy «uszkált az aerben». A vízesést vagy idegen szóval jelzi: «katarakta», vagy «bukkanások»-nak mondja (a Rajna bukkanásai körül kövekre görgenek, zajognak). A visszhang még echó Csokonainál is.

De nemcsak idegenből vett új szavakkal fejezi ki a ritkább fogalmakat, hanem vagy a nép nyelvéből vesz, vagy önmaga alkot megfelelő fogalomjelölőt. A *bukkanás* is, ebben az értelemben, az ő szava, de övé a *kopács* is, amely körülbelül *vésőt* jelent ebben a mondatban: a történet angyala gyémánt kopáccsal vágja be a Széchenyi nevet, roppant betűkkel, a Kárpát oldalába. A *kopács* elvonással képezett főnév a *kopácsol* (faragsál, vagdal) igéből. Egy másik leleményes szava a *kopároz*: feldult városok romjai közt két-három medvefi kopároz. A *kopár* főnévből képezte tovább; a kopár szó: puszta, elhagyott, dísztelen helyet vagy tárgyat jelent,

az igének tehát körülbelül az a jelentése: «kopárrá tesz, vagy pusztít». A *Marosvásárhelyi gondolatokban* fordul elő ez a kép: «keletről fúj a szél... az éjszín haboknak cseppjei *lomozó* szárnyáról csorognak»; mit jelent itt ez a *lomozó* jelző? Bánóczi helytelenül «nedves, ködös» értelemben veszi, pedig a szónak egészen más a jelentése; a debreceni nyelvjárás használja ezt az igét: *lomol*, vagy *lomoz*; ez pedig a *lom* főnévből van képezve; *lim-lom* összevisszahányt tárgyakat jelöl, *lomozni* pedig annyit tesz, mint összevisszahányt valamit; *lomozó szárny*: ide-odalebegő szárny, más nem lehet. A *petéces phantom* jelzőjét is kijavította Bánóczi *pecsétes*-re, holott így semmi értelme, sincs *Az én poézisom termé zete c.* költeményben; a *petécs*: lázat jelent (Jókai is «mocsárláz» értelmében használja a *Jövő század regényében*); tehát a *petéces phantom* annyit jelent, mint «lázás látomány».

Amit Ady Endre a XX. század elején tett a magyar költői nyelv megújítására: ugyanazt tette Csokonai a XVIII. század végén. (Ady ezt jól tudta s ezért szerette nagyon Csokonait, mert csakugyan elődje volt.) Vörösmartyt szoktuk a magyar költői nyelv megteremtőjének mondani, de Csokonai példája nélkül Vörösmartynak sem sikerült volna ez a páratlan vagyonteremtés. Csokonainak kitűnő érzéke van a fogalmak *érzéki* jelölésére; ahol összetett szavakat alkot, csaknem mindig egy tömör kis mondat feszül két tagból álló kovácsolt szavában; igazán Dichter, azaz: «sűrítő». Ez a szava: *szélhahota*, nemesak birtokos és birtok, hanem egy természeti jelenségnek még hangutánzásban is pregnáns jelölője. A *denevérbabona* még a misztikumát is megborzongtatja a képzeletünkben annak a fogalomnak, amelyet Csokonai nevez vele. A *hangpor*: látási képzetek területére váltja a hangképzeteket, hogy szinte megfoghatóvá teszi a megfoghatatlant. A *Dorottya* komikus csatározásában *szemnyilakkal*, *csókesákányokkal* és *mosolygásfringiákkal* küzdenek a nők. A *gyöngyhó*, a *kartácsvilág* (Napoleoni háborúk kora), a *hústorony*, a *bagolyvakbuzgóság*: mind a Csokonai teremtése.

A költői nyelv híme: a szép és szokatlan jelzők. Csokonainak gyönyörű jelzői vannak, amelyeket előtte még senki nem kötött össze azzal a főnévvel, amellyel ő. A *csonka panasz*, a *bodor kacaj*, az *üveglő zúz*, a *tornyodzó remény*: mind az ő művészi leleménye. Mi vezeti ezeknek a szokatlanul pompás jelzőknek kitalálásában? A megérzékítés, a szemléleteség. A panasz csonkasága az el nem mondott vagy félbeszakított sirámokat jelenti, még pedig érzéki vagyis fizikai jelölésével a hiánynak. Milyen szépséget ad ez a jelző az egész mondatnak: «Csonka panaszaim a lágy alkonyodást sirni siettetik». A panasz csonkasága szinte a sebzettségét is megvilantja a jelzett fogalomnak. A *bodor kacaj* jelzője látás kép-

zetről eredő attributummal teszi frissé a hallási képzetű főnevet, s a hang gyöngyözését a füst csigás gomolygásával teszi rokonná, tehát szemléletessé. Az *üveglő zúz*: szinte gyöngyszerűséget, kristályosságot ad a zuzmarának s egyszerre úgy tünteti föl, mint ha ékköve volna a téli fának. Ez az igazi „diszítő jelző”. A *tornyodzó remény* az elvontból kézzelfogható, szemmel látható valóságot teremt, nem is szólva a *tornyozó* melléknévi igenév nagyságot, magasságot, égbe vetitettséget jelölő hatalmáról.

Csokonai nyelve tehát rendkívüli tisztán látásról és a megfigyelés részletességéről tesz tanubizonyságot. Mind a két lelki fölszerelés a realizmus felé mutat. Csokonai költészete, bár a gazdag diszítés romantikus színt ad neki, egészében csakugyan reális világot tükröztet, még filozófiai, gondolati ágában is. Hiszen a lélek halhatatlanságáról írt költeményében ilyen tiszta realitással csendül föl kételkedése: hát az Isten csak azért teremtette volna lehetetével az embert, hogy annak gyors elpusztulásával „önön lehelletét mintegy visszaszíja”? Ha a *hit* elvont fogalma ilyen frappáns szemléletesség hídján jut el hozzánk, mit mondjunk Csokonai konkrétumokat rajzoló művészetéről? Hű, megbízható, sokszor egészen a tudományos pontosságig. Ez a költő különben sem riad attól vissza, hogy a pozitív tudást bekapcsolja a költészetbe; a természettudomány, a filozófia, a harcászat, a teológia: mind költői ruhába öltözik nála, a nélkül, hogy lényegükből kiforgatná őket. Remek és kedves példákat lehetne idézni, mint ahogy Maday Gyula idéz is kitűnő tanulmányában¹ arra: milyen jó fizikus, botanikus és filozófus Csokonai. A föld mozgásában ismeri a gravitáció törvényét; költői képpel így teszi érzékelhetővé: A föld «Mint félérésű citrom hintálva tulajdon Terhe nyomásától, lóg a nagy semminek ágán». A rózsabimbó kibomlását botanikai hűséggel és szemléletességgel festi. Az új bor forrását és hordóból kifutását még a Bacchus személyesítésével cifrázza, de a folyamat hű és drámai leírása feledteti az antik mitológia belejátszását a debreceni must forrásába. A korabeli háboru tüzeri harcait költői képekben is a rideg valóság érzetetésével égeti be képzeletünkbe.²

Ha nyelvét esztétikai szempontból akarjuk jellemezni, azt mondhatjuk róla: *zenei, színes, erős, ellentétes, drámai és friss* nyelv; és latinizmusból vagy germanizmusból ejtett szépség-hibái mellett is magyaros, felében-harmadában *népies*.

Csokonai a nyelv zenéjét először a görög és római költészet formáin át érezte meg; Vergilius hömpölygő és komoly

¹ Maday Gyula: *A költői nyelv és Csokonai*. 1910.

² Kitűnő a meteor érzékeltetése *Az ember a poesis első tárgya* c. versében. Szerk.

zengésű hexameteirein, Horatius sapphói, alkaiosi, asklepiadesi lírai formáin. Ezek a versalakok a daktilusi verslábak magyaros ritmusával a jól csendülő, — — — méretű szavakat válogattatják ki vele, s nagyjában ugyanaz történik Csokonai stílusában, ami Vörösmarttyéban: a kényszerűség megszokássá, a megszokás élvezetté, az élvezet újat kereső ingerré lesz nála, és szerelmese lesz a szépzengésű szavaknak. Csokonai mámoros művészete anyagától, mint a görög szobrász a pároszi márványtól. Ez nagy sugalló formái, nyelvi tekintetben. A klasszikus, méltóságos zenét olasz frissebb melódiák váltják föl; az olasz hatással kezdődik Csokonai költészetének jétékossága és édeskés rokokó színe; a verssorok megrövidülnek, a trocheuslábak kedves, magyaros lejtése átveszi a főszerepet. Sokszor annyira túlteng versalakjaiban a zenei elem, hogy a forma független, külön életet él, a tartalom háttérbe szorul. Az olasz és német időmértékes szerkezet magyaros ritmussal kezd vegyülni — kitűnő példája *Az én poézisom természete* c. költeményének a formája; első fele iambikus menetű a komor és tragikus költészet jellemzésére; második fele trochaikus, mert a saját vidámabb költészetének ad benne alakot; a nyolc soros versszakok utolsó négy sora: átmenet a nyugateurópai formából az ütemes magyar sorokba.

A klasszikus és a nyugati versalakok zenéje mellett azonban folyton zeng, sokszor elnyomó gazdagsággal, a magyaros verssorok melódiája. Csokonai nagyon sokat hallgatta Gyöngyösi vers-zenéjét s ez a korán támadó hatás nem mulik el nyomtalanul: magyar tizenkettős sorai olyan tökéletes tagoltsággal és könnyedséggel ömlenek, hogy őt mondhatjuk e versforma első igazi művészenek. Amit a stílus ellentétességével, a szavak és gondolatok fokozásával, jelzők halmozásával, vilámló képekkel, metaforákkal, kérdő és felelő drámai eleven-séggel el lehet érni: azt ő megteszi mind, hogy hosszú sorai olvadók, zenei tekintetben fülbemászók, dallamosak legyenek. Ez a megszokott és kevésbé változatos, epikai forma finom medre nála a legelvontabb metafizikai gondolatoknak (*A lélek halhatatlansága*), a legszínesebb leírásoknak és töprengéseknek (*Marosvásárhelyi gondolatok, Az igazság diadalma*), a legdévajabb pajkosságoknak és a legtalpraesettebb népiességnek (*Dorottya*). A magyar tizenkettős két húrján oly gazdag és elütő jellemű melódiákat tud játszani Csokonai, hogy Arany János is tőle tanul.

A trocheusi lábak lejtésének édességét, lágyágát ő fedezte föl, Vörösmartty csak ilyen pompás kezdet után írhatja meg *Csongor és Tünde* álomba ringató sorait. Földi János verselméletének, hogy az igazi vers-zenét az időmérték és rím együttesen adja meg, a művészi gyakorlatban Csokonai a megteremtője.

De nemcsak dallamos, hanem *színes* is ez a nyelv. A színességet két értelemben vehetjük; először azt jelenti, hogy Csokonainak a látási képzelei rendkívül gazdagok, s a színes jelzők és színes képek egész seregét állítja csatasorba. Másodszor azt jelenti, hogy költészetének vagy egyes költeményeinek a *hangulati* hatásában *színhangulat* is van, nem csak zenei. Az utóbbi füllel hallható és gyakori jelenség; az előbbi csak sejthető, érezhető és ritka költőnél találkozunk vele. (Pl. Adynál, aki ebben a tekintetben is rokona Csokonainak.)

A természet színárnyalatait érzéki hűséggel jeleníti meg, ahol csak az évszakokat vagy a nap szakait festi. A hajnal percenésének és kibontakozásának megkülönbözteti három fő színét: a lankadó sötétséget, a sárguló világosságot és a teljes rózsaszínt. Talán Homeros palettájáról veszi a hajnalodó ég *sáfrányszínét*, amelyet rajta kívül senki sem használ. A *Dorottya* IV-ik könyvében, a báléj végén, a gyertyalángok és a hajnali fény küzdelme az átmeneti és összeolvadó színek egész skáláját ragyogtatja. A gyümölcsök sötétkék, barna, sárga, üvegszín, piros és vörös bársony koloritja Tiziano mélytűzű színeire emlékeztet Csokonainál. A női test szépségének érzékeltetésére a fehér, rózsaszín és piros szintűeket gyujtja föl keleties képzelete.¹ A bornak sötét, piros és arany szín ragyogása van nála. Egyszer még a reményről is azt mondja: *kék remény* — mintha a mennyei voltát és elérhetetlenségét akarná érzékiteni, a szelídség színeképzetével együtt.

Sokkal nehezebben határozható meg az a *színhangulat*, amely egyes verseiből, sőt egész költészetéből kiad. Egész költészetének a színhangulatát meg tudjuk mondani: *rózsaszínű* tónusa van. Hogy miért, már említettük a fantáziájával kapcsolatban. Azért, mert képzelete a természet képeiből a kellemet ragadja ki vagy alakítja ki. Miniatur természetet lát, részint rokokó-hatás alatt, részint öntudatlanul; képzeletének a vetítő készüléke *kicsinyít*. A kicsiségben mindig van valami báj; a báj, színbe átvive: halványkék vagy rózsaszín; Csokonainál rózsaszín. (Murillónál pl. kék-fehér-rózsaszín). Tehát költészetének uralkodó színhangulata: az esztétikai bájnak, kellemnek a szín nyelvén való kifejezése.

Egyes versei közül *Az éjnek istenihez* című: *kék* színhangulatú (Az égbolt és a szenvedő szelídség színe). A *Rózsabimbóhoz*: határozottan *piros* színhangulatú. (A rózsza és az érzéki szerelem színe). A *Duna nymphája*: *kék-ezüst*, összetett; a víznek, éjnek és a nap csillogó fényreflexének a színe. A *tihanyi echóhoz*: *sötétzöld* tónusú. (Az erdő, a fák eleven színe.)

Bár Csokonai tudatosan is törekszik arra, hogy *kedves* hatása legyen verseinek, az a nyelv, amelyen a kellemnek

¹ Itt különben Ovidius is hatással volt rá.

remek példáit adta, egészében véve mégis *erős* nyelv. Határozott vonalú, bár nem mindig tömör: néha érczengésű. Nyelvének ereje, látásának *reális* jelleméből következik; mindent úgy akar kifejezni, hogy olvasója képzeletében ugyanaz a kép támadjon föl, amelyet ő látott. Tömérdék példa helyett csak egy költeményét idézzük, a megdöbbentő hatású, szinte verista verset: *Tüdőgyuladásomról*. A betegség egész orvosi hűségű leírása, mozzanatai, lefolyása és elmúlása, olyan szavakkal vésődnek képzeletünkbe, hogy a szenvedővel együtt hánytatunk, ájulunk és ocsulunk. A láz érzékzavaró köde, melyben nem tudja a beteg: tulajdonképen hol van; a tüdőhólyagok sorvadása («fojtó sirokkó hevében»); borsózó hidegrázás; a mell csontboltjának rettentő fájása: mintha irtalmatlan sarkával két halál rugdosná; a szív *nyilaló* fájdalma («szívem megett egy láthatatlan kéznek nyila bélőve áll»); ellentétes érzelmek és érzékelések egymást váltó rohamai: rémületre jó remény, didergésre hőség, fúladásra újra lélekzés; a lassan közelgő gyógyulás fehér angyali alakja, amint pillantásaival elindítja az élet dobbanásait, a szívdobogást; a lázak és kínok tüzeiben elégett lélek főnixsz-madárként újra támadása; a tündéri, szellemalakból már reálisan kibontakozó orvos és jó barát alakja — a megfigyelésnek oly pontosságát, a nyelvbeli tolmácsolásnak oly erejét és hűségét mutatja, hogy a maga nemében szinte páratlan a magyar versek között. Ha a Csokonai modernségéről beszélünk: ezt a verset ne feledjük el a bizonyító példák sorából.

Csokonai szereti a nyelvbeli *ellentéteket*, amelyek néha a *parallelizmus* sarkán forognak. Képzeletének gyorsan társító készsége remekel ezekben. Az ember félig isteni, félig emberi voltát először ő határozza meg költészetünkben az ellentétes képzetek egymást kiegészítő parallelizmusával: lelke csillagok közt repül, de ónlábai a sír partjára húzzák; ég és föld között lebeg, angyal és állat, por és pára. A társadalom nyakára hág a nemes törekvésű embernek, de a magánosság kíséri és ápolgatja a megsebesültet. A *Reményhez* híres sorai-ban is ott villog az ellentét: «Fáradt lelkem égbe, testem földbe vágy». A hű szerelmes ezt mondja kedvesének. «Az én estém legyen tenéked reggeled, Mégis együtt élek, együtt halok veled». A barátság és a szerelem ellentétekből alakuló érzés, mert gyakran méreggel van méze keverve, s szívünk örömének új keserőségek a kibontói. Télen, mikor szél és jég csatázik, mikor minden fázik, minden fagy, csak a szerelem lángja ég. A vén leány keserve is ellentéteken forog: ha megvallja szerelmét, megvetik az ifjak; ha nem mer szólani, az ördög se jár utána.

Az ellentéteknek ez a fordulatossága teszi a Csokonai nyelvét *drámaivá*. A drámaiságnak különben egyéb alkotói is

seregestől szerepelnek nála. A spontán felkiáltások érdekes indulatszavai: ni, né, szja, phi, zuhé, éj, éjnye, piszt, hajh, hopp, csitt — a közvetlenség, a természetesség hangját ütik meg, a természetesség pedig az indulatok hű visszaadásával jár; az indulatok hű rajza: a cselekvések szavakba öntése, s a szavakba öltözött cselekvés maga a drámaiság. Csokonai képzeletének frissesége, mozgékonysága magyarázza nyelvének ezt a rendkívüli mozgó és mozgó voltát; s minthogy az eszményi mozgalom maga az esztétikai szépség: Csokonai költői nyelve ebben a világításban is föltétlenül szép. A képzetek, képek, gondolatok mozgása: maga a költészetbe átvitt élet. Nemcsak a rózsák mosolyognak és bókolnak, nemcsak a szellők kerengenek és játszanak, nemcsak a habok tapsolnak, nemcsak a hangok válnak virágokká a kedves leány mosolygó ajkán, hanem az idő is repül, a tornyozó reménységek is hanyatt dülnek; a mozgást jelentő igék gyönyörű tarka csapata vonul föl előttünk, hogy Csokonai költői világának, ennek a színes mikrokozmosznak, szakadatlan mozgalmasságot, vagyis életességet adjon. Legszebb képeiben csaknem mindig *akció* van érzékitve: a szűz leányt *térdeplő* habbal csókoltatja az óceán; a visszhang agg cserfákon tébolygó echó, a francia forradalomban *elordítja* magát a szelid csendesség; a tengeri ütközetekben Mars a vén Óceán hátát *megnyergeli*: a tüdővész ember mellét irtalmatlan sarkával *rugdossa* két halál. Mikor a költő kedvese szívére teszi kezét: az a szív gyorsabban ver és minden vére örömmel *szalad* az illető kéz felé.

Ez a rendkívüli mozgalmasság őrzi meg Csokonai nyelvének és költészetének a frissességét, *üdeségét*. Verseit olvasva úgy tetszik, mintha reggeli harmatban virágos, füves kertet járnánk, ahol a támadó nap fényétől ezüstös gyöngyök csillognak a bokrokon és fűszálakon, kékes ködfátyol lebeg a határon, s az ébredő madarak elbűvölő trillái csengenek. Csokonai költészete a reggelt, az élet megindulását, az ébredő erők friss játékát jelenti. Ebben van az ereje s ebben van a bája.

Nem hiányozhatik ebből a gazdag melódiából a *népiesség* hangja sem. Ha a tudós költő szótárában görög, latin, francia, német, olasz és angol szavak, nevek idegeneskednek, akkor az alföldi magyar költő szavajárására is rá kell bukkannunk azokban a töről metszett kifejezésekben, melyeket a népe használt s amelyeket öntudatosan is gyűjtött. Kedélyes, tréfás, humoros verseiben bugyog különösen ez a hazai patak, vadvirágokat sodorva kristálytisza vizében s belehullott faleveleken tündérkedő pillangókat és döngő méheket. A *Paraszt dal* oly tiszta, friss, népies szólamokból szövött vers, hogy Petőfi legjobb genre-képeivel állja a versenyt. Nemcsak szavaiban népies (vityilló, rekettye, puruttya, pemete, potomra), hanem

érzésében és gondolatában is; az utolsó sora olyan szépen csendül ki: «Rózsám, aludj helyettem is. Jó éjszakát». Ez drámai jellemzés néhány szóban. Egyik motivumát, hogy a legény csak pipagyújtás örve alatt fordul be csókra a pitvarba: Petőfi is felhasználja *Befordultam a konyhára* dalában, ezt téve a helyzetkép megindító elemévé.

Vagy említsük-e a csikóbőrös kulacshoz írt *Szerелеmdalát*, amelynek dévaj népies hangja olyan érdekesen ölelkezik Anakreon friss képzeletével, mintha igazán magyar Anakreon írta volna? Hogy megtalálta itt a formát is Csokonai az ősi nyolcas pompásan kicsengő magyar ritmusában. Említsük-e *Szegény Zsuzsi a táborozáskor* népies romantikáját még a szavak zenéjében is? «Estve jött a parancsolat Violaszin pecsét alatt. Egy szép tavaszi éjszakán Zörgettek Jancsim ablakán.» Ennek a négy kezdő sornak hangulatkeltő szépségét alig lehet megmagyarázni, de lehetetlen nem érezni. Pedig pusztán a szavak szerencsés megválogatásán, a nyelv zenéjén alapszik. Petőfi legszebb kezdésű verseiben találjuk meg a folytatását. («Kis furulyám szomorúfűz ága.» «Rég elhúzták az esteli harangot».) Említsük-e a *Kifakadás* vaskosabb népies szólamait, amelyekben Debrecen akkori élő nyelve lüktet? Még a *csijés* (vagy csihés) szónak Aranynál való későbbi előfordulása is emeli a vers nyelvi becsét; Csokonai írta le először: «Csijést teszen belőlem» (a cenkek daráló nyelve) és Arany János csak ezután használja *Toldiban*: «Béresek között is től cudar csihésnek». Ha népiességről szólunk, nem feledhetjük el Gergő elbeszélését a *Dorottya* IV. könyvében; jóízű, humoros, népies, magyar.

Csokonai nyelve gazdag, színes, zengő, magyar. Nagyon jól ismerte a szavak értékét, a szólamok szépségét. Csodálkozik azokon, akik darabosnak, szegénynek érzik. *A magyar nyelv feléledése* című cikkében írja: «Van ebben (a magyar nyelvben) erős és gyenge kifejezés, van numerus és harmonia, van sok termékeny radix és sok törzsökyszó, amely mint a tenyésző plánták és csemeték, az oltás, ültetés, irtás, tisztogatás és fáradatlan művelés által egy olyan rakott és ékes kert felől nyújt reménységet, amilyen a nyelveknek paradicsoma lehet. Aki ennek szűk voltáról panaszkodik, hasonló a Magyarországon éhvel meghaló emberhez; és aki darabos vagy éktelen voltán finnyáskodik, úgy tesz, mint amely süket az olasz koncertnek hiányosságáról perorlgat».

Senki ezt több joggal nem mondhatja, mint ő, aki megmutatta Magyarországot íróinak, Kazinczynak is: mit lehet nemesíteni a debreceni, sivárnak tetsző magyar beszéd vad fájából. Kazinczyék *tudták*, mi a nyelvújítás; Csokonai *megmutatta*, költői gyakorlatban.

Még Vörösmarty mellett is ő az igazi nyelvújítónk.

V. Jelentősége.

Csokonai két fontos irodalmi korszak határán álló költő. Szellemi híd a XVIII. és XIX. század között. Ennek a szellemi hidnak két partot ölelő hidfeje más és más. A XVIII. század partján az *áttevés* szerepében nagy, a XIX. század partjára feszülő az *átadásban*. Csokonai, már akár tudatosan, akár ösztönösen, két költőt rejt magában: egy összefoglalót vagy gyűjtőt, és egy újítót, egy reformátort. Az előbbi költészetünk multjában gyökerezik, a másik a jövőjének előkészítője, megindítója. Paradoxonnal azt mondhatjuk: Csokonai konzervatív és progresszív szellem egyben. Átvesz a multból minden eredményt és új anyagot teremt a jövőnek. Az a század, amelyikben él, a nemzeti felújulás százada; az eltespedt magyar szellem új szárnyabontása. Két nagy irányzat akarja fölemelni az elhanyaglott irodalmat: az idegen határból táplálkozó és a nemzeti talajban gyökerező. Görög-latin klasszikusok, németek és franciák utánczóit tömörülnek a nagyobb és jelentősebb csoportban — ezeknek Kazinczy a vezérék; a nemzeti csoport kisebb és gyöngébbnek látszik; munkájuk eredménye csak a XIX. század elején kezd előtérbe nyomulni, hogy Csokonai útján Vörösmarty, Petőfi, Arany váljék ki belőlük vezérül. Most már a Csokonai sajátságos és egyedüli helyzete a sehova nem csatlakozás, jobban mondva: a különböző irányok egyesítése. Költészetében egyforma ihlető és gazdagító szerepe van a görög-latin klasszicizmusnak, a francia-német romanticizmusnak és a magyar realizmusnak. Ebből támad sajátságos íze és egyéni bája. Klasszikus reminiscenciái, francia, német és olasz formái csak külsőségek maradnak, költészetének lelke a magyarság, mégpedig a népies elemekből kinemesedő magyarság. A francia fölvilágosodás szellemét ugyan átveszi a konzervatív debreceni környezetben is, de annyira egyénivé teszi, hogy a tengerbe szakadt folyam vizeként már nem is különbözik a befogadó szellem alapjellemétől.

Irodalomtörténetünk kikutatta és tisztázta Csokonainak a latin, görög, német, francia és olasz költőkhöz való viszonyát; nagyon pontosan tudjuk már: mi és mennyi vagyonában a külföldi kölcsön. De az még mindig eldöntetlen, meghatározatlan: mennyit és mit adott ő az utána következő magyaroknak.

Ha élete példáját vesszük: Petőfinél látjuk ható erőnek. Van is jellemükben érintkező vonás: a függetlenség kivívása még az egyéni boldogulás árán is. Csokonai még csak felvilágosodott, szabadon gondolkozó, Petőfi már forradalmár. Mind a kettőjük a francia irodalomból vagy történetből veszi kiala-

kuló meggyőződéséhez a támasztó oszlopokat; a rendkívüli könnyedség is szinte franciásnak tetsző mind a kettőjük költészetében. Petőfi ideálja Béranger és Desmoulins Kamill, Csokonaié Rousseau. Csokonai a bormámort «versszépítőnek» érzi, Petőfi — még az igazság rovására is — követi őt ebben a hitében, legalább a költői elhíttetés művészetével. A népies hang Csokonainál csendül föl először olyan tisztán és költői szépséggel, hogy Petőfi átveheti és magas fokra fejlesztheti.

De a nagy nyelvész Vörösmarty sem ment el Csokonai költészete mellett a nélkül, hogy szint és zenét ne tanult volna a Debrecen porába halt örök diáktól. Vörösmarty költői nyelvének két legszembetűnőbb jellemvonása éppen a *szín* és a *zene*, csaknem úgy, mint Csokonainál. A színességet a képzeletük tartalmának látási képzetei adják, tehát egyéni sajátosság; azonban a Csokonai csodálatosan friss, díszítő jelzői megbüvölik a keleti fantáziájú Vörösmartyt is; már a *Zalán futása* bevezető részének meglepő nyelvi szépségei, újszerűségei Csokonai hasonló, t. i. a megalkotás módjában hasonló szövegeit és képeit, metaforáit juttatják eszünkbe. Természetesen az alakuló stilisztikai figurák különbözősége, jellemiben ellentétes volta megérthető a két költőnél és meg is magyarázható azzal, hogy a Csokonai fantáziája inkább kicsinyít, a Vörösmartyé inkább nagyít. Azonkívül Vörösmartyban több a kód, az álomszerűség. Viszont a nyelv zeneiségét Csokonainál is, Vörösmartynál is a hexameteres forma, a daktilusi lábak gyakori használata szuggerálja. Vörösmarty legszebben zengő szavait hexameterének a medrében tudja meghullámoztatni; Csokonainál a hexameter a hangfestés pompás példáinak lesz a megteremtője. Ezt a magyar zengést az antik forma szinte kényszerítő hatásában: még a nehezkesebb, kovácsoltabb zenéjű Arany is észreveszi, érzi, mégpedig Csokonai költői példáin buzdulva. A trocheusi lábak bűvösségét, épen zenei tekintetben, Csokonai fedezi föl először s Vörösmarty utána indul, mikor *Csongor és Tünde* álomszerű szavainak szárnyat ad velük. A szavak rendjéből alakuló olvadákonyság Csokonai-művészet, de Vörösmarty fejleszti legmagasabb fokra, valószínűleg a *Lilla-dalok* termékenyítő hatása alatt. Az *ember*: Csokonainak «lelkes sár», Vörösmartynak «örült sár».

Arany János nyelvben Csokonai-szólamok lappanganak; sőt gondolatait is átveszi, mégpedig a rímeivel együtt. Ennek a szállóigévé vált Arany-mondásnak: «Földi ember kevéssel beéri, vágyait, ha kevesebbre méri», megvan a Csokonai-pendanta: «Boldogság! — Az ember kevéssel megéri, mihelyt kívánságát szükségéhez méri». A magyar tizenkettős verssorok fölépítése, a mondatrészek elhelyezése e sorok medrében, egy költői gondolat vagy hasonlat kialakítása körmondatként a nyolcsoros versszakban, úgy, hogy a négy első sor a kör-

mondat első fele, s mintegy sarkon fordulva dobban rá a következő négy sor a második, fontosabb részével: Csokonai-lelemény (pl. *A szépek szépe* c. versében), de átszáll Arany Jánosra; a *Toldi*ból is lehetne rá példákat idézni. A *Dorottya* sok vaskos tréfája adott merszet Aranyra, hogy *A nagy-idai cigányok* naturalista jeleneteit hasonló színekkel fesse meg.

De Csokonai hatása leszállt a legújabb költőinkig. Csak Ady Endrét említjük, aki tudatosan kapcsolta össze sorsát és művészetét Csokonai sorsával és művészetével. A bormámornak ihlető hatalmát mindaketten vallják; Ady megérzi, hogy a Csokonai szavainak van valami must-ize. A szavak szerelmét s a szép szavaktól megmámorosodást mindakét költőnél áruló helyek és példák bizonyítják. Csokonainak van egy verse: *A farsang búcsúszavai*, amely impresszionista modorban, csak a hangulat visszaadására törekedve, szuggerálja a mámorból való lassú kijózanodását a léleknek. A vers ziháló formája, a versszakok első és utolsó sorának ismétlődése, a főképzetek megvillantása, a nyugtalan tovaszökellés annyira modern és új értelemben „nyugatos”, hogy Adyék felé mutató előfutárnak kell tekintenünk. Ady szereti ezt a kifejezést: «magunk szerelme»; már Csokonainál olvashatjuk *A lélek halhatatlanságáról* II. részében.

De Csokonai példaadója és útmutatója minden modern költőnek abban, hogyan kell a ma legfrissebb szavait költői szavakká csendíteni, a ma legújabb fogalmait költői fogalmakká avatni, a ma hétköznapi tárgyait költői témákká nemestíteni. Ő mindent be mert vonni költészetébe, amit az életben élt és látott. Megmutatta, hogy a költői nyelv gazdagításának, az új stilisztikai szépségek megteremtésének egyik legfrissebb módja az, ha az ember, a költőember a maga idejének még meg nem dalolt viszonyait, tárgyait és alakjait szólítja varázsvesszője alá és friss anyaggal élénkíti a megalvadó tegnapi formáit. Nem jutott föl egészen a hegytetőre, ahová indult, de fele útján is annyi virágot, annyi gyöngyöt szedett és annyi melódiát tanult, hogy csonkaságában is egészségesebb, mint sok befejezett élet és sok kidalolt költészet.

Van benne valami szeretetreméltó: tekintete alatt minden feketeség színessé, minden komorság kedvessé, minden tompaság zengővé vált. A varázslók közé tartozik, akik forrást buggyantanak szaharai pusztaságon és bimbókat hívnak ki téli kopár fák ágaiból.

OLÁH GÁBOR.

CSIKY GERGELY MINT REGÉNYÍRÓ.

Csiky Gergely mint a magyar társadalmi dráma megalapítója él az irodalmi köztudatban. Azt, hogy Csiky regényirodalmunkat is több művel gyarapította, még az irodalomtörténet is alig tartja számon — sőt életírója, Janovics Jenő is mostohán bánik regényeivel¹, s mindeddig Császár Elemér rövid jellemzése² a legterjedelmesebb méltatása Csiky regényköltészetének. Ezért a mellőzésért részben Csiky maga felelős: regényei jelentőségben is, értékben is messze elmaradnak drámái mögött. Nála épen fordított a helyzet, mint Jókainál: Csikyt a regényíró homályba borítja a drámaíró.

Pedig Csiky első szépirodalmi kísérletei is az elbeszélő próza teréről valók. 1872-ben jelent meg az *Életről és Fényképek* c. novellás gyűjteménye — összesen öt elbeszélés, s ugyanabban az évben írta a *Vad ember* c. regényét is, melyet 1876-ban adott ki Barlanghy Bence álnév alatt.³ Bajos volna ezekből az alkotásokból nemcsak a későbbi regényíróra, de egyáltalán az író Csikyre következtetni. Gyarló fércmunkák, rikító túlzottságukban és izléstelenségükben dilettáns kézre vallanak. Csak egyetlen egy vonásuk érdemel figyelmet, az sem esztétikai szempontból, hanem mert élénk világot vet Csiky belső fejlődésére: mindkét elbeszélés-gyűjteményében megtalálhatjuk már költészetének a sajátos elemét, a tendenciát. Későbbi munkáiban sűrűn találkozhatunk vele, de már ebben a gyarló formában is jelzi azt az irányt, melyben Csiky tehetsége később kibontakozott.

Csiky sokkal mélyebb költői lélek volt, semhogy kezében a poézis száraz moralizálássá süllyedt volna. De egyúttal sokkal fennköltebben gondolkodott a költészet lényegéről és céljáról, semhogy azt a pusztá szórakoztatás eszközüül tekintette volna. Már egyénisége is komolyabb felfogásra szánta: józan gondolkodású, gyakorlati érzékű ember volt, s még egyházi rendből való kilépése után is sok maradt benne a tanárból és

¹ *Csiky Gergely élete és művei*, 1902. I—II. k.

² *A magyar regény története*, 1922. 306—310. l.

³ Janovics, id. mű, I. 140. l.

hitoktatóból.¹ Drámaiban mindig többet nyújt, mint érdekes cselekményt vagy szépen hangzó, de üres szavakat. Mint igazi művész, tollával egyszerre hódolt a Szépnek és Igaznak, a nélkül, hogy egyik a másik rovására túltengene. Színműveiben világképet tár a néző szeme elé, hogy belépillantva mintegy tükörben lássa meg önmagát: az embert, akár mint egyént sajátos individuális elszigeteltségében, akár mint szociális lényt társadalomhoz való viszonyában. S ne csak hogy lásson, hanem hogy meglásson is és ezen a meglátáson okuljon: ez a magasabb értelemben vett tendencia Csiky legtöbb drámájában megtalálható. Ugyanez a tendencia jellemzi Csiky regényeit is.

Csiky Gergely öt regénye közül² az első 1888-ban jelent meg a Budapesti Szemlében *Arnold* cím alatt. Sajátos formában írt mű. Két szereplőjének élményeiben tárul elénk a mese: Ungi Lénárt visszaemlékezései és Barra Bálint elbeszélése nyomán ismerkedünk meg az eseményekkel, mégpedig oly módon, hogy kettőjük közléseit felváltva olvashatjuk. A regény így négy részre tagozódik: Ungi Lénárt feljegyzései nyitják meg a sort, majd Barra Bálint veszi át a szót — mindkettő körülbelül ugyanaddig a pontig értesít a cselekmény fejlődéséről — a megoldást ismét Ungi emlékirataiból tudjuk meg, míg a zárószó Barra Bálintot illeti meg. Ezzel sikerült Csikynek kikerülni a *mémoire*-formának azt az állandó veszedelmét, hogy az olvasó túlságosan egyoldalúan értesül az eseményekről. Azáltal, hogy a szereplők két táborának, a tisztességes emberek és a kalandorok csoportjának, egy-egy tagja számol be az eseményekről, az olvasó két szempontból megvilágítva kapja a főhős történetét, s az epikai objektivitás bizonyos mértékig helyre áll. Ezt még fokozza az a körülmény, hogy a történeteket nem a főhősök tollából kapjuk. Ungi Lénárt és Barra Bálint passzív szereplők, semmi befolyásuk sincs az eseményekre: az előbbi Arnold kísérője és pártfogoltja, a másik a női főszereplőnek, Arnold leányának anyai nagybátyja és gyámja.

E két tudósító nyomán ismerjük meg a főhősnek, Arnoldnak történetét. Ezt a főrangú családból származó férfit, igazi nevén Dalbert bárót, fékezhetetlen szenvedélyessége és féltékenysége viszi a züllés útjára, s ott mindig mélyebbre és mélyebbre süllyed. Mint felesége vélt szeretőjének gyilkosa börtönbe kerül s mikor egy általános amnesztia következtében kiszabadul, már csak a kalandorok közt tud elhelyezkedni. Hol a fővárosban, hol látogatottabb fürdőhelyeken bukkan fel s mint hirhedt kártyás más emberek kifosztásából él. De nemcsak ez

¹ Va' nay Károly: *Csiky Gergely emlékezete*. Budapesti Szemle, 77. köt. 1894; újra: *Irodalmi emlékek*. 1905. 53. l.

² Janovics hét regényről tesz említést; az *Első és második* és *A Zokoli uraság két leánya* azonban nem regény, csak elbeszélés.

a bűne: cinkosa lesz egy teljesen elvetemült alaknak, Hold Arminnak, aki majd mint osztrák kém juttatja rendőrkézre a magyarokat, majd mint álemigráns él vissza a jóhiszemű hazafiak bizalmával. Pedig Arnold nem egészen «elesett» ember: lelkéből nem vesztett ki teljesen a jobb érzés. Tulajdonképeni bűne, hogy nem tud elég ellenállást tanusítani a kisértéssel szemben s engedi magát Hold által kihasználni s a könnyű élettől elkápráztatni. De lelkében gyakran felébred a lelkiismeret; mardossa a bűntudat, hogy ártatlan embert ölt és családját ártatlanul romlásba juttatta. Tudakozódik is utánuk s mikor saját élete és leányának boldogsága közt kell választania, egy pillanatig sem habozik gyermekéért vérét ontani. Mint hős hal meg, felesége bocsánatával és azzal a megtisztító tudattal, hogy jóvátette azt, amit hibázott, s amit már helyre nem hozhatott, azért életével fizetett meg.

Már ebből a vázlatos jellemzésből is látható, hogy Csiky első regényében még a romantika szellemében dolgozik. Arnold rokonszenves kalandor, a jó és rossznak sajátos vegyülete, akárcsak Victor Hugo bukottjai.¹ De Csikynek nem volt elég ereje ahhoz, hogy az Arnold lelkében hullámzó ellentéteket valószínű, egységes jellemrajzba olvassza össze: «ez az élesen jellemzett alak három emberre hull szét, melyek időrendben felváltják egymást».² De van Arnold jellemének egy még bántóbb hibája, s az erősen veszélyezteteti iránta érzett rokonszenvünket, pedig azt Csiky mindenáron biztosítani akarja. Megmagyarázatlan marad ugyanis, miért nem próbál Arnold kiszabadulása után valamilyen tisztességes pályán elhelyezkedni. Az a motívum, hogy Arnold azért lesz züllött kártyássá, mert még a gazdag Berg sem juttatja álláshoz, noha leánya életét mentette meg, nincs kidolgozva. Arnold nem a társadalom kítaszítottja, nem kényszerűségből jut a bűn ösvényére, mert mint börtönviseltet számúzik a becsületes polgárok köréből, hanem azért, mert kényelmesebb kártyázva szerezni pénzt, mint verejtékes munkával — különösen, ha valakinek olyan feltűnő szerencséje van, mint neki! Arnold másik vétke pedig, melyre nem találunk mentséget, az, hogy bukásában magával rántja a fiatal és tapasztalatlan Ungi Lénártot is, s az csak gyámoltalanságának és együgyűségének köszönheti, hogy a kétes egzisztenciák társaságában nem lesz belőle kitanult gazember.

A főhős rajzán kívül még egy tekintetben mutat a regény romantikus befolyást: a véletlennek túlságosan sűrű szerepeltetésével. Hold Armin épen Arnold leányába lesz szerelmes, ki édesanyjával épen azon a fürdőhelyen tartózkodik, ahová

¹ Császár E.: id. m. 308. l.

² U. o.

Arnold vetődik; viszont Arnold leányának vőlegénye épen az a fiatalember, akinek apját Arnold tette tönkre és kergette az öngyilkosságba; ez a fiatalember bátyja annak a leánynak, kinek Arnold az életét mentette meg — ez oly halmozása a véletlennek, hogy realista regényben alig tudjuk elviselni.

Ami a cselekmény valószínűségét ebben a regényben biztosítja, az a sikerült korkép. A Bách-korszak világa bontakozik ki előttünk. Csiky elvezet a hírhedt Zrinyi-kávéházba, a februári pátens alapján kiírt választási küzdelmekbe, a szerencsevadász lengyel főuraktól hemzsező bártfai fürdőhelyre. Megismertet az abban az időben meglehetősen elszaporodott kalandorokkal, hamiskártyásokkal, bécsi spiclikkel, álhazafiakkal és álemigránsokkal,¹ kik napról-napra változtatták nevüket és meggyőződésüket: ma sastollat hordtak és kokárdát viseltek, s holnap feljelentették azt, akinél ilyet láttak. Ezt a tarka társaságot előnyösen egészíti ki a jóízű humorral, s nem minden önirónia nélkül megrajzolt színésztrupp, mely Romvári Márton vezetése alatt járja a vidéket. Csak sajnálni lehet, hogy Csiky csupán a társadalom egyik rétegébe vezet el bennünket, s így a kép egyoldalú marad, s nem tud nagyobb szabású történeti korrajzzá kifejlődni; — de amit ad, az igaz és mozgalmas. Hogy az *Arnold*-ba sok politikai elem is vegyült, már a regény kereténél fogva is természetes, s így Csiky első regényében közel került a Jókai szellemében írt politikai regények fájához. Meg is érzik rajta hatásuk. Hold Armin p. o. sokban hasonlít Straffhoz (*Új földesúr*), s azok az ironikus megjegyzések, melyeket Csiky különösen regénye elején tesz a korszak közbiztonsági rendszeréről, egészen Jókai eljárására emlékeztetnek.

Leggyöngébb a szerelmesek rajza. Csikynek ez a fogytékossága már drámáiból is ismeretes, s regényeiben sem találunk szerencsésebb viszonyokat. Fiataljai ügyefogyott, passzív, egyéniség és temperamentum nélküli emberek; az ifjak abból a típusból valók, kik nem házasodnak, hanem úgy házasítják őket; leányalakjai élettelen bábuk — az író a sokkal sikerültebben ábrázolt mamák erélyes segítségével rángatja őket tetszése szerint ide vagy oda. Szerencsére a lírikus szerelmi bonyodalmakat Csiky csak ritkán alkalmazza s akkor is csak futólagos epizódok keretében. Így *Arnold*-ban is Beregi Sándor és Laura szerelmét már készen kapjuk: a szív gyöngédebb érzeimeinek rajzát Csiky mintha kerülte volna. Ő ott van igazi elemében, hol bosszút, cselszövényt vagy egyéb aljasságot kell ábrázolni; a szerelmi életből csupán a féltékenységre talál jellemző színeket. Ez persze azután bizonyos egyoldalúságra

¹ V. ö. Szedervári Kamilla alakját a *Proletárokhban*.

vezetett: azáltal, hogy Csiky a legemberibb indulatot úgyszólván száműzte tárgyköréből, főhősei többnyire valami sötét bűn terhét viselik. Rendszerint van multjuk, s azt jónak tartják leplezni. Ennek a titoknak kipattanása és az ebből származó következmények szolgáltatják azután a mese bonyodalmat, melyben így tiszta és idilli szerelemnek csak halvány és jelentéktelen szerep jut. Csiky szerelmesei ritkán főhősök és főhősei ritkán szerelmesek.

Ezt látjuk Csiky második nagyobb epikai alkotásában, *Az elvált asszony* c. regényében is. Ugyancsak 1888-ban jelent meg, s Csiky leggyöngébb regénye. Már kompozíciója is teljesen elhibázott. A cselekvény aránytalanul oszlik meg a főhősnő, Petri Gáborné és Varsányi Veronka szívtörténete közt. Két regényre való bonyodalmat is halmoz össze Csiky ebben az egyben, de épen ezért egyiket sem tudja teljesen kifejleszteni a másik miatt. Azáltal, hogy hol az asszony, hol a leány történetét szövi tovább Csiky, a regény mozaikszerűvé, egyenetlenül szaggatottá válik. Érdeklődésünk hol erre, hol arra a történetre irányul, s a végeredmény, hogy egyik sem tudja már figyelmünket lekötni és tetszésünket felkelteni. Pedig különösen Petri Gáborné sorsa jól elgondolt, igazi realista történet. Az öregedő férj mellett magát elhagyottnak érző asszony, kinek visszafojtott érzelmi élete és bilincsbevert érzékisége a legelső kínálkozó alkalomkor kitör és hatalmas szenvedéllyé fokozódik, s perzselő lángjában felemésztődik azáltal, hogy érzelmeit méltatlanra pazarolta: ez a probléma méltó realista író tollára. S ha ma már elcsépeltnek érezzük is ezt a tárgyat, a 80-as években még bizonyára nem volt az. Sajnos ezt a szerencsésen választott témát minduntalan háttérbe tolja a Varsányi Veronka vagyonáért folytatott csalafintaskodások és ármányok szövevénye, s így Petri Gáborné jelmeze torz marad, mert hiányzik a lelki élet rajzának egységes és szerves fejlesztése. Az elvált asszony pályájának csak egyes állomásait kapjuk, gyakori és hosszadalmas megszakításokkal, s az a benyomásunk, hogy a szerző időnkint egészen megfelelkezik tulajdonképeni főhőséről.

Ezt a kétlakiságot természetesen Veronka jellemrajza is megsínyli. Sem Varsányi Miklóshoz való viszonya, sem Fehér Endre iránt érzett vonzalma nincs megalapozva. Veronka amolyan jólélek; vonzódik Miklóshoz is, de gyerekkori játszótársát sem tudja feledni. Hiányzik belőle minden akaraterő és egyéniség. Környezetének pusztá eszközévé válik, anélkül, hogy ennek valaha is tudatára jönné. Ellenszegülés nélkül lesz Miklós menyasszonya, de mikor eljegyzése felbomlik, örömmel siet Fehér Endre karjaiba.

Jellemzés tekintetében a két férfi főszereplőről sem mondhatunk jobbat. Érthetetlen és megokolatlan Miklós hirtelen

elhidegülése Hermin, Petri Gábor felesége iránt. A regény eolyamán az a hitünk támad, hogy a fiatalember szívében komoly szerelem ébredt az elhagyott fiatal asszony iránt. Érzelmői mellett még akkor is kitart, mikor szerelmesétől távol van; szenvedélyes levelekkel tartja ében az asszonyban a tüzet, melyet felgyújtott benne, abba hagyja eddigi könnyelmű életét, zárkózott, kedvetlen, merengő lesz . . . szóval minden tekintetben az akút szerelem jellegzetes tünetei mutatkoznak rajta. Komoly viselkedésével rokonszenvűnket egyre jobban megnyeri, s ekkor, amikor már csak pár nap választja el, hogy a bíróság kimondja a válást és szerelmével örökre egyesülhet, váratlanul, minden ok nélkül faképnél hagyja az asszonyt.

Fehér Endre a másik véglet; nem annyira érthetetlen, mint inkább túlságosan is érthető. Tipikus Csiky-féle szerelmes: «nagy melák gyerek», ahogy Trézsi néni találóan jellemzi. Valamint Veronkát is ennek a kitűnő asszonyságnak kell felvilágosítani, hogy ő tulajdonképen Endrébe szerelmes, Endrét is ő bátorítja fel, hogy Veronka előtt nemcsak hogy színt valljon, de egyáltalán, hogy előtte meg merjen jelenni. Így a szerelmes főhős Fehér Endre valójában komikus vigjátéki figurává süllyed.

A vigjátéki elem különben is túlságosan gazdagon megvan a regényben; ezt már *Az elvált asszony* első bírálója is megjegyezte.¹ Tipikusan vigjátéki a cselekvény expozíciója: a történet előzményeiről az aradmegyei szanatórium vendégeinek pletykálkodása nyomán értesülünk. De vigjátéki a számos mellékalak is, így elsősorban Trézsi néni, Veronka egykori dajkája, ki a *Cifra nyomorúság* Mézesnéjének, és a *Proletárok* Borcsájának kontaminációja. Cingár Mihály uram, ugyanazon mondás sztereotip ismétlésével, hamisítatlan színpadi figura; Petri Gábor törzsvendégei: a kacér öreg alispánné, az élemedett grófné és a tanácsos úr, valamint a két Varsányi leány jól ismert típusai a múlt századbeli vigjátékoknak.

Az elvált asszonyban Csiky lélektani probléma megoldását tűzte ki célul. Ennek megfelelően a regényből — az egy választást kivéve, mely a magyar társadalmi regénynek már Eötvös óta szinte nélkülözhetetlen kelléke — hiányzik a mélyebb értelemben vett társadalmi rajz. A környezet itt nemzetközi jellegű, nincs rajta egy csepp magyar szín vagy magyar vonatkozás.

Mintha Csiky maga is érezte volna ezt a fogyatékossgot: következő két regénye: *Az Atlasz család* (1890), és *Sisyphus munkája* (1892) már jellegzetesen magyar társadalmi regények. Csiky regényírói munkássága ebben a két regényben tetőződik.

¹ Budapesti Szemle, 58. köt. 144 kk. I.

Mindkettőben ugyanaz a probléma: két egymásra következő nemzedéknek társadalmilag adott helyzetben való szembeállítás. E tekintetben hasonlítanak Fáy, Jókai és Vas Gereben azon regényeihez, melyekben a régi rendi Magyarország és az új, a haladás eszméjéért, Széchenyi reformjaiért lelkesülő nemzedék küzdelme rajzolódik — legművészebb termékeik Jókai ú. n. politikai regényei. Természetesen Csikynél a probléma a 80-as évek viszonyainak és világnézetének megfelelően más. Itt is két nemzedék áll egymással szemben, de az ellentét, mely őket elválasztja nem annyira szellemi, mint inkább anyagi természetű: nem elvekért, hanem szerzett javak megtartásáért folyik a harc. A küzdelem, mely mindkét korszak regényeiben a nemzet zömét alkotó nemesi társadalmat két pártra osztja, Jókai és társainál politikai jellegű: a nemzet alkotmányának függetlenségéért vívott harc áll az érdeklődés középpontjában; Csikynél a probléma az új időknek megfelelően szociális színezetűvé válik, a lényeg a gazdasági kérdéseken nyugszik. S míg ott az új, a feltörekvő generációnak oldalán van az igazság, addig itt az apák és fiúk harcában, az előbbieknél adunk igazat. Mert közben eltelt egy emberöltő, s amit az apák keservesen kiverekedtek maguknak, az utódok szívtelenül és könnyelműen elherdálják. A heroikus Jókai-korszak után következik a keserű kiábrándulás és csalódás a maga meztelen realizmusával: hiába volt az apák küzdelme, az unokák már visszasüllyednek oda, honnan a nagyapákat az új idők szele ezeréves tétlenségükből felrázta. Ami Jókainál még az új nemzedék diadalzengése, az Csikynél már a bukottak jajkiáltása. Így válik Csiky két regénye az 50-es és 60-as évek politikai regényeinek mintegy folytatásává s egyúttal átmenetül szolgálnak Mikszáth korszakához, hol már csak a keserű iróniába s a maró gúnyba feloldódó rezignáció van.

Az új korszak a második generációt már bukásba sodorja, mert az nem tud a modern élet állította erkölcsi követeléseknek megfelelni: ez a *Sisyphus munkájának* példázata. Főhőse, Páldi Klára, az erős akaratú, fáradhatatlan munkásságú nő, inkább lemond nőiessége nyújtotta előnyökről, csakhogy az örökölt vagyont a családnak megtarthassa. Nem kapzsiságból és nem pénzhajhászásból, hanem önzetlen szeretetből öccse iránt: benne összpontosul minden bizodalma s egy fényes jövő reményében féltő gonddal neveli. Am épen itt veti el a súlykot: túlságos gyöngédségében Bélából nem embert, hanem puha, életképtelen bábot nevel — az első női tekintet leveszi a lábáról. Klára egész munkája hajótörést szenved egy kacér kis fruska csalafintaságán, ki a maga természetes raffináltságával és ügyes érzékével Bélát, nénye minden óvintézkedése ellenére is, magához tudja láncolni. Mert Klára megérzi a

jövőt: sejti, hogy Béla ennek az asszonynak az oldalán nem tudja teljesíteni hivatását, a családi vagyon fenntartását és gyarapítását. Sejtelve valóra válik: a birtok a fiatal pár kezében csakhamar elúszik. Páldi Klára tragédiája beteljesedett: munkája Sisyphus munkája volt. A birtok, amelyet egy élet árán megszabadított a nagyapától örökölt adósságoktól, idegen kézre jut.

Ezt a maga egyszerűségében is megrázó történetet Csiky oly sikerülten beszéli el¹, hogy szinte észre sem vesszük a hátsó ajtón becsempészett romantikát: Béla felesége t. i. Klára egykori hűtlen szerelmesének leánya. E motivum Csikynél sem új, előfordul a *Nagymamában*, de előfordul már Jókainál is (*Mire megvénülünk*), Vas Gerebennél is (*Nagy idők, nagy emberek*). De ez itt nem is fontos. Mert úgy érezzük, hogy Fanny, Béla felesége csak közvetve oka a Páldi-család bukásának. Ő nem rossz asszony, nem démon, ki előre kiszámított tervvel teszi a Páldiakat tönkre. Kedves, vidám teremtsé, ki még a szigorú Kamilla kisasszonynak, Béla hajdani nevelőnőjének és Klára meghitt bizalmasának is megnyeri szeretetét; Bélát őszintén szereti s igyekszik Klarával is békességben megférni. A baj csak az, hogy Fanny már nem olyan szilárd jellem, mint sógornője, akarateréje nem olyan határozott. De ebben nemcsak ő hibás, hanem a korszellem is, mely már nem tud lelkes honleányokat nevelni, hanem csak a könnyű életet kedvelő modern asszonyokat. Lejárt a Páldi Klárák korszaka, kik életüket egy eszményért áldozták: ezért kell a régi Páldi családnak tönkremenni. Ezt szimbolizálja a *Sisyphus munkája*, s hogy a regény nem vált nagyszabású irányregénnyé, azt csak a politikai elem teljes hiánya okozta. De a munka így is több, mint pusztá realista történet: igazi regény — az egyben egy egész társadalom sorsát adja. *Sisyphus munkája* nem csak Páldi Klára heroikus küzdelme, hanem az egész vesztébe rohanó 67-es magyar nemesi osztály tragikumuma. Így a regény alapeszméje korántsem az, hogy a hibás nevelés megbosszulja magát, hanem az, amit Csiky a legmodernebb realistáinkra emlékeztető megdöbbenő keserőséggel úgy fejez ki, hogy a magyar «pusztulásra szánt fajból származik.» Ezt példázza a komor, Zolára emlékeztető befejezés is: egyik oldalon a haldokló Klára, kezében a bírói végzéssel, mely kimondja a csődöt a páldi birtokra, a másik oldalon a gondatlanul dözsölő társaság, mely megfélekedzik arról, hogy a ház, hol vigadnak, holnap már dobra kerül. Klára meghal s halálába egy elhibázott élet tudatát viszi magával, de a fiatalok odaát mulatnak. «Épen ebben a percben fejezik be nagy riadalommal, cigánytussal

¹ Tudvalévő dolog, hogy Gyulai Pál 1894-ben Jókai *Sárga rózsájával* szemben ezt a regényt kívánta a Péczely-díjjal jutalmazni.

az utolsó toastot, az asztalokat, székeket széthordják és vidám táncra kerekednek és táncolnak — táncolnak, egyenesen bele az örvénybe.» Kinek nem jut eszébe a *La bête humaine* zárójelenete, a felpántlikázott részeg katonák halálvonata, a biztos pusztulásba rohanó mámoros és őrjöngő tömeg borzalmas szimfóniája?

Kevésbé tragikus, de ezzel szemben sokkal színesebb és mozgalmasabb *Az Atlasz család*. A probléma tárgya és megoldása hasonló az előbbiéhez, de itt a 80-as évek társadalmának egy másik típusát állítja elének a regény: a meggazdagodott vidéki kis szatócsot, ki szorgalmával és becsületes munkájával az új gazdagok kategóriájába emelkedik. De élete munkája époly sikertelen marad, mint Páldi Kláráé, mert gyermekei, a léha és jellemtelen Manó, a képzelődő Evelin, valamint a drága pénzen vásárolt grófi veje vagyonát az utolsó fillérig elheredálják, sőt még ez sem elég — becsületes nevét is beszennyezik: a vő agyonlövi magát, mert nem tud kötelezettségeinek eleget tenni, Manót pedig könnyelmű élete a váltóhamisítástól sem riasztja vissza, s börtönbe kerül.

Az Atlasz család cselekménye *Az elvált asszony*éhoz hasonlóan két szálból szövődik: az egyik Atlasz Samu tragédiája, a másik legfiatalabb gyermekének, a becsületes Sándornak szerelmi regénye. Ez az utóbbi történet emlékeztet *Arnoldra*: Sándor is a zöldszemű szörnyeteg áldozata, s hogy sorsa végül is jóra fordul, feleségével megbékül és felhagy oktalan szerelemféltésével, azt az asszony jobb belátásának és megértő szerelmének köszöni. De jól is tette Csiky, hogy Sándor és Klára szerelmi történetét szerencsés kimenetelűnek rajzolta — elég tragikus Atlasz Samu sorsa.

Atlasz Samu tetőtől talpig becsületes ember. Vagyonához semmi becsstelenség sem tapad, szereti feleségét, szereti gyermekeit és életét ezekért őrli fel fáradtságban és gondban. Nem mások letiprásával és becstelen üzelmek révén, hanem kitartó munkával igyekszik emelkedni. Életét valójában nem is a vagyoni bukás teszi tönkre, hanem hogy becsületét sárba tiporva látja. Hogy nagyon szereti a pénzt és pénzért mindent megvásárolhatónak hisz: ez faji vonás, melyet még csak megerősít materialista felfogása. S hogy hiú és szereti, ha hízelegnek neki: ez örök emberi gyöngeség, s részben hiányos műveltségének is betudható. Szívesen megbocsátjuk neki, mert jellemének ez a vonása inkább humoros, semmint visszataszító. Van valami gyermekes naivság Atlasz Samu hivalkodásában, kit boldoggá tesz az a tudat, hogy fia a prépostnál ebédelt, vagy hogy leánya grófné és hogy Manó bejáratos a fővárosi kaszinók társaságába. Inkább szánjuk ezt a jobb sorsra érdemes embert, kit hiányos emberismerete és oktalan nagyragyása elvakulttá tesz és végül romlásba dönt.

Annál ellenszenvesebb drágalátos fia, Manó és leánya, Evelin. Az előbbi annyira megmértelyezte a könnyelmű, semmittevő úri élet, melyet apjának keserves fáradsággal szerzett pénze tesz számára lehetővé, hogy mélyen lenézi öccsét, ki a vidéki bérlők külsőségeiben eseménytelen, dolgos életét éli; sőt szüleit is szégyenli, alacsony származásuk miatt. A gyermeki szeretet buzgalma csak akkor vesz rajta erőt, mikor pénzre van szüksége. Még pedig rendesen sok pénzre, mert a fővárosi élet nincs ingyen, különösen olyanok számára, mint Manó, ki nappal alszik s elhanyagolja hivatalát, éjjel pedig a klubban és egyéb lokalitásokban játssza a nagyurat. Evelin műveletlen és műveletlenségében nevetségesen felfuvalkodott teremtés; fejébe szállt az a nagyon is kétes dicsőség, hogy a vidéki kis szatócs leányát egy gróf Szádváry vette feleségül — pénzéért.

Atlasz Samu e két gyermeke annyira ellenszenves, hogy bukásuk a legkisebb szánalmat sem kelti bennünk; egyedül szerencsétlen apjukat szánjuk, kit a sors ilyen haszontalan utódokkal vert meg.

Ha van valami, ami Atlasz Samu tragikumát enyhíti, az legfiatalabb gyermekének, Sándornak a sorsa. Ő a legjózanabb, a legegészségesebb gondolkodású az egész családban, apja úrhatnámága és testvérei fennhéjázása nem inficiálta meg. Szíve hajlama szerint nőül: elveszi a vagyontalan Bolgár Klárát — titokban, mert övéi ellenzik a házasságot; az uborkafára felkapaszkodottaknak ugyanis derogál már egy szegény leányt befogadni a családba — műveltsége s lelki finomsága iránt semmi érzékük sincs. S ha már e «mésalliance»-ot nincs is módjukban megakadályozni, elrágalmazzák Klárát a féltékeny Sándor előtt, s az elvakult szenvedélyében az ártatlan asszonyt annyira megsérti, hogy az megbántott becsületében és önérzetében búcsú nélkül elhagyja férjét. De nem örökre. Mert mikor megtudja, hogy Sándor belátta oktalán tettét, meg is bánta, s szenved az egyedüllétben: szerelme győzedelmeskedik büszkeségén, visszatér urához, hogy megossza a sorscsapásoktól sujtott férfi szenvedéseit, s megkönnyítse néki az élet terheit.

Van valami erőltettség a fiatalok tragikusan induló sorsának szövésében. Az, hogy Bolgár Klárának volt valami kor egy hitvány jellemű vőlegénye, kit arcátlan viselkedése miatt a leány egyszer maga utasította rendre — ezt nem érezzük «mult»-nak, s ezért megokolatlan előttünk Sándor őrzöngő szerelemfélése. Papirosízú s naívu kicsinyes ez a bonyodalom, de ettől a hibától valójában a többi szereplő sorsa sem teljesen ment. Hogy ez mégsem hat bántóan, s hogy nem lesz a regény sarkalatos hibájává, az úgy válik lehetségessé, hogy az Atlasz család sorsa a regény folyamán szimbolikus jelentőséget nyer. Atlasz Samu és gyermekei nemcsak egyének,

hanem egyúttal típusok is; nemcsak saját életüket, hanem az egész 80-as évek társadalmának életét ábrázolja velük Csiky. Az egyes szereplők önmagukban véve a jellemfestésnek nemcsak hogy nem remekei, hanem gyakran sablonos, közhelyszerű figurák, együttesen s egymáshoz való viszonyukban azonban, kiegészítve a mellékszereplők hosszú és változatos sora által, harmonikus egésszé rendeződnek s egy szerencsétlen átmeneti kor társadalmának igaz és színes képét adják.

Olyan társadalmat rajzol ebben a regényben az író, melyben senki sem találja meg a maga helyét. Csiky talán nem is annyira meglátta, mint inkább megérezte, hogy kiegyezés utáni viszonyaink nem fejlődésképesek, mert hiányzik a szilárd alap, a multtal való szerves összeköttetés. Politikai és gazdasági életünk mesterségesen kitenyésztett, erőszakoltan Potemkin-életet élő forma, s a társadalom, mely ilyen keretek közt nő fel, minden pillanatban összeomlással fenyeget. Ipari és kereskedelmi életünk megokolatlan és helytelen irányú lendülete; a főváros hirtelen fejlődése, mellyel a vidék nem tudott lépést tartani; egy új társadalmi rend: a plutokrácia kialakulása, melynek tagjai nem a történelmi magyarság soraiból kerültek ki, s következőleg oly célokat követtek, melyek a nemzet ideáljaitól távol álltak, sőt azokkal ellenkeztek; politikai életünk gyakran fonák kétlakisága és függő helyzete: mindez egészségtelen légkört teremtett, melyben a kevésbé szilárd jellemek szükségszerűen megmetyelveződtek, s ez kihatott a társadalmi élet legkisebb egységére, a családra is. Itt is hasonló szomorú viszonyokat tapasztalhatunk. A családból, melyben hiányzik az anya megértő szeretete és jóságos szigora, a kölcsönös megértés és megbecsülés, a gyermeki tisztelet és testvéri ragaszkodás, az önzetlen kötelességtudás, mindenki kifelé törekszik, s oly életkörülmények közé vágyik, melyek merőben ellentétesek természetes diszpozíciójával s az elhelyezkedési lehetőségek reális adottságával. A zsidó szatócs gyermekeiből nagyurat akar csinálni: fiából politikust, lehetőleg minisztert, leányából méltóságos asszonyt, — de nem a természetes értelmi fejlődés útján, hanem pusztán anyagi eszközökkel. Viszont a tönkrement mágnás nem okszerű gazdálkodással, hanem merész és fantasztikus spekulációkkal akarja anyagi függetlenségét visszanyerni. «Minek spekulált? Nem volt ő zsidó, hogy spekuláljon... Miért nem maradt a hivatásánál? Minek avatkozott abba, mire nem született!» — kiált föl Atlasz Samu, mikor veje vállalkozásairól értesül, s mi teljes mértékben igazat adunk neki. Csakhogy Atlasz Samu megelégedezik arról, hogy ő sem cselekedett másképp, mikor minden áron ki akart emelkedni abból a körből, melyben született. Ily körülmények közt csak természetes a bukás: a becsületes

Atlasz az uzsorások karmaiba kerül, a gróf a halálba menekül, Manó «karrierjét» végül is a börtönben végzi, Evelin s három gyermeke koldusbotra jut.

Egyedüli reményünk Sándorban van, de Csiky a vérbeli realista író fölényével nem ad határozott választ, hogy Atlasz Sándornak sikerül-e az életben még valamire vinni. Szívesen gondolunk egy jobb jövőre, de kérdés, hogy nincs-e ő is halálra ítélve abban a társadalomban, hol minden összeroppanással fenyeget, mert hazugságon és szemfényvesztésen épült fel. *Az Atlasz család* befejezése korántsem megnyugtató, ha nem is oly komor és lesújtó, mint a *Sisyphus munkájáé*.

A *Sisyphus munkája* és *Az Atlasz család* jelenti Csiky regényírói pályájának tetőpontját; következő és utolsó teljes regénye, *Az atyafiak* (1892) ezekhez mérten nagy hanyatlást jelent. *Az atyafiak* Csiky legszínyszerűbb regénye — ezzel egyúttal esztétikai ítéletünket is megformuláztuk. Az a nagy jelenet, mely francia minta után Csiky legtöbb drámájának csúcspontja, hol a cselekmény összes szálai mint gőcpontban összefutnak, itt is megtalálható: a végrendelet kihirdetése, mely a kapzsi rokonok számítása ellenére egy mellőzött és hamupipóként kezelt kisleányt, Oszlányi Olgát egyszerre mérhetetlen gazdaggá tesz. Ami előtte és utána történik, könnyen kitalálható: az első rész a rokonok hivalgása és Oszlányi Olga szomorú sorsa, a második rész a megalázott felmagasztaltatása és a dölőfősek megaláztatása. Sablonos történet ez — nem egy változatát olvashatta a korabeli közönség — s már Varsányi Veronka *Az elvált asszonyban* is ilyen szerencsegyermek volt.

Ezt a valójában nagyon is primitív történetkét a meglepő, sőt mondhatni szenzáció erejével ható fordulatok halmozásával, néhány genreképszerű figura szerepeltetésével s sok derűs epizód segítségével oly virtuozitással tudja Csiky bonyolítani és előadni, hogy a szerényebb igényű közönség számára még ma is szórakoztató olvasmány. *Az atyafiak* nem kiváló regény, mert a vérszegény cselekmény s szintelen jellemzés mellett még a korrajz is hiányzik; sőt valójában nem is regény, csak hosszabb novella, de ami az elbeszélés technikáját illeti, ügyes és hatásos munka, s világosan példázza azt a nagy fejlődést, melyet Csiky ebben a tekintetben *Arnoldtól* idáig tett.

Hogy *Az atyafiak* Csiky regényírói pályáján csak múltó természetű hanyatlást jelentett, azt a *Válás után* c. regénytöredéke bizonyítja. Befejezésében megakadályozta Csiky a halál; de a regénynek több mint a fele elkészült, s halála után nemsokára folytatásokban meg is jelent a Magyar Hírlapban, kiegészítve egy idegen kéz által készített gyarló és megértés nélküli, sőt mondhatnók otromba befejezéssel. Az, ami

Csiky munkája, a régi fényben mutatja be a szerző regényírói képességeit. Sőt Albori Dora és Máthé Bence jellemében Csiky egy merész lépéssel tovább is ment: e két alaknak rajza már több mint realizmus, ez már naturalizmus. A bukott nő és a züllött bíró viharos sorsa, az alkoholizmus és alantas szenvedélyek romboló hatása, az érzéki szerelemnek minden belátást és műveltséget lenyűgöző és megsemmisítő ereje a verizmus lélekbemarkoló eszközeivel oly találóan van itt élénk állítva, hogy sajnálni lehet, hogy Csiky munkája csonka maradt.

Utaltam az előbb arra, hogy Csikyt a regényíró Csikyvel a drámaíróval összekapcsolja a meséibe belevitt célzatosság. A költött cselekvényt valamilyen erkölcsi tendencia szolgálataiba állítani irodalmunkban, kivált regényirodalmunkban, nem volt újság Csiky előtt sem. Regényirodalmunkban a tendencia Csiky előtt kétféle formában jutott kifejezésre. Vagy maga az író vonta le a történet folyamán a tanulságot, vagy valamelyik hősének álarcában akart olvasóinak erkölcsi érzületére hatni, s akkor az egyik szereplő személy szűrte le az eseményekből a célzatos tanítást. Az első módra Jósikát és Eötvöst, a másodikra Jókait és Keményt lehet példának felhozni. Csiky egyik ilyen kategóriába sem sorolható.

Csiky drámaiban sem élezte ki a tendenciát. Tartózkodott a külföldi veristák eljárásától, kiknél a dráma és színpad egy bizonyos előre kiválasztott és határozott erkölcsi tétel igazságának illusztrálására szolgál oly módon, hogy a cselekvény tetőpontján valamelyik szereplő a szerző nevében levonja és kihirdeti a végeredményt. «Nem prédikálta színpadon az erkölcsöt soha... hanem eleven drámai képekben tüntette fel az életet úgy, hogy hassanak az érzelmek és erkölcsök tisztítására.»¹ S hasonló módon járt el regényeiben is: sem ő, sem személyei nem kívánnak közvetlenül az olvasók lelkiületére erkölcsi irányba hatni azáltal, hogy a történeteken, a közmorál nevében, javallásukat vagy rosszallásukat fejeznék ki. Csiky megelégszik azzal, hogy az életnek egy kiszakított szeletét a maga képzelt vagy igazi valójában, minden további megjegyzés nélkül megeleveníti és élénk állítja. Felkelti az érzelmeket, de az ezek nyomán támadó erkölcsi megtisztulást már az olvasóra bízta.

De, hogy az ilyen irányú érzelmek felkeltése Csiky tudatos szándéka, világosan bizonyítja az a legkevésbé sem öröndetes kép, mely regényei nyomán a kiegyezés körüli magyar társadalomról előtűnk kibontakozik. Mind az öt regényében hasonló viszonyokat tár a szemünk elé mint a színpadon a *Proletárok*-

¹ Vadnay id. mű, 48. l.

ban vagy a *Cifra nyomorúságban*. S ha Csiky nem lesz is pesszimistává, de sokkal sötétebb színeket használ rajzaiban, semhogy azt pusztá szórakoztatásul szánhatta volna; a mélyebben érző és gondolkozó olvasó azonnal megérzi a sorok közt rejlő, jobb belátásra serkentő célzatot.

De Csiky regényei nemcsak tendenciájukkal, ennek a cselekmény mögé való elrejtésével, valamint a tendencia irányával emlékeztetnek drámáira. Feltűnő, hogy Csiky regényeinek kompozíciói is mennyire drámaiak, mondhatnók színszerűek. Mindegyikben erős központi cselekvényt találunk az epizódok szinte aszketikus kerülésével. Az erősen koncentrált történet megállás nélkül, egyre fokozódó lendületben, könnyörtelen következetességgel halad a tragikus csúcspont felé, s ott felvonásvégi kiélezettséggel következik be a katasztrófa. Ilyen például a *Sisyphus munkája*, hol az ősmagyar átok, a könnyelműség, sorstragédiára emlékeztető végzetszerűséggel söpri el egy erős leány egész életének fáradságos munkáját; ilyen *Az Atlasz család*, hol a család fejét és fenntartóját sodorja a kérlelhetetlen sors feltartóztatatlan erővel a megsemmisülésbe. S a regények drámaiságát még csak fokozza az a beállítás, hogy nem súlyos bűnök, hanem csak az emberi gyöngeségből származó hibák idézik fel a tragikus bukást. A Páldiák és Atlaszék azért mennek tönkre, mert sorsuk irányítói túlságosan szeretik saját véreiket s oktalan rövidlátásukban nincs elég erkölcsi bátorságuk a közelgő veszedelmet még csirájában elfojtani.

A drámai koncepció hangsúlyozottságát hatásosan emeli a cselekvény tér és időbeli viszonyának színszerű elhelyezése. Legszenbetűnőbb példa erre *Az atyafiak*. Ez a regény tér- és időbeli egység tekintetében bármely színművel kiállja a versenyt: négyfelvonásos drámára emlékeztető tagozottságot mutat fel. Az 1—9., 10—13., 14—20. és 21—25. fejezetek egy helyen és egy időben játszódnak. Az első és második rész között pár hét, a második és harmadik közt másfél év, az utolsó és utolsóelőtti rész közt egy éjszaka telik el — vagyis a regény két szabályos félre oszlik. Hasonló szabályszerűséget mutat *Az Atlasz család* is: kevés és lényegtelen kivétellel az egész cselekvény a családi birtokon pereg le. Ha mindehhez hozzászámítjuk, hogy Csiky regényeiben gyakran találkozunk olyan motívumokkal, melyek már drámáiból ismeretesek, valamint egyes tipikusan színpadi figurákkal, akkor megállapíthatjuk, hogy Csiky regényírói jellemének több lényeges vonásán kétségtelenül felismerhető drámaírói hajlama.

Csiky regényeinek szoros kapcsolatát drámáival legjobban az a tény bizonyítja, hogy Csiky a már említett *Atyafiak* c. regényét a színpad számára átdolgozta, s az ebben a formájában 1891 november 27-én a Nemzeti Színházban előadásra is

került.¹ A regény előbb jelent meg — a Budapesti Szemlében, januártól kezdve folytatásokban — s a Magyar Hirlap kritikusa már mint jól ismert munkára hivatkozik.² Ez ugyan még nem bizonyít sokat, mert Csiky írhatta a drámát a regény előtt s csak nem nyújtotta be előadásra vagy a színház késlekedett színrehozatalával. Janovics említi is, hogy Csiky *Az atyafiak* tervével már régóta foglalkozott, s van is egy *Korrupció* című első kidolgozása.³ Am Janovics ezen érve igen bizonytalan: *Az atyafiak*ban egyetlen egy mozzanat sem hozható semmiféle korrupcióval kapcsolatba, s így az ilyen című vázlat, aligha lesz *Az atyafiak* első kidolgozása. Viszont az sem bizonyos, hogy Csiky sokáig várakozott volna a kézirattal: ő rendkívül gyorsan dolgozott, s nem igen hevertette kész munkáit a fiókban, a színház is igyekezett darabjait minél előbb színrehozni. Csiky neve abban az időben már mind művésziileg, mind anyagilag teljes biztosítékot nyújtott: a Csiky-bemutatók mindig forró esték voltak és mindig telt házas előadások sorát vezették be — mondja Galamb Sándor, ki szintén regényből átdolgozott drámának tartja *Az atyafiakat*.⁴ A dráma elsőbbségére vall viszont az, hogy a regény határozott színszerűséget mutat s érték tekintetében is mögötte áll a tárgy színpadí kidolgozásának.

De valójában nem is fontos, hogy melyik készült el előbb: *Az atyafiak* mint regény vagy mint dráma. Mindkét esetből ugyanazt a tanulságot vonhatjuk le. Ha drámai kidolgozás volt az előbbi, úgy látszik, hogy Csiky nem bírt önálló regényírói fantáziával; ha viszont a regény íródott előbb, az azt bizonyítja, hogy Csiky önkénytelenül is színszerű regényt írt, s azt könnyűszerrel dolgozhatta át drámává. Mindkét feltevés lehetséges, s mindegyik csak azt igazolja, hogy Csiky a drámaíró, mennyire egybeforrott Csikyvel, a regényíróval.

Ebből a tényből két fontos következtetés vonható le. Először is itt találunk feleletet arra a kérdésre, mi indította Csikyt regényírásra? Nem valószínű, hogy anyagi okok, mint azt Janovics állítja.⁵ Ha Csikyt pusztán pénzszerzés vezette volna, akkor nem regényeket írt, hiszen azok kidolgozása lényegesen tovább tart, mint egy drámáé vagy novelláé. De nem is azért, mintha tehetségének új oldala revellálódott volna ki benne. Csiky regényeiben is megőrizte drámáirói egyéniségé-

¹ Nyomtatásban nem jelent meg; kéziratossugópéldánya a Nemzeti Színház könyvtárában található. A darab eredeti címe *Az elősdiak* volt; ezt maga Csiky változtatta meg a végleges címre.

² Magyar Hirlap 1891 november 28-i száma.

³ Id. m. II. köt. 257. l.

⁴ Galamb Sándor: *25 év a magyar társadalmi dráma történetéből*. 1926. 16. l.

⁵ Id. m. II. köt. 192. l.

nek jellegzetes sajátosságait: némi túlzással azt mondhatnánk, hogy regényei elbeszélő drámák. Vagyis Csikyben nem új tehetségforrás nyílt meg, csak a régi vett új irányt. A regényírás Csikynek kísérlet volt, új forma keresése, hogy a társadalmat orvosló tendenciáját az eddigiektől eltérő költői eszközökkel juttathassa kifejezésre. Hogy ez a kísérlet jóval az átlagon felül, regényirodalmunk javára ütött ki, Csiky művészi érzékéről tanuskodik; hogy azonban regényeinek számos eleme a színpad világából került ki, az azt bizonyítja, hogy Csiky valójában mégis csak drámaíró tehetség volt.¹

A másik következtetést Csiky regényeinek értékét illetőleg vonhatjuk le. Csikyt, a regényírót, determinálta Csiky a drámaíró. Regények pedig, melyek a dramaturgia szellemében készülnek, már eleve is kétségesse teszik, hogy a műfaj magasabb követelményeinek meg fognak felelni, bár kétségtelen, hogy a dráma és regény közt több érintkező pont van, s aki a drámáról megy át az elbeszélő műfajra, előnyben van azzal szemben, aki például a líra világából kerül át a regény terére. Egységes cselekmény, gondos jellemzés főkövetelménye mindkét műfajnak. De a szemléltetés módjában, az elképzeltetés eszközeinek kiválasztásában már nagy a különbség a regényíró és a drámaíró közt. A drámaíró munkáját határozottan megkönnyíti a színpad. Az író ott színész és rendező segítségével teremti meg az illúziót, melyet a regényírónak a szó erejével kell az olvasó fantáziájában életre kelteni. Ebből érthető meg Csiky regényeinek főfogatókossága: a belső, mondhatnók lelki elemek túltengése a külsőkkel szemben. Figyeljük csak meg: Csiky személyeiről úgyszólván soha sem ad külső leírást; természetes, mert erre a drámában nincs szükség. Ott a színész alakítása által a hősök és hősnők valósággal megjelennek a nézők szeme előtt, a szerző tehát fel van mentve az alól, hogy alakjainak külsejét pontosan lefesse s szemük elé varázsolja. De ugyanez áll a környezet rajzára is: a kulissza pótolja, ha nem is érték, legalább cél tekintetében a legszebb természeti leírást, a legaprólékosabb miliő-rajzot is. Nem is találunk ilyet Csikynél: regényeinek leírásai semmivel sem többek, mint drámáinak rendező-utasításai. Sőt a jellemrajz is elárulja Csikyt, a drámaírót: hőseit inkább saját szavaikkal jellemzi; a lélekrajz analizisének elbeszélő formája iránt, vagyis ahol az író maga boncolja hősei tetteinek lelki indítékait, nincs érzéke. Valószínűleg ebben a körülményben kell Csiky személyeinek azt a fogatókosságát is keres-

¹ Hasonló véleményben nyilatkozik Mikszáth Kálmán is: «Amelyik mese be nem vált színdarabnak, regényt csinált belőle. Regényei kevesebb igényűek, mint darabjai, de mindenik becsületes munka; s emlékeztetnek színműveire.» Bevezetés *Az Atlasz családhoz*. 1904. Magyar Regényírók 41. köt. VIII. l.

nünk, hogy hősei gyakran bőbeszédűek:¹ a drámaíró Csiky regényeiben is a dialogust tekintette a művészi kifejezés legfőbb eszközének.

Röviden összefoglalva megállapítható, hogy Csikyt drámaírói hajlamai akadályozták meg abban, hogy egy szélesebb alapokra fektetett, az epikai műformának megfelelő bonyolultabb szövésű, részletekben elmerülő aprólékossággal kidolgozott igazi nagy regényt alkosson. Csiky mint regényíró is ott emelkedik az átlag fölé, ahol mint drámaíró: a meseszövében és a jellemzésben.

Csiky tehát nem írta meg a maga nagy regényét. Ezt az ítéletet regényírói munkássága alapján ki kell mondanunk. De ne felejtjük el, hogy Csiky egész regényírói munkássága torzó: derékban tört ketté. Mint utolsó töredékes alkotása is bizonyítja, Csiky még nem volt teljesen kiforrott regényíró: még lappangtak benne diszpozíciók, s regényírói tehetsége még nem bontakozott ki a maga teljes egészében. Meglévő öt vagy hat regényét úgy kell tekintenünk, mint ígéretet, mint egy értékes alkotó korszak előzményét. Csikynek, mint drámaírónak is hosszabb időre volt szüksége, míg megtalálta azt a formát, mely legjobban illettegyéniségéhez, smelyben a benne szunnyadó tehetséget teljesen érvényre tudta juttatni: csak *Januson* és *Az ellenállhatatlanon keresztül lett a Proletárok és A nagymama* költőjévé. Persze meddő arról beszélni, mi lett volna, ha nem hal meg aránylag fiatalon, munkásságának virágjában, de az bizonyos, hogy addigi alkotásai a legszebb reményekre jogosítottak. Ha *Az atyafiakat* figyelmen kívül hagyjuk, regényírói pályája egy fölfelé haladó egyenes: az *Arnold* és *Az elvált asszony* romantikájától a *Sisyphus munkája* és *Az Atlasz család* realizmusán keresztül a *Válás után* tiszta művészetéig emelkedett. De nemcsak felfogása, hanem technikája is nagyot haladt: *Arnold*ban még alig tud megküzdeni a lírai forma nehézségeivel, *Az elvált asszony* kompozíciója nehézkes és alapjában elhibázott; későbbi regényeiben már megtalálja az igazi realista író hideg és objektív hangját, sőt mondhatni szenvtelenségét, mellyel az eseményeket szemléli és ábrázolja s a cselekmény bonyolításában oly ragyogó ügyességre tett szert, egy-egy jelenetet oly hatásosan tud kiaknázni, szereplőit oly jellemzően beszélteti, hogy még *Az atyafiak* ürességét is bámulatosan tudja takarni.

Ami Csikyt leginkább akadályozta, hogy már első epikai kísérleteivel is elsőrangút alkosson, az a benső kapcsolat volt, mely őt a színpadhoz fűzte. Csiky egész gondolat- és érzésvilága annyira telítve volt a színpad szellemével, hogy ennek nyomai a papucshős férj, a sokleányos mama, a szájas inas stb.

¹ L. Császár id. művét, 306. l.

erősen vigjátéki színezetű személyében még a *Válás után*hoz is elvezetnek.

De Csiky minden fogyatkozása ellenére is jelentős regény-író. Először mert eredeti. Csiky élénk fantáziájú, ügyes leleményű író volt, ki nem szorult idegen segítségre. Egészen általános hatásokon kívül, melyet részben Jókai, részben a francia realizmus gyakorolt rá, műveiben egy író befolyását sem lehet kinyomozni. Ellenkezőleg — még ő szolgált indítékul nem kisebb regényírónak, mint Pálffy Albertnak: *A régi Magyarország utolsó éveiben* c. regény szerelmi bonyodalma feltűnő és kétségtelen egyezést mutat Páldi Klára — Páldi Béla és Bérczi Fanny egymáshoz való viszonyával a *Sisyphus munkájában*.

Az eredetiség azonban Csiky érdemeinek egyik része. Regényei, különösen a *Sisyphus munkája*, *Az Atlas család* és a csonkán maradt *Válás után* komoly tendenciájukkal, realitásukban is érdekes bonyodalmukkal, gondos és elmélyedésre törekvő jellemrajzukkal, színes és mozgalmas háttérükkel a kiegyezés és millennium közé eső korszak regényeinek értéke-sebb csoportjába tartoznak. Csiky nem elsőrangú regényíró, nem oly kiváló szellem, mint Kemény, Jókai vagy Mikszáth, de korának egyik legavatottabb tollú elbeszélője: komoly ambícióval magas művészi célokat igyekezett megvalósítani. Kiegyensúlyozott, harmonikus és jellegzetes írói egyéniség, s sok ünnepelt kortársánál kétségtelenül mélyebb és értékesebb tehetség. A magyar irodalom Csikynek nemcsak a dráma terén kifejtett munkásságáért marad örök lekötöztetve — jelentőset alkotott a széppróza terén is s korai elhunyt regény-irodalmunk számára érzékeny veszteséget jelentett.

SPENEDER ANDOR.

RÉGI MAGYAR VERSESKÖNYVEK ISMERTETÉSE.

VIII. A Köröendi kódex.¹

E verseskönyvet Kálmán Farkas ref. lelkész s az ének-irodalom alapos ismerője fedezte fel Dráva-Hidvégen Szücs János ref. lelkész könyvtárában s ő nevezte el *Köröendi kódex*-nek, mert Baksai T. György köröendi ref. iskolamester írta össze 1684-ben. A Kálmán Farkas könyvtárából került azután vásárlás útján a M. Tud. Akadémia kéziratgyűjtésébe, ahol most *M. Cod. Ar. 34. sz.* jelzettel őrzik. Eddig sem volt teljesen ismeretlen, röviden ismertette a felfedező Kálmán Farkas a Czelder Márton-féle Prot. Egyh. és Iskolai Figyelő IV. 1882. évf. 10—11. f. 466—85. lapjain, mutatványul ugyanitt a *Cronicát* s az V. évfolyam (1883.) 5—6. füzetében (*A régiek* c. rovatban) az ördög nemzetségét közölve belőle. Mivel e folyóirat (a Révész Imre-féle magasabb színvonalú egyházi folyóirat — a Figyelmező — folytatása) ma szinte ritkaságszámba megy, az ott közölt mutatványokat is lenyomatjuk újra. Később még Mészöly Gedeon foglalkozott röviden kódexünkkel a Magyar Nyelv 1920. évfolyamában *Kegyed* c. cikkében, megmagyarázva nemcsak ezt a kódex Ajánlásában többször előforduló szót, melyet Kálmán hibásan értelmezett, hanem egyszersmind néhány példával illusztrálva a hibás közlést is.

A verseskönyv elől 3 számozatlan levélből (a—f lap) és 1—200 számozott lapból és 2 levél mutatótáblából áll, széteső, be nem kötött lapokon. Mellé vannak téve a kódex fedeléből kiáztatott lapok, melyeken magyar és latin nyelvű probatio calami-k (Cur mundus militat sub vana gloria; Dies irae, dies illa solvet seculum in favilla; Emlékezel (így) megh te gyarló ember az te [istenedről] stb.), imádságok, jegyzetek vannak; egy ilyen latin jegyzet Kohári (Cohari) Péter füleki kapitány címét foglalja magában s alatta «Sum Johannis Sz. György Völgyi» név van. Ez a név a Michael Sartoris-szal együtt másutt is előfordul a töredéklapokon.

¹ A VII. közleményt (*A Decsi-kódex*) l. e folyóirat 1927. évfolyamában.

Tartalma:

Az első *a)* lap üres; a második *b)* lapon csak e szokott fenyegetés áll: «Hinc procul ô Fures vestras avertite palmas, | Nam liber hic D[omi]nos nolit habere Duos».

*1. *c—f.* lapon egy ajánlóvers van e felírással: Ezekett, az Eörvendező Magyar ftró- | pháhatt, Seu: Verfekett; 'A Nemes, es | Nemzetes Thaba János: || : Nagy Jó-Aka | ró, Becsülletes Vrának Sziveffen aján- | lya; 'A Kőrmőndi Orthodoxa, és Reform: | Scholának p. t. Méltatlan Directora: | BAXAI T. GYÖRGY. Ad Diem 27. Xbr. Anni Gra[ti]ae 1684. | scil[icet] Ad Diem S. Johannis. | Kezdeté: T-itok Tanácsosfsa: 'A Mennyei Királ-J: | Az Atya I[ste]nnek: Ama Szelid Bárány! | Az Aldott Vr Chriftus (:Kit minden nép imádg): | Születteték értünk. Eött áldgya minden száj. | A 18 versszakból álló vers öt első versszakának versfejei: THABA, ugyane strófának végső betűi JÁNOS nevet adnak. A többi strófa kezdőbetűit nem használta fel. Ezután következik az eredeti lapszámozás: 1—200. lap.

*2. 1—25. lap: MAGYAR | CRONICA, | 'A mellyben megh-irattatik a' Tò | rók Nemzetnek Origója, és annak | hirtelenséggel való el-Tenyézfése: Es | a' Magyar Orfzágnak-is Sok iz- | ben e' miatt lett Púsztulása. Ad Notā[m] | Oh Keserves Gyászban öltözött etc. | 'A Die 15. Julij | Anni Gra[ti]ae 1684. | Inchoata Quermendini. || A 2. lap üres. A «Cronica» kezdete a 3. lapon: Imé [Az «I» diszes initiale] Jó Nagy | Iften mely nagy | jayra jutánk! Keserűségunk-b[en] | [gy] | be-fogódék a szánk; — 127 versszak. Utána a 25. lapon: Adjectus hujus Finis | seu | Huic Labori. | Die 19. | Julij. Anno ut supr[a]. | mppria.

*3. 26. I. Karácsoni Ének. | 1. Syon áldgyad Uradatt, Mennyei Királyodatt, — [7 versszak.] Utána: Adject: Quermend. Dje 16. 10br[is]. Anni 1684. ||

4. 27—88. I. KÖVETKEZNEK Az Uri Imádságnak Kérésinek fza- | mok fzerént, és Rendek fzerint való, | azokkal edgyező, es azokról való Tanításnak | Folyásából, fzedeggetett edelséges búzgó | KEONYÖRGÉSI | ELMÉLKEDÉSEK | Mellyekkel a' Kegyes könyörgő Lélek feu: Lel- | kek helyesen élhetnek az alkalmatofság fzerint; | Szenteltésék a' TE NEVED. 1. | Oh [«O» initiale] Menynek; Földnek! | Tengernek: mindezeknek | Sereginek Orfzágló: Ha- | talmas, és Dicfölséges | Istene! — 33—41. I. II. Jöjjön el a' Te Orfzágod. — 43—51. I. III. Légyen-meg a' te akaratod — IV. 53—68. I. 'A mi minden-Napi Kenyerün- | kett add-megh mjnekünk ma! — V. 69—79. I. És bocsásd-megh nekünk a' mi-vétkeinkett, — [78. I. üres.] 81—8. I. VI. Es ne vigy minkett a' kísértet- | be — Amen. Az elmélkedések közé be vannak illesztve:

- *5. 41—2. l. Cantio Natalis. | 1. Dícsőffégh légyen Menyben
| az Istennek, Békefűség Földön lakó | Embereknek, Kik jó
életben itt e' föld[ön] | élnek, Már örvendgyenek; —
[5 versszak.] Utána: Adject. 14. Calend[is]. Ján: 3. Dje
19. Decembr[is]. | 1684. ||
6. 51—2. l. Latina Cantio Natalis. Ad Not: | Dícséretes a'
Gyermek. &c: || : 1. Dies est Lætitiae in ortu Regali; | Nam
proceffit hodiè Ventre Virginali, — | Puer admirabilis, Totus
Delectabilis | In Humanitatè: | Qui Inæstimabilis, est Inef-
fabilis; | In Divinitate. | 2. Orto. — — || [4 versszak.] V. ö.
Kájon: Cant. Cath. Csik 1719. 323. l. Utána: 52. l.
Adject: hæc Cantio 10. Calend[is]. Januariis 3. | Dje 23.
Decembr[is]. 1684. || A 88. lapon: Finis appositus e[st] | hujus
Orationis D[omi]nicæ per artes Diftribu[tio]nis. Dje 3. 7br[is]
| 1684. Qvermendini. ||
- *7. 89—93. l. Cantio Elegans. | Okofsan [«O» initiale.] a' Dá- |
vid mütattya | időnkett, Ele- | tünkre szám | lalt Hetven
Eß- | tendőkett, A' rom- | lott Természett | mellyben emészt
| minket; De meg- | határozta Ezen | Eletünkett. || — —
[18 versszak.] Versfők: OMNIA TEMPUS HABENT D. A 94. lap
üres. Megvan a Born. Ék. 1582. CCLVIII. b. némi változ-
tatással s a 6. és 7. versszak sorrendje felcserélésével.
8. 95—103. l. Közönséges Imádfágh. | Eörök minden- | ható
Isten! — — [«E» initiale.]
9. 103—4. l. Hajnali, avagy: Reggeli Enek. | 1. Jésus Chris-
tús az Igaz Hajnal, Meny- | orfzágból ki le-fzállál, és
érettünk áldozál. | — — [9 versszak.] Utána: Adject: Dje
16. Xbr[is] A. 1684. | QVermendini. ||
10. 105—12 l. ÉSTVÉLI VALLÁS- | tétel, Hálá-adás, és Könyör |
gés. | Mennyei | Kegyel- | melség- | nek I- | ftene! — —
[«M» initiale.]
10. 113—6. l. Reggeli Imádságh. | Oh Izrá- | elnek | Pásztorá; |
Szt: Ur I[ste]n! | — — [«O» initiale.]
11. 117—22. l. Éstvéli, hálá-adó Imádságh. | UR Iften! mi |
Mennyei fze- | relmes Szentt | Atyánk! — — [«U» initiale.]
12. 123—9. l. ÚJ ESZTENDŐRE | való Imádságh. | Oh [«O» init.]
Jesus Chri- | ftús! Élő Isten[n]ek, | és Szűz Máriá- | nak
edgyettlen egy | Fia! — —
13. 129—130. l. Cantio Natalis. | 1. Christus Wrunknak áldott
fzületésén; | — — [7 versszak.] A református Énekkönyv-
ben ma is meglévő közkedveltségű ének. A korábbi deb-
receni típusban ez nyitja meg a nagykarácsonyi énekek
sorát; itt a felirata: «172. Reggeli Introitus» és 8 vers-
szakból áll t. i. itt Baksainál nincs meg az 5-ik versszak.
Kálmán Farkas a Csurgói Graduálra hivatkozással Péczeli
Király Imre énekének mondja s említi, hogy már a
Váradi 1654. évi Énekeskönyvben benne van. Utána:

- Adject QVermend: Dje 16. Xbr[is]. A. 1684. | P. G. T. B. L. M. |
14. 131—6. l. HUSVÉTTÁ- | ján mondandó áhitatos Imádság. | Oh [«O» initiale] mi Kegyelmes | Idvőzítönk, — —
15. 137—40. l. Pro ægris & Captivis fic orandum: | Oh [«O» initiale.] Uram nem csak mi magu[n]-kértt — —
16. 141—4. 6. l. Oratio Vespertina. | Oh [«O» init.] igen fzo-
ros igafságú | kemény ítéletű Nagy Isten! | — — Végén:
1684. Die 16. 7br[is]. Adject: Finis.
- *17. 147—154. l. INVENTIO | Antiquorum Doctorum. | Mesterséges
találmántt olva- | funk a' Régieknél, a' Szarvas, avagy
Czé- | geres Vétkeknek eredeti felől: Es valaki | talalta
ugya[n] leg-előzför; de edgy átallyá- | ban nézett Chris-
tus Vrúknak mondására; | Holott a' Sátánt mondgya
mind[en] Gonoffág[na]k | Találójának okának lenni. | Az
Inventio, avagy a' Találmany ez: | Az Eördögh meg-
házasodott, — —
- *18. 155—9. l. Cantio Elegans ac Tristissima. | Búban úfzó, |
gondban hab- | zó Életem! | Kiben mer- | gesedik fe | rel-
mem, — — [«B» initiale.] [17 versszak.] Versfők: BŰNÉN
BANKODÓ LÉLÉC[H].
- *19. 160—4. l. STRENA ☞ | Uy-Esztendőbéli Ajándék. | In Jesu
Christo, Dei & Mariæ | Virginis Vnigenito Salutem; Cu-
| jus-Libet Anni Novi, & Præsentis | Végén: Adjecta, Die
18. 7br[is]. Anni Grā[ci]æ 1684. | QVermendini. ||
20. 165—77. l. Táncz Javallójának Isten el- | len való csele-
kedetiértt meg-pirongat- | tatása. Ad Notam: Meg ne fedgy
Enge- | mett, Uram fel-gerjedett, Haragodnaktűzében | &c: ||
1. Sir [«S» initiale] bennem | a' Lélek, | Éppen el- | epe-
dek, | — — [58 versszak.] A dunántúli ref. egyházkerület
pápai levéltárában lévő kéziratból közölte Révész Kálmán
az Ir. Közl. III. 1893. évf. 449—56 l. «Egy régi vers a
táncz ellen» címmel. Utána: Finis. Die 20. 7br[is]. | Anno
Gra[ti]æ ut supr[a].
21. 178—199. l. Maga Gyámoltalanságátt kefergő | Es abban
a' Kardos Griffnek szárnya | alá folyamodo | NYMPHA. | 'A
mellyel | Magyar-Országgh mostani állapottyátt | példázza:
Es azt; | 'A Meltóságos Groff Elfz-Ther-Házi | Pál Ur-
nak; — — — ajánlya... *Gyön-győ-si I/tván.* | Gryffus Elfz-
ther-Há-zi-á-nus. | Titulus. | ftrictum — — [Az ismeretes
2 distichon.] Sopronyban. 1681. Elfztendőben. | Ajánló Levél;
| Kegyelmes Vram! | Régi Magyar mondás: 'A | Vén
Hegedűs — — kezdődik a 182. lapon: 1. A [init.] mintt
fzöke vize | le foly a' Dunának, | — — [87 versszak.]
Említi a *Palinodia* e kézirati másolatát Badics F.
Gyöngyösi I. összes költeményei. II. köt. 414. l. e szavak-
kal: «A kötetet különösen a *Kesergő Nympha* másolata

teszi becsessé, mert iratása után három évre a körmendi «ludimagister» nyilván olyan másolatról készítette, melyet valaki a nemrég tartott országgyűlésről hozott magával». A variánsait ugyanitt közli. Utána: Huic Incepto Labori a' Die 15. Julij Anni Gra[ti]æ | 1684: Appofuit Finem Die 23. 7br[is] Annis ut supr[a]: Georg[ius] Text. Baxai, p: t: [pro tempore] Rect[or]: Seu-Ludi- Magift[e]r: QVer | - | mendiens[is]: de Parte Orthodoxor[um], nec[n]o[n] Re- f[o]r[m]atorum.] In Gratiam, | atq[ue] usq[ue] D[omi]ni fui Generos[i]s[imi], ac Benevoli multu[m] observand[i]ss[imi] | Domini-Johannis Thaba; & suæ Peramantiff[im]æ Pofte- rit[at]is. | QVermend. mppria. ||

200. l. üres. 201—204. számozatlan lap: RENDI, AVAGY= | MUTATÓ | TÁBLÁJA | E' könyvben be-iratott Imádsá- | goknak, és Magyar Rhythmu- | foknak. &c: || : 1. Magyar Cronica — — A 204. sztlan lapon végül: Hic lam Finis.

Verseskönyvünk összeírója, amint a fentiekből kitetszik, *Baksai (Baxai) Textor (Takács) György*, körmendi iskola- mester, aki 1684. évben írta össze azokat. Az első vers- nek, a Thaba Jánoshoz intézett Ajánlásnak ő a szerzője is, sőt Kálmán Farkas valószínűnek tartja, hogy azoknak az énekeknek is, amelyek csakis e kötetben fordulnak elő. Ilyennek tartja a *Magyar Cronicat* is, melyben az 1683. év még előfordul, tehát a másolás előtt nem sokkal készülhetett el. Ennek a feltevésnek valóban nagy a valószínűsége.]

A Körmendi kódex versei és folklorisztikus vonatkozású prózai szövegei:

1.

Baksai T. György ajánlóverse Thaba Jánoshoz.

c. l.

1. (1.)

1. T-itok Tanácsosfa: 'A Mennyei Királ = J;
Az Atya I[ste]nnek: Ama fzelid Bárány!
Az Aldott Vr Chriftús (Kitt minden nép imádgý)
Születték értünk. Eött áldgya minden fzáj.
2. H-atalmas erejétt ime megh-mutat-Á;
Sz: fzületésével a' Poklott meg-rontá;
Hiveitt a' kinbúl ingyen szabaditá
Herodeseknek-is fzivét háboritá. ||
3. A-Régi Sz: Atyák az ő Idejekbe-N,
'A Sz: Prophétákkal jövendölésekben,
Errül fzóllottanak: Hogy még Jövendőben;
'A I[ste]nnek Fia Szabaditónk léfzen.
4. B-izonyos Jelekkel fok rendben mutat = Ó
Dolgok; f-Példázatok Hoc in præterito
Mútatták minékünk, Quod Tempore fuo
Edgy Fiu adatnék, fed fine Peccato.

5. A-zértt Ez nem más lön; hanem a' Mefsiá = S
Kíról régen fzóllott a' fz; Esaiás;
Hogy Ez által lenne Lelki szabadulás,
Pokolbeli kinbúl Idvőffégre hozás.
6. Ez rontá-meg Fejétt [ugyan-is] az álnok¹ Kígyónak
Ki mérgett ada-bé-az Adám Atyánknak
Kárhozatott hoza eő Maradékának
Kiért már fzületni kellett a' Chríftusnak.
7. Ez amaz Bálámnak Tündöklő CSILLAGA.
Kitt az Prophétáknak régen várt foksága.
Aron Vefzfzejének Gyönyörű Virágja,
Kinek Hideg fzültül nincs femmi bántáfa.
- d. l. 8. Ez Amaz Jácobnak Magas Lajtorjája;
Kinek az Égh felé va[n] Tizen kétt Foga ||
Hogy valaki Hittel Ezt jól meg-foghattya;
Annak bizony Léfze[n] Eőrk Boldogsága.
9. Ez, továbbá, Amaz Királyok Királlya,
Kinek az Angyalok mondgyák: Alléluja,
Égben azt éneklik: Hogy Eő a' Gloria,
Ki ellen Plútonak csak füst Praktikája.²
10. Ebb[en] való Hitértt a' Régi szentek-is
Sokatt fzenvedtenek, et in Exiliis
Forgottanak fokfzor; Koftoltak Halált-is
Többi közt fz: István; Keréftlő [így] — János-is
11. De, nézd-meg, Nékiek, végre a' Me[n]nyékben,
Ez Dicső Királytúl Koronájok fzepon
Fejekben rakattak Fénlő Dicsőffégben,
Mellyett Bóldogságban viselnek örökben.
12. Én-is *Kedves Uram!* ez áldott Királynak;
Bövséges áldásátt 'E mennyei Vrnak,
Kevánom Kegyednek³ mint Christús Tagjának
Mind[en] ajándékatt kincses Táár-Házának.
13. 'A Ránk virradandó Jeles Innepekre,
Virrafzfza Kegyedett több Wý-Efztendőkre;
Sz: *István*, Sz: János Napi Innepekre
Minden Kedveffivel mázfzor- is kedvellye.
- e. l. 14. Ez Aldott CSEMETE Kegyelmed KEDVESSIT,
Élteffe fokáigh Gyenge CSEMETÉIT, ||
Kikett ugy tart[t] Kegyed mind edgy edgy Karajtt,
Kikhez támofzkodik: fzerelmes MAGZATIT.

¹ Az *álnok* szó betoldás, az *ugyan-is* helyett, amely azért van a kéziratban aláhuzva, hogy törlendő.

² Lapszálen : S: *Practikája*.

³ Lásd e szóról Mészöly G. magyarázatát M. Nyelv 1920. évf. *Kegyed* c. cikkében.

15. *Kedvessével* edgyütt tarcsa-meg sokáigh
Csendefz Békeffégb[en] fzerencsésbb Napokigh;
Terjefzfze Kegyednek éltétt fok órákigh;
Mint a' Sz: Atyákatt őrizze haláligh!
16. Adgya Eő FEŐLSÉGE, fok féle oftorit,
Hogy nagy Békefféggel fzenvedgyük fújtáfít;
Sött Jó-kedvel végyük eő Látogatáfítt,
'A mellyekkel tanít, mint kegyes Hiveit.
17. 'A mikoron ofztá[n] néki fogh-teczeni,
Minden Inségünkbből kéfz Eő ki-menteni,
'E Gyárló Világból Orfzágába vinni,
Dicső Koronával minkett koronázni.
18. Az holott kívánok! Kőgyednek is HELYET,
Kedveffível Edgyütt adgyon örökfegett,
Mellyben rézfelteffen mindnyájja[n] bennünkett;
Eőve a' Gloria; mondgyúnk erre: AMENTT! |

2. (2.)

1. 1.

MAGYAR CRONICA — —

- 51.) 3. 1. Imé Jó Nagy Iften! melly nagy jayra jútánk!
Keserűségünkbb[en] bé-fogódék a fzánk;
Mert oda mi Hazánk:
Bizony léfzünk Árvák,
Ha nem jófz mi hozzánk. *Psal. 39. 10.*
2. Okait tsudálljuk; miért hogy így romlánk?
Talán ennek oka, amaz Adám Atyánk?
S-ezért lőn nyavalyánk;
Pogányt hozál reánk,
Oh mi Kegyes Dajkánk! *Gen. 3:6.*
3. Almélkodik ezen egész Keresztyénség,
Hatalmatt vett Rajtunk a' csunya Nemzecség,
Hogy van ez nagy Felség?
Le-vetközött Szencség,
Nem lehatt itt menéség.
4. 1. 4. E' nagy duhöfségben vallyon-s-mi-|| kor lesz vég?
Szerelmes fzeép Hazánk, hogy minden felől égh,
Reszkett ezen az égh,
Emberi Reménség,
Sikamló mint a' jég.
5. E' fzmorú Sorsban vallyon, f-Téged ki szánn?
Könyvező orcájú, oh kevés Magyar Szám!
Oftorom Rádd hozám,
Így fzol Ifteni fzam;
Mert nem tértél hozám.
6. Külfő ellenséged néked Török, s-Tatár,
Vann nyilvá[n] belsöis, Oh Vram, mely nagy kár!
Oda vagyunk immár,
Isten ha be nem Zár,
Lelked csak késziesd bár.

7. Bátoritlak, csak vedd Pogány ellen Téged,
Eredetitt éresedd, Elő-mentétt nézzed,
Könyvezve fzemléljed,
Vértül im mint élledd,
Valláfát de ne tedd.
8. Sem : Chám : Jáphétt vóltak Fiai Nóénak,
Mizraim Vratok, ti Török Pogányok,
'A Chám Ennek Apjok,
Gomor ti Társatok,
Oh Izegény Magyarok. ||
5. l. 9. Sarracénusoknak mondgyátok Magatok,
Mintt ha Sára vólna tŷ Nemes Anyatok :
De ti Fattyak vagytok,
Oh ti Pogány Latrok.
Ágárhoz tarcsatok. *Gen. 16 : 2.*
10. Ird-fel ezt elmédben A törvénytelen Ágy,
Jó fzerencséfsket e' Világon meg hágy,
Ágári Ágy hogy lagy,
Azért akar ki vagy
Ebben nékem ne adgy
11. Bóldisár Királynak éltében Dániél,
Szörnyű Almott láta, kinn-is cfak ne[m] dül el ;
De hamar még kéll-fel,
Vagyon dolga Éjjel,
Oroflán 's-Medvével.
12. Oroszlán' az edgyik, igen erős állatt ;
Mellyél de Kicsoda ? a ki szemben fzállhatt,
vagy Ellene álhatt,
Chaldiai falatt,
Nagy vala Égh alatt.
13. Medve Kölyök lészen a' látásban másik,
Három oldal-tetem foga között látezik ;
Dárius az Edgyik ;
Artaxerxes téczik ;
Cyrus az Harmadik.
14. Azután ihon jönn edgy tarka szép Párdúc,
Melly szörnyű kegyetlen, hogy || elötte nem fúcz,
6. l. Czelodra miglen júcz,
Nagy Sándor vala Ez,
Kitt ezeken meg-túcz.
15. Negyediknél vagyon igen erős vas Fog,
Rettenetes Fene, nem valami ág, bog :
Valamit eő meg-fog,
Nála minden ropog,
Nyeldekli, hogy kákogh.
16. Bellyegül van nála edgy tettetes szarú,
Többi között magas fenn áll mint a' Darú,
Nem árt néki a fzu,
Mert sokáig tartó,
S-vann lábán Vas Szarú.

17. Ezzel tapodtatik régtől fogva sok Sz[ent].
Török Soldgya ám ez, fegyvere verrel kentt,
Eleffen-is meg-fentt,
Sokszor Hazádra mentt;
Hogy kele Mahúmetth.
18. Ezer, Kétt, Száz, Eötven, Elztendőben éppen,
Hogy Innoczencius uralkodnék fzekb[en],
Lón e' terjedéfben,
Mert vala csak keffen,
Mint Duna kezdetbenn.
19. Hamar hatalmazék, mintt Testen Fene-feb,
Melly az Embert rágja, miként dühödött Eb,
Kárt-tévő mintt Veréb,
Eméltő molly Neked,
Csak rongál az ag-Eb. *Hos. 12: 15. (így)* |
7. l. 20. Meg-vevé Elsőben nagy Conftántzi-Nápolyt,
'A Görög Tudomány mellyben ékefsen folyt,
Hinte ott nagy Konkolyt,
Lába alá Sámolyt,
Ott tön a' Véren-folyt. *A. 1, 4, 53. [= 1453.]*
21. Hetven Iga-Barom voná edgy Álgújátt,
Mellyel meg-löveté Bizántium falát,
Sok Görög ott fogátt:
El-hagyá záfzlójátt,
Halni hagyá magátt. *Eod[em] Anno.*
22. Negy, Száz, Ezer, Ember vala Mahúmettel,
De Ez-is elegyes fok féle Nemzettel,
Végre néki mi kel,
meg-vevé fegyverrel,
Csafzárt fikkalfztá-el.
23. Szájátt osztán tátá Izép Pannoniára,
Fel-köté a' Kardgyátt Magyarok kárára,
Hunyadi-Jánosra,
Ki éllenek harczra,
Hufzo[n]negyfzer jára.
24. Oh Szegény Magyarok! Hol van a' régi Jó?
Budátt Hazatokatt birja az áruló,
Kereftyén vért-ontó,
Nem lón ki el-bontó;
Mert Iften a' Rontó.
8. l. 25. Magyarok Iftene! Nagy Hatalmas | Felség! |
'A Kitt be nem foghatt ama nagy kerék Égh;
Semminémű mélység,
Haragod miért Ég,
Jay!!! Izány-meg edgyfzer mégh.
26. Wilági Korona bizony Te-Tüled függh,
Kínek tetejéb[en] fok véres fegyver csügh;
Oh ki foknak csak nyűg,
Íráfban ugy nézzük; *Da:*
Te adod azt érttyük. *Dan. 4: 12.*

27. 'A mŷ Nemzetűnknek Te rendeltél Határtt
Fénlő Gyertyádnakis bizonyos erős Zárt:
Ha nem teczünk mindgyárt,
Még a' fűnyogis ártt,
Mert mŷ tettünk nagy kárt. *Act. 17:16. Tit. 4:5.*
28. Kétt Ezer-fzer való Száz Ezer a' Török;
Ez csak azt kiáltta, senkinek nem török,
Mindent ofzve török,
Keserű mintt bűrök,
Ki kezében örök.
29. Im nem érnek immár Fiaink Ember kort,
Iften Itéleti menten hozza a' Tort,
Eönti a' Veres Bort,
Etett velünk Hűnyort,
Végre koftolunk port.
30. Nandor Fejér Várnak meg-vétele méreg;
Oh igaz magyar Vér, f-el-vettetett fereg!
Mondgyad hogy kesereg,
Ez a' kicfny fereg;
Mert orfzága üreg. *A. D. 1, 5, 21. [= 1521.]*
9. l. 31. 'A ki ezt meg-fzállá, harmad-fél Száz Ezer,
Kis Magyar Orfzágbán nagy kárt tehett edgyfzer,
Szulimani fegyver,
Nyilván rajtad a' fzer:
Ez a' Magyarí vér.
32. 'A Mohacs mezején veré meg a' Lajost;
Mert Hufzon negy Ezer Embere van csak most:
Azert fzaadon fofzt,
Kegyetlenségett ofzt,
Nem Buzátt, csak vad-rost. *A: D. 1526.*
33. Grátiát nyer hogy már fzegény edgyűgyű Pécs,
Kiknek meg efküfzik; de Hitt felől így ércs;
Azt mondgya: hogy meg-sércs,
Te Porofzló Eökett, (így)
S-az után bár ne féles.
34. Ettől lön meg-fzálvá amaz erős Szigetth,
Kinek környékéb[en] Táborá csak égett,
Zrenyi Miklós Löttett,
Harmad fel Száz Ezer
Törökb[en] kárt-tétett. *Anno. D. 1566.*
35. Végre rontá a' Várt febefsen égő Tűz,
Melly fok Vitéz-ségett csak edgymás mellé fűz,
S-a Várbúl úgy ki űz,
Rútt fzőrnyű dögös bűz,
Hogy Vitezekett sücz.¹ (így)

¹ Kálmán F. közl. *dörgös* tűz, és — *szűz*! Ez utóbbit így magyarázza: szívez, (!) félemlít, szíveiket elfogja, szorítja.

36. Eger Várát rontá harmadik Mahumetth,
Mondgyad fzegény Magyar: Ki vájad fzememett
Ki vüd a fzivemett,
Hogy jajra ügyemett,
Jútatád (ügyemett) Földemett. |
10. l. 37. Miért miveled ezt? Oh Mennyei Nagy Ur!
Hogy e' csunya Nemzett Hazánkbül így ki túr,
Lábával tapod s-gyúr,
Szivünk[en] ugyan fúr,
Sok Javainkban csak Fúr.
38. Nyilván edgyik oka Az, hogy mi Kezünk reft,
Az Imádkozásban csak ugya[n] azon teft,
Ritkaság minkett feft,
Sokszor próbáltuk ezt,
Mikor ittunk edgyeft. *Exod. 37: ||* :
39. Hátt te hol vagy mostan Istenes Szent Szombatt,
Melly napnál mi fzivünk tartott még nagyobbath:
Szenteltünk-is jobbat,
Addig jártunk útatt,
Im a' tűz fel Lobbant. *Lev. 26: 34, 35.*
40. 'A fok Prædikállás vólt előttünk Tréfa,
Süvölte a' Biró, s-el-jüve Múfzla-Fa, (igy)
Ránk düle a' nagy Fa,
Ezt az Isten mondgya:
Piruly hátt meg Pophá. *Gen. 19:14. Esa. 5:26, 27. Matt. 3:10.*
41. 'A Világosságban vakoskodtunk mint vak,
Be-huntúk fzemünkett, f-ügy tapogadtunk cfak,
Voltunk néma Alak,
Nem mozgott az Ajak
Jóra; Kiért Harag. *Joh. 3: 19. Hos. 7: 9.*
11. 42. Wram Jó Nagy Isten! mý Orfzágunk melly öfz,
Sok keferü mérgett ez elle[n] nem Edgy | főz
Jajjal sürü mint gőz,
Romláfunkba[n] kérünk,
Hogy minkett meg előzz.
43. Sorfünk arra juta mint el-vetett Peljva,
Nevett Edom Fia, csak meg vagyunk halva,
Mint kis Gyermekek fulva,
Ugyan talpon-álva,
Lészünk majd ki-múlva. *Lam¹: 3: 44. Hos. 13: 13.*
44. Ennek nagyobb oka, hogy a' fok fziv nem edgy,
Minden, Valláft mozgat, ezen megh-csendeszedgy,
S-érette meg ne fedgy:
Vagyon fok mérges Begy
(Illyett fzivédben fzedgy)

¹ A. m. Jeremiás siralma.

45. Noha természeti Ellenség a' Pogány,
Mind nékem, s-mind néked; Legyen e' Tudomány;
Illye[n] dolgozt meg-bány!
Minkett ofztán meg-fzány,
s- Effélékett meg-bány.
46. Nemzeted Romlásátt nevetni nagy vétek,
Noha Ez előtted minden-nap fris étek,
El-jő még a' Péntek,
Fenn a' Nap hidgyétek,
Ti kaczagó Lelkek, *Psal. 137 : 1.*
47. Esautt—Jacóbott nevele edgy Atya;
De meg neveté ezt Istentelen Báltya;
Esaú Rajzattya;
Azért Isten bottya
Reá lön bocsátva. *Gen. 25.*
12. 1. 48. Jeremiásnál van most a' mérges Pobár, |
Te Reád köfzönte, Te is igyál immár
(Seu. *Id meg te is immár.*)
Ofzta[n] okádgyál bár,
Füledett nyittya kár,
Ha el-jön a' Tatár.
49. Mi nem néz eő Vallást bizonyofsan meg hid,
Rabbal telik ő meg, azt mondgya a Dávid,
Ezt jól fzivedben ird:
Hogy tudgyák Gyermekid;
Mitt mondtak Elejd. *Psal. 44 : 13.*
50. Bár köztéd, f-közötte lenne vetett úgy Frigy,
Bátra[n] hogy fzólnál: Bizony léfzen így, f-igy,
Mégis néki ne hidgy,
Meg-tréfál eő emigy,
Ambar Aranyatt vigy.
51. Az afzfzú-Fa mellett láttam éget a' nyers,
Nalad van Probálva ez a keferves Vers;
Ur I[ste]n ha megverfz!
Lefzen e' ofztán ez?
Mellytül csak moft féltecz.
52. A Jészus Vérével keresett Magyar Vér!
'A Kerefztyeni Név tudom hozzátok fér,
Ugyé? hogy igen fér,
'A mennyei Kenyér,
Mocskolása míg ér.
53. Tüddé, melly becstelen Pogánynál a' Chriftús:
Bizony nincse[n] ennél ő hozzá igaz Jús;
Bátor Ettül el-fúfs:
Ne legye[n] fzived búss;
vagy Lelkeden nagy Gús. |
13. 1. 54. 'A ki ezt nem tudgya Atyátt a' nem ifmér;
Nem léfzen ám annál Menyörzági nagy Bér,
Csak kárhozatra tér,
Eördögök közt elfér,
Kegyelmetis nem nyér.

55. Ki oltalmazná ezt kereftyenek közzül,
 Ennek szerelmehez s-vallyo[n] ki Lelke fül:
 Hald-meg ezt Magyar Füll:
 Meleg Vér így meg-hül,
 Nemzeteden kívül.
56. Vajki fokfzor van Ez Oh Hatalmas Iften!
 'A Lelki-Ismérett nagy bizonytság itten,
 Ketten, hárman, s-négyen,
 Tanácskozunk ezen,
 Romláfunk hogy legyen.
57. Mennyen-ki (így szólunk) közülünk e' Tanács:
 Vefzfzen-el E' Nemzett: s-nofza csak rajta fzáncs;
 Kevés mondgya: Ne báncs.
 Mind[en] Javátúl háncs,
 f- Rabságtúl meg ne ráncs.
58. Edgyütt vagyon Edöm, s- a' gonosz Ifmaël;
 Moab: Agarénús: Gélálíca,¹ nézd-el, *Psal. 83: 6, 7, 8.*
 Tirúsbellekkel,
 Az ártatlan Abel,
 Eöletik Ezekkel.
59. Ezek mellett vagyon a' meg-csaló Afsúr;
 Csak nagy alattomba[n] magátt adta Tárfül:
 Haragjában dül, füll;
 Bánnya mind el nem hüll,
 'A fzegény Magyar túll. |
14. 1. 60. Ám lássad te dolgod, ha Iftentül nem félfsz,
 Miért vann az, hogy Te az Egre fel nem néfsz,
 Sok Praktikákatt tész:
 Teis még Porrá léfsz,
 Mert föld elnyelni kéfsz.
61. Megh-vakit az Iften, ne bánthasd a' Lótotth:
 Csak femmire becfül, mint el-vetett Tótott,
 Vagy edgy rongyos föltott:
 Mert cfúfolod Sz: Jóbbot,
 Hogy eddig kinlódott. *Gen. 19. · || · Job. 42: 2.*
62. Hogy többbe Dávidott ne kergesse[n] Saul,
 Módott talál Ifte[n] ama Palotábúl,
 Magas szép Házábúl,
 Rabsachétt, azontúl,
 Fogja Zaboláftúl. *1 Sam. 23: 26, 27, 28. Esa. 37: 29.*
63. Azt miveli Veled, hogy te nehéz kő légy,
 Ellenfégid meg-roncsd, valamelly felé mégy,
 Pufztitáft nagyott tégy,
 Nagy becsülletett végy,
 Mondgya ezt nem csak négy. *Zach. 13: 3.*

¹ Javitással.

64. Semmi tanács nem fogh a' Nagy Isten ellen,
 Ám tellyes Elmédett bocsásd-is meg méllyen,
 Nincs tüled ki féllyen,
 Elötted fel-kellyen;
 Mert üll magas Helyen. *Prov. 21:30.*
15. l. 65. Csak meg nevelt Téged mikor Te Igált-vonz,
 Chriftús ártáfára nagy fokfzoris megh |gyonfz,
 Szörnyü tüzett rád vonfz,
 El esik tüled koncz,
 Bár haragod ki oncs. *Psal. 2. 3, 4.*
66. Lelkedett hátt kérem a' Magyart ne gyüldö;
 Mert Téged is bé-fog, még három fingni föld,
 Piros orcád lefz Zöld,
 El-hágy e' földi Vöd,
 Mert nincs tartó-Eröd.
67. Atok alá rekett ama regi Méros,
 Hogy fegyvert nem fogott Sidok mellett, vólt Rofz,
 Más harezol, f-ö boroz,
 Felelmes mint orofz,
 Ugy fút ugyan poroz. *Jud. 5:23.*
68. Ne bánnyad? had szóllyak edgyett Jó Magyar Vér!
 Szívét kiért adta a' Chriftusi nagy Bér;
 Mert Lelkem igen fér,
 Hogy Pogányra nem tér —
 Kardod, im Urad Kér.
69. Láfsad, ha te halgacz! De el-jö az Idö,
 'A fza baduláfra fzeép kedves Efstendö,
 Máfunnan jön-be Eö,
 Akkor esik rád kö;
 Mert Isten átka bö. *E/th. 4:14. Matt. 21:44.*
70. Magyar Keresztyénnek nem kell nézni Valláft;
 Mert Világ végeig lácz csak mind hasonláft,
 Ne nézd rútlud edgymáft;
 Az ellen Kard fogáft,
 Tilt Isten fok fosztáft. *1 Cor. 11:4: v. 11. Matth. 13:29.*
71. Lelki-Ismereten ne Uralkodgy Ember?!
 Mert ugy meg-bántatik I[ste]ni igaz Per,
 Végre rád jútt a' fzer;
 Oftora sok Ezer,
 S-meg-vér Tegyed edgyfzer. *2 Cor. 1:24: † 2:4.*
16. l. 72. Nem használ a' néked, Compelle intrare,
 Mert értelme annak: Verbum prædicare,
 Ezt azért jól Cave;
 Mert kinod lefz Grave,
 S örökkén-való væ! *Matt:22:5. Maldon. in Matth. 22. 2.*
 [Pag. 459.]
73. Sz: Jacabbal kérlek! vakjában ne búzogj,
 Kik veled nincsenek ellenek ne lobogj,
 Rájok gonofzt ne fogj,
 Alattomb[an] ne fűgj,
 Igazságott ne dúgj. *Rom. 1:18.*

74. Kettőért kell néked ki vonnod a' fegyvert,
Nemzeted az edgyik, melly Pogánytul megvert,
S-Rutol vér[en] kevert,
Csak visel hevedert,
Mint Ló, ki meg-hevert. *2 Sam. 10: 12.*
75. Másik ok indincson (így) az el-púszult orfzág,
Édes Lakta-Földed: Oh fellyeb mikor hág;
Kitt foh Ezer sujt s rág,
Ebben mindent csak vág,
a' Tatár Pogányságh.
76. Ennek neve annyi mintt nagy mélységes Hely,
Hol Lelkek kinlodnak Pokolbéli nagy Kely, (így)
Menségett bár itt Lelj,
Bűneidbül fel-kely;
Mert e' Izörnyű metély (így *métely helyett*).
77. Wőnek eredetett hideg Scythiábül,
Ki jövőnek végre e' Pogány Orfzágbül:
Magyarfágott Rabül,
Már birja Jobbágyúl,
Ki miatt húlton hull. |
17. 1. 78. Földének határa, a nagy Tanais Viz;
Melly a' Magyar Izájnak nem igen frifses iz,
Rabja nem hufz s-nem Tiz,
E' jó fzemmel nem néz;
de korbácsolni kéfz. *Herecl. lib. 4.*
79. Irják, hogy fenn-álva foha nem vizellik,
Es így Kerefztyentül ebbenis kíválik,
Hitekett meg-fzegik,
Hogy ezt el-hid illik;
Mert közötted láczik. *Munster: de Reb. Turc: Pag. 1060.*
80. Szörnyű csudálatos köztők az házaffág,
Csak az Annyok, Hugok, túlök tilalmafság,
Adatott szabadság,
Leányokon kivül,
Mindennél Társaság.
81. Három Esztendeig edgy Batthás névű Chám,
Rontá ez Országott nem kevés Tatár fzám;
Hid-el a'mitt mond fzám,
Teis érzed ezt lám,
Iment-is mutatám. *Anno Gra[ti]æ. 1173.*
82. Csak emberi füllel tellék-meg három Kád,
Kit Brafzló Vidéke e' Vad Ebnek bé ádd
Itt magad mutatád,
Vitéz, hogy vagy mondád,
Világra bocsátád.
83. Magius Chám vala második Porofzló,
Eött fzaaz Ezer néppel Magyarot el prædáló,
Sokatt duló s-folzló,
S-a Prædált el-olztó,
Rabokatt fonnyafztó. *Anno D. 1253. |*

18. 1. 84. Tudgya Támbérdámes melly felé vagyó[n] Húfzt,
Véren fútó Tolvaj, neki nem kell csak nyúfzt,
Kitt hol ér mind megfofzt,
Fertelmeflégett ofzt,
Magyarországban móft. *A. 1594.*
85. Ezer Hat fáz főlött te Nyolczvan, és ötven,
Hogy jüvél előmben, mint egy Leány régen,
Attya elejben,
Ne öly meg fzivemben.
Ha lehatt végiglen. *Jud. 11. : 35.*
86. 'A Púztában mégyek Vallyon s-ki hiv vízfza,
Csak magamnak ülök Könyvem foly mintt Tifza,
Még a' Föld fem ízfza :
Ha a' Tatár nyúzza,
Ez a' magyar gyáfzfa. *Jer. 9 : 2. Jer. 13 : 17.*
87. Addig mondá Isten : Rád jön az ellenség;
Hazúdni mert nem tud : 'E mennyei Felség,
Rettenetes fzukség.
Vallyo[n] f-több van é még,
Haragfzik ránk az Egh. *Lev. 28 : 48, 49, 50.*
88. El-jöve a' Tatár mint a' röpülő Sas;
Mert az Iste[n] ellen vala fok meg-tölt has;
Búzával tellyes Kas :
Igája mint a' Vas,
Nem lön, hogy meg-álhafs. *Ibid. 47.*
89. Nem becsüllé híszem a Tifzteletes Vént,
Maga írva nézték Egen láczó nap fényt :
Tékozló Fiuként,
Köti Magyarat, fzegényt,
Mint cfomób[an] Kőmént. |
19. 1. 90. Oh melly kegyetlenül meg-rontaték fok füz,
Fel-lobbant haragod Uram neked ; mert Tüz ;
Orfzágunkból kiűfz.
Vóltunk csak mint rut büz,
Pogány-is azért füz. *Lam. 5 : 11.*
91. Oh melly keservesen írta nagy sok Ráchel ;
Tatárt kéri fzörnyen, Jó Uram ne vid el ?
Ez edgyemet vérrel,
Ne fogyasd el éhvel,
Nyíllal, s-tellyes kézel. *Matt. 1 : 18.*
92. De megh-dühött Tatár femmire meg nem fzánn,
'A fok Csöcsömökett veri által a' fán ?
Haragfzik mint Hámán,
Nyíllát által hafán,
Lövi fertelmes Chám. *E/th.*
93. Néhol Gyermekekett mind edgyüvé gyűjti,
'A rutt Békás Tóban fereggel bé-veri,
Táborált rá üzi :
Magyar Ki ezt nézi,
Csak a' melljét veri.

94. Igy fzol: Jaŷ jaj Uram! el-jött már a — végünk,
Bizony homály fogta bé, szép, fényes Egünk,
Ezennel meg égünk,
Hogy Tatár Rabja lönk,
Mert im nagy vétkest tönk. *Lam. 4: 18.*
45. Nofza! állatok-meg mellettünk, lálsatok:
Oh ne légyen néktek a' kik ezt halljátok;
Vane már olly átok,
Melly fzálla reátok,
Sirva Csudálljátok. *Lam. 1: 12, 13.*
20. l. 96. Az Ezer Hatt Százban, s-Nyoleczvan Harmadikban,
Nagy változás ifmétt lon Magyar Országban,
Alsó Styriáb[an]
Bécs Tartományáb[an],
Az Imperiumban.
97. Mert el-fel jöve Ránk fok Török, és Tatár,
Szulimáni Házbul, mint röpülő madár,
Melly miatt fzőrnyű kár,
Esék Magyarb[an] már,
Hid el bizonyal bár.
98. Sok Ezer Magyarink Rabságra vitettek,
Nemellyek közülünk fegyverre estenek;
Meg-fzeplőffittettek,
Sok szép gyenge fzüzek;
Végre meg-ölettek.
99. Azon föllyül ismétt fzőrnyű égetéfsel,
Mŷ Lakó-Helyeink, nagy földön mind tüzel,
Tatári fzel-Vézfzel,
Rútt Kegyetlenséggel,
Földig rontattak ell.
100. Melly pusztulás miatt I[ste]nnek Nájjai,
El-fzéllyettek mezfze eő Kedves Juhai,
Lelki-Tanitói,
'A Föld púfztán üli,
Innepét fzenteli.
101. Ennek mi lön oka? 'A nagy Kegyetlenség,
Edgymás között való fok Egyenetlenség,
üldözés, s-Irigység;
Melly miatt vezteflég,
Következek Inség. |
21. l. 102. Nem tŷrhette tovább, hidgyed, el az I[ste]n,
'A fok ártatlan vért, mely történt fok izben,
Hivek feregében,
Szörnyű üldözésben,
Melly juthatt Efzedben.
103. Ha ezzel nem jobbsz, többet várj ez utá[n],
Mert vagyon több Korbács, I[ste]nnek hatalmán:
Ha indul Szulimán,
Kit I[ste]n hoz méltá[n]
Láss Dolgodhoz ofztánn.

104. Javallom azt néktek Magyar Keresztyének,
Bőjtöléssel hamar I[ste]nhez térjetek,
Csak Eöttet féllýetek,
Lefz Eörzö Vezértek,
Ha jön Ellenségtek.
105. Azért minden Ember magát meg-jobbicsa,
'A mi kevés van még, Iftenét szolgállya:
Hogy I[ste]n oftora,
ne fzállyon Réája,
s-Romlott Hazájára.
106. Hidgyétek Kegyelmes léfzen eő Felsége,
Mindnyájjan Tinéktek: s-Ellenség Vefztére,
Erött, f-fegyvert Kézben,
Diadalmatt Végre,
Add néktek mindenb[en].
107. Im tűzett bocsáta az Ur Csomtaimra, [így]
Jutata Engemet rettenetes Búra;
Már csak Jaygatáfra;
Békótt Lábaimra,
Vete az Égh Ura.
108. Csak púsztan áll immár a nyomorúlt Sýo[n],
Baráti útállýák, fzívek Töle el-vönn;
Mert magyar Vér nincs honn,
Tűzön, vize[n], Válfzon,
vitetik Pórázon.
109. Oh Vajha még edgyfzer! kedvet találának,
Tatár fogságáb[an] a' fzegény magyarok,
Ne rongálná Urok;
Elmemb[en] E' forog:
Fordúlna meg Sorfok. 2 Cronic: 30:9. :||:
22. l. 110. Oh ha meg fzünnék már a' Nagy I[ste]n keze
'A fok méreg után jőne édes méze!
Vallyon s-mikor lefz E,
De látom e' mezfíze,
Mert kinek van efze. Esa. 5:35. Tör. 32:19. 2. Sam. 21:17.
111. Szánlak! bizony fzánlak! Magyar Szövétnék!
Jó Kegyelmes Uram, hogy így meg ejtenek?
Frigy ellen mit tőnek,
Verünkön nőtt Ebek,
Rontóink mint lőnek. 2. Sam. 21. 17. Tör. 32:19.
112. Hogy főtétedék-meg Oh I[ste]nem a' Nap!
Mint áldgya az övett amaz igaz Fő Pap;
Vraknak Törvényt fzabb.
'E mikor arczúl csap,
Lefz minden olly mint Rab.
113. Tedd fzádra Kezedett, mert Lelked jól vagyon,
Mivelte ezt ezért, Téged el ne hadgyon:
Más orfzágott adgyon,
Bár ezt ne bánd nagyon,
Szíved ne fohajcson.

114. Eleg az : Hogy I[ste]n Legitimè fel-kent,
Nyilvá[n] ne[m] tudhatom, hogy lehecztül mentt,
El-hidgye minden Szent,
Nincs itt olly foga fentt,
Ki ne tudná Ezent.
115. Tanullyn itt minden, Török[ne]k ne hidgyen,
Mint Iftent ugy tarttya; olly mondás ne légyen,
Effele rútt szégyen,
Bizodalma méllyen,
Az Iften[en] Légyen. |
23. l. 116. E' Romlás okának ki ki magadatt tudd,
Keserves Eneked az után ofztá[n] fújd,
Talam meg-fzúnik búd,
Ellened hozott Rúd,
Megh-hal emefztő fűd.
117. Szokása I[ste]nnek, hogy mindgyárt ki ne[m] tép,
Ha hozzája meg-tér, az Hálá-adatlan Nép,
Hald befzedett melly fzeép.
Le-fzáll fel-húzott csép,
Elledgy-meg hát bús Lép.
118. Oh melly jól jár Vram, a' Ki mosta[n] megh-hal.
Szörnyű káromkodáft Pogánytul mert ne[m] hall,
Edgy Idvözitött vall,
Nem fir Ejjel nappal;
Véle a' Jó Angyal.
119. Most ha fzedem húnyik ám bator azt ne bánd,
Feleségedetis Gyermekekkel ne fzánd,
Panafziddal ne hánd,
Iften rád vigyázánd,
Ha a' Földnek adánd.
120. Mert nyukfzik ott nyilván a' keserves Fogoly:
Viga[n] hátt Halálnak Te-is csak még hodoly'
Mert itt Tartó Sámoly,
Jay bizony nincse[n] olly:
Semmit hát ne Napoly!
121. 'A Kikett te kedvelsz oh Uram hozád vedd,
Tél előtt Gyümölesöd a' Fájárul be-fzedd,
Rejteked[en] bé-tedd,
ugy ofztá[n] nem fzenved,
Tatár között Néped. |
24. l. 122. Sodomábúl vigy-ki Angyal fogja Kezem,
Vtólsó Romlásátt Hazámnak ne nezzem.
Ot meg-nyugodcz híze[m]:
Foháfkodva téfze[m]!
Ezeket Iftenem! *Gen. 19:16.*
123. Mig töb bűnünk jön-el, temesd el Jóiást,
Kőzikláb[an] rejt el Mojséft, és Abdiáft:
Ne láthatsak Rabláft
Nemzetünk[en] még máft,
Jajjos, keferves Gyáfzt. 2. *Reg. 22., 26. Exod. 33:22.*

124. Üldözést Hitemnek Kérlek hogy ne engedgy,
Hánkodó Habokatt Tieidért meg-fedgy,
Velem jól cselekedgy,
Lám Irgalmad mint Hegy,
Óltalommal elegy. *Psal. 26 : 17. Mat. 8 : 26.*
125. Pogány Birtokában hidgyed hamar lefz Vég,
Nem tart addig ám Ez miglen a' kerek Egh,
Mággog meg-romol még,
Magyar olzta[n] nem még [*Seu : ne[m]ég*]
S-több egyéb Nemzecség.
126. Ideig, s-időig, s még félig bocsátta,
Reánk a' Nagy Isten e' rútt Népet adta,
Verni Magyarat hadgyta ;
De mivel sajáttya,
Még végre meg-fzánnya. *Dan. 7 : 25.*
127. E' Romlástúl Wram! Sz: Karod fel-végyen!
Kiért hálá-Adást mý Ajakunk tégyen,
Neved áldott légyen ;
Minkett illetl fzegyen ;
Téged Jószág Amenn!

3. (3.)

26. 1.

Karácsoni ének.

1. Syon áldgyad Uradatt,
Mennyei Királyodatt,
Christus Edes Váltodatt,
Gyógyító Orvosodatt ;
El-jött már Idvösségünk,
Méltó hátt örvendeznünk,
Szerelmes Jésusunknak.
2. Mert ma Isten kegyelme,
Mélylséges Bölcsfelsege,
Emberekhez nagy Kedve,
Jelenék Dicsőffége. El : || :
3. Eő a Noë Galambja,
Ki olaj-ágatt hozza,
Mellynek drága illattya,
Lön Lelkünknek Flaftroma. El.
4. Eő Aronnak Vefzfzeje,
Ki-újjúlt Csemetéje,
Mellynek még ért Gyümölcsse (Fugéje)
Lön Lelkünk Eltetője : El : || :
5. Eő Amaz Hajnal Csillag,
Ki fugárrival villag,
Nékünk Idvőffég ragyag,
Orditt Pokoli Lovag. El : || :
6. Eő Jácob Lajtorjája,
Egek[ne]k Garádicsa ;
(Lelkünknek) Vtünknek Mennyorfzágra,
Csak Eő Igazgatója. El : || :

7. Legyen örök Dicsőség,
 Az Atyá[n]k ki Fölség,
 A Fiúnak Tifzteffég,
 Sz: Leleknek edgy hívseg:
 El-jött mar Idvossegünk. &c.

4. (5.)

41. 1.

CANTIO Natalis.

1. Diczföffégh légyen Menyben az Istennek,
 Békeféség Földön lakó Embereknek,
 Kik jó életben itt e' föld[ön] élnek,
 Már örvendgyenek;

42. 1.

2. Esaiásnak mert bé-töltt mondása, |
 Szüztől születék Világ Meg-Váltója,
 Szegény Ádámra Ki örömött hozza,
 Kint a' Sátánra.
3. Eörvendeznek most[t] az Angyalok Menyben,
 'A Szuz Maria Josephel fziweb[en],
 Christus Jéfúsnak el-jövéfén testben,
 Eörvendez mind[en].
4. Mi-is Ez Vrnak mondgyunk Dicséretet,
 Születésével ki minkett meg mentett,
 Pokol Torkából Életre vezérlett,
 Kedvéb[en] be-vett.
5. Oh Áldott JESVS! csak Téged dicsérjen,
 'A mi Ajakunk Allelujátt Zöngjen;
 Néked Hosánna Föld[ön] és a menyben
 Mondaffék; Amen!

5. (7.)

89. 1.

CANTIO Elegans.

1. Okofsan a' Dávid mutattja időnkett,
 Életünkre fziámlalt Hetven Efstendönkett,
 'A romlott Termézfett mellyben eméftt minkett;
 De meg-határozta Iften Életünkett.
2. Mindennek Ideje vagyon Életében.
 Születés, és Halál lefznek idejekben,
 Sirás és nevetés folynak el Rendekb[en].
 Bölcs Salomon mondgya minékünk Könyvében.
3. Ne feletkezzél el Ember életedről,
 Gondolkodgyál inkább te Esztendeidről.
 Hány Hetett, s- Efstendött múltattál idődről;
 Mert fziámott kell adnod hidgyed mindenekről. |

90. 1.

4. E' világra jöttél tudod nyavalyával,¹
 Szállottál e' Földre fziokatlan firiáffal,
 Nevelkedett Idöd nagy fok változáffal.
 Mintt Solon jelenti Tiz Hétt-fziámláláffal.

¹ Eredetileg: Jöttél e' világra tudod nyavalyával.

5. 'A te életednek első Heted Réfze,
Gyenge fogaidatt fzádbúl ki-fzedette;
És más úy fogakkal meg-erőffittette,
Fejeden Hajadatt néked neveltette. *Anni 7.*
6. Tanulhacz azután akár mitt-is kő[n]nyen,
Gyermek másod Heted Elztendőd el-telvén,
Meg-teczek az útá[n] mi Léfz Jövendőben,
Noha kegyes Intés előtted kelletlen. *Anni 14.*
7. El-érkezik osztán harmad Heted tudgyad,
Ki hamar ki-tellik, csak ingyen fem tódhad,
Ször, néked Ajakad, pólyhesiti Állad,
El-mulván kívánod mintt Látod fzepe álmod. *Anni 21.*
91. 1. 8. Mikor negyed Heted Esztendőd érkezik,
Teftedb[en] mind[en] Réfz igen erőffödik,
Iffjúságod akkor előtted virágzik,
Jövendő Erkölcsöd nálad kijelenik. *Anni 28.*
9. Paradicsombéli fzőrzésétt az Isten,
Tellyefiti nálad Eőtöd Hetedikb[en],
Hogy fzepe Gyermékidett nevellyed üledb[en],
Es becsüllettel járj Rád bizott Tifzedben. *Anni 35.*
10. Valamihez kezdesz hatod Hetedikb[en],
Hivatalod fzerint lehecz erőffégb[en],
Szándékod, és Elméd valamire léfze[n],
Magadnak, és másnak fzolgalhacz nagy könnyen. *Anni 42.*
11. Sőt heted hetedik igen jó Elztendő,
Kélf-Tanács-adáfra ki léfzen illendő,
Iffjúság hívsagá[n] 'A Léfze[n] bánkodó,
Mind[en] jó Dolgokra léfzen útt-Mutató. *Anni 49.*
92. 1. 12. Ha nyolczad Hetedik Esztendőt el-érhecz,
Régen látott Dolgott könnyen meg-itélhecz,
Iffjak, Vének között itelhetett (igy) tehecz,
Iffjak előtt Tükör, és jó Pelda lehecz. *Anni 56.*
13. 'A Kilenczed Heted meg-erőtlenedik;
Szód Temerdeksége mert meg-vékonyódik,
Karod nehezzedik, Lábod firban lépik,
Mitt régen túdtál vólt, még nálad tündöklík. *Anni 63.*
14. Bölcsesség, erőfség meg-fzűnik e' végre,
Mikor Elztendőnk jutt Tized *Hetedikre*,
Ha' időnk hofzfzabúl Hetven Elztendőre,
Következik ofztán a' Görbe Vénségre. *Anni 70.*
15. Erőtlen vénségnek nehéz az ő Terhe,
Kinek csak Némellyek jűtnak örömére,
Sokan kíváncz[na]k az hofzfzú Vénségre,
De nem igyekeznek Bűnből ki-térnie. |
93. 1. 16. Nyolczvan Esztendőre nem minden érkezik;
Az-is Némellyektől igen útáltatik;
Másodfzor Gyermekké ez ilyen tétetik,
Mind[en] Dolgaiba[n] igen fogyatkozik.

17. Tekints-meg Ur Isten! mi efsztendeinkett,
Hogy néked szentellyük minden Életünkett,
És szentül érheffük Fejér-Vénségünkett.
Szemeinkre ne vesd mi fok bűneinkett.

18. Dicsértetsél Menyben Teremtő Wr Isten!
Ki Atya: Fiú vagy, az edgy Istenségben;
Adgyad, hogy járhaflunk Tökélleteffégben;
Mennyei Koronátt el-vehessünk; Amen!!!

6. (17.)

147. 1. INVENTIO Antiquorum Doctorum. Mesterféges találmántt olvaflunk
a' Régieknél, a' Szarvas, avagy Czégeres Vétkeknek eredeti
felől. És valaki találta ugya[n] leg-előfzör; de edgy áttallyá-
ban nézett Chrifstús Urúknak mondáfára; Holott a' Sátánt
mondgya mind[en] Gonoffag[na]k Találójanak okának lenni.

Az Inventio, avagy a Találmány ez:

148. 1. Az Eördög meg-házasodott, és vette Házas Tarsul magának
INIQUITATEM; az az: az HAMISSÁGOT. És | Ettől nemzett Tíz
Leányokatt, mellyeknek Kilenczött bizonyos Rendbéli Embe-
reknek Házasította: a' ettől nemzett Tizedikett pedig nem
adta edgy bizonyos Rendnek; hanem Prostituálta, Bordélyba
helyeztette, kihez minden Rendek férheffenek.

I. Első Izüölt Leánya az Eördögnek, SVPERBIA, a' KEVÉLYSÉG,
'A mellyett házasított az Udvari-Rendnek; Mivel-hogy azok
között uralodik leg-Czimerelfben a' fris Pompátt üzö Kevély-
ség: noha bizonyára a' fzür Szúkmány, és foltos kontós
alá-is be-férkezik gyakra[n] e' gonofz menyecske a' kevélység.

148. II. Második Leánya az Eördögnek, SIMONIA, az az Szencségekkel
való Kereskedés. Ezt házasította a' Clericusok- | nak, az az:
'A nyirt fejú Papi Rendnek; Mivel-hogy ök az Edgy-Házi
Szencségekett mind kereskedésre fordították; mintt fízinté[n]
régén ama Simon Mágús pénze[n] akarja vala meg-Venni
az Apostoloktól a' Csúda-tételre való erőtt, és hatalmatt,
a'végre, hogy kerefkedheffék véle. Ekképpen cselekefz[ne]k
a' Romai Papok; mert, bűnt Pénzértt bocsátnak meg.
a' Szencségekett penzértt oltzogattyák, Temető-helyett Pénzértt
engednek, Pokolból Pénzértt Szabaditonak, Menyorfzagba
Pénzértt iktattnak. Nagy Complárságott üznek ez arántt az
Idege[n] Atya-Fiak: Cleman[us] azt írja az ő Hiftoriájába[n],
hogy a' Pápa Udvaráb[an] Püfpöki, és Papi tífztckett, annyi
fummá[n] vásárolnak, mellyett némelleyk három-Efsztendeig
való Jövedelmekkel sem érnek-fel. Naucerus Tubingai
Præpott azt írja, hogy Bonifacius Pápa azt vegezte-vólt,
hogy valakinek a' Romai Udvar Tífztett adna, | fel-efztendei
Jövedelmétt az Apoftali Szék Táár-Házb[an] tartozzék fizetni.
'E félébül gyúl a' Papok kincse; melyről azt írja Crantzius,
hogy e'féle adó csak Némett Országban-is fel-mentt Efszten-
dig Nyolczva[n] Ezer Aranyra. Nem csuda tehátt, hogy
ollya[n] Hatalmasok vólta[na]k a' Pápiátt az ő nagy Gaz-
dag kincsekkel. Calixtus Pápa halála útá[n] találtak
a' Táár-Házban Százfzor való Eötven Ezer-Aranyatt.
Bezzeg elvólta ám a' Papság.

III. Harmadik Leánya vólt az ördögnek HYPOCRISIS, azaz: KÉP,
avagy SZINMÚTATÁS. Ezt házasította a' Szerzetes Emberek-
[ne]k, kik külső-képpe[n] nagy alázatofságott, és Szencsé-
gett mutattnak; Belől pedig rakvák mind[en] gonosz indú-

- latokkal; olytatenok, azt mondgya Chrifthus, Uránk Matt. 23:27. Mint a' feftett Koporsók, melyek kívül fzepeknek teczenek; belől pedig rakvák büdöfleggel. |
151. l. IV. *Negyedik* Leánya az ördög[ne]k, RAPINA, azaz: RAGADOZÁS, *Tolvajlás*. Ezt házaitotta a' Katona Rendnek, kik meg nem elegendnek az ö Soldgyokkal; bane[m] a' Szegeny köffégett dúlyák, és fogyattják. &c.: ||:
- V. Eötdik Leánya az Eördögnek vólt, USVRA, az az: WSORA. Ezt adta Feleségül a' KALMÁROKNAK, és Telhetett[e]n Dús Embereknek, Kik edgy Penzekett ha lehetne Százzá, avagy Ezerré tennék.
- VI. Hatodik Leánya vólt az ördög[ne]k MENDACIVUM; az az HAZVSÁG. Es noha minden Ember hazúg a' mintt Sz: Pál szól: Rom: 3:4. Mindazonáltal ezt házaitotta a' Mefter-Ember[ne]k, kik nem [t]alállyák a' bizonyoffa[n] hagyott napott; Hane[m] így szólnak: *Im ma, im holnap; s-ugy tarttyák* szóval az Embereket. |
152. l. VII. Hetedik Leánya az ördögnek PIGRITIA, az az RESTSÉG. Ezt házaitotta a' Dolgattlan Embereknek, kíváltképpen a' féle Nemes Embereknek, kik el-akarják kerülni az [l]ste]nnek amaz átkkált: a *Véres¹ Verétekkel eszed a' te kenyeredett*. Ezt, mondom, el-akarván kerülni, a' fzegény Köffégnek Verétekjével hizakodnak és Törvény felett fanyargattják okett.
- VIII. Nyolczadik Leánya az ördögnek MURMVRATIO az az: *Morgó-lódás, és Zúgolódás*, Ezt házaitotta a' Béres Munkásoknak, Szolgáknak, Szolgálóknak, kikett foha a Csélédes Gazdak, Gazda-Afzfzonyok olly igazá[n] meg ne[m] elégethetnek, hogy ellenek ne zugolodgyanak, és morogjanak. |
153. l. IX. Kilenczedik Leánya az ördögnek, vóltt INIVSTITIA; az az: Igazságtalanságh. Ez [így] adta Feleségül az hamis Biráknak, Törvény-Tévök[ne]k, Prokátorok[na]k, kik avagy Személy-valogatásból, avagy bozfzúságból, avagy Adományért az Igazatt hamifra fordittják; És az ártatlant, Jövevént, Eözveggett, Árvátt ügyökben meg-fogyattkoztattják. &c.
- X. Tizedik Leánya vólt az ördög[ne]k FORNICATIO, azaz: PARÁZNASÁG. Ezt, a' mintt fellyebb-is mondám, Edgy bizonyos Rendnek sem házaitotta; hanem közönfégesse[n] kerefekedik ezzel; mellyhez minden *Udvariak, Papok, Szerzetes emberek, Tolvajok, Kalmárok, Mester Emberek, &c:* Edgy szóval mind[en] Rendekek hozzá férnek, és általa az Eördögnek Vejvé léfznek. |
154. l. E' kerefztyén Ember[ne]k találmánya, a' ki ezt találta, ne[m] illetlen *találmány*, mert bizonyos, hogy mind e' nagy fzarvas vétkeket, a' Pokolbéli Sátán nemzette.
Finis Cum Bono Deo.: ||:

155. l.

7. (18.)

CANTIO Elegans àc Tristífsima.

1. Búban úfzó, gondban habzó Életem!

Kiben mergesedik ferelmem,

Kiértt öfzül, s-majd megh-örjül én Fejem,

Hogy a' bűnnek halmait benne[m] érze[m].

¹ Lapszálen ez a jegyzet van: Nincs a Sz. Íráfba *Véres*, hanem tfak a te Ortzádnak veretékével.

2. Wres képpen, mezitelen maradék;
 Hogy ördögnek szavainak engedék,
 Lelkem-gyötrő vezedelmemre júték,
 Jay a' Bűnnek kötözött Rabja levék. |
156. l. 3. Nékem immár ellenségem az Isten;
 Mert fok gonofzt tettem Törvénye ellen;
 Kiért ada az halálnak Törib[en],
 Hogy kinlódnam végetlen Gyötrelmemben.
4. Égben ható, vérben búzgó bűneim,
 Kik lettetek kegyetlen Porofzlóim,
 Dicsőséges élettől meg-fofztóim,
 Kárhozatra Vezető kívánfágim.
5. Naprol, napra, búsongásom öregbül,
 Í[ste]n haragja ellenem tüzesül,
 Döglött Teftem Lelkem elle[n] fel-kéfszül,
 Halált hozó Fegyvere meg-élesül.
6. Bajnokom jaj ő ellene ki léfzen?
 Ha egyedül Lelkemmél ő ne[m] léfze[n],
 Nyilaidnak hamis Targyott nem téfze[n],
 Jay ezentül Lelkemen febett téfzen.
7. Alpis Kigyónak-is az ő mérgénél,
 Gehennának az ő febes Tüzénél,
 157. l. Nehezebbek | Aéthnának ő Hegyénél,
 Bűnnek halmai az Halálnak Törinél.
8. Nyúgvó helyett fegécségett hol lellyek?
 Mindenekett è Föld[ön] bár el-nézzek,
 Tenger vizeib[en] bár bé merüllyek,
 'A Köfzıklák kebelekb[en] nem véfznek.
9. Koporsomnak fetétsége Teftemett,
 Ha el-rejti-is ő én Tetemimett,
 Férges porrá tegyek bár én Teftemett;
 De meg-hozza az Itélet Lelkemett.
10. Oh vezecség! mellyben így én meg-romlék,
 Miként fzedett fzőlő csak úgy maradék,
 Ifte[n] képe mihelt tülem távozek,
 Sok bűnöknek határára én júték.
11. De Te engem nem vezendő Jófszágon,
 Iften! nem Ezűftön fem ne[m] Arányon;
 Hanem Amaz Artatlan Bárányodon,
 Váltottál-meg elég Tétéles Árronn. |
158. l. 12. Ohajtásom tehát kérlek meg-tekincs!
 Isopoddal Lelkemnek febett enyhics,
 Fajdalmimb[an] Jóvóltodért könnyebics;
 Mert fohol te kívüled jobb orvos nincs.
13. Lengedező Sz: Lelked fűvásával,
 Hivesítő Sz: Igéd harmattával,
 Meg-térítő Kegyelmed szavaival,
 Eöntözted meg Lelkemett Sz: Mýrtúffal.

14. Élő víznek Kútt-Feje veséimett,
 Elefzfe-meg keseredett fzivemett,
 Meg-útálván én halálos mérgemett,
 Éjjel, nappal, hogy firaffam büneimett.

15. Lépes méznél fokkal édesbnek teczik,
 Ha Teftemtől Lelkem meg-győzttetik,
 Gonofz bünb[en] kedvére förödhetik,
 Itéletről Jay nem-is gondolkodik. |

159. l. 16. Eletemnek ha romlandó Sátorátt;
 El-végezem gyenge Pállya fútásátt,
 Ki-vetem Nyakambul terhes Igájátt,
 Rúházd reám a' Chriftusnak ő Igájátt.

17. Cherúbim Angyalok[na]k ő feregében;
 Saját verén fzerzett örökségemben,
 Viteffem-bé Sz: fzine elejb[en],
 Hogy áldhaffam Eött vég nélkül eörömb[en]. Amen.

9. (19.)

160. l. STRENA, ∞ Uy-Esztendőbéli Ajándék. In Jesu Christo, Dei, &
 Mariae Virginis Vnigeto Salutem; Cujus-Libet Anni novi, &
 Præsentis.

In- } grefsum { Foelix
 Pro- } { Foelici[us]
 E- } { Foelici[us]imu[m] } Præcor.

161. l. I. 'A Magyar-Országú Koronás Király Urünk Eö Fölsegének ajándékozom amaz rettenetes Erös Orofzlánt, a' több Fene-Bestiáknak mintt edgy Hatalmas Királyátt: | Es ama' nagy febfességel magaffan fel-röpülő Sas-Keselyütt, az Aërben röpöső több madarak[na]k Királyátt.

II. 'A Felséges Koronás Király Urünk utánn lévő Gubernátoroknak, Fejedelmeknek, méltófágos Uraknak, Kapitányoknak, Hadnagyok[na]k, Magiftratúsoknak, és Birák[na]k; Egy fzóval, mind[en] Tifzth[en], Hivatalyb[an], és meltoság[ban] helyhefztetett Becsülletes Eör-Álló Uraimék[na]k ajándékozom, ama ferény[n] magára vigyázó Darútt.

III. 'A Szántó-Vető Köz, és Parafzt Rend[ne]k ajándékozom ama munkás Hangyátt.

IV. 'A Kereskedők[ne]k ajándékozom a' Mehec[kétt].

V. 'A Lelki-Páfztorokatt meg-ajándékozom az Ércz-Kigyóval. Mos. 4. libr. Num. 21. cap. |

162. l. VI. Az (I[ste]n Igéjétt) Halgatoknak ajándékozom a' Szelid Juhott.
 VII. Az Atyák[na]k f-Anyáknak ajándékozom az eö Csirkeit nevelo Tyukott.

VIII. 'A Fiaknak, és a' Leányok[na]k ajándékozom, az ő Annyok fza-vára ferényen fúto Csirkékett.

IX. Az Házas Ferfiaknak, és Alfzonyoknak ajándékozom az Halczion-Madaratt.

X. Az Ifjaknak ajándékozom a' Solymott, a' ki kedves Madár; de rittka és neheze[n] fogattatik-meg.

XI. Az Szüz Leányoknak ajándékozom, az Vnicornift.

XII. Az Eözvegy Alfzonyok[na]k ajándékozom a' köferves özvegy Gerliczétt. |

163. l. XIII. Az Árváknak ajándékozom a' Phylemülétt.

XIV. 'A Gazdák[na]k ajándékozom a' Pálma-fátt.

XV. 'A Gazda-Alfzfzonymnak ajándékozom a' Tekenyös-Békátt.

XVI. 'A Izzolgáknak, és Izzolgaloknak ajándékozom az ébren aluvó Nyúlátt.

XVII. Az l[ste]n Igéjétt Halgatok[na]k¹, és a' Pœnitentia-Tartoknak ajándékozom a Koronátt.

XVIII. 'A Nem-munkalkodók[na]k ajándékozo[m] a' Pthücskött.

XIX. 'A Iften Igéjétt ne[m] Halgatok[na]k ajándékozom az hittvá[n]
164. l. Szúnyogott. | N. B. De itt efzedb[en] vegyed, a' ki ezekett az
uý Eftzendöbéli Ajándékokatt olvasándod valaha, hogy min-
de[n] ajándék alatt edgy edgy Miferium, az az: Titok
vagyó[n]; a' mellyett jól kel-meg-magyaráznod, es ne[m]
balképpe[n].

DÉZSI LAJOS.

AMITŐN EMLÉK A MAGYAR NYELVEN

¹ Lásd fentebb VI. sz. a.

ADATTÁR.

ADATOK BALASSA BÁLINT ÉLETEHEZ.

Balassa azok közé a nyughatatlan vérű vitézek közé tartozott, akik az országnak hol ezen, hol azon a részén tűnnek fel s hamarosan életjelt adnak magukról. Folyvást újabb alkalmat adnak arra, hogy beszéljenek róluk. Balassa is ilyen volt s gyermekifjú-korától egészen haláláig hivatalos irat vagy szállongó hír folyton foglalkozott személyével. Ennek köszönhetjük, hogy több adat maradt fent róla, mint Zrinyit kivéve akármelyik régi költőnkéről vagy írónkról. Ezen adatok gyűjtését már régen megkezdték. A fáradhatatlan Toldy már a Századok 1873. évfolyamában egész kis gyűjteményről számolt be, t. i. főként azokról az oklevelekről, melyeket számára Bunyitay Vince a Sennyei-levéltárból másolt le. (V. ö. u. o. 252—5. l.) Közölt is ez utóbbiakból kettőt (a VIII. és X. számút) Balassa hitvallását az esztergomi káptalan előtt és Rudolf király parancslevelét Nógrád vármegyéhez (1595 nov.) (Száz. 1873. 317—8., 319—21. l.); a következő évfolyamban (416—8. l.) más forrásból ismét egyet (1597). A Sennyei-levéltári másolatok 12 oklevelet sorolnak fel, sajnos egy részüket (VI., VII. és XII.) csak regestában. Ezt már Toldy is sajnálkozva említette fel. Megérdemelte volna pedig a közlést a VI. számú kilenc ívnyi osztálylevél (1578) Balassa András és a két Balassa-testvér: Bálint és Ferenc között s a VII. számú osztálylevél (1578). Balassa Bálint és Ferenc osztozkodásáról, sőt a XII-iket: Balassa Zsigmond végrendeletét 1559-ből, szintén közölni lehetett volna, ha a dolog természete szerint közvetlenül nem vonatkozott is Balassa Bálintra. Az I. és III. számú oklevélből Toldy csak rövid kivonatot közölt, a feldolgozott részben megemlékszik még az első, valamint ifj. Balassa Jánosról szóló 1594-iki IX. számú aktáról is. A fentebb már említett X-iket sem közölte teljes szövegében, csupán Rudolfnak beleiktatott rendeletét szakította ki belőle. A teljes szöveg először a *Balassa Bálint minden munkái* II. kötetében (1922. 606—11. l.) jelent meg. Ugyanitt adtuk ki (503—5. l.) az I. számú másolatot Szkárossy György panaszlevelét, a III. számú védelemtervezetet (536—9. l.) és a IX. sz. gyámságvállalási kötelezvényt (1594) (601—2. l.). Már korábban kiadták az ifj. Balassa János kormeghatározó oklevelét (1597. Itt XI. sz.).

Meg vagyunk győződve, hogy az eddig nem közölt II., IV. és V. számú okmány épenúgy megérdemli a közlést, mint az eddig már kiadottak, azért ugyanabból a másolathoz ezennel közrebocsátjuk.

1.

1578. *Szent-Mihály-nap* [szept. 29.] *előtti vasárnap. Szkárossy György nyilatkozata a Garammelléki káptalan kiküldötte előtt.*

Reverendissimo domino et domino Stephano Radecio ... episcopo ecclesiae Agriensis ... per Hungariam locumtenenti ... Conventus ecclesiae S. Benedicti de juxta Gron orationum in domino suffragia etc. Vestra Reverendissima Dominatio gratiose nosse dignetur, quod nos quasdam ternas litteras, unas serenissimi principis Ernesti ... archiducis etc. praeceptorias in civitate Vienna decima nona die mensis Augusti proxime praeteriti ... sub impressione sigilli ejusdem et manus subscriptione — alteras ejusdem Vestrae Reverendissimae Dominationis praeceptorias pariter Posonii vigesima die mensis Septembris similiter novissime transacti sub sigillo ejusdem Vestrae Reverendissimae Dominationis et ambas patenter munitas et pro parte magnifici domini Valentini Balassa de Gyarmath confectas, ac utrasque nobili Georgio Szkárossy hortatorie et praeceptorie sonantes et inscriptas; — necnon tertias praetitulatae vestrae reverendissimae Dominationis super dictis litteris praeceptorii vestrae reverendissimae Dominationis exhibitorias nobisque inscriptas ... recepimus; exhibitoriarum igitur tenor talis est:

Stephanus Radecius etc. honorabilibus conventui ... de juxta Gron salutem cum favore. Hortamur vos harum serie et requirimus ac nihilominus auctoritate praefatae Caesareae et regiae Maiestatis, qua fungimur, vobis committimus et mandamus, quatenus alias nostras litteras praeceptorias pro parte magnifici domini Valentini Balassa de Gyarmat confectas et emanatas, ac nobili Georgio Szkárossy sonantes et inscriptas cum praesentibus vobis exhibentibus, eidem Georgio Szkárossy per hominem vestrum, vestro testimonio fidedignum exhibere et praesentari faciatis, et quidquid idem ad continentiam earundem litterarum nostrarum praeceptoriarum dixerit, fecerit, vel responderit, id ad relationem praedicti testimonii vestri nobis fideliter rescribatis. Secus non facturi. Datum Posonii etc. Nos itaque praemissis hortationibus, requisitionibus et mandatis ac commissionibus tam dicti domini Ernesti ... quam dictae vestrae reverendissimae Dominationis ... obedire volentes, unum ex nobis, videlicet honorabilem Michaellem Kekel de Baczwr, presbyterum, socium et fratrem nostrum conventualem ad continentiam earundem litterarum praeceptoriarum et mandatarum quam exhibitoriarum fideliter exequandarum hominem nostrum nostro testimonio fidedignum duximus transmittendum, qui tandem exinde ad nos reversus, nobis sub juramento suo in generali regni decreto exinde edito expresso, retulit in hanc modum: Quomodo ipse feria sexta proxima ante estum S. Michaelis Archangeli proxime praeteritum, quae fuit vigesima sexta dies mensis Septembris retro transacti, ad civitatem Veteri Zoliensem vocatam, consequenterque domum et curiam nobilitariam seu residentiam ejusdem Georgii Szkárossy in eadem civitate Veteri-Zoliensi in comitatu Zoliensi existentem sitamque accessisset, ibique praeinsertas litteras vestrae reverendissimae Dominationis praeceptorias et exhibitorias personaliter eidem Georgio Szkárossy exhibuisset et praesentasset, qui quidem litteris iisdem honorifice ... acceptis, ad continentiam mandati earum litterarum: nempe quod idem Georg. Szkárossy ad illum diem et locum, quem sibi praefatus dominus

Valent. Balassa duxerit praefigendum una cum registris se conferat, deque proventibus arcis seu castri Kamenycz dicti in regno Poloniae habiti, suae fidei conceditis praefato domino Valent. Balassa, aut suis hominibus ad id deputandis justam et veram rationem daret et redderet, sique in subductione ipsarum rationum dicto Valent. Balassa debitor remanserit, eundem superinde integre contentum reddere deberet, — hoc modo dixisset et respondisset: — praesente et ibidem adhaerente nobili Ladislao literato alias Hradisschey — quod mandatum et privilegium praetactum Vestrae Reverendissimae Dominationis, tamque Locumtenentis etiam magno cum honore suscepisset, sed tamen in jure se cum dicto domino Valent. Balassa esse, et dietam futuram regnicolarum expectandum fore proposuisset, quidquid enim iustitia juris eidem domino Valent. Balassa et sibi administraverit, ut rationem reddere deberet, se parere velle dixisset; praetendissetque et asseruisset idem Georg. Szkárossy se eidem domino Valent. Balassa obligatum et obstrictum non fuisse, nisi pro adolescente extitisse, ac bona, quae fuissent, nulla disparsisset, neque dilapidasset, sed fideliter conservasset. — Haec est itaque responsio et relatio, quam ad praetactas litteras... Georg. Szkárossy obsequenter respondisset, cujus responsionem, praesentibus litteris nostris relationalibus insertam vestrae reverendissimae Dominationi fideliter rescribendam duximus. Datum die dominico proximo ante festum b. Michaelis Archangeli... 1578.

2.

1578. *Szent-Miklós püspök és hitvalló ünnepe* [dec. 6.] *előtt hatódnappal. Tiltóparancs Szkárossy Györgyöt illetőleg Balassa Bálint javára.*

Sacratissimo Principi... Rudolpho Secundo etc. Capitulum ecclesiae Strigoniensis... Vestra noverit... Maestas nos litteras spectabilis et magnifici domini comitis Nicolai de Bathor, Judicis curiae inhibitorias pro parte magnifici domini Valentini Balassa de Gyarmath... recepisse in haec verba: Amicis nostris Reverendis Capitulo ecclesiae Strigoniensis Comes Nicolaus de Bathor etc... Noveritis, quod egregius Nicolaus Sándorffy nostram personaliter veniens in praesentiam, nomine et in persona magnifici domini Valentini Balassa de Gyarmath per modum solennis protestationis et inhibitionis nobis significari curavit in hunc modum: qualiter diebus proxime praeteritis, in praesenti nempe termino celebratorum generalium judiciorum octavi diei festi beati Lucae evangelistae proxime praeteriti, ad quem videlicet terminum universae causae regnicolorum partium regni Cis-et ultra-danubialium et aliorum etiam nonnullorum viciniorum comitatum juxta contentum articulorum novarum constitutionum publicarum Posoniensium superinde editorum adjudicari solitae, vigore eorundem articulorum per praefatum dominum nostrum Imperatorem et regem nostrum generaliter fuerant prorogatae, in quadam causa, inter ipsum dominum protestantem ut in causa attractum ab una, parte vero ab altera egregium Georgium Szkárossy veluti actoris ratione et praetextu certorum quorundam actuum potentiorum per ipsum dominum protestantem, ut idem actor praetenderet, patrum et commissorum in curia regia coram nobis vertentem, idem Georgius Szkárossy, actor contra ipsum protestantem quasdam litteras nostras adjudicatorias sententiales per non venientem et non compari-

tionem ejusdem protestantis pro sui parte extrahere curasset, quarum vigore eundem dominum protestantem in rebus bonisque et juribus suis possessionariis dampnificari vellet et niteretur in praejudicium et dampnum ipsius protestantis valde magnum. Cum tamen si idem dominus protestans hujusmodi causae suae debito modo, ut par erat, invigilari ac tempore hujusmodi adjudicationis et sententiae per se vel per procuratorem suum legitimum coram nobis comparere, easque rationes allegationes et responsiones suas, quas in defensionem causae suae multum proficuas habebat, in medium proferre potuisset, sperasset se causa in ipsa a nobis *longe aliud judicium recipere*, et se ab impetitione partis alterius defendere potuisse, quemadmodum posse sperare etiam de praesente; unde facta hujusmodi protestatione idem Nicolaus Sándorffy nomine et in persona, cujus supra, allegavit in hunc modum: Quod si juri consonaret et aequissimum videretur extunc idem protestans vos simul et praefatum Georgium Szkárossy actorem, ab executione praedictarum litterarum nostrarum adjudicatoriarum sententialium legitime inhiberi, eundemque actorem pro habendo causa in praemissa novo judicio contra se ad decimum quintum in curiam regiam, nostram scilicet in praesentiam legitime evocari facere et cum eo gravamine, quo de regni consuetudine conveniret, eidem respondere vellet, promptusque esset et paratus. Et quia hujusmodi allegatio dicti Nicolai Sándorffy, nomine et in persona, cujus supra, coram nobis facta justa et juri consona, admittendaque fore videbatur praefatusque actor ad praemissa evocandus fore censebatur; et quia praefatus actor in processu, seu dioecesi vestra nullum locum residentiae unde idem actor praefatum protestantem commode evocari posset, habere dinoscitur: ob hoc honorabili conventui S. Benedicti de juxta Gron per alias litteras nostras evocatorias et certificatorias injungendum duximus, ut eundem actorem per testimonium eorundem ad praemissa legitime evocari facere debeat. Amicitiam igitur vestram harum serie hortamur et nihilominus auctoritate nostra judiciaria, qua fungimur, requirimus diligenter, quatenus acceptis praesentibus testimonium vestrum ad executionem praetactarum litterarum nostrarum adjudicatoriarum sententialium exmittere minime audeatis, vel si jam forsitan exmisissetis, illum ubicunque reperiri poterit, revocare et ab executione earundem inhibere debeat, litteras etiam vestras super executione earundem qualitercunque facta relatorias parti adversae extradare nequaquam praesumatis. Et post haec hujusmodi inhibitionis seriem, ut fuerit expediendum, praefato domino nostro Imperatori et regi suo modo fideliter rescribatis. Datum Posonii Sabbatho proximo post festum b. Catharinae Virginis et Martyris anno Domini 1578. Nos itaque amicabilibus requisitionibus, hortationibus et mandatis dicti domini Iudicis curiae Vestrae Maiestatis sacrae obedire volentes, ut tenemur... testimonium nostrum ad executionem praetactarum litterarum... exmittere minime ausi fuimus, sed nec litteras aliquas super executione earundem relatorias parti adversae extradare praesumpsimus. Et sic nos hujusmodi inhibitionis seriem, ut fuit expedita, Vestrae Maiestati Sacrae suo modo fideliter rescripsimus. Datum feria sexta proxima ante festum beati Nicolai episcopi et confessoris anno Domini millesimo quingentesimo septuagesimo octavo superscripto. (L. S. D.)

3.

1578. Kereszt fölmagasztaltatása [szept. 14.] után másodnap. Szkárossy György számadásának beadására fölhivatik.

Nos Joannes Soos senior, de Polthar vicecomes judicum nobilium et jurati assessores sedis judiciariae comitatus Neogradiensis memoriae commendamus per praeaesentes litteras nostras, quod in congregatione nostra universitatis nobilium ipsius comitatus feria secunda proxima ante festum b. Joannis Baptistae recens transactum Veteri-Zolii loco sedis nostrae propter metum turcicum electo; — egregius Christophorus Libe[r]chey pro magnifico domino Balassa, domino scilicet suo ad nostram accedens praesentiam significare curavit in hunc modum: qualiter annis superioribus vivente adhuc magnifico quondam Joanne Balassa de Gyarmat, pater ipsius domini Valentini, nobilem Georgium Szkárossy in officialem arcis suae Kamenez vocatae, in regno Poloniae habitae, constituisset, certosque eiusdem arcis proventus et redditus unacum aliis rebus ad conservandum dictam arcem necessariis ex hoc regno Hungariae transmissis fideliter administrandos eidem Georgio Szkárossy concedidisset. Quod quidem genus officii dum idem Georgius Szkárossy certo temporis intervallo exercuisset, atque tenuisset, absque una licentia praefati domini et parentis sui, invitoque et inscio domino suo se subduxisset, neque de administratione proventuum ipsius arcis, aliarumque rerum fidei suae conceditarum idem Georgius Szkárossy saepissime monitus et requisitus rationem ullam dedisset et hactenus post obitum eiusdem domini Joannis Balassa per eundem dominum Valentinum Balassa quoque similiter praemonitus eandem rationem, quam ex debito officii suscepti praestare debuisset, subterfugisset in magnum detrimentum et damnum eiusdem domini Valentini Balassa manifestum, — petens nos idem dominus Valentinus, ut idem Georgius Szkárossy ad dandam promissam rationem realem, sicubi reperiri per nos posset, admoneretur et flecteretur, ac si vellet, coram nobis termino competenti assignato, id faceret et praestaret, promittens se idem dominus Valentinus in omnibus ambiguis et differentiis, si quae inter ipsos in danda ratione offerrent, deliberationi et iudicio nostro submissurum, *nullam praeter iustam et aequam rationem* juxta sedis discussionem expetiturum. Quo praecepto idem Georgius Szkárossy similiter coram nobis personaliter constitutus ad praemissa responderet ex adverso, quod ipse ad nullam rationem dandam ipsi domino Valentino esset adstrictus, neque ad id per dominum suum Joannem Balassa fuisset conductus, per quem et indigne inmeritoque rebus suis privatus esset. Ad quae idem homo domini Valentini Balassa replicaverat in hunc modum: quod si rationem dare, quem jure deberet, non neglexerit et se de omnibus debitis juxta sedis adjudicationem explicaverit, paratus esset dominus suus ipsum Georgium Szkárossy *de omnibus ablatis et retentis contentare*, ad quod amplectendum et modis omnibus faciendum medio praescripti famuli et officialis sui idem dominus Balassa, tum etiam coram nobis sese adstrinxerat, sed eodem Georgio Szkárossy praemissam admonitionem super danda ratione et oblatione quoque dicti domini Valentini Balassa spernente, neque acquiescente, idem dominus Valentinus, simul et homo eiusdem prae-nominatus facta primum coram nobis solenni protestatione, litteras tandem nostras super

praemissis omnibus sibi necessariis pro futura juris sui cautela per nos dari postulavit. Quas nos ipsi domino protestanti duximus dandas et concedendas. Datum in dicto loco sedis nostrae judiciariae feria secunda proxima post festum Exaltationis s. Crucis. Anno domini 1578. (L. S.)¹

DÉZSI LAJOS.

SHAKESPEARE-REMINISZCENCIÁK VÖRÖSMARTYBAN.

Ez a párhuzamos összeállítás nem törekszik teljességre, inkább csak afféle széljegyzet-gyűjtemény akar lenni azokról a feltűnőbb Shakespeare-Vörösmarty egyezésekről, amelyeket Vörösmarty olvasásakor önkénytelenül is érez az ember. Kétségtől nem ezek a felsengő sor-egyezések a legjelentékenyebbek Shakespeare-nek Vörösmartyra kifejtett hatásában. Sokkal fontosabbak ezeknél a dráma formáján nyilvánuló hatások, és a jellemrajzban vagy a tragikum felfogásában itt-ott mutakozó egyezések.

Nyilván ilyenféle összefoglalóbb céllal írta Kiss Ernő *Shakespeare és Vörösmarty* c., valamint Weber Arthur *Shakespeare hatása a vígjátékiró Vörösmartyra* c. értekezését. (Mindkettő a *Magyar Shakespeare-Tár* IV. kötetében. 1911.) Ez értekezések sok becses szempontot vetettek fel, s érdekes anyagot hordtak össze. A kérdést azonban teljesen ők sem merítették ki, s a jelen pár sor is csak e még megírásra váró feladathoz akar egy-két adattal szolgálni.

Vörösmartyban a Shakespeare-i hangok közül leggyakrabban *Hamlet* szavait érezzük. A nélkül, hogy egyetlenegy alakja is volna, amelyekben Hamlet legjellemzőbb vonását, az akaratot megbénító tépelődést rajzolta volna: a méla dán királyfi egy-egy gondolatának, egy-egy kifakadásának

¹ Ugyanott még a következő jegyzetet találtuk, melynek épenúgy mint a Szkárossy-féle hatalmaskodási pernek nyoma van dr. Illéssy János regestáiban is. (V. ö. IK. 1900. 195. l. 2., 3., 5. sz. anteacta; Szkárossy-per u. o. 6., 7., 8., 9. sz.)

A *nagyszombati jegyzetekből*: «1589 május 12-én. A nagyszombati bírák értesítenek, hogy Balassagyarmati Balassa Bálint előttök (az napon) személyesen megjelenvén, önként és szabadon s fivére Balassa Ferencz és nővérei Mária és Anna nevében is (azok terhét magára vállalván) gyöngé állapotban levő házát (domus satis ruinosa), mely köház Nagyszombaton az otrouska [ceruza-jegyzet: korpa] piaczon van, s melynek szomszédja egyik felől Fejérvári János, másik felől Schebl Tamás gyógyszerész — visszavonhatatlanul eladta özvegy erdődi Pálffy Tamásné szül. bedegi Nyári Sárának 1350 frért.» Egykoru latin másolat a n. szombati levéltárban. Jegyeztem 1877 sept. 1-én N. szombaton. *Deák Farkas. Az 1876-ik évi regestaimban még ezeket találtam*: a. 1587-ben Kam. ltr. N. R. A. fasc. 40 nro 85. Balassa Bálint eladja Nagy Thur nevű birtokát Hont vármegyében gyulai Nagy Ferencznek (le van írva rokonsága). b. N. R. A. fasc. 535. nro 32. (1591-ből) Balassa Bálintot illető levelek. (a XXVIII. Tomushan sok Balassa családot illető levél) Bpest, 1878 márcz. 27. *D. F.* [= Deák Farkas írása.]

visszhangját gyakran halljuk darabjaiban. A világhírű lét- és nem-lét monológoknak ott rezeg emléke a *Csongor és Tünde* megörült tudósának szavaiban. Íme a két hely egymás mellett:

... E meggondolás az,
Mi a nyomort oly hosszan élteti:
Mert ki viselné a kor gúny-csapását,
Zsarnok boszúját, gőgös ember dőlyfét,
Utált szerelme kínját, pör-halasztást,
A hivatalnak packázásait,
S mind a rugást, mellyel méltatlanok
Bántalmazták a tüdő érdemet:
Ha nyugalomba küldhetné magát
Egy pusztá törrel?

(*Hamlet* III. 1.)

Az élehetetlen? nem tud halni is,
S ez, a mi-öt legárvábbá teszi;
Mert a szegény, földhözragadt fiú,
Kit még az ág is hűz, a gyáva szív,
Kit a leány is megcsal; a bolond,
Kin a szerencse nyargal föl s alá,
Az érdem, mely magára hagyva teng,
S az életen túl várja díjait;
Éjfél barátja a vak, életűnt,
S kinek nejével más hívalkodik,
Ki tartományán más uralkodik,
A pénzüllő, a kockák vert fia,
A szívbeteg, szerelme martaléka,
S minden reményhez esküdtött bohó,
Mind ez, ha halni tudna, mily hamar
Látnók az élehetlenségek vég baját!

(*Csongor és Tünde*. V. felv.)

Bizonyos, hogy mindakét gondolatnak más a kiinduló pontja, elmondójuk lelki állapota és körülményei is mások, de a két gondolat egész menete között elvitathatatlan a rokonság.

Hamlet másik híres jelenetének, a koponya felett való elmélkedésnek is megvan a mása Vörösmartyban. *Hamlet* a kezéhez vett koponyákról találgatja, hogy kik lehetnek valaha: államférfi, udvaronc, ügyvéd vagy birtokszerző viselte-e őket. A *Kincskeresők* Zágonyja is, a kiásott koponya felett ekként elmélkedik:

Hol rajta a teremtésnek keze?
Hol a művészet drága rongyai?
Hölgyecske volt, hol vannak fürteid,
Nemes kisasszony, a kacér szemek,
Hol a mosolygó ajkak csábjai?
Hős volt talán, vagy jámbor, jótevő,
Világhírű bölcs, vagy hatalmas úr?
Hol a kegyesség s bátorság jele,
A homlok büszke méltósága, hol
Csak egy vonás az élet fényszakából?
Mindent lerágott a halál foga;
A szép hazudság máza oda van;
Csak az maradt meg, a mi rút s való!

(*Kincskeresők*. III. felv.)¹

Hamlet egy kisebb jelentőségű jelenetének nyomát mutatja a *Czillei és Hunyadiak* egyik párbeszéde. Amott a darab végén (V. felv. 2.) *Hamlet* és *Horatio* beszélgetése közben belép *Osrick* és hírt hoz a király és *Laertes* fogadásáról. Az udvaronc nagyon körmönfont, sima szavakkal beszél, *Hamlet* gúnyból átveszi ezt a stílust és ugyanebben a hangnemben beszél ő

¹ E párhuzam Kiss Ernő cikkében kissé pongyolán odavetett. Nem egészen világos, hogy az érkező a *Kincskeresők*nek melyik jelenetére gondol.

is vele, s Horatio előtt is gúnyosan nyilatkozik Osrickról. Ennek a jelenetnek párja a *Czillei és a Hunyadiakban*, mikor a futaki gyűlés előtt Hunyadi László és Bodó beszélgetése közben belép Zierer, Czillei titkárja, s gyűlésre hívja őket. László hasonlóképen nyilatkozik róla, mint Hamlet Osrickról. Zierernek egy-két szavában is ugyanazt a modort gúnyolja Vörösmarty, mint Osrickéban Shakespeare. A két jelenet között az a főkülönbség, hogy míg Osrick inkább a saját szavaival van jellemezve, addig Zierer alig szól egy-pár szót, inkább László gúnyos bemutatásából ismerjük meg. Shakespeare ebben a kis epizódjelenetben is drámai tudott lenni.¹

Egyszer Marót bán is él Hamlet szavaival. Miután a macsói bán titkon végighallgatta nejének Boddal való szerelmi jelenetét, olyanszerű okoskodással halasztja el a bosszúállás pillanatát, mint Hamlet, mikor apja gyilkosát imádkozva találja. Íme a két hely egymás mellett:

Most megtehetném, top! imádkozik.
És, most teszem meg: — akkor

[mennybe mén.
Igy állok én boszút? — Megfontolandó.

Atyámat egy gazember megöli,
S én ez apának egyetlen fia,
Azt a gazembert mennyországba

[küldöm.
Hísz ez díj, jutalom, nem bosszúállás.

Ő az atyámat hízottan, kenyer
Elégésében ölte meg, midőn

Virágzott büne, mint nyíló tavasz,
S ki tudja, Istennél egyéb, hogy áll
A számadása most? de emberi

Körülmények s gondolkodás szerint
Súlyos lehet. S én bosszút álltam-e,
Ha rajt' ütök, midőn tisztálja lelkét,

Midőn ama nagy útra kész, megért?
Nem.

Be kard; tanulj te szörnyűbb
[markolást.

Majd részegen ha alszik, vagy dühöng,
Vagy vérparázna ágyán kéjeleg,

Kockázik, esküdöz, s olyat csinál
Min üdvösség zamatja semmi sincs:

Akkor bököm le, hogy két sarka égre
Kapáljon, s lelke légyen kárhozott,

S mint a pokol, hová megy, fekete.

(*Hamlet*. III. felv. 3.)

Az okoskodás menete ismét nagyon rokon, de a különbségek is nagyok! Hamletre a bosszú eltolása végtelenül jellemző: a tépelődő ember görcsös dialektikával akarja magától eltolni a bosszú, vagy mondjuk általánosabban, a tett pillanatát. *Marót bánban* mindennek semmi értelme sincsen. Marót nem tépelődő, inkább nagyon is erős benne a cselekvés ösztöne. Marót csak

S én most megöljem őket, meg velők
Azon kigyót, mely szívemben lakik?

Megöljem és egy hirtelen döféssel
Elrontsam a bosszúnak ünnepét?

Nem! eddig ők nem éltek boldogul,
Attól remegve, hogy még megjövék,

Gond s félelem közt izlék a gyönyört.
De most halottnak vélve, szabadon

Cikáz szívökben minden érzemény.
Igen! koporsóm mellett lássam őket,

Teljes virágzatában büneiknek.
S ha majd gyanútlanul kéjtelgenek,

Ha üdvöt áraszt minden érverés,
Ha boldogságok legfőbb fokra hág,

Akkor csapok le mint a jégvihar,
És elhervasztok minden örömet.

(*Marót bán*. III. felv.)

¹ Kiss Ernő kicsit erőszakolt párhuzamot von Hamlet alakja és Hunyadi László között. E jelenetet is említi, de Zierer és Osrick alakjának rokonságára nem mutat rá.

azért halasztja el a bosszúállást, mert ő romantikus hős, mert ő temetési komédiát akar eljátszani, hogy a bosszú pompásabb és hogy — a dráma hatásosabb legyen. A Hamlet-i szavakat használó Marót nyilván Victor Hugóhoz járt iskolába.¹

*Hamlet*en kívül erős hatással volt Vörösmartyra Shakespeare egyik keveset játszott vígjátéka: a *Felsült szerelmesek*. Ferdinánd, Navarra királya, három esztendőre elvonul a világtól, hogy szemlélődő életet éljen, s a kíséretéhez tartozó három udvaronccal, Biron, Longaville és Dumaine urakkal együtt megfogadja, hogy asszonyra nem gondolnak, csak tanulmányaiknak élnek. Mi sem természetesebb, mint hogy a vígjáték folyamán szerelmesek lesznek. Egymás szerelmi monológjait kihallgatják: a királyét Biron, az utánuk jövő Longaville-ét a király és Biron, s a legutóbb jövő Dumaine-ét mindahárom. A megérkezés sorrendjét megfordítva azután előlépnek, s mivel az utóbb érkező leskelődő az előbbiről nem tud, leleplezik egymást: Longaville Dumaine-t, Longaville-t a király, s a királyt Biron, majd pedig a legkorábban jött Biron egy megtalált cédula-jegyzettel mindahárom. (*Felsült szerelmesek*. IV. felv. 3.) Ennek a jelenetnek teljes hasonmása előfordul *A fátyol titkaiban*. Rigó, Guta és Kacor, vidékről Pestre került fiatal emberek megfogadják, írásba is teszik, hogy két hét alatt megházasodnak, de választottjukba nem szeretnek bele. Persze egy nap alatt fülig szerelmesek, s most jön a leleplezési jelenet: Rigó kihallgatja Gutát, Rigó és Guta — az utóbb jött az előbbiről nem tudva — Kacort. Azután Guta leleplezi Kacort és Rigó Gutát, majd Rigónak egy megtalált naplótöredékével mindketten Rigót. (*A fátyol titkai* I. felv.) A beállítás tehát teljesen ugyanaz, csak annyi a különbség, hogy ott négy a felsült szerelmesek száma, itt három, s hogy ott ez a darab főjelenete, míg itten inkább epizódikus jellegű.²

Egyik darabjában *Othello* befolyása is érzik. *A bujdosókban* (I. felv.), mikor Vajdafi Zsigmonddal azt akarja elhitetni, hogy meghalt neje és Kont szerették egymást, s őt a királyt megcsalták, *Othello* és *Jago* híres jelenetének hatása érzik. Vajdafi ugyannyi mint *Jago*, félig elmondott, félig elhallgatott szavakkal izgatja fel Zsigmond féltékenységét, hogy azután képmutató módon sajnálkozzék Zsigmond nyugtalankodásán.

A többi Shakespeare-Vörösmarty egyezés közül legjelentékenyebb a *Vérnász* Lenkéjének első felvonásbeli csintalankodó dikciója, hogy mint tréfálná ő meg az embereket, ha láthatatlanná tevő füve volna. Sorba veszi a hiút, az ostobát, a haragost, a fukart, a pazarlót, a részeget, a gyávát, az uralkodó asszonyt, a rest leányt, s elmondja hogy hozna zavarba — a tihanyi visszhang helyett a maga szavát hallatva — mindenféle embert. (*Vérnász*. I. felv.) Ebben a dikcióban kétféle hatás keveredik: Lenke pajzánkodása nyilván rokona a *Szentivánéji álombeli* Puck mesterkedéseinek (különösen v. ö. II. felv. 1. Puck és a tündér beszélgetését), a különböző jellemű embereknek a maguk vesszőparipájával való gúnyolása pedig

¹ Vörösmarty egyébként *Hamlet* szóbanforgó jelenetét akként fogja fel, hogy a méla dán királyfinak ez az okoskodása nem pusztá ürügy. Szerinte *Hamlet* valóban meggyőződésből halasztja el a bosszú alkalmát. *Dramaturgiai lapok*. Vörösmarty összes munkái 1885. VII. k. 221. l.

² Ezt a párhuzamot Weber Artur kimerítően tárgyalja.

élénken hasonlít Mercutio meséjéhez Mab királynéről. (*Romeo és Julia*. I. felv. 4.)

A többi — inkább csak seregvezésből — kiválik egy nagy lelki mélységet találóan jellemző megfigyelés, mely II. Richard szavaira emlékeztet. A kétségbeesett Telegdy ezt mondja:

Gyötrő panaszbán van még örömem.

(*Vérnász*. V. felv. utolsó jelenet.)

A teljesen letört, mindenétől megfosztott embernek egy utolsó birtoka a fájdalma, ez az egyetlen, amihez mint valami kincshez még görcsösen ragaszkodik. Nagyon mély, nagyon finom vonás! A trónjafosztott II. Richárd is ezt mondja. Bolingbrokenak.

Bolingbroke:

Úgy véltem, önként mondsz le szívesen.

Richard király:

Ugy koronámról; búmról sohasem.

Országot, koronát neked hagyok,

Búm országát nem: itt király vagyok.

(*II. Richard király*. IV. felv. 1.)¹

Vörösmartynak még egy ilyen lelkiállapot-rajzoló, finom megfigyelése rokon Shakespeare-ével. A leányai gonoszságán megbotránkozó Learnek feltűnik, hogy a lányok gonoszsága és rútsága nincsen arányban egymással:

És e gonosz faj még nem is nagyon rút!

(*Lear király*. II. felv. 4.)

Ugyanígy fakad ki magában Zoltai is a szikszói gyűlésre összesereglett magyarok felett:

A nyomorúk! még is nem szintén rútak alakban!

(*Eger*. I. é.) —

Ezek volnának azok az inkább külső egyezések, amelyek Shakespeare és Vörösmarty között fellelhetők. Bizonyosan lehetne ezt a hatást — mint már említettük is — elmélyíteni, és inkább a drámai belső formában keresni, bizonyosan lehetne Vörösmarty drámai dikciójában is Shakespeare-i nyomokat felfedezni, — de talán egy későbbi kutatás számára ezeknek a külsőséges egyezéseknek megállapítása sem felesleges. Mindenesetre itt-ott rést nyitnak, hogy könnyebben bepillantassunk legnagyobb romantikus költőnk művészi műhelyébe.

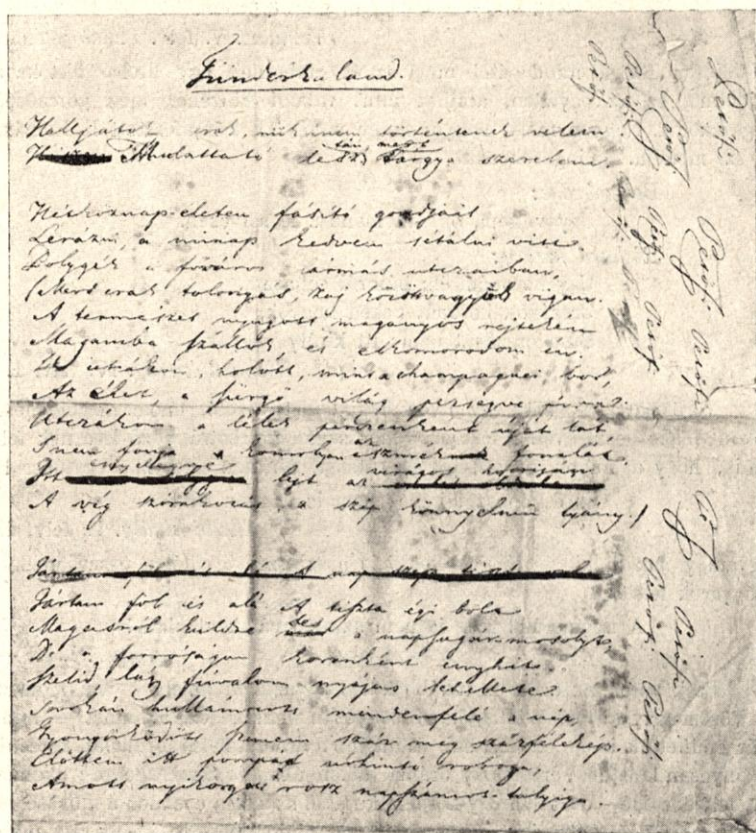
GALAMB SÁNDOR.

¹ V. ö. Arany *Katalin*-jában Szunyog szavait:

Enyém a fájdalom joga
S én e jogot nem engedem...

PETŐFI «TÜNDÉRKALAND» C. ISMERETLEN TÖREDÉKE.

Egy ismeretlen epikus töredéket mutatok be alább, amelyet külső és belső okok alapján, úgy vélem, joggal fűzhetünk Petőfi nevéhez. Fotografikus másolata, az eredetinek $\frac{2}{3}$ nagyságára kisebbitve, a következő:

Nyomatásban, még íráshibáival is híven:

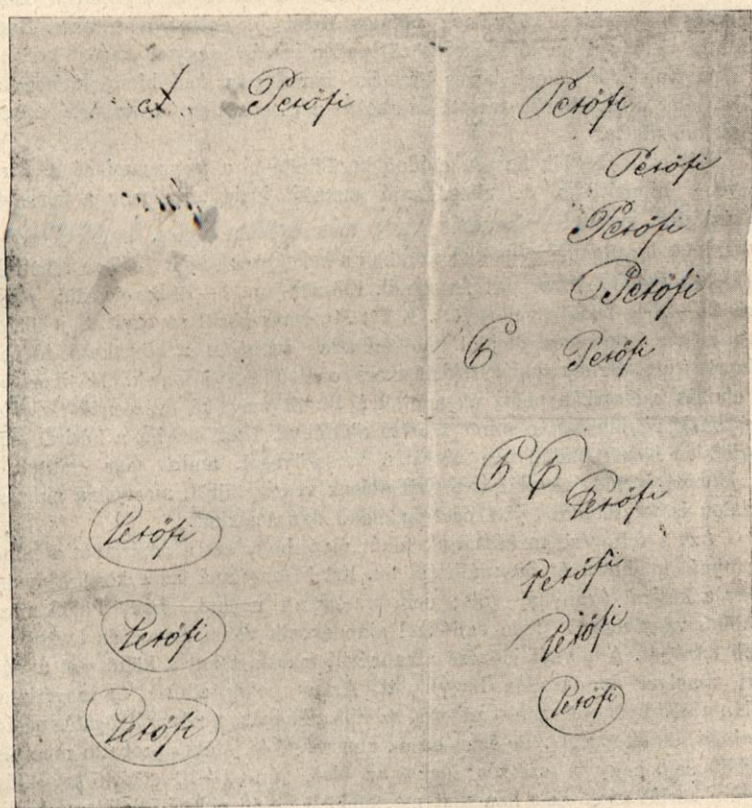
Tündérkaland.

Halljátok csak, mik nem történetek velem!
 Mulattató lesz tán; mert tárgya szerelem
 Hétköznapi-életem fásító gondjait
 Lerázni, a minap kedvem sétálni vitt.
 Bolygék a főváros lármás utcaiban,
 (Mert csak tolongás, zaj között vagyok vigan.
 A természet nyugott magányos rejtekén
 Magamba szállok, és elkomorodom én.
 De utcákon, holott, mint a champagne-i bor
 Az élet, a sürgő világ pezsegetve forr;
 Utczákon a lélek perccenként újat lát,

S nem fonja komolyan az eszmék fonalát.
Itt enyelegve lejt virágos kocsiján
A vig szórakozás, a szép könnyelmű lány.)

Jártam föl és alá. A tiszta égi bolt
Magasról küldte le a napsugár-mosolyt;
De a forróságon koronként enyhite
Szelid, lágy fúvalom nyájas lehellete.
Tarkán hullámozott mindenfelé a nép,
Gyönyörködött szemem száz-meg százfélekép.
Elöttem itt pompás úrhintó roboga,
Amott nyikorgott rosz napszámos-talyiga.

Ez a 22 sor tizenkettős,¹ úgy látszik, egy soha meg nem írt romantikus epikus költeménynek bevezető része. Minden valószínűség szerint Petőfi Sándor

alkotása. Erre a megállapításra nemcsak a külső bizonyságok ezúttal döntő ereje, hanem a belső érveknek is megerősítő többsége juttatott el bennünket.

A kézirat jelenlegi tulajdonosának, Kommer Magda dr. egyetemi asszisztensnek, akinek szívességéből közölhetjük ezt az érdekes töredéket, örök-

¹ Szabatosabban : hatos jambus.

ségül jutott a birtokába. Nagatyja, Kóti József, diákkorában Nagykörösön 1865 júniusában Arany Jánostól¹ kapta ajándékol, emléktől. Már ez a családi hagyomány is bizonyítaná a kézirat eredetiségét, mégis vizsgáljuk meg mindenre kiterjedő figyelemmel ezt az emléket, amely azért is különös értékű, mert első fogalmazvány, ilyen pedig Petőfitől nagyon kevés maradt ránk.

Mindenekelőtt a legaprólékosabb frásösszehasonlítással kétségtelenül megállapítható, hogy a töredék Petőfié.

Az egyes betűk hasonló alakítása, a ductus kétségbevonhatatlan egyezése igazolja ezt. A töredék mellett, alatt valamint a versön látható névalíráss-próbák ugyan eltérnek az ismert Petőfi-alíráásoktól, de ez természetes, hiszen éppen azért próbák.

Különben a vonalvezetés egyezése itt is kétség nélkül felismerhető.

A véletlen szerencse, vagy talán inkább a gondos Arany baráti keze mentette meg heves költőjének halálos ítéletétől ezeket a sorokat. Nem folytatta Petőfi; ilyen töredékei közül pedig igazán nagyon kevés került el a pusztulást. Petőfinek kevés töredéke maradt; azt kell hinnünk, hogy a többi mint gyengébbnek tartott darabokat a türelmetlen és szigorú szerző megsemmisítette.

Hát ez a töredék milyen módon kerülhette ki a megsemmisítést? Erre nézve a hipotétikus, de elfogadható szerzési ideje adja meg a feleletet. A kéziraton semmiféle keltezés vagy más évszám nincs. Petőfi életrajzi adatainak figyelembe vételével azonban a keletkezés idejét 1847-re tehetjük. 1847-ben Petőfi kétszer járt Aranyánál. Először jún. 1—10-ig egyedül, majd okt. 25—31-ig feleségével együtt. E két látogatás közül az egyiket jelölhetjük meg a keletkezés idejéül. A kéziratlap versóján a következő idegen kézzel írott címzés van: «A Másikori olvasó egyesületnek. Másikorán», A címzés bal sarkán pedig ugyanattól a kéztől még két városnév *Czegled. Szoboszló* egymás alatt, mind a kettő aláhúzva. Ezek szerint a kézirat egy borítéklap belső oldalán van. Magát a versszöveget, amint már említettük is, jobbról és alul névalíráss-próbálgatások veszik körül, amelyek a címzés-oldalon is folytatódhatnak játékoságig menő figurációkkal.

Azt a föltevést kockáztatjuk tehát meg, hogy ezt a papírlapot a költő Aranyánál kaphatta és használhatta fel. Ezt bizonyítaná az a körülmény is, hogy a kézirat Aranyánál volt; nem valószínű ugyanis, hogy Petőfi más-honnan vagy másutt ilyen emlékekkel ajándékozta volna meg éppen legkedvesebb barátját. Aranyánál időzése alkalmával írhatta tehát a költő ezt a pár sort, amelyet az asztalon hagyhatott, Arany pedig eltette és megőrizte. Talán a költő nem-tetszését mutatja az abbanhagyás, a névpróbálgatás pedig unalmát, elmerengését. De éppen ez az elmerengő és játékos probatio nominis engedi meg, hogy a szerzés idejét az első, jún. 1—10-ig tartó látogatás idejére korlátozzuk. Ez a hangulat megfelelőbb Petőfi akkori lelkiállapotának. Erdődről jött Julia kedvező döntésével Szalontára.

Ez az idő tehát elfogadhatóbb az októberinél, jöllehet Ferenczi erről a későbbi látogatásról, Arany szavaival, «ostoba versek rögtönzésében» való vetélkedést említ.² A későbbi látogatások e kézirat szempontjából nem is

¹ Kóti József szerint feljegyzése sajátkezű. (Az évszám nyilvántéves! Szerk.)

² Ferenczi Z.: *Petőfi életr.* III. 171. l.

jöhetnek számításba. A júniusi időt teszik valószínűvé még magából a töredék szövegéből meríthető belső érvek is.

A téma: *Tündérmesék*, a tárgya: szerelem. Nehezen indul, mintha nem is Petőfi írta volna, némi affektáció érzik az első 14 során. A további 8 sor már tisztábban és lendülöbben folyik. De igazán csak egy-két merész összetétel (*Hétköznapi-életem, napsugár-mosolyt,*) valamint egy-egy szépen ívelt mondat (*A tiszta égi bolt Magasról küldte le a napsugár-mosolyt*;) mutatja, hogy itt valóban Petőfi beszél, mégpedig az a Petőfi, aki boldogsága tudatában szerelemről énekel, de ez a boldogság-tudat olyan erős, hogy szinte ólomsúlytal nehezedik szárnyára. A félbeszakításban mintegy az inventio poetica visszatérését látjuk az idegen, objektív területről a legszubjektivebb boldogságérzet felé, s a névpróbálgatás elmerengő, játékos hangulata éppen a pszichikai átmenetet mutatja érzelmeinek mindent legyőző erejéhez. Tehát ez az érzelmi és hangulati tartalom is a júniusi látogatás idejére vall.

Mi lehetett ennek a csak alig elindult epikus költeménynek az elgondolása? Talán saját szerelmének a szimbolizálása? Nem valószínűtlen; az előbbi fejtegetések alapján lélektanilag el is fogadható. De találgatásokba nem érdemes bocsátkoznunk. Az alkotások fogantatását misztikum veszi körül, a töredékekét még inkább. Mindent soha sem fedhetünk föl. Elégedjünk meg azzal, hogy Petőfi-irodalmunk gyarapodott, ma újra láttuk őt az emlékezés fényénél, ennek a kis töredéknek a hasadékan át.

HEGEDÜS ZOLTÁN.

*

Petőfi ez ismeretlen töredékének mint rendkívül érdekes Petőfi-emléknek örömmel adtam helyet az IK. lapjain, annál inkább, mert a kézirat maga minden tekintetben igazolni látszik azt, hogy a nagy költőtől ered. Maga a töredék azonban, s azok a körülmények, amelyek között ránk maradt, némi aggodalmat keltettek bennem, ezért megkértem Voinovich Géza urat mondjon róla véleményt. Ő, aki nemcsak Petőfi költészetét ismeri alaposan, hanem Arany egyéniségét is úgy, mint senki más, a következőkben foglalja össze röviden nézetét.

*

Petőfi most előkerült töredékének címét látva, lehetetlen a *Tündérmesék* nem gondolni; mintha elejének félretett kidolgozása lenne. Nem valószínű, hogy Petőfi kétszer élt volna ennyire egyforma címmel. A sorok terjedelme, tartalma egyaránt hosszabb epikai költeményre mutat.

Abból, hogy a kézirat Szalontán maradt fenn, nem következik, hogy a költő ott és 47-ben írta. A borítékon lévő címzés egy olvasó-körnek szól; ilyen papírdarab inkább esett keze ügyébe a *Divatlap* vagy *Életképek* szerkesztőségében, mint a szalontai jegyzői hivatalban. Ha Petőfi Szalontán fog ebbe, alkalmasint magával viszi; ha ott hagyta, már idejét múlt kísérlet volt.

(A névalírási-próbák összes költeményeinek 1847. márciusi kiadásához készülhettek.)

Különös, hogy Arany, aki barátjának minden levelét, minden kis ajándékát gondosan és féltőn megőrizte, ezt a papírlapot 1865-ig tartogatta s akkor egyszerre ajándékba adta — egy diákjának. Pedig ez nemcsak kezévonása volt Petőfinek, hanem kiadatlan töredéke. Hogy Arany e töredéket,

ha költője megsemmisítésre ítélte, nem szándékozott közölni, az lehetséges, de akkor miért adta ki a maga biztos kezéből? — Itt valami nem világos.

Az is érthetetlen, hogy e töredék eddig nem került nyilvánosságra, sem a kiadásokban, sem a Petőfi-társaság elé.

VOINOVICH GÉZA.

A BOLDOG SZERELEM ÉS AZ ELSŐ REGÉK TÖRTÉNETÉHEZ.

A *Boldog szerelem* és a vele egyidejűleg 1807-ben megjelent első *Regék* keletkezésének idejéről és történetéről, tehát a Kisfaludy-féle sajátos regefaj kialakulásáról is, kevesebbet tudunk, mint a *Kesergő szerelem* megszületésének bonyolult históriájából. A *Boldog szerelemre* vonatkozólag elfogadható volt néhány dalának határozott időmegjelölése. Kisfaludynak Angyal kiadásában megjelent levelei közt azonban nincs egy sem, mely 1800 és 1805 közt kelt volna, tehát akkor, mikor Kisfaludynak mindenestre igen élénk irodalmi levelezést kellett folytatnia, s mikor esendes költői munkássága állandósult; nem sokkal többet beszélnek életének e szélcsendjéről önéletrajzi jegyzései, melyeket az Akadémia, illetőleg a Közhasznú Esméreték Tára számára, Döbrentei használatára készített, épenúgy *Hattyúdala* sem, mely legnagyobb részében verses politikai mémoire. Csak legújabban hívta fel a figyelmet Gálos Rezső¹ Kis Jánosnak 1803 okt. 6-án Kazinczyhoz írt levelére, amely szerint Kisfaludy lemásolta volt Csobánc várába helyezett regéjét, hogy Kazinczy Bécsből való hazautazásakor Csobánc felé utazván, azzal szórakozhassék. Ebből is világos, hogy *Csobánc* már 1803 júniusában készen volt.

Pontosabban meghatározza *Csobánc* írásának idejét az alábbi levél-töredék, melynek szavai bevilágítanak egyúttal a *Boldog szerelem* alakulásának s az első regék megszületésének történetébe, s ezzel az adott körülmények között fogant regefaj műfaji sajátosságait is új oldalról teszik érthetővé. Péteri Takáts József, irodalmi életünk e lelkes, áldozatrakész munkása, Kisfaludy legállandóbb bizalmasa és kiadója, közli e sorokat Kisfaludy akkoriban kapott leveléből Légrády Imrével, a későbbi udvari ágenssel s a bécsi magyar író-társaság kedvelt tagjával 1803 május 10-én.²

«A *Boldog szerelem* lassanként (mert a gazdaság igen elfoglalta minden tehetségemet és időmet) mégis már *125 dalig és 5 hosszú énekig* nevelkedett. Az *ötödik ének* benne *Csobáncz* és Szigliget váromladékokról szóló Rege versekben. Némely értelmese és magam ítélte szerint is szerentsés költemény. Ha *Tátika* s Rezivákról valamely Documentumok volnának a

¹ A *Dunántúl a két Kisfaludy költészetében*. Irodalomtörténeti Füzetek 18., 24. l.

² Levelének másolata Toldy gyűjteményéből az Akadémia kéziratárában M. Irod. Lev. Quart. 138. sz. XXII. csomó. Magyar Tudósok Levelei Légrády Imréhez. (Úgy látom, Takáts Sándor sem használta fel P. Takáts Józsefről levéltári kutatás alapján készült munkájában ezt a csupán Takáts-tól 27 levél másolatát tartalmazó csomót, melyben egyébként is sok felhasználatlan irodalomtörténeti érdekű adat található.)

Weszprémi káptalan Archivumában, szeretném, ha mennyire lehet, velem közlenéd, csak annyira hogy tudhatnám, minő Familiák birtokában voltak ezek, mert Tátikáról is örömet egy Regét írnék, vagy talán éppen egy egész Románcos vitézi költeményt néhány Énekben.»

E néhány sorból bizonyossá válik, hogy az első regék már a *Boldog szerelem* írása közben foglalkoztatták a költőt, sőt hogy a *Regéket* eredetileg a *Boldog szerelem* énekeiül szánta, s így azok közös hangulat szülöttei a dalok és énekek téli képeivel, melyek közül a mostani ötödik éneknek, mely így épen a *Csobánc* helyére került, néhány sora (Szerettemmel szeretek*én kandallómnak tűzénél, Mikor kinn fagy, melegedni Vitnyédinek füstjénél, Erről arról beszélgetni, Múlt időket emlegetni...) fejezi ki ezt a kandalló-hangulatot leghasonlóbban a *Csobánc* sokat idézett kezdetéhez. (Ülj mellém a kandallóhoz, Fel van szítva melege, Csobánc várról édeskedves, Im, halljad, egy agg rege!) Megállapítható továbbá, hogy már 1803 tavaszán készen volt a *Csobánc* és hogy ekkor a *Boldog szerelem* 125. daláig, tehát az ötödik huszonötös szakasz befejezéséig jutott el Kisfaludy. Ez az ötödik dalcsoport a *Boldog szerelem* mai alakjában is tavaszi hangulatok kifejezője a 106. (Szabadságban, szeretetben Minden vígad a mi él, A megújult természetben, Lizám, szíved mit beszél? Hallyad csak a fülemilét A mogyorósűrűben, Nézd csak a sok tarka pillét! Be szép itt a zöld fűben!...) és 110. dallal (Az egész nagy természetben Most a tavasz langyával, Mindennek új tenyészetre Indult forró vágyával, A földnek zöld zománcában, A víz folyó tükrében, Az ég tiszta zafirjában, Minden állat keblében Mint él s örvend a szerelem!...) A ciklus kezdetétől idáig is minden nehézség nélkül felismerhető a természet benne tükröződő változásainak folytonossága, az aratás, a nyári gazdasági munka idejétől (35. dal, II. ének, 56. dal) az őszi hervadáson (70, 72), az év fordulásán s a tél dühöngésén (86, 87, 88, 89.) keresztül, s épen úgy a továbbiakban is az újból «ajtó előtt lévő», «mindent szorosba záró» (165), «négyfal közé szorító» (174) téltől, a mindent megállító decembertől (184) az új kikeletig, mikor «rég elolvadt már a hó», de még késnek «a kert tavaszi hív lakosi», az életnek szerelemnek kedvit dalló lantosi», kiket a költő naivságában a legszebbek közé tartozó 197. dalával hivatgat biztatva: «Minden karvályt csövel lesek, Hogy békében legyetek, S több kis lantost költsetek.» Csakhogy a 86. dal (Te az idők tengerébe Már-már lefolyt esztendő, Melynek boldog kezdetébe Örökr' enyém leve ő...) s a 87. szilveszteri dal (Ez órának lejártával Vége van a századnak...) kétségtelenül 1800-ra vonatkoznak, s a 65-et is minben bizonnyal erre kell érteni. (Most négyszer hét esztendeje Lön kezdete létemnek, De csak az volt az eleje Valóságos életemnek, Midőn (második nyár most lesz) Lizám! nékem így szólál: «Ha szerelmem boldoggá tesz, Boldogságod helyén áll!...») A harmadik és negyedik dalcsoport tehát még az 1800/1. télen készültnek látszik, s így több mint két esztendei csaknem teljes megszakítást kell föltennünk 1803 tavaszáig, mikor még mindig csak az ötödik csoporttal készült el a költő; mert azt föltenni, hogy azok a nagyon határozott időmegjelölést tartalmazó költemények utólag készültek, noha a *Boldog szerelem* mai szerkezete nem mindenben azonos az eredetivel, nincs elég okunk. Csak az állapítható meg, hogy míg csak a kötetet

olvásva, az a benyomásunk, hogy egész tartalma mindjárt a házasság utáni időtől, legkésőbb 1800 nyaratól¹ az őszön, télen. a mindjárt erre következő tavaszon s a második éven keresztül 1802 tavaszáig alakult ki, valójában 1803 tavasza az első, melyről a *Boldog szerelem* dalol; a 125. dalt követők elrendezésében sem kell a keletkezés rendjének megbomolva lennie, a benünk tükröződő második kikelet csakugyan az 1804-i lehet, a *Boldog szerelem* befejezéséig s végső alakba öntéséig csak akkor juthatott el a költő. Ezt bizonyítja Takátsnak ugyancsak Légrádyhoz 1803 okt. 4-én írt levele, melyben azt írja: «(Kisfaludytól) ma vevék levelet, mellette Csobáncz nevű Regét, mely a Boldog Szerelemnek egyik Énekét teszi.» 1804 szeptember 8-án van szó Takáts leveleiben először a *Boldog szerelem* elkészültéről, ekkor azonban, úgy látszik, ennek híre már általánosan elterjedt, sőt jó üzletnek látszott a *Kesergő szerelem* egy utánzójánál megrendelt, az elsővel hasonló módon ellentétes tartalmú második rész kiadásával az ismeretlenül is várva-várt népszerű minta megjelenésének elébe vágni. Legalább Takáts így ír Kis István mohóságáról: «mivel hallya, hogy Himfynek Boldog Szerelme is kész, s tsak a nyomtató présre várakozik: a 10-ik augustusi Kurirban hasonló tüzű munkát hirdettetett ki a Magyar Publikum megtsalátására.² Ezen szörnyen megneheztelt Kisfaludy Sándor. Méltó lenne a Publikum szeméről levonni a hályogot. Irtam iránta Otsovszky P.-nak... Tegyenek valamit az urak, hogy a jobb Ízlés vesztegetésével az álnok practica ne győzedelmeskedgyék.»³

A nagy lelkesedéssel kezdett s körülbelül feléig hamarosan előrehaladott munka meglassulásának, legkésőbb 1801 elején, igen természetes magyarázata a lírai témahiány, melynek leplezésére szolgáltak a «leírások, természetfestő részletek, érzelemben olvasztott reflexiók az ember rendeltetéséről, a boldogulás eszközeiről, a haza iránti kötelességről».⁴ Elképzelhető Kisfaludy öröme, mikor az első rege, melyben először szintén csak új alkalmat vélt fölfedezni a *Boldog szerelem* változatossá tételére, önmaga és

¹ Már ekkoriban, a *Kesergő szerelem* sajtó alá bocsátása előtt, küld s Kisfaludy Takátsnak június 28-án írt leveléhez csatolva néhány dalt *Himfy* megkezdett második részéből.

² A Takátsról említett tudósítás (Magyar Kurir, 1804. III. fertály, 912. l.) így hangzik: «A' Szerelm Gyötrelmei! Egy a' szívet sebhető és érzékenyítő könyv 100 Dalokban és énekekben. Ez a' munka oly érdemet nyert a' közönség előtt, hogy az allig jelenvén meg a' fényes piatz vásárában, azonnal mint egy vetélkedéssel ragadoztattak el az ötöt kedvellőiktől. Mivel pedig ennek a' mindennek előtt betses könyvnek a folytatása vagyis a' második része kevés idő múlva, a' sajtó alól világ eleibe fog jöni ezen cím alatt: *A' Tiszta Szerelm Öröm Órái*, kívánta a' kiadó az Érdemes Közönséggel ezt is közleni.» A *Szerelm gyötrelmeinek*, melynek Szinnyei csak kéziratát ismeri, szerzője Dési Nagy Sándor. 1803-ban jelent meg Kis Istvánnál. A Zeitschrift von und für Ungern 1804-i V. kötetének 3. füzeté ismerteti.

³ Az írói tulajdonjogról alig tudó világban az ekkoriban szaporodó s lassanként bizonyos elvek elfogadására vezető plágiumharcoknak (az 1826-ban lefolyt Ilias-pór csak mint olyan plágium-vita az első, mely nagyobb port vert föl s bizonyos elvi eredményekre is vezetett) egy igen érdekes fajtáját látjuk megindulni e levélben. Nem tudom, volt-e folytatása az ügynek.

⁴ Császár: *Kisfaludy Sándor*. (Költők és Írók) 100. l.

mások előtt annyira újnak és sikerültnek tűnt föl¹, s érthető, hogy annyira kedvét lelven benne, hamarosan újabb hasonló munkára gondol, mellyel már megindul a műfaj önállósulása. Hogy 1803 tavasza és a következő tél között is oly kevéssé haladt előre a *Boldog szerelem* írásában, azt már a közbeeső évszakokat kitöltő gazdasági munkán kívül ez a nagy kedvtelés is magyarázza, mely az újonnan feltalált regeműfajhoz vonja. A *Csobánc* már 1803 elején készült és nem nyarán, s nem Kazinczy számára, mint Gálos a Kis János levelében véletlenül egymás mellé került *tisztán* és *számodra* szavak különös összekapcsolásával² állítja, csak többek közt ekkoriban Kazinczy számára is *tisztán leírta*, azaz lemásolta e regét, melyet kétségtelenül eredetileg is feleségének mesélt el, beleillesztve a *Boldog szerelem* idilli hangulatába.

Ugyancsak 1803 tavaszán foglalkozott már Kisfaludy *Tátika* regéjének tervével is,³ úgy látszik tudta már, miféle bonyolultabb történetet fog e váromladék képéhez fűzni (erre mutat, hogy már gondol arra, hogy talán több énekes külön költeményt alkot), csak épen azt nem tudta, mily nevű hősöket szerepeltethet a családtörténet feltűnő megsértése nélkül. Takátstól kapott is erre vonatkozó adatokat. «Már szedegettem egyet-mást, pedig sok hiteles írásokból össze — írja ez levele további részében — hogy ama jeles tehetségű Irónk buzgóságát még inkább élesszem.» Jellemzően világítják meg ezek az adatok is a Kisfaludy-regék történeti-mondai igazságát, a váromlomok ihlető szomszédságában idegen eredetű emlékekből kombinált mesék adaptációjának mélységét. Érdekes volna tudni, milyen adatok vannak a vészprémi levéltárban *Tátika* és Rezi várak 1400 körüli történetére vonatkozólag, miről tudósíthatta Takáts költönket, hogy lássuk, van-e *Tátikában* mégis — legalább a nevekben — valami historikum, mert a családtörténet idáig egyáltalán nem tud Rezy-családról, sőt arra a vidékre való Szánthókról sem.⁴

*

¹ Később is említi, mennyire tetszett mindazoknak, akiknek felolvasta.

² I. m. 24. l. «a *Regék* elseje épen Kazinczy számára készült. Kis János írja 1803 október 6-án Kazinczynak ezt a mindmáig nem emlegetett érdekes adatot: „mind Ő (Himfy), mind Nagy kánonok... nagy nyughatatlansággal várták Bétsből erre való jöveleledet. Kisfaludy nevezetesen egy Romántzát le is írt *tisztán számodra*, mellynek tárgya a Csobántzi várba helyeztetett rege, hogy midőn Csobántz mellett elmentél volna, lett volna ott már több multságod.»

³ 1805 aug. 4-én már ezt írja Kisfaludy Takátsnak [I. K. S. m. m. (Angyal) VIII. k.]: «Alig várom, hogy regéimet már nyomtatva lássam, igen szeretem őket. Készül már *Somló* is. Nints ember, akire impressiót nem tettek volna.» Míg tehát a *Csobánc* 1802/3 telén készült és a *Tátika*, melynek előhangja szintén téli munkaszünetre utal («Négy fal közé zárt a télnek Szele, hava, hidege: Kedves, tisztelt barátom, Nagy! Im, halljad, egy agg rege.» V. ö. a fentiek szerint épen 1803/4 telén írt 178. dallal: «Noha négy fal közé szorít Bennünket a zordon tél, Szívünk mindég tavaszt él»), szintén már 1803-ban foglalkoztatta a költőt, s a következő télen juthatott befejezéséhez, a *Somló* 1805-ben készült. 1806 végén kerülhetett nyomdába a kötet. 1807 jan. 9-én már azt írja Takáts az akkor Kultsár munkatársaként Pesten működő Légrádnak: «Egyszer sétálás kedvéért, által mehetne Barátom Uram Sággy Ur jó barátomhoz, aki a nyomtatást kormányozza.»

⁴ Kisfaludy regéjében mindkét család utolsó sarjáról van szó!

A Kisfaludy-féle regefaj műfaji sajátosságainak megértése és értékelése szempontjából nagyon fontos maga az a tény, hogy az első rege egy egészben idillikus hangulatot tükröztető lírai ciklus tagjaként született meg, s a kész ének tetszett meg annyira költőjének, hogy még egynek írására jött kedve, s azt utóbb már külön terjedelmesebb költeménnyé akarta kidolgozni. Majd az elsőt is kiemelte eredeti helyéről, hol az a ciklus változatosabbá tételére szolgált ugyan, de erőltetés nélkül illeszkedhetett is bele a költő akkori, nagyobb felindulás nélküli lírai hangulatának megnyilatkozásai közé — egy ilyen kandallónál elmesélt téli rege nem zökkentene ki annak az idillikus képnek szemléletéből, melyet a *Boldog szerelem* a maga egészében nyújt. A leglíraibb regének — a költő és kedvese szerelmére főleg környezeti elemek (Badacsonyi szürete, a szigligeti álmodott boldogság képe) felidézésével amúgy is folyton célzó *Csobáncnak* — hatását talán csak fokozná, lírai jellegét mindenestre tisztábban engedné érvényre jutni az, ha ott, a lírai ciklusban szerepelne, melynek keretében megszületett, s amelytől, mint most már világosan láthatjuk, jórésszen lírai színezetét is kapta, melyet természetesen annakidején is mindenki érzett, s melyet mindig emlegettek. Természetessé válik így a lírai versforma használata, melynek ellentétét a megkívánt objektív-epikai előadással annyiszor kiemelték. Mélyebb rokonságot érzett a regék és a *Boldog szerelem* líraisága között már Toldy Ferenc,¹ ki a lírai elem uralmát a regékben annak tulajdonítja, hogy Kisfaludy «saját szerelme fájó és boldogító emlékezeteit különféle helyzetekben felléptetett különféle egyéneiben újra meg újra élvezve reprodukálja», s a *Regék* egyetlen új elemének mondott hazafiságról is azt mondja, hogy «hangjai már a *Boldog szerelem* folytán is érintik keblünket.»² Heinrich, Angyal és Császár rövid jellemzései után újabban Tóth Béla írta körül részletesebben e lírai jellegét, a Kisfaludytól kiképzett regetípus műfaji sajátosságait jellemezvén.³ Ezek közül épen azok, melyek, stílszerűtlenségükkel vagy művésziességükkel, legsajátosabbak, az első rege lírai eredetének következményei.

A *Csobánc* hangulatának líraisága általában, versformájának a *Boldog szerelem* énekeivel való azonossága épen úgy onnan van, hogy maga is ily ének volt eredetileg, mint a benne rajzolt viszonyoknak s Rózsa panaszáinak rokonsága az övével. Teljesebben érthetővé válik így az is, mint jutott eszébe Kisfaludynak a naivságában művészi hatást tevő mesélő magatartásba helyezkedni. A lírai előhang szükséges kapocs a ciklusban helyet foglaló ének elején, a megszólítással, annak megjelölésével, hogyan jutott a meséhez, s főleg bizalmas «kandalló»-hangulatával, azzal az itt még mélyen művészi beállítással, mely «az intim időtöltésnek a jellegét akarja adni a műfajnak: úgy tünteti fel, mint a hosszú téli esték beszélgetéseinek,

¹ *A magyar költészet története*. 2. kiad. 1867. 439. l.

² Legnagyobb a rokonság a *Regék* történetiszemléletével, a jelen és múlt közt való ellentét érzéséből táplálkozó melancholia szempontjából a *Boldog szerelem* 53. dalában: «Egy Istenért, egy hazáért Égett hajdan durrván hív, Egy hölgyért, egy nyoszolyáért A törzökös magyar szív: De sem Isten, sem hazához Sok kigyalult magyar szív, Sem szavához, sem párjához, Sem magához most nem hív» stb.

³ *A Kisfaludy-regék utánzatai*. IK. 1926. 211—17. és összefoglalva 286. l. (Külön is, I. Füzetek, 13. sz.)

időmulatásának egyik nemesebb formáját»; az ily vonatkozásban természetes módon jelzett állandó viszonyt maga és hallgatója — felesége — közt tartja fenn a költő azzal, hogy szubjektív részvételével bele-beleszól a történetbe. Következő hasonló alkotásaiban is megmarad a neki és másoknak annyira tetsző költemény lírai eredetében gyökerező sajátosságainál: a lírai formánál és az előhangnál, bizalmas csevegés terjengős modorában kedves embereinek ajánlgatva regéit (a *Tátiát* Nagynak, a *Somlót* Takátsnak és Görögnek) s így biztosítva maga mellé képzelt hallgatóival az ily regéléshez szükséges bizalmas hangulatot. Mikor aztán a huszas években újra visszatér a regéírásához, addigra teljesen eltűnt már az eredeti lírai ihlet, illetőleg annak ott mellékesebb elemei (főleg a nemesi-hazafias múltszemlélet) válnak uralkodóvá; az abból eredt műfaji sajátosságok jórészt merev, színtelen, gyökértelen sablonná válnak. A *Gyula szerelmének* előhangja például már közönségét is csak általánosságban jelöli meg, az általánosságban elképzelt közönséggel szemben pedig mesélő hangulatába is kevésbé tud belé helyezkedni. Érthető, hogy utánozóit is megkapta az első regék természetes hangja, s hogy annyira ragaszkodtak a műfaj evvel összefüggő külsőségeihez, melyekkel azt magát szerették volna magukévá tenni, de többnyire sikertelenül.

WALDAFEL JÓZSEF.

CSOKONAI MINT KÖNYVÁRUS-JELÖLT.

Már a Toldy-féle életrajzból¹ ismeretes, hogy Csokonai élete utolsó éveiben, főleg 1802—3-ban, miután házuk is leégett, fűhöz-fához kapkodott, hogy valami állandó keresethez juthasson és hogy eközben még különféle üzleti próbálkozások lehetősége felől is érdeklődött. Puky Istvánnak 1803 április 11-én erre vonatkozólag írt válaszával kapcsolatban mondja Toldy: «Nem lehet mosolygás, de keserű mosolygás nélkül látnunk, mikép a költő Csokonai, a reménytelenség valamely órájában Mercur kígyósbotjához is kész vala nyúlni s Puky Istvántól a dohány, bor, aszu s egyéb cikkek szikszai árát tudakolni».² Hogy ilyen gondolat Csokonait nemcsak egy elkecseregelt pillanatban foglalkoztatta, hanem kedvesebb, de egyelőre elérhetetlennek tartott vágyai mellett tartósabban és komolyan tudakozódott ez irányban is, annak érdekes, a könyvforgalom története szempontjából is tanulságos bizonyítéka a magyar íróktól nagyrabecsült Mossóti Institoris Gábornak, e mozgékony vállalkozó szellemű pesti magyar könyvárusnak, az első magyar olvasókabINET (kölsönkönyvtár) felállítójának³ következő levele:

¹ Először a Nemzeti Könyvtár-beli Csokonai-kiadás előtt. (Cs. M. minden munkái. Kiadta D. Schedel Ferencz. Pest. Hartleben Konrád Adolf tulajdona. 1844.)

² i. m. LXVII. l. Toldy ezen adata alapján szól a dologról Haraszi is (Csokonai Vitéz Mihály. Nemzeti Könyvtár 14. kötet, 288—9. l.).

³ V. ö. Pápay Sámuel: A magyar literatura esmérete. I. 480. l. — Kazinczy levelezése. — Kremmer Dezső: Könyvtári élet Pest-Budán (Könyvtári Szemle, 1915). Steinhofér Károly: A könyv története I. (Iparosok olvasótára XXI. k.)

Jó akaró kedves Ur! Betses Levelit aki is 21^{dik} Maji írva volt 24^{kin} kezemhez vettem igen jó szível fel vettem hogy jó Ur engemet 2 Rfl. 5 xban restansynak tartyon észre veszem az által hogy jó Úr az mag dolgaiban egy betsületes ember ami illeti engemet nem hogy hibásztam volna számadásban hanem 10 procentoval meg nem állhattam. Sok volna az írás amidün Debreczenben fiamal együtt lemenygyek, akkor jó Úrnak mindenkéről elegendőt teszek tsak tesszen azon irasokat öszvesen meg tartani. Az Erdemes Levele jó Urnak még ara is kötelez Hogy ha fog tetszése szerint leni, Elöszer meg kívántató Depositoriumot Különes könyvekből álót az Jó Úrnak keze alá bíznám, úgy hogy Betses fáradozásáért elegendü fizető kívának leni. Leszek is.

Ippen tegnap vettem fiamnak Levelit, amelyben tudósít, hogy Számos jó Könyveket kiválogatott amelyeknek árok tesszen több mind 4000 ezer (!) Tallert, amelyek már utban vannak, ezekből tehát jövő Debreczeni Vására le fogunk vinni, amelyeket fogjuk gondolni hogy ottan szükségesek. Másodszor jó Urat ésmerném hogy Az Debreczeni Tájikon felsüb és alsóbb Rendben Lévők Betses Hazafiaknak az Könyvek Kiszolgáltatásában — igen hasznos Ember Lehetne! Harmadszor Maga Hasznára is volna. Sőt nekem is Használhatna. Negyedszer ami legtöbb, Különes tapasztalásom hogy jó Urnak kezdet ki adott munkájit a Nemes Magyar Publicum kedvelyi és Ditsíri, tehát bizonyos lene az hogy jövő ki adott munkájit sokal könnyebb képpen árulhatnák, és én is azon volnék hogy az egész Magyar és Erdély Országokban (!) elterjedjenek. Ami illeti az Debreczeni Vásárt tsak ezt az egyett Augustusban Lévőt kívánom megtartani, azután nem úgy szólván soha és mert részemről számos dolgaim vannak ami Magyar Országban szükséges, az fiam pedig az számos Német országi könyvekkel fog ide haza Pesthen veszödni azért minden feli Kívánom Betsületes emberekre dolgaimat bízni hogy anál inkább hív szolgálatomat teljesíthessem.

Ami illeti Sátornak való Helyit Német utcaji Kapun belül leginkáb szeretném, ha ottan nem lehetne kapu ellütt közel, ha lehetne, ez eránt Drága Urat kérem nevemel az Nemes Tanátsot allázatossan meg kéрни, fellevin azt hogy tsak ezen egy Vására a mell N. B. Asszony napján essik. Az Deszka Sátort olyan Kereskedő Uraktól Kévántatik Providealni, arendában, azon egy Vására akik kö Boltokat építettek a mell dolgaimat Jó Úra egész bizodalomal bízom. A'Midön Draga Asszony Anyával együtt állandóul Tisztelem vagyok

Az Urnak

Pesthen 29^{dik} Maji 1803.

kész köteles szolgálja,

Mossotzy Institoris Gábor mk.

P. S. Ebben is allázatossan kérem Méltosztassik az Debreczeni Könyvkötő Uraknak Tudtókra adni, Hogy iparkodásom által az Budai Könyvnyomtató Landerer Műhelyben egy magyar Kalendarium ki fog jöni, in 8vo, valamint az ellütt Patzko Úré volt, szép rendes dolgok lesznek bene, jól tudom kelendü leszen, tehát a menyire szükségek volna ellüre Tudósítsanak az Vására le vinim Ű kegylmeknek Sőt más hova való Könyvkötőknek ezen hasznos dolgot Tudositandó.¹

¹ Akadémiai kéziratár, M. Irod. Lev. Quart. 155. sz. XIX. csomó b) levél.

Csokonai tehát, úgy látszik, a levél elején említett május 21-én írt levelében, körülbelül hat héttel Pukynál való érdeklődése után, célzott nyomorúságos helyzetére, és sejtette Institorisszal, hogy mindent megpróbálna, csak valami keresethez juthasson. Institoris készséggel ajánlja fel debreceni képviselőtét megfelelő díjazással. Állandó lerakatot akar állítani Csongrád vezetésével; ő, mint odavaló ismert ember, hasznára lehetne mindkettőjük érdekeinek, a magáénak annál inkább, mert így könnyebben terjeszthetné saját kiadandó munkáit a maga és főnöke útján. Alkalmi megbízatásokban, mint e levél is mutatja, amúgy is eljár Csongrád kölcsönös szívességi viszony alapján. Valószínűleg csak ezekre vonatkozik Institoris május 9-én írt levelének az a része is, melyben Csongrád bizonyos nála letett *álló jószágának* elküldéséről s elszámolásokról szólván, írja: «Tessen ezen fáradozásomat úgy fel venni, hogy én is az Ur szívességihez folyamodhassam Amidőn nem többi hanem csak 15^{dik} Augustusi Vásárt akarom meg látogatni Azon fiamal aki is Lipszában mostan maga költségin nem csak könyvároságot hanem egyebeket is practizál.»¹

Csongrád tehát komolyan kész volt «Mercur kígyósboltjához» nyúlni, hosszabb ideig foglalkozott üzleti tervekkel s érdeklődésének trafiknál és borkereskedésnél megfelelőbb üzletágba is keresett és talált alkalmat bekapcsolódni. Történt-e további lépés ebben az ügyben, arra nézve talán Debrecen városának iratai adhatnának valami felvilágosítást. Annyi bizonyos, hogy nem Institoris, hanem az írótól túlságos nyereségvágya miatt kevésbé kedvelt, de erősebb kezű vetélytársa a vásárokon, Kis István, állította fel, leánya és veje Csáthy György vezetésével, 1805-ben az első állandó debreceni könyvesboltot, melyből a Csáthy Ferenc-féle egyetemi könyvkereskedés fejlődött.² Institorisék pedig, mint a hírlapi tudósításokból³ kiderül, kénytelenek voltak továbbra is beérni a vásárok személyes fölkeresésével.

WALDAPPEL JÓZSEF.

VERSEGHY FERENC NÉHÁNY ISMERETLEN VERSE.

1821-ben nemzeti zsinatra készült a magyar kat. klérus. A bevezető munkálatokban sok a reformgondolat. A Káldi-biblia átdolgozásának, illetőleg a *Vulgata* újra lefordításának gondolata mellett sürgősnek látszik az egyházi énekek átdolgozása is. V. már márc. 12-én benyújtja Rudnay Sándor primásnak ezirányú tervét, meg sem várva Horváth János veszprémi kanonok válaszát, kihez előzőleg tanácsért fordult. (Levele Horváthhoz, 1821 márc. 25-én.) Azt ajánlotta a primásnak, hogy «a több helyenn már bevett Éneken kívül, Im! arcunkra borúlunk, melyet Ányos fordított, az isteni szolgálatra esztendő által legszükségesebb Énekeket addig is kiválogattassa, megjobbítsa,

¹ U. ott a).

² V. ö. A Csáthy-féle debreceni könyvkereskedő és kiadó cég százéves története 1805—1905.

³ pl. a Magyar Kurir 1804 nov. 2-i számában.

az egyformaságnak megcsökkentése végett a Synodus elejébe terjessze és a Királyi Budai Universitásnál jobb rendbe szedett és figurális kótákba orgonára tett áriáival együtt közre bocsássa.» (V. levele Horváthhoz 1821 febr. 25-én.)

Egész misére írt ének kevés volt. «Sőt az Im! arcunkra borulunk nehezen kap Hazánkban lábot, mert mái napig is tapasztalhatni, hogy bár 6—7 száz jelenlévő köznépből is alig énekel 25.» (Kis Ferenc kanonok levele V.-hez). V. maga akar hozzájárulni az eljövendő énekgyűjteményhez egy teljes miseénekekkel:

Más Mise-Ének.

A mise kezdeténn.

Hozzád nagy Isten! járulunk,
áldván Felségedet,
s előtted földre borulunk;
hallgasd meg népedet!
melly itt, a'mint az tartozik,
a pappal néked áldozik,
(s dicsőít tégedet.)

Mink ezzel vallyuk népeid
rajtunk hatalmadot,
s reménylők venni híveid
drága irgalmadot.
Mink ezt tetőled várhattuk
mert néked itt bemutattuk
(szentséges Fiadot.)

A'ki hogy értünk kínos fánn
vérével áldozott
elsőbb a végső vacsoránn
nyájával lakozott,
hogy nyilván látnánk, mint szeret,
vevé a bort és kenyeret
(és vélek osztozott.)

Itt nyújtom, ugymond, magamat;
egyétek testemet,
vegyétek minden javamat;
igyátok véretem,
melly értetek fog öntetni,
s ezzel fogjátok hirdetni
(kinszenvedésemet.)

Glóriakor.

(A Glória az ádventi és böjti vasárnapokon és valahányszor a szent mise kék színben mondatik, közönségesen elmarad.)

Istennek legyen dűcsőség
ég magosságiban!
s embernek legyen békesség,
szarándokságiban!
Minden veszélytől mentessen
s vigasztalással töltesen
(szomorúságiban.)

Isten' Báránya, bűneink'
Törlője! áldassál,
Irgalmas lenni lelkeink
sorsánn méltóztassál,
hogy egykor minden szentekkel,
Atyáddal és Szent Lélekkel
(tölünk imádtassál.)

Az Evangélium alatt.

Messd Jézus! mélyen népednek
szívebe szavadot.
Tápláld e lelki életnek
étkevel nyájadot.

Add, híven azt megtarthassa
s értelme végett hallgassa
(Te Szentegyházadot.)

Crédo alatt.

Istenben vallunk Fő Atyát
ki mindent alkotott,
Szűztül testesült egy Fiát,
ki értünk kínzatott;

feltámadt, felment mennyekbe.
Hiszünk szintűgy Szent Lélekbe
(ki nekünk adatott.)

Az Offertórium alatt.

Vesd Felség! égből szemedet
Szenteltt oltárunkra;
nyerhessük drága kedvedet
feláldozásunkra,
melly most kenyérből borból áll
de Krisztusnak testvévé vál
(s vérévé hasznunkra.)

Ez által Tőled kérhettyük
bűnünk bocsánatját.
Ez által Tőled nyerhettyük
áldásod harmatját.

A holtakat megnyugtattya
mert ez lecsillapíthattya
(Felséged haragját.)

Ezzel feláldva legyenek
Szándékink, szavaink,
Néked szentelve legyenek
minden mozgásaink.
Uroknak Téged nézzenek
s adójoknak ösmérjenek
(test-lelki javaink.)

Sanctuskor.

Szent vagy, óh! Szent, szent seregek
Ura és Istene!
Illy vallást tesznek föld s egek,
s belsőnknek mindene.

Mert nincs, kinek szent nevedet,
s a te nagy dűcsősségedet
(áldani nem kellene.)

Az Úr felmutatása után.

Hívek! örvendezzetek!
Aldgya Istent lelketek,
(ki testével az oltárra
leszállt értetek.)

Szintúgy itt találkozik,
menny' Attyának áldozik
(s értünk hozzá, mint szószóllónk
itt imádkozik.)

A'ki testben láttatott
egykor s velünk mulatott
(s a kereszten, mint egy bárány
feláldoztatott.)

Ezt a szem nem láthattya,
ezt csak hit taníthattya;
(Az Istennek hívó embert
meg nem csalhattya.)

Agnus Dei után.

Szánd meg Bárány! népedet,
Kikért adad véredet,
(kit kenyér és bor színébe
zárt a szeretet.)

Téged lelkünk éhezzen,
életének nevezzén,
(kívánságot, édességet
Benned érezzén.)

Add, mink is szerethessünk,
Hozzád szívből térhessünk,
(s veled most és éltünk végénn
máltán élhessünk.)

Angyaloknak kenyere,
üdvöztségünk szent szere!
(légy világ, test, sátán ellen
lelkünk fegyvere.)

Midőn a Pap a népre az áldást adgya.

Add reánk áldásodat!
Érezzük jóvoltodat!

(Lássuk egykor színről-szinre
boldogságodat.)

Zirci apátsági levéltár
222, 269—274.

* * *

A dicsőemlékü József nádorunk kezdeményezésére kezd Szent Margit-szigete fellendülni. Ennek az emléket örökíti meg a következő költemény; a pesti reggelnek, a piac mozgalmasságának leírása V.-nél ritkítja párját. Nem mulaszthatja el a megszelidült, békés, elcsendesült lelkű poeta az örök béke gondolatát beleszőni e szép sorokba. Jellemző költőnk lelkületének fejlődésére. Nem tudom, ez a gondolat megtalálható-e V. előtt?

A Budamelléki Nyúlsziget, mely Szent Margit szigetének is nevezetik.

Insula eram leporum, nunc insula fio leporum.

Rekedt homályából a hő éjszakának,
s izzasztó űléből darabos álmának
hamar ki akarván ragadni földünköt
a piruló hajnal szürké világával,
s vig napot hirdetett szép mosolygásával.
Kibújt a külváros gőzölgő vaczkából
az üdőt vizsgálni keskeny ablakjából,
s még felöltögette köznap ruháját,
kiszabta magában e napra munkáját. 10.
A sok mesterember elkezdett pözsögni,
s meghűltt műhelyébe dolgohoz sűrögni.
A kertész szekerek verset csikorogtak
a tejárusnékkal, kik szörnnyen miogtak,
besietvén együttl a zöld piacokra,
hová az éhes nép öszvefut szavokra.
Emelkedvén a por, vegyült a párával.
melly a házok között mirígyes szagával
gyarló életünköt mind megvesztegetné. 20.
Azután lassankint tompa zaj született,
ammint a bongó nép sokfelé sietett
tanácskozás között kalmárkodására,
vagy szük élelmének egyéb forrására.

Ah! sokkal boldogabb, így szállék magamban,
nem nyughatván tovább a zajtúl ágyamban,
a mezei élet ama helységekben,
hol mint szinte annyi kies Édenekben,
a mértéklett vígság a szép csendességgel,
a dúzs bővelkedés a jó egésséggel. 30.
együgyü magzati a szent Természetnek,
minden jó alkotmányt örökre ihletnek.
Itt a sebes hintók éjjel nem zörögnek,
sem az irigy kofák reggel nem pörlenek.
Csendesen hajtják be estve a csordákat
csendesen kezdik el másnap a munkákat.
Csak a fülemile füttyüli jajjait,
nihelyt az éjfélnék érzi homályait,
úgy szenderítgetvén a fáradt pórokat,
mint a dalló anyák pólyás magzattyokat. 40.

Illy gondolatok közt addig andalgottam,
még a Duna partyánn oda nem jutottam,
hol a révhajóba be szokták azt venni,
ki a Nyúlszigetbe át ügyekszik menni.
Szinte két Asszonyság ült a dereglyébe,
ajándékot nyomván a révész kezébe,
ammint oda érvén, kedve jött szívemnek,
hogy velek keressek derülést fejemnek.
Nagyságtoknak, mondám, úri kegyelméből,
e kies szigetnek bájoló kebléből 50.
én is óhajtanék vonni mulatságot,
s ösmeretségekből édes boldogságot.
Vezér nélkül úgy is, látom, szükölködnek.

Karjaim, még élek, méltán gögösködnék,
 ha illy szépségeknek hű szolgálattára,
 s úttynak lehetnek oltalmazására.
 Egymásra tekintvén hunyor pillantással,
 engedelmet adtak furesa mosolygással,
 hogy a Duna ágán velek átmehessek,
 s mulatságaikban kívántt részt vehessek. 60.

Közepénn az eggyik élete korának,
 s legcsinosb karjában volt asszonyságának.
 Derültt volt homloka, átható látása,
 felséges termete, győző mosolygása,
 s mikor bölcs beszédi szűz hangú torkából,
 szép fogai közül, s piros ajakából,
 méz csermelye gyanánt fülembé pörögtek,
 s innen bájolással szívembe gögyögtek,
 balsamos illatot véltem friss rósából,
 s musikát gyöngyöknek folyni két sorából. 70.
 A másik ellenben virgoncز menyecskének,
 s virágjában látszott lenni életének.
 Belső elégedés ragyogott képéből,
 szín öröm kacsongott mosolygó szeméből,
 nyájasság édelgeit bájos beszédgyében,
 tánczoló könnyűség minden lépésében.

A kies Szigetnek átjutván partyára,
 a korosabb Szépnek bámultam szavára,
 ki sétálás közben így szóllott Öccséhez:
 Elértünk Thália! mulató helyéhez 80.
 Jósef Főherczegnek, ki a Magyarokat,
 s a velek egyesült szomszéd Országokat,
 mint Náporispánnyok bölcsen igazgattya,
 s édes atya gyanánt ójja, ápolgattya.
 Eddig e Szigetre gondot én viseltem,
 mert már akkorában méltó helynek leltem
 az emlegetésre a Törtenetekben,
 mikor a mellette fekvő vidékekben
 ama híres Scythák gyilkoltak, égettek,
 kikből a mostani Magyarok születtek. 90.

Lésekben gyanítván azokat állani
 kiket járom alá kezdettek hajtani,
 ebbe úsztak ők át gyors paripáikkal,
 ebben osztották fel gyenge társaikkal
 harcok által szerzett gazdag zsákmányokat,
 s jövőndő sorsokrul jobb bizodalmokat.
 Majd azután mikor letelepedtenek,
 s az igaz hit által megszelidültenek,
 az egész környékre kitörtt Onokáik,
 s mikor a rend, mellybe szedettek csatáik (és), 100.
 megszűlte végére kegyes kormányokat,
 s fényre segítette nemzeti sorsokat;
 e sziget is felkelt vad állapottyából,
 felékesítettvén kegyes jóvoltából
 a nem messze lakó Magyar Királyoknak,
 s a mellettek forgó főbb uraságoknak,
 nagy monostorokkal, ékes templomokkal,
 gyönyörű kertekkel, nyári lakásokkal.
 Virágját azonban jobbuló sorsának

- főkép köszönheti Negyedik Bélának, 110.
 ki a Pesti hegyenn választván lakását,
 s megszülvén ez által Buda ragyogását,
 ezt is fényre hozta bő adománnyával,
 s különös szentségű Margit leányával.
 Itt viselt e szent Szűz szerzetes életét,
 itt mutatott sokszor buzgó szeretetet
 már imádságiban mennyei Attyához;
 már jó tetteivel felebarátyához;
 önnkint felkeresvén a nyavalyásokat,
 s tehetsége szerint enyhítvén bajokat. 120.
 Sem egészségének szokott gyarlósa,
 sem a rossz üdőknek vad mostohasága
 nem volt képes ötlet attúl tartóztatni,
 amit buzgó szíve gondolt kívántatni
 a jó kereszténynék kötelességéhez
 s a jó szerzetesnek magasb szentségéhez.
 Itt dicsérték Istent Szent Ferencz fiai,
 itt Szent Domonkosnak szerzetes lányai,
 ferjfi magzattal e buzgó Atyának,
 versengve hódolván szent Regulájának. 130.

- De áh! az üdőknek mostohaságai,
 s a Magyar nemzetnek viszontagságai,
 melyek az Országnak vészeket szerzettek,
 e kies helynek is bús véget vetettek.
 Oh boldogtalan Harez, pokolnak fajzattya,
 mindennémű rossznak útálatos attya!
 meddig vetsz még gátot ama kiességnek,
 mely mint nevelője a köz kegyességnek,
 remek képművekkel, szép épületekkel,
 érzékeny dalokkal, gyönyörű kertekkel 140.
 igaz bölcsességre az észet e készíti,
 a vad szívet pedig erkölcsre hevíti?
 Akármellyik nemét a rabló barmoknak
 s a közöttünk lakó szelid állatoknak,
 önnön maga ellen nem család vitára,
 hanem ha szükséges köz fenntartására:
 ember ember ellen vélekedéseket,
 haszontalan fényért; kis kicsinységekért
 fájdalom! úgy bujtatsz, mintha dühössége 150.
 volna szent nemének fő kötelessége.
 Bajnokok! kik hajdan csak ölni tudtatok,
 az emberek honnyán csak pusztítottatok,
 ne várjatok tőlem magasztalásokat!
 Nem érdemeitek tik, hanem csak átkokat.

- Ezt mondván, elmerült bús gondolattyaiba.
 Öccsenek is láttam szép szempillájába
 az érzékeny könnyet gyengén emelkedni,
 s gyönyörű orcájánn alá törekedni.
 Ne aggódgy, mondá ez, Nénnyének végtére,
 vigasztaló csókot tűzvén bús képére; 160.
 ne aggódgy, jó Clio! az ember balságánn!
 Munkálkodgyunk inkább az észnek országánn,
 melynek már is láttuk kies bimbózását,
 s nem ok nélkül várjuk fényes virágzását.
 Mit segíthetsz rajta könyves panaszokkal?
 Nyessük inkább úttját bölcs oktatásokkal.

Nem vittük-e végbe ilyen fegyverekkel,
 hogy felhagyván a csúf veszekedésekkel
 mindenik nemzetnek hatalmas tagjai,
 s egy azon hazának negédes fiai,
 köz törvények alá hajtsák nyakaikat,
 s bírónál keressék kétes ju-saikot,
 a helyett hogy kiki kardot vont társára,
 mihelyt vágyódnia tetszett birtokára?
 A melly jóra birtuk a vad embereket,
 arra ne bírassuk a bölcs nemzeteket?
 Látom én már, Clió! szűnni a harcokat,
 születni helyettek köz alkuvásokat
 mellyek jussaiknak bölcs határt vessenek,
 s az örök békének trónust készítsenek.

170.

180.

Vajha ne volnának hiúk e remények!
 mondá erre Clio. Még a vélemények
 homályosíthatták a valóságokat,
 s még a köz haszonra néző szándékokot
 amaz indulatok jégre vezethetik,
 mellyek önn fényeket fő jónak nézgetik,
 nem lessz addig böcse a köz békeségnek;
 a harc alatt nyögni kell az emberségnek.
 Végezzük azonban kötelességünköt;
 kellessük csendesesen bölcs szelidségünköt!
 Ne baggyunk elmúlni alkalmatosságot,
 mellyel ne nyujtanánk erre tanúságot.
 Im! e szigetben is, mihelyt tiszteleted
 gyökeret ver benne, jó hasznát veheted
 az ide gyülemő vig társaságoknak,
 kedveltetésére e nemes czéloknak.
 Én voltam mindeddig e sziget mősája,
 nem lévén szegénynek különös dajkája,
 mióta kipusztúlt régi virágjából.
 De most Nagy Jósefünk kivonván porából,
 s zárt fokává (?) tévén bölcs mulatságának,
 átadom őrzését vidám Tháliának.
 Mondgyák, hogy benövéen nagy fákkal szélei,
 s elkészülvén egyszer belső szépségei,
 megnyitva e jó Ur Pest s Buda népének,
 hogy kiki áldozzon benne örömének.
 Akkor megduplázván multságaidot,
 duplázd meg a jóban fáradságaidot.
 Vezesd el a gazdát ama szép szőlőhöz,
 eme majorsághoz, ama dúzs mezőhöz
 s hozd neki eszébe amaz igazságot,
 hogy csak ezek szülnek igaz gazdagságot,
 nem az arany, ezüst, akármelly országban.
 A Spanvol addig volt ragyogó virágban,
 még saját földgyeit gyorsan szántogatta,
 barmait nevelte, szöllelit bújattatta.
 De mihelyt Perúnak megvette bányáit,
 s arannyal megrakván negédes gallyáit,
 érczbőséget hozott virágzó honnyában
 ezerféle szükség férkezett.....

190.

200.

Zirci apátsági kéziratár
 222, 179—186.

V. összes költeményei közt legművészibb átdolgozás a *Búcsúzás* című (R. M. K. XXIV. 119. l.), melynek forrása Max v. Knebel In bekannter Melodie c., 1790 előtt irt verse (v. ö. Császár Elemér: *A német költészet hatása a magyarra a XVIII. században*, Bp. 1913.) V. költeményének keletkezését Császár belső okok alapján valószínűleg 1795-re teszi. Föltevését igazolja s pontos felvilágosítást ad erre vonatkozólag V. egy feljegyzése (zirici kézirat 222, 399 l.), ahol elmondja, hogy 1795-ben Budáról Kufsteinbe utaztában Klagenfurtban hallotta énekelni ezt a közismert német dalt. Nagyon megtetszett neki; le is fordította *franciára* és így szokta énekelgetni magános börtönében. Nagyon érdekes a magyarnak összevetése a francia fordítással:

Pensez à moi, quand votre coeur les charmes
D'amour et tendre joie récréeront.
Pensez à moi, quand à leur tour allarmes
Noires chagrins, soucis, de Vous s'empareront.
Quand des adorateurs la foule vous entoure,
L'appât du changement dans votre coeur se fourre,
Mon oeil alors mouillé de larmes vous dira:
Pensez à moi; — Pensez à moi!

Pensez à moi, que sort amer appelle
À s'arracher de Vous, pour embrasser
Le desespoir de vivre loin de celle,
Que d'adorer mon coeur jamais ne peut laisser.
Donnez au désolé de l'amitié constante
Le doux confort, qui à travers des mers enchante;
Et quand en ma faveur le tendre coeur dira:
Pensez à moi; — Pensez à moi!

Pensez à moi, quand l'urne sépulcrale
Renfermera le coeur qui vous aime,
Et l'âme là, des bienheureux rivale,
Plus tendrement qu'ici sans fin vous chérira.
Quand de planer autour de Vous, ma tendre Mie,
L'esprit ravi les joies d'un paradis oublie
Et à son cher objet le voeu adressera:
Pensez à moi: — pensez à moi!

* * *

Még egy francia költemény van az elsárgult papiroslapok közt: Bujanovics Kornélnak írta, aki fogolytársa volt; az 1796. hosszú téli estéken állandóan mellette töltötte idejét, az együttléttel igyekeztek megrövidíteni az időt. 1797 májusában azonban el kellett válniok, Bujanovics kikerült. Búcsúzóul írta V. e költeményt:

Cher ami, adieu, je reste dans les chaines,
Au chagrin en proie dans un étroit cachot,
Où, en croupissant, vie de chien je mène,
Implorant la mort de m'en tirer bientôt.
Vous, la liberté, tendant ses mains propices,
Vient régénérer et rendre à l'essor;
Souvenez - vous donc de moi, quand les délices
De la société vous goutez dehors.
Souvenez - vous que je reste dans les chaines,
Au chagrin en proie dans un étroit cachot.

Vous m'avez souvent dans mon malheur extrême
 Soulagé, nourri, soigné, entretenu;
 Votre complaisance étoit toujours la même,
 Du premier moment que Vous m'avez connu;
 Mais vos attentions de jour en jour s'accrurent,
 Et l'honnêteté toujours se raffina;
 Délicieux moments da ma cellule furent,
 Ceux que mon ami avec moi partagea.
 Lui, qui m'a souvent dans mon malheur extrême
 Soulagé, nourri, soigné, entretenu.

Desormais mon sort de sout son poids terrible
 M'accabler viendra, quand de l'obscurité
 L'éternel reflux, de tout objet visible,
 Sur le soir, m'aura journellement privé.
 Délaissé, comment braver l'affreux martire
 Des ténèbres, sans l'appui de mon ami?
 Les douleurs, qui trop souvent mon coeur déchirent,
 Seviront plus fort quand je serai sans lui,
 Et mon sort fatal de tout son poids terrible
 M'accabler viendra, pendant l'obscurité.

Que l'éloignement le souvenir n'efface,
 Et que le départ ne soit un abandon!
 Dans vos soins pour moi, pensez, changeant de place
 À leur tour changer, le genre et la façon;
 Et si mes tourments, quand vous aurez l'enceinte
 Du dongeon franchi, viendront à s'augmenter,
 Augmentez aussi, ami, la tendre crainte,
 De me voir à ma misère succomber.
 Que l'éloignement le souvenir n'efface,
 Et que le départ ne soit un abandon!

Zirci apátsági kéziratár,
 222, 401—2. l.

HORVÁTH KONSTANTIN.

ÁNYOS HATÁSÁHOZ.

E kérdésről az IK. III. 414—426. lapjain s Császár Ányos-kiadásában (RMK. 23) találunk adatokat (283—7. l.). Kezembe került azonban egy olyan kézirat, amelyben Ányosnak «Im koporsód ajtajánál...» kezdetű versére a sírból olyan két felelet jön, amely az itt közöltek egyikével sem egyezik. Az egyik 4, a másik 5 strófából áll. Az egyes strófák kezdősorai ezek. I. 1. Hallom gyászos panaszodat, hallom szívedet. 2. Halld az éjnek méltóságos csendességénél. 3. Keresztecském fátyolával... 4. Söt a világ szerelmünknek. II. 1. Vajjon te vagy-e kedvesem, ki siránkozol? 2. Szünjön meg hát-e gyötrelmem, szünjön fájdalom. 3. A halál kegyetlensége neked nem vétett. 4. Itt fekszik mulandóságnak példás magzatja... 5. Gyászos sötétségre ítelt testem... Az előbb közöltek csak 4 strófások, ez 9 szakos s eltérő szövegű. Egy adat ez is Ányos e költeményének népszerűségéhez.

GULYÁS JÓZSEF.

KÖNYVISMERTETÉS.

Benedek Marcell: Délsziget avagy a magyar irodalom története.
Budapest, Révai, év. n. K. 8-r. 375 l.

Ez a furesa című könyv, mint a szerző mondja, három „műfaj”-t kever össze: az irodalomtörténetet, a regényt és a drámát. A drámához csak annyi köze van, hogy — mint a régimódi regényekben is látjuk — a dialogusok élére kiírja a beszélők nevét. A regény pedig a következő:

Egy Délamerikába igyekvő luxushajón megismerkednek egymással Érdy tanár, Szentmártoni Marianne bárónő és Pongrác Miklós mérnök. A tanár, aki eltitkolja bárói rangját (!?), azért megy ki Amerikába, mert tíz év óta nincs katedrája (valószínűleg a kommunizmus utáni „fehér terrorral” volt valami baja), és seholsem mondhatja el, amit akar. Pongrác „meggyőződéses szocialista”, elcsapták a gyárból, tele van keserűséggel, ezért vándorol ki. Marianne már kapitalista; valamilyen örökség kedvéért utazik ki, de nagyon felvilágosult, ultramodern gondolkozású kapitalista. Egyebet sem tesz negyed-félszáz lapon keresztül, minthogy Dosztojevszkit olvassa, (miért éppen Dosztojevszkit, miért nem a legmodernebb külföldieket?) s természetesen lenézi a magyar irodalmat. — Tyhű, terringettét — gondolja erre a maradi és konstruktív irodalomtörténetíró — mi lesz itt?! Jaj neked szegény régiebb magyar irodalom!

Ne tessék előre megijedni, nem lesz semmi baj, mint az alábbiakból kiderül.

Érdy modern gondolkozása és óriási világirodalmi tájékozottsága ellenére (hat nyelven beszél!) rajongója a magyar irodalomnak, s jobban lelkesedik érte még, mint irodalomtörténetünk atyja, Toldy Ferenc. Minden törekvése az, hogy a két fiatal ellenséget irodalmunk igazi barátjává tegye és ezért elkezd nekik prelegálni a hajón, majd a hajótörés után egy éppen akkor keletkezett vulkanikus szigeten, ahová hajójukkal együtt kivetődnek (ezt keresztelik el Vörösmarty tiszteletére, Délszigetnek), s prelegál mindaddig, amíg a sziget újra el nem süllyed s őket a mentőhajó fel nem szedi.

A regény, mint látjuk, alig több a semminél, csak kerete a harmadik „műfaj”-nak, az irodalomtörténetnek.

Lássuk tehát, mi az a sok új gondolat s az eddigi megállapításokat felforgató forradalmi áttértekelés, amelyekért ezt a derék öreg professzort kiüldözték hazájából.

Itt aztán nagy meglepetés ér bennünket. Érdy irodalomtörténetének kb. a XX. századig terjedő része becsületes, ókonzervatív irodalomtörténet. Az öreg úr majdnem minden írónkért lelkesedik, mindenkit dicsér, magyaráz, méltányol, s diadalmasan veri vissza Marianne gúnyosan fölényes megjegyzéseit, s a mindent marxista szemüvegen át néző egyoldalú és irodalmilag

műveletlen mérnökét. Valósággal «át van itatva irodalommal», mint Marianne mondja róla, s igazán jól tudja az irodalomtörténetet. Csak egy-két apróbb tévedését vettem észre.⁴ Ezt nem rójuk föl a szerzőnek, s elismerjük, hogy Erdy jól ismeri irodalmunkat és lelkesen beszél róla. A *Halotti beszédet* megkapó szónoklatnak tartja. Tinódinak elénekli egy pár krónikáját, hogy megbizonyítsa hatásos voltukat, egy iskolakönyv szárazságával sorolja el a széphistóriákat, magasztalja Balassit, akit a «hatásbogarászók szétszedtek s nem raktak megint össze.» Magasztalja a *Zrinyiász* kompozícióját és jellemfestő erejét, Pázmány prózáját, a kuruc költészetet s megvédi Berzsenyit a dagályosság vádjá ellen. Kisfaludyt leszólja mint drámaíró, de különben elismeri úttörő érdemeit. Lelekesen szól Vörösmarty «tragikus» lírájáról, bizonygatja, hogy Petőfi nem volt szocialista (általában igen józanul hadakozik Pongrác korlátolt és alacsony szocialista felfogása ellen), bírálja az *Apostolt*, helyesen értékeli Tompát: nem volt nagy költő, de allegóriái s egyes más versei igen szépek stb. Harcol az ellen a nézet ellen, hogy Arany «józan» költő s rámutat lelki küzdelmeire, a lelke mélyén rejtőző titkos tragédiákra. Petőfi hozzá képest mennyivel józanabb! Megvédi Madáchot a *Faust*-utánzás vádjá s Jókait kritikusai ellen, elismeri Kemény formai nehézségét, de dicséri mélységét stb. stb.

Mindez nem új, véli az olvasó — és igaza van. Erdy-Benedek alig tér el itt-ott az eddigi irodalomtörténeti kézikönyvek, monografiák és tanulmányok felfogásától. Hogy a középkor szerinte a XVII. és XVIII. században is tart, inkább elméskedés, mint komoly állítás; hogy Keménynek olyan rettentő rossz volna a stílusa, s ezért «móriczssigmondi prózává» kellene átdolgozni, azt a szerző maga sem hiszi. Hogy folytonosan Ady-párhuzamokkal hozakodik elő, az Adynak nem használ, de Balassinak, Petőfinek sem árt. Hogy a *Halotti beszédet* elmondó középkori barát, Szenci Molnár Albert, Bessenyei «nyugatosok» voltak, olcsó szellemeskedés. Az sem igaz, hogy Jósika már csak az iskolában él, hiszen még a munkások is olvassák (l. a Magyar Szemle idei szeptemberi füzetét). Gyulai finom novella-stílusa sem érzik bizony «kopottnak, avultnak Jókaihoz képest». — Mindössze ennyi az Erdy forradalmisága. Ezek miatt bujdosott ki Amerikába?

A szerző érdeme csak az, hogy a régi igazságokat a párbeszédes formában élénkebben fordulatosabban, helyenként elmésen mondja el, és hogy irodalmunk igazi értékeiről szerető megértéssel, melegen beszél.

Sokkal kevesebb elismeréssel szólhatunk munkájának újabb irodalmunkat tárgyaló részéről. Itt kisiklik lába alól az irodalomtörténet szilárd talaja, egyszerre elveszti biztos látását, s határozott szempontok nélkül, megbizhatatlan esztétikai érzékkel, egyéni szeszéllyel, s ami a legnagyobb hiba, erős elfogultsággal festi meg nagyon vázlatos képét. A legvégén pláne

⁴ A *Porából megélemedett Phoenix* nem megélemedett, hanem megéledett. Úgy látszik Dugonics kiadásának ez a hibája kiirthatatlan, épen úgy mint az a közhely, hogy br. Eötvös regénye, *A nővérek* neveléstani regény. Gárdonyi regényének címe nem a «Lélek rabjai», hanem *Isten rabjai*. Hogy a szakirodalomban jártas Erdy tanár Gábor Ignác verselméletéért lelkesedik, Horváth János legújabb kritikája után, «felette csodáltam».

csak «kapkodva és össze-vissza beszél», mint maga is elismeri (346). Itt igazán sokat markol s majdnem semmit se szorít.

Ezzel a résszel főlélegesen hosszasan foglalkoznunk, elég lesz jellemzésére néhány példa.

Herczeg Ferenc szerinte csupa ész-ember, semmi melegség, szeretet sincs benne, darabjaiban «komoly problémával nem szeret szembenézni». Igaz, hogy Molnár Ferencért sem lelkesedik túlságosan: «ő a legpolgáribb író», de mégis «csodálatraméltó művész, ő aki irodalmivá és magyarrá nemesítette (!) a pesti nyelvet», ezért bizonyára rászolgált arra az öt lapra, melyet a szerző neki az igen szűkreszabott keretben kiutal. Szomory Dezső is két lapot kap: «őt mint elbeszélőt és drámaírókat külön fejezetnek kell tekinteni a magyar irodalom történetében». (!!) Nyelvét kissé túlságosan egyéninek tartja, de azért arra az eredményre jut, hogy «örülhetünk, hogy van egy Szomory Dezsőnk, és örülhetünk annak is, hogy nem próbálták utánozni». Ennek a kettős örömnél elsőjét átengedjük a szerzőnek («legyen neki»), a másodikban lelkesen osztozunk.

Vargha Gyuláról három sort ír, Kiss Józsefről ellenben ugyanannyi lapot, s lelkesen állapítja meg, hogy *Jehováját* és zsidó-tárgyú balladáit önképzőkörökben és református papi házakban szavalták. «És ezen csak a mai elvadult időkben lehet csodálkozni», mondja a «keresztény kurzusra» célzó elkeseredett és «lesújtó» oldalvágással.

Adyról természetesen csak magasztaló szavai vannak, hiszen bármilyen csekély kritikát szentségtörésnek tartana, Babitsot is csak dicsérni tudja. Ezt az egyoldalúságot még megbocsátjuk neki, hiszen tehetségekről van szó, de azt már nem, hogy az «emigráns» Balázs Bélának és Gellért Oszkárnak is tíz-tíz sort szentel. Kassák verseit nem érti, ami megnyugtató bennünket, mert mi sem értjük, de azért szocialista mérnökével egy lapon keresztül magyaráztatja rejtett szépségeiket.

Különben a «baloldali» írók megítélésében sincs kellő mértéke, Kaffka Margittal pl. néhány hideg sorban végez, Móricz Zsigmondot csak bágyadtan dicséri, de Földi Mihály értéktelen férjemunkáját, a *Sándor és Sándort* kiemeli és lelkendezve ír Révész Béláról. Hogy néhány jobboldali keresztény írónak is juttat egy-két jóindulatú sort, az nem nagyon változtat az áttekintés egyoldalú és hamis voltán.

De bírálatunk máris hosszabb a kelleténél, végeznünk kell.

A szerző azért írta könyvét, hogy «az irodalomnak» forrongó, lüktető, változó «életét» feltüntesse, «úgy ahogy a mai lelkekben él»: Helyesebb lett volna azt írnia, hogy egy író- és olvasó-kisebbség lelkében. Bár még így sem volna igaz, mert ez a kisebbség nem lelkesedik úgy régi irodalmunkért, mint Erdy professzor.

A regényformát, noha a szerző francia mintákkal, sőt Platon dialogusaival igazolja jogosultságát, nem tartjuk szerencsésnek. Aki regényt keres benne, annak unalmas, mert mégis csak irodalomtörténet, aki meg az irodalom történetében akar komolyan tájékozódni, annak meg túlságosan regényes, vagy mondjuk inkább, túlságosan hírlapírói.

SZINNYEI FERENC.

Kortársaink. Szerkeszti: *Hankiss János.* 1. szám: *Juhász Géza: Babits Mihály.* 8-r. 47 l. — 2. sz. *Szondy György: Csathó Kálmán.* 39 l. — 3. sz. *Zsigmond Ferenc: Herczeg Ferenc.* 44 l. — 4. sz. *Juhász Géza: Móricz Zsigmond.* 48 l. — 5. sz. *Hankiss János: Tormay Cécile.* 48 l. — 6. sz. *Ruzitska Mária: Zilahy Lajos.* 45 l. — Budapest, Studium kiadása.

Ez az új vállalat az élő irodalom felé forduló érdeklődés szolgálatára indul meg, s egyszersmind értékes dokumentumokat akar gyűjteni egy későbbi kor irodalomtörténete számára. Így vesszük ki a szerkesztői előszavából, melyben a határozott szerkesztői program s a konkrét célkitűzés némileg eliskad a stílvirágok közt. Ennél többet komoly számvetéssel aligha várhat vállalatától, és különösen nem várhatja azt, hogy az irodalmi közvélemény kialakulását meggyorsítja, s ezzel «kissé hozzájárul az irodalmi élet gyorsabb ütemű kibontakozásához is».

Kitűzött célját olyan módon akarja elérni, hogy elsősorban kalauzt akar az olvasó kezébe adni, mely nem ítél, hanem megértet; mint a baedeker, csak előkészít az élvezetre és megértésre. A hasonlat nem egészen szerencsés, mert a baedeker olyasmikről ír, amikről már általános értékelés alakult ki, s már magának a névnek említése fölidézi a köztudattá vált értékelést. A ma íróira vonatkozólag ez hiányzik, s a legtárgyilagosabb ismertetés mögött is értékelést, ítéletet keres az olvasó. Kihangzik ez ezekből a füzetekből is, hozzá még nem is egészen megnyugtató módon, mert ahogy az ismertetett hat írónak egymáshoz viszonyított értéke a hat füzetből kiderül, az aligha felel meg ez írók objektív értékelésének. Ilyen egyenlenségek megelőzésére a szerkesztői lelkiismeret és tapintat megtalálhatja a kellő utat, de nem engedhet korlátlan teret munkatársai rokonszenvének, mert különben a füzetekből kialakuló összkép zavaros lesz s kétséget ébreszt a vállalat megbízhatósága felől. Ha azt látom, hogy az irodalmi köztudat szerint igen kiváló íróknak hűvös tárgyilagosságra törekvő elintézésével szemben náluk semmivel sem nagyobbaknak fogytokozásaikat is kiválóságokká dicsőítő méltatás jogtalan előnyöket akar biztosítani — hogyan higgyek én ott kalauzom elfogulatlanságában? Tanulságos ebből a szempontból összevetni pl. a Csathó Kálmánról írt füzetet a Móricz Zsigmondról írottal.

Érthető, hogy a vállalat a nagyközönségnek mennél szélesebb köreit igyekszik megnyerni a maga számára, de sajnálatosnak tartanók, ha ez szolidaritása rovására történnek. A szerkesztői előszavából «a kedvenc írójáért rajongó olvasó jogos és értelmes kíváncsiságának kielégítését», s a «ma íróiról a ma közvéleményének kikérdezését» emlegető mondatok, s főként az előkészületben levő füzetekről közölt névsor némi aggodalmat keltenek e tekintetben. Nem akarunk kipécézni egyes neveket ebből a névsorból, de fölöttébb kíváncsiaknak tartjuk kevesebb mellétekintetnek s több kritikának érvényesítését e tekintetben.

Ha céltudatos és lelkiismeretes szerkesztői irányítás érvényesül a vállalat további füzeiteiben, jó hasznát láthatja irodalomtörténetünk is. Az eddig megjelent füzetekből kitetszően, szerzőik az életrajzi- s a műveket magyarázó adatokat maguktól az egyes íróktól szerzik, s így valóban sok érdekes és bizalmas részlet gyűjthetnek össze. Emellett tartalmi tájékoztatást nyújtanak a tárgyalt írók műveiről, ami helyes megoldásában igen nagy ügyességet kíván, s nem szorítkozhatik a tartalom lélektelen elmondására,

amint a füzetek nagyobb részében látjuk. Végül összeállítják a tárgyalt íróról szóló irodalmat. Nagy közönségnek szánt vállalatról levén szó, vitatható, hogy célszerű-e a teljes, nagyrészen semmitmondó hírlapi ismertetéseket tartalmazó irodalom közlése, vagy helyesebb-e ez irodalomnak csak értékesebb termékeit állítani össze. Előadásban színességre, elevenességre törekednek, apró fejezetekre tagolják anyagukat, s az egyes fejezetek címéül a tárgyalt író egy-egy munkájának címét vagy jellegzetes mondását választják. Az előadás «színessége» egyik-másik füzetben rikító színekre, harmóniátlan színfoltokra visz. Keresett, erőltetett, nagyotmondó kifejezések halmozása még nem «színesség».

Ami az egyes füzeteket illeti, az 1. számot Babits Mihályról Juhász Géza írta. Maga is bevallja, hogy a költőt az emberből akarván megmagyarázni, elsősorban Babits világképe érdekelte, s ehhez mérten háttérbe szorul az irodalomtörténet voltaképeni feladata: annak a vizsgálata, hogyan s minő sikerrel tükröződik e világkép az egyes alkotásokban. Tanult, s általán ítéleteiben is, kifejezéseiben is jóízű író, de hőse iránt érzett szeretete gyakran elfogulttá teszi. Babitsban aligha láthatjuk a magyar középosztály, tisztviselő-rétegeink érzésvilágának költőjét s némi ellenmondás látszik abban az állításban is, hogy Babits Arany hagyományait folytatja, de inkább Vörösmartyval rokon. Vajda Jánosról aligha mondhatjuk, «hogy első városi költőnk» (hisz egész lelkével a természetben élt) s azt, hogy ő indította meg Arany iskolája ellen azt a harcot, melyet Adyék vittek diadalra. Költészete sok mindenben eltérést jelentett Arany irányától, de bevallottan harcban nem állt vele szemben. Az túlzás, hogy 1913-ban Angyal Dávid megírta Horváth Jánost, amiért néhány méltányló szót mert ejteni Babits legjava irodalmi tanulmányairól.

Az az elfogultság, mely Babitsról szólva nem lépte túl a rokonszenvedesség határait, a szerzőnek Móricz Zsigmondról írt füzetében már erős túlzásokba téved. Csupa szuperlativuszban ír Móricz munkáiról. Egymást érik az ilyen kifejezések: monumentális, remekmű, felülmúlhatatlan kedvességű, páratlanul értékes, stb. Mindjárt Móricz jelentőségének megállapítása is mértéktelen túlzás. «Sikerült olyan egyetemes képet rajzolni a magyar életről, amely a múlt században nálunk uralkodó esztétikai felfogás miatt megvalósíthatatlan lett volna. A külföldi irodalmakban is Shakespeare szabadszájú művészetéig kell visszamenni a tragikum és humor, a féktelen szenvedély és sokoldalú jellemzés hasonló arányaiért». Ez a mértékegység az egész tárgyaláshoz. Bizonyos ellenmondás látszik abban, amivel Móricz egyéniségének lényegét meghatározza: «a nyugodt humorú szemlélődésbe fojtott lázongás». Szomorú volna, ha Turi Daniban, a *Sárarany* hőseiben csakugyan «korunk Toldiját» kellene látnunk; az pedig az érzékszervek némi indiszpozíciójára vall, ha Móricz regényköltészetét «a magyar szépliteratúra virágoskertjé»-ben épen a liliummal példázza.

Szondy Györgynek Csathó Kálmánról írt füzete egyenletesen, jól folyóan, helyenként érdekesen van írva, de a többi füzet hangjához viszonyítva meglehetősen hűvösen szól hősről. Ez nem baj, de akkor a többi se áradozzék. Értékeléseiben van bizonyos egyenetlenség, így pl. értékénél kevesebbre becsüli Csathó Kálmán regénytrilógiáját. Az ilyen kifejezés, ha nem mal'cia akar lenni, nem mond semmit: «Csathó ennek a világnak Dickense, dickensi

humor és meseszöví-művészet nélkül». Ha hiányoznak belőle épen légjellemzetesebb sajátságai, miért mondja akkor Dickensnek? Az, hogy «Csathó Kálmán nem romantikus, csak szentimentális» — nemcsak merész, hanem igazságtalan általánosítás is. Legértékesebb a füzetben a Csathó Kálmán munkáiban kimutatható élményi elemek összeállítása — kérdés azonban, mennyire volt ebben a tekintetben a szerző segítségére Csathó Kálmán.

Zsigmond Ferenc nem akarta a terjedelem korlátozott volta mellett Herczeg Ferenc művészetét minden oldalról kimerítően méltatni. E helyett Herczeg tehetségének anyajellegét, erős tudatosságát, vizsgálja, főként három téren: témaválasztásában, alakító-művészetében és stílusában való érvényesülése szempontjából. Nem egy helyt érezzük, hogy mondanivalóinak szűk térre szorítása mennyire kényelmetlen az író számára, s talán ebben találja magyarázatát az is, hogy az egyébként lendületesen s színesen író szerző előadása itt gyakran válik pedánsan magyarázgatóvá. Az, hogy «Herczeg írói témái között s a bennük szereplő embertípusok és cselekvénymotívumok között nincs úgyszólván egy sem olyan, amely pl. Jókai költészetében elő ne fordulna» — még az «úgyszólván»-nal kifejezett fenntartás mellett is merész általánosítás. Egyébként Herczeg alakító tehetségének elemzésében nagy szabotossága mellett sok finomság is van.

Hankiss János Tormay Cécile-ről írt füzetében nagy elmélyedéssel igyekszik megvilágítani tárgyát. Előnyére vált volna, ha legalább ő maradt volna hű a szerkesztői programnak ahhoz az ígéretéhez, hogy csak ismertet és nem értékkel. Lépten-nyomon a hódolatnak egy-egy virágát ejti a kiváló írónő lába elé; neki tulajdonítja «az élettelennek nevezett dolgok életé»-nek felfedezését; igazságtalanul s kissé fölényesen szellemeskedik Thomas Mannal, csak azért, hogy a *Régi ház* kiválóbb voltát bizonyítsa. Ami az írónő kezéből kikerül, közvetlenül és elkerülhetetlenül hat, mint egy antik szobor vagy egy firenzei ötvösmunka. Nála Petőfi «lázás tekintetének» említése is többet megértet, mint amennyit sok finoman elemző értekezés megmagyarázhatna; egyik alakjánál, Réz Andrásnál alig látunk mesteribben rajzolt parasztot. «Ezzel a keveset beszélő, gesztusokban szegény paraszttal többet tudunk meg a magyar alföldi lélekről, mint egy egész csomó adomázó, kacskaringósnyelvű, agyonkomplikált gondolkodású falusi Rómeóval, Othellóval vagy pláne Don Juannal». Társalgásban igen kedvesen hangzanak, de komoly becsvággyal készült munkából kirínak az afféle finomkodó, hasonlításban nem szerénykedő bókok, hogy az írónő készülő munkája szinte michelangelói freskót ígér, vagy hogy egyik mondásának Maeterlinck is örülne. Előadásában sok a keresettség, szépelgés vagy képzavar. Annak a nem valami tapintatosan fogalmazott állításának indokolása, hogy «az Akadémia eredetileg másnak szánt Péczely-díját ennek a regénynek (*Régi ház*) kellett kiadni, annyira nyilvánvaló volt értéke és jelentősége» — nem felel meg a valóságnak. A bizottság az 1913—1914. évről szóló Péczely-díjra a legérdemesebbnek Ferentzi Magda társadalmi regényét ítélte, de mivel az Akadémia ügyrende szerint társadalmi regény csak akkor kaphatja a jutalmat, ha nincs jutalmazható történeti regény, a jutalomra a multban játszó *Régi ház*at ajánlotta, de hogy az értékesebb regényen ne essék sérelem, azt ajánlotta, hogy találjon módot az Akadémia Ferentzi Magda regényének kiténtetésére. (V. ö. Beöthy Zsolt jelentését,

Akad. Ert. 1916: 157—160. l.) Az Akadémia ily értelemben határozott. (L. u. o. 148. l.) Jó lett volna, ha a szerző, mielőtt burkoltan meggyanúsította volna az akadémikusokat, előbb megnézte volna a forrásokat. Mindenki másnak, ki e témáról ír, furcsa lenézése szólal meg könyvészeti vázlatához írt jegyzetében: «megnyugtathat az a tudat, hogy a rávonatkozó cikkek legnagyobb részét nem értékük, hanem csak a könyvészeti teljesség kedvéért lesz érdemes számontartani».

Legkevésbé sikerült Ruzitska Mária füzeté Zilahy Lajosról. Rendszeretlenül szétterjengő, lényegtelen dolgokra ki-kitéregető, külsőségeknél maradó, Zilahy költészetének lényegéből vajmi keveset sejtető dolgozat ez. Ő még inkább beleesik a kritikátlan elfogultságba, mint társai. Azt írja egyebek közt, hogy Zilahy egynehány versével is örökre emlékeztetéssé tette volna nevét, vagy hogy olyan mélyen megrázó színekkel és hangokkal tudja a szerelmet megeleveníteni, mint előtte és utána (!) talán egyetlen írónk sem.

A füzeteket kiadjuk, a Studium, tetszetős, gondos kiállításban bocsátotta közre.

HAJDU ZOLTÁN.

Bariska Mihály: Gróf Széchenyi István és a francia irodalom. Budapest 1928. (Bibliothèque de l'Institut Français à l'Université de Budapest. 4.) 93 l.

A fiatal szerző alapossága nagy dicséretet érdemel. Kitűnően ismeri Széchenyi munkáit és a Széchenyi-irodalmat. A legnagyobb filológiai pontossággal kutatja ki nemcsak a francia irodalom, hanem a franciaországi élmények hatását is Széchenyire. Azonkívül igen érdekes fejezetben foglalkozik azzal a kérdéssel, minő hatása volt a francia forradalomnak Széchenyire. Általában véve finom érzéke van oly kényes kérdések megoldása iránt, mint aminők az irodalmi és lélektani hatások megállapításához fűződnek.

Mindamellet látszik, hogy még kezdő, s így nem kell csodálnunk, hogy nem mindig találja el a helyes utat.

A 6. lapon Széchenyinek azzal az 1815-iki naplójegyzetével foglalkozik, mely sorsdöntőnek nevezi a naplóíró második franciaországi tartózkodását. Szerzőnk itt elfogadja Zichy Antalnak azt a magyarázatát, hogy Széchenyi azért nem volt megelégedve ekkor franciaországi élményeivel, mert «szabadelvű nézetei kevés rokonszenvet gerjesztettek». Hibás magyarázat. A «sorsdöntő» jelző egészen más belső élményekre vonatkozik. Hiszen «szabadelvű nézetei» 1815-ben nem jutottak oly fordulóhoz, melyet döntőnek nevezhetünk.

A 20. lapon szerzőnk fejtegeti, hogy miért szerette Széchenyi Montaigne-t. «Mindketten» — úgy mond — «szorgalmas elemzői, boncolói a saját lelküknek. Ez a rokonság magyarázza meg, miért lett Montaigne a legkedveltebb írója». Ebben van valami igazság, de a magyarázat mégsem elégséges. Széchenyi maga is moralista író volt, s így nagyra becsülte Montaigne lélektani és moralis elmélkedéseit tartalmuk és formáik miatt. Azután az ő háborgó lelke Montaigne szkeptikus derűtségében vigaszt és megnyugvást keresett. A 25. lapon igen is sokat tulajdonít szerzőnk Montesquieu hatásának. Széchenyinek az a főelve, hogy «a lehető legnagyobb rész jóléte az országlás tökéletessége» nem Montesquieu, hanem inkább Bentham

hatása alatt kelekezett. A 42. lapon szerzőnk azt tanítja, hogy Széchenyi ironiája «részen voltaire-i vonás». Nem az. Széchenyi ironiája lelkének saját-ságaiból érthető meg leginkább és lényegesen különbözik Voltaire-étől. Az 51. lapon közölt Rousseau-idézet valóban hatott Széchenyire, de még sem mondhatjuk, hogy a közvélemény nagy jelentőségét Széchenyi Rousseau-tól tanulta. Hogy Széchenyit a nemzeti érzés és sajátságok megbecsülésében megerősítette mind az, amit Mme de Staël munkáiban olvasott, az ismeretes. De szerzőnk ezt a hatást helytelenül emeli ki, midőn a Staël idézetek után ezt írja: «Ezekben a francia idézetekben Széchenyi legsajátosabb gondolatának egyik francia forrására lelünk. Az 1825-iki országgyűlés elején azonnal meglátja, hogy legelső teendő a nemzetiség erősítése» (56. l.). A Széchenyi és Kossuth polémiának magyarázatát Girardin *Etudes Politiques*-jának hatásától merítenünk nem okvetlenül szükséges. (67. l.) A «betartott igazság» nem jó magyarság (u. o.). A 77. lapon szerzőnk Thiers-t nevezi Thierry helyett a *Histoire d' Attila* szerzőjének. Nem helyes azt mondanunk, hogy a *Blick*nek kifakadása a Dei gratia monarchia ellen a francia forradalom hatására vezethető vissza. (83. l.) Széchenyiből itt csak az elkeseredés beszél, nem a forradalmi érzés.

E hibák ellenére is Bariska munkája igen sikerült. Rousseau hatását alaposabban fejtegeti, mint az eddigi Széchenyi kutatók. Más francia írók hatására is figyelmezteti az olvasót. Amit Széchenyi könyvtárának lapszáli jegyzeteiből közöl, annak Széchenyi életrajzírója nagy hasznát veheti.

Szerzőnk ez első munkájában oly lelkiismeretes és élesen megfigyelő kutatónak mutatkozott, hogy még sokat várhatunk tőle.

ANGYAL DÁVID.

Lugosi Döme: Kelemen László és az első «Magyar játszó színi társaság.» Makó. Csanád vármegye közönsége. 1927. 228. l.

Ez a könyv, az első magyar színész-társulatnak s az első magyar színigazgatónak élettörténete, szokatlan jelenség irodalmunkban: nem hivatalos irodalomtörténetírónak műve, hanem egy lelkes irodalombaráté, s ezt megítélésénél nem szabad szem elől tévesztenünk. Nagy ambícióval, nagy szorgalommal készült, de megérzik rajta, hogy szerzőjének nincs kellő gyakorlata. Innen erednek fogatkozásai. Nem hallgathatjuk el őket, de készen tartjuk számukra a mentséget. Gyarló elsősorban a mű szerkezeze. Az anyag elrendezésében merőben az időbeli egymásután a szerző vezető szempontja, s hozzá még nem is évek, hanem hónapok szerint csoportosítja az eseményeket. Maga is érezte eljárása kezdetleges voltát s előre mentegeti «krónikaszerű» tárgyalási módszerét az előszóban. A krónikaszerűséget — helyesebben: annales-szerűséget — még megbocsátanók, ha épen a szigorú időrend miatt nem válnék gyakran a tárgyalás homályossá vagy épen áttekinthetetlenné. Hasonlóképen megérzik a szerző műkedvelő volta a könyv stílusán. Az előszóban ráolvassa Bayer Józsefre, hogy «hiányzott benne a formázási képesség» (4. l.). Valóban Bayer nem volt íróművész, de aki ezt a vádat ilyen formában le tudta írni, annak nincsen joga másnak alakító-képessége felett pálcát törni, annál kevésbbé, mert könyvében nagy szám-

mal bukkanunk egyéb fülsértő barbarizmusra is. («Valószínűsített motívumok» 14. l.; — «színdarabfordításai azt valószínűsítik» u. o.; — «a bibliofilek grangerizált ritkaságai» 20. l.; — «leszerződött» 24. és 67. l.; — «a demokratikus eszmék kitolásával közös családokba ülni a magyar intelligenciát» 31. l.; — «előletről eltekinteni» 34. l.; — «megjelent egy próbán és hangosan kifogásolta annak levezetését» 57. l.; — «kiadásai folytán ragaszkodott az igazgatói álláshoz» 59. l.; — «e lapvélemény leközlését» 76. l.; — «az ingóságokról újabb leltárt fektessen fel» 94. l., stb.)

Vannak azonban Lugosi Döme könyvének érdemei, még pedig igazi tudományos érdemei. Hőseinek tragikus pályáját és az első magyar színjátszó társaság szomorú sorsát a tárgyra vonatkozó irodalom gondos felhasználásával és szorgalmas levéltári kutatások alapján rajzolja meg, részletesebben és megbízhatóbban, mint az eddigi pályaképek. Az úttörő kutatóknak, főként Váli Bélának és Bayer Józsefnek kutatásait számos új adattal szerzi meg s így Kelemen életének és társulata küzdelmeinek sok, eddig homályban maradt mozzanatát megvilágítja. Műve igazi forrásmű, kitölti az irodalom- és színesztörténet egy részét: ezért a szerzőt megilleti a tudomány elismerése.

Kár, hogy módszeresen végzett kutatásait nem tudja époly módszeresen közölni. Kivált forrásai megjelölésével van baj. A szövegben pontosan megjelöli az egykori folyóiratokból való idézetek és kivonatok helyét, de hogy egyéb új adatait honnan vette, s hogy általában melyik adata új, arról nem ad számot. Úgy kell kitalálnunk a szövegből, hogy ezek az új adatok egészen megbízható forrásokból erednek, legnagyobbbrészt különböző hatóságok (helytartótanács, vármegyék, városok) jegyzőkönyveiből és egyéb irataiból, de hogy ezeket az írásokat melyik levéltár, milyen jelzés alatt őrzi, azt a szerző elhallgatja. Hiszen ha a nagyközönségnek szánt, tudománynépszerűsítő műről volna szó, senki sem akadna meg a forrásmegjelölés hiányán, de ez a könyv szerkezeténél és előadásánál fogva nem való a nagyközönség kezébe, csak a kutatókéba, azok pedig nagyon megérzik a forrás megjelölésének hiányát. Nem annyira ellenőrzés kedvéért volna rájuk szükség — a munka alapossága és megbízhatósága nyilvánvaló — mint inkább a további kutatás előmozdítására.

A könyv így is, hibáival, tiszteletreméltó és hasznos alkotás.

CSÁSZÁR ERNŐ.

A Magyar Tudományos Akadémia Vörösmarty-kéziratainak jegyzéke. Összeállította *Brisits Frigyes.* (Budapest.) M. T. Akadémia, 1923. K. 8-r. 396 l.

Nem volt még a kezemben megtevéstől című tudományos könyv, mint ez az állítólagos *Jegyzék*. Amit Brisits még az igazi tudósoknál is szokatlanul nagy szerénységgel jegyzéknek nevez, az valóságban egészen más, sokkal több: megbecsülhetetlenül értékes *apparatus criticus* Vörösmarty költői munkáihoz. Nem is a nagy közönség számára készült, muzeumi katalógusnak, hanem a tudósoknak, tudományos segédeszközül.

A könyv, mai formájában, nem is sejteti, milyen fáradságos munka eredménye. Brisitsnek először a M. T. Akadémia birtokába került óriási

Vörösmarty-kézirattömeget rendeznie kellett, összefoglalni az együvé tartozókat s kiválogatni belőle azokat, amelyek Vörösmarty költeményeinek szövegét adják, egész terjedelmükben vagy töredékesen. Ekkor tűnt ki a kézirati anyag rendkívüli gazdagsága. Nyolc nagyobb elbeszélő költemény, kilenc eredeti és három fordított dráma, hatvanöt kisebb költemény s még tizenhét epigramma van előttünk, részben csak némileg eltérő szövegben, mint ahogy a kiadások adják, részben egészen más szövegben, sőt, kivált a drámák között, ismeretlen fogalmazások vagy épen ismeretlen drámák is vannak. Így megvan a következő drámáknak eddig nem ismert első kidolgozása: *Salamon, Zsigmond* (*Horvát zendülők* c. alatt) *Hábador, Bujdosók, Csongor és Tünde* (három kéziratban; *Csongor* neve eleinte *Divör*, majd *Kármány, Tündéé Himál*: mennyivel költőibben hangzanak a végleges nevek!) *Kincskeresők, Aldoza, Czillej és a Hunyadiak*. Egyik-másik változat annyira eltér a végleges szövegtől, hogy a variáns lectionok 40–60 lapot foglalnak le, a *Salamon*, a *Horvát zendülők* s a *Bujdosók* régi szövegének lenyomatására meg épen nem futotta a tér. Sőt ami mind ennél érdekesebb, egy egészen új Vörösmarty-dráma is előkerült, a *Hunyady László*. Négy változatban bírjuk, de mindegyik csonka vagy épen töredék.¹

Ezeknek a változatoknak, s még fokozottabb mértékben a lírikumok régebbi szövegezeéseinek, igazi jelentőségük az, hogy segítségükkel mélyen bepillantathatunk Vörösmarty alkotó művészetébe, megleshetjük azt a folyamatot, amelyen át az egyes költői művek végleges alakjukat nyerték. Ez a folyamat gyakran hosszú és kínos volt, nekilendülések és elernyedések után, akárhányszor négy-öt fogalmazáson keresztül, ért célhoz a költői képzelet — de az eredmény megérte a fáradságot. Megnyugtató és fölemelő érzés kíséretében éljük végig a költővel lelki erőfeszítésének egyes fázisait, mert látjuk, amint az érzés, a gondolat kifejezése fokozatosan tisztul: egyre határozottabb, színesebb, plasztikusabb lesz, hogy a legművészebb alakban kristályosodjék ki. S emeli e változatok jelentőségét, hogy Vörösmarty költészetének majd minden jelentékeny termékére világot vetnek: szerepelnek eredetibb szövegükkel többek között a *Szilágyi és Hajmási*, a *Szózat* (két szövegezéssel), a *Merengőhöz*, a *Gondolatok a könyvtárban*, a *Hymnus*, a *Sors és a magyar ember*, a *Szegény asszony könyve*, a *Jóslat*, a *Vén cigány*, s a költő utolsó verse is, a *Fogytán van napod*.

Brisits, tudatos szerénységgel, nem nyúlt bele abba a munkába, amelyet Gyulai Pál már elvégzett, s a nyomtatott szövegek egymás közti eltéréseit nem állítja össze. Az ő célja az volt, hogy megvilágítsa azt az utat, amelyet a kialakuló vers megtett első alakjától kezdve addig a pontig, amikor a költő méltónak tartotta arra, hogy kiadja kezéből és a nyilvánosság elé vigye. Hogy a már egyszer magáénak elismert költeményt később, megjelenése után, hogyan változtatta, szépítette a költő, azt Brisits nem vizsgálja, mert a kiformálásnak erről a végső fázisáról, könnyű tudomást szerezni Gyulai kiadásából. A korábbi fázisokat kitűnően megállapítja Brisits könyve.

¹ A drámának ezen változatait az IK. legközelebbi füzetében közöljük.

A kötet végén beszámol Brisits a kézirati anyag prózai feléről. Nem közli a dolgozatokat, csak a címüket sorolja föl — úgy látszik, sok értékes anyag rejlik itt is: Gyulai kiadásából hiányzó cikkek, tanulmányok, kritikák és töredékek. Ez utóbbiak sorából különösen érdekes lehet Vörösmarty legkiválóbb tragédiájának, a *Marót bánnak* egy töredéke, amely arra vall, hogy a tragédiának volt egy előbbi, ismeretlen kidolgozása.

Külön fölívom a figyelmet a kötet előszavára. Brisits itt az *Előszó* igénytelen címe alatt, a rideg beszámoló adatai közé egypár igen finom megfigyelést rejt: a változatok és a végleges szövegek összevetése alapján jellemzi Vörösmarty dolgozó és alkotó módját. Ezek a megállapítások mutatják, hogy Brisitsben megvan az irodalomtörténetírónak egy igen értékes adománya: bele tudja magát élni a teremtető költő lelkivilágába s be tud hatolni egyik legnagyobb emberi misztériumba, a művészi képzelet munkájába.

CSÁSZÁR ELEMÉR.

Csahihen Károly: Drámaíróink. Bpest, Stephaneum, 1927. K. 8-r. 46 l.

Erről a kis füzetéről nem illenék az IK. lapjain szólni. Már a célkitűzése fölmentene attól, hogy tudományos bírálatot mondjunk róla: «Én arra a kérdésre törekszem megfelelni, hogy a magyar drámaírók 1867 körül a korcs, avagy a valódi fajok művelésében buzgólkodtak-e inkább, illetve termékeik által értékben súlyedtek, avagy emelkedett-e drámairodalmunk?» (3 l.) Könnyű, de meddő munka volna nagy tudományos apparátussal igazolni, hogy a kettős kérdésre adott felelet, maga a kis munka, semmivel sem ad több tudományt, mint amennyit a célkitűzés alapján várunk. Első fele, tíz lapon a magyar dráma története Sztáraitól Madáchig, pusztán névjegyzék, egy dilettáns írónak sokszor naivul ható megjegyzéseivel fűszerezve; második fele az 1866-tól 1871-ig a Nemzeti Színházban előadott magyar drámák tartalma, mindegyik egypár kritikai megjegyzéssel színezve. Ezek a megjegyzések nincsenek eredetiség híján, nem ismert esztétikai ítéletek reflexei, de csak elvétve találók s a lényegre jóformán sohasem villantanak rá, mert a szerzőnek sem tudományos iskolázottsága nincs — ez a kisebb baj — sem ítélőereje. Egy második idézettel lezárhatjuk a kis mű árnyékloldalainak megvilágítását: «A kevésbé szigorú forma könnyebbsége P. Szathmáryt oly cselekvényhez vezette, mely egészen híján van a drámaiságnak s oly hőshöz, ki már alapjában hibás.» (35. l.)

S hogy erről a pár lapnyi vázlatról megemlékezzünk, azt tesszük első sorban szerzője egyénisége iránti tiszteletből. Csahihen Károly nem tartozik a céhbelieliekhez, de nem együnket megszégyenítő ambícióval és kitartással tör a tudós koszorújára. Megírta két ízben is az irodalmi kritika történetét, megrajzolta a magyar líra fejlődését a legrégibb időtől 1867-ig: mindkettő tudomásom szerint még mindég az asztala fiókjában rejtőzik, de ő azért rendületlenül vágja azt a fát, amely csak nem akar kidőlni, hogy fejére hulljon az a bizonyos koszorú. Az eredménytelen jószándékról két ellenmondó élethölcseleti megállapításunk van: Johnsoné — szerinte a pokol útja jószándékkal van kikövezve — és Propertiusé — nagy dologban elég az

akarat is. En, ha a szándékot tisztának látom, s Csahihené az, Propertius-szal tartok.

De van egy érdeme a *Drámaíróinknak*, s ezért rászolgált a számbavevésre: föl sorakoztatja hat év magyar dráma termését, 28 művet. Hogy a pusztá időrendnél értékesebb principiumot nem talál, azt tudományos münél hibáztatnók, így azonban örülünk neki, legalább rendben maradtak a drámák. S hogy röviden beszámol a tartalmukról, az is hasznos. Szóval a szerző mégsem végzett fölösleges munkát: ez az elismerés kijár neki.

CSÁSZÁR ELEMÉR.

IRODALOMTÖRTÉNETI REPERTORIUM

1928. (I.)

I. Általános rész.

- Alapy Gyula.* Szlovenszkói könyvek. Könyvbarátok Lapja I. 251—253. l.
- Aldorfai Benedek.* Az irodalom pedagógiai jelentősége. Vasárnap 51—53. l.
- Aldorfai Benedek.* Irodalomkritikai szempontok. Vasárnap 231—233. l.
- Anthologie de la Poésie Hongroise Contemporaine.* Paris. — Ism. Literatura 20. l.
- Aprily Lajos.* Az Erdélyi Helikon. Erd. Helikon I. 1. l.
- Arató Tibor.* Költészet és szocializmus. Együtt. 3. sz.
- Aurora-kör.* (Az) M. Irod. Társ. szerzői estje. 1928 márc. 16. (Szerk. Tóth Lajos.) 31 l.
- A vécsi Helikon. Ország-Világ 93. l.
- Baros Gyula.* Lappangó irodalomtörténetek. Irodalomtört. 147. l.
- Barsy András.* A drámaírás válsága és a zsidó világfelfogás. Előrs 5. sz.
- Becker Henrik.* Magyar irodalom. Széphalom 117—118. l.
- Benedek Elek.* Erdélyi sors. Híd 123—129. l.
- Benedek Marcell.* Délsziget avagy a magyar irodalom története. (Uj Könyvek.) 375 l. — Ism. Laczkó Géza. Nyugat I. 894—895. l. — Wiesner Juliska. Literatura 205—206. l. — P. Napló 108. sz. — Turóczy-Trostler Josef. P. Lloyd 113. esti sz. — Esti Kurir 111. sz. — Ujs. 106. sz.
- Benyovszky Károly.* A pozsonyi magyar színészet története 1867-ig. Bratislava-Pozsony. 286 l. — Ism. Kozocsa Sándor. Zenei Szemle 157—158. l. — Literatura 197—198. l.
- Berzeviczy Albert.* A háború és a békekötés hatása tudományra és irodalomra. B. Szemle 321—330. l.
- Berzeviczy Albert.* Irodalmunk és a Kisfaludy-Társaság. A Kisfaludy-Társ. Évl. 57. k. 76—81. l.
- Bisztray Gyula.* Budapesti fórum. Erd. Helikon I. 78—80. l.
- Bokréta.* IV. könyv. Baja Mihály, Gulyás József †, Gyökössy Endre, Madai Gyula, Oláh Gábor versei. Pintér Jenő előszavával. (Csokonai-könyvtár. 4. sz.) Debrecen. 128 l.
- Boros Ferenc.* Élet vagy halál? Széphalom 114—116. l.
- Császár Elemér.* Az irodalom hivatása. B. Szemle 115—117. l.
- Csatkai Endre.* Magyar írók levelei. IK. 118—120. l.
- Delney Tamás.* Az új nemzedék. Híd 1—2. l.
- Décsi Lajos.* Magyar történeti tárgyú szépirodalom. (1927.) 162 l. — Ism. Zsigmond Ferenc. Prot. Szemle 207—208. l. — P. Lloyd 14. esti sz.
- Décsi Lajos.* Régi magyar prospektus. Könyvbarátok Lapja I. 177—178. l.
- Dóczy Jenő.* Kozmopolitizmus és nacionalizmus. Magyarság 53. sz.
- Echos Lyriques de Trianon.* Rédaction de Lampérth Géza. Traduction du Hongrois par P. V. Lebourg. Bp. 16-r. 100, (4) l. — Ism. P. Hirl. 133. sz.
- Elek Oszkár.* Kont István a magyar irodalomban. Irodalomtört. 23—31; 120—142. l.
- Farkas Gyula.* Az elszakított Felvidék magyarságának szellemi élete. (Irodalomtört. Füzetek 23. sz.) (1927.) 47 l. — Ism. M. Kultúra 142. l.

Fischer Vilmos. A Kisfaludy-Társaság története a szabadságharcig. 71, (1) l.

Forrás. Lírai költők antológiája. Szerk.: Bányai Kornél. Esztergom. 116 l. — *Ism. Literatura* 126—127. l.

Gaál Gábor. Az új magyar líra arcvonaláról. *Korunk* 476—477. l.

Gaál Gábor. Erdélyi színház. *Erd. Helikon* I. 71—75. l.

Gál János. Irodalomtörténetírásunk a válaszüton. A pesterzsébeti m. kir. áll. Kossuth Lajos reálgimn. értesítője az 1927/28. iskolai évről. 3—10 l.

Galamb Sándor. Színházi kultúránk feladatai. *Napkelet* 770—773. l.

Gálos Rezső. Adatok a német költészet hatásához a XVIII. században. *IK.* 79. l.

Gálos Rezső. Legrégibb bibliafordításunk. (Irodalomtört. Füzetek. 9. sz.) (1926.) 40 l. — *Ism. Horváth Béla.* Irodalomtört. 67—68. l.

Gulyás József. Törmelékek. *Sárospatak* 20, 6, (2), 10 l.

György Lajos. Az erdélyi magyarság szellemi élete. (Irodalomtört. Füzetek 12. sz.) (1926.) 77 l. — *Ism. Horváth Béla.* Irodalomtört. 68—69. l.

Hanskarl Erzsébet. Budapest irodalmi életének kialakulása. 1686—1780. 38, (2) l.

Harsányi Kálmán. Színházi esték. 1921—1927. Színművekről és színészek játékaról. 338 l. — *Ism. Szász Károly.* Irodalomtört. 70—75. l. — *U. a. B. Hirl.* 22. sz. — *Galamb Sándor.* *B. Szemle* 319—320. l.

Házi Jenő, vitész. Balassi Menyhárt árultatásának szerzője. *M. Nyelv* 98—104; 175—183. l.

Hellai Jenő. A magyar sikerekről és a magyar dráma helyzetéről. *Az Est* 59. sz.

Herceg János. A jugoszláviai magyar irodalom. *Hid* 204—206. l.

Herczeg Ferenc. Nemzeti Színház és nemzeti kultúrpolitika. 8 *Órai Ujs.* 41. sz. és *Új Idők* I. 217—218. l.

Hevesi Sándor. A népdal titka. *A Kisf.-Társ. Évl.* 57. l. 207—221. l.

Hevesi Sándor. Parasztok és műparasztok a színpadon. *B. Hirl.* 96. sz.

Horváth Cyrill. Középkori László-legendáink eredetéről. (1. közl.) *IK.* 22—56. l.

Horváth János. A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig. (1927.) 390 l. — *Ism. Kerényi György.* *Zenei Szemle* 50—52. l. — A szerkesztő megjegyzése. *U. o.* 52. l. — *Gálos Rezső.* *IK.* 130—135. l. — *Baros Gyula.* Irodalomtört. 38—41. l. — *Márton István.* *Pásztorúti* 71. l. — *Szerb Antal.* *Széphalom* 157—158. l. — *A Falu* 39—40. l. — *Radványi K.* *Élet* 119—120. l. — *H. I. Debreceni Szemle* 190. l. — *Gulyás Sándor.* *Prot. Szemle* 131—135. l. — *Galamb Sándor.* *B. Szemle* 137—140. l. — *Pitroff Pál.* *Kath. Szemle* 373—375. l. — *Dóczy Jenő.* *Magyarság* 12. sz. — *Turóczy-Trostler, Josef.* *P. Lloyd* 23. esti sz. — vers. *Könyvek világa* 2—3. sz.

Hubay Kálmán. Írók a magyar vidéken. *M. Jövő* 92. sz.

—i. Régi Magyar Költők Tára. *Új Nemz.* 132. sz.

Jakob Károly. *Trenck Glückwunsch an die Ungarn c. költeményének magyar fordításai.* *IK.* 118. l.

Juhász Andor. A világirodalom élettörténete. (Új Könyvek.) (2), 467, (2) l. — *Ism. Kéky Lajos.* *IK.* 128—129. l. — *Bonkáló Sándor.* *B. Szemle* 314—317. l. — *Literatura* 30 l. — *M. Szemle* 3. sz. IV. l. — *Káldor László.* *Mindnyájunk Lapja* 1. sz. — *Németh László.* *Prot. Szemle* 354—355. l. — (K.) *Csütörtök* 5. sz. — *Kemény Gábor.* *Korunk* 236—237 l. — 8 *Órai Ujs.* 107. sz. — (—). *Esti Kurír* 25. sz. — *M. Hirl.* 18. sz.

Juhász Géza. Az új magyar dráma és a siker. *Debr. Szemle* 291—300. l.

Juhász Géza. Új irodalmunk és az európai áramlatok. *Debr. Szemle* 161—168. l.

Kállay Miklós. Idő és irodalom. *Nemz. Ujs.* 98. sz.

Kállay Miklós. Népszerűtlen irodalom. *Nemz. Ujs.* 125. sz.

Kállay Miklós. Nők a magyar regényirodalomban. *Literatura* 161—163 l.

Kárpáti Aurél. A Kamaraszínház idei mérlege. *P. Napló* 140. sz.

- Kárpáti Aurél.* A kételkedő kritikus. (Kultúra és Tudomány 60. sz.) 203. (1) l. — Ism. Fülepp Lajos. Könyvbarátok Lapja I. 230—231. l. — Schöpplin Aladár. Nyugat 895—897. l. — Literatura 100. l. — M. Szemle 3. sz. V. l. — (sz. r.) P. Napló 40. sz. — Sebestyén, Karl. P. Lloyd 69. esti sz. — (ny. i.) Népszava 31. sz. — Ujs. 50. sz.
- Kárpáti Aurél.* A Nemzeti Színház idei szezonja. P. Napló 139. sz.
- Kilián Zoltán.* A katolikus író sorsa Magyarországon. M. Kultúra 85—86. l.
- Klebsberg Kuno gróf.* A Nemzeti Színház mint szimbólum. P. Napló 64. sz.
- Klebsberg Kuno gróf.* Válasz Herczeg Ferencnek. 8 Órai Ujs. 42. sz.
- Komlós Aladár.* Az új magyar líra 238 l. — Ism. Papp Ferenc. IK. 122—124. l. — Literatura 31 l. — Hevesi András. Széphalom 118—122 l. — M. Pogány Béla. Századunk 190—191. l. — Marconnay Tibor. Prot. Szemle 357—358. l. — Rédey Tivadar. Napkelet 777—779. l. — Ország-Világ 105. l. — Dóczy Jenő. Magyarság 29. sz. — Fenyő László. Korunk 68—69. l. — (J. S.) Népszava 3. sz.
- Kovács Kálmán.* A színpad erkölce. (1927.) 57 l. — Ism. Széphalom 78. l. — Új Nemz. 74. sz. — M. Hirl. 29. sz.
- Kovács Kálmán.* Van színpad és nincs dráma. P. Napló 3. sz.
- Kozoca Sándor.* Irodalomtörténeti repertorium. 1927. (II.) IK. 137—159. l.
- Kristóf György.* Három jellemzés. (Minerva könyvtár 7.) (1926.) 88. l. — Ism. G. J. Theologiai Szemle 101. l. — Magyarság 125. sz.
- Kristóf György és Karácsony Sándor.* Irodalomtörténetírásunk nehéz órái. Prot. Szemle 147—148. l.
- Kuncz Aladár.* Erdély irodalmi renesszansza. (Beszélgetés Kuncz Aladár-al.) — Literatura 16—18. l. (Arcképpel.)
- Kuncz Aladár.* Tíz év. Erd. Helikon I. 2—5. l.
- Lajtha László l. Varjú Elemér.*
- Lám Frigyes.* Színházunk külső története dióhéjban. Győr. 14 l.
- László Vince.* A középkori ember imádságai. Napkelet 253. l.
- Lendvai István.* A Nemzeti Színház ügyéhez. Előrs 4. sz.
- Liptay Károly.* A Nemzeti Színház egykori igazgatóválsága. M. Helikon 181—183. l.
- Liptay Károly.* Iránytű nélkül. (Elmefuttatás a kritikáról.) M. Helikon 259—263. l.
- Magasi Artur.* A modern magyar irodalom ismertetésének kérdése a középiskolai oktatásban. Értesítő a pannonhalmi Szent Benedek-rend győri Czuczor Gergely kath. gimnáziumáról az 1927/28. iskolai évről 5—13 l.
- A magyar drámaírási válsága. *Babits Mihály.* Nyugat I. 249—251. l. — *Bárdos Artur.* U. o. 253—255. l. — *Barta Lajos.* I. 251—253. l. — *Bibó Lajos.* U. o. 175—176. l. — *Felek Gyéza.* U. o. 176—177. l. — *Földi Mihály.* U. o. 177—178. l. — *Füst Milán.* U. o. 256—257. l. — *Gergely István.* U. o. 257—260. l. — *Harsányi Zolt.* U. o. 178—179. l. — *Heltai Jenő.* U. o. 173—175. l. — *Hevesi Sándor.* B. Hirl. 81. sz. — *Hevesy Iván.* Nyugat I. 260—262. l. — *Ignotus.* U. o. 180—182. l. — *Ignotus Pál.* U. o. 262—264. l. — *Jób Dániel.* U. o. 264—265. l. — *Kállay Miklós.* Nemz. Ujs. 26. sz. — *Karinthy Frigyes.* Az Est 69. sz. — *U. az.* Nyugat I. 182—183. l. — *Kápráti Aurél.* U. o. 186—187. l. — *Kassák Lajos.* U. o. 184—186. l. — *Klebsberg Kuno gr.* Az Est 1. sz. — *Laczkó Géza.* Nyugat I. 188—190. l. — *Lengyel Menyhért.* U. o. 190—191. l. — *Liptay Károly.* Jövőnk 90—95; 201—204. l. — *Márkus László.* Nyugat I. 266—267. l. — *Marsovszky Miklós.* U. o. 265—266. l. — *Meskö Barna.* M. Jövő 59. és 70. sz. — *Miklós Jenő.* Nyugat I. 267—268. l. — *Mohácsi Jenő.* U. o. 268—269. l. — *Moly Tamás.* U. o. 270. l. — *Nagy Endre.* U. o. 191—192. l. — *Pásztor Árpád.* U. o. 192—194. l. — *Rákosi Jenő.* U. o. 249. l. — *Révész Mihály.* U. o. 194—195. l. — *Réz Lola, Kosáryné.* U. o. 188—189. l. — *Schöpplin Aladár.* U. o. 195—197. l. — *Sebestyén, Karl.* P. Lloyd 43. reggeli sz. — *Szini*

Gyula. Nyugat I. 270—272. l. — *Tabéry Géza*. U. o. 149—150. l. — *Tersánszky J. Jenő*. U. o. 197—198. l. — *Zilahy Lajos*. Nyugat I. 272—274. l.

Magyar irodalmi lexikon. Főris Miklós és Tóth András közreműködésével szerkesztette Ványi Ferenc. Átnézték Dézsi Lajos és Pintér Jenő. É. n. (1926.) N. 8-r. VI, 880 l. — *Ism. Kéký Lajos*. Könyvbarátok Lapja I. 162—163. l.

A magyar irodalom egységéről. *Benedek Elek*. Erd. Helikon I. 55—56. l. — *Berde Mária*. R. U. o. 56. l. — *Kós Károly*. U. o. 56—57. l. — *Makkai Sándor*. U. o. 57—58. l. — *Molter Károly*. U. o. 146—147. l. — *Reményik Sándor*. U. o. 147—148. l. — *Spectator*. U. o. 148. l. — *Szentimrei Jenő*. U. o. 148—149. l.

Magyar írómesterek. I—XII. köt. — *Ism. Zr. Irodalomtört.* 156—162. l. *Magyar népballadák*. Bevezetéssel és jegyzetekkel kiadta Gragger Róbert. (1927.) 212 l. — *Ism. György Lajos*. Irodalomtört. 65. l.

Magyar történelmi anekdóták. Összegejtötte Zolnay Vilmos. Sajtó alá rendezte Komáromi János. (1927.) 185 l. — *Ism. S. J. Irodalomtört.* 65—66. l. — *Literatura* 26. l. — Széphalom 160. l. — Tolnai Vilmos. Prot. Szemle 209—211. l.

Makkai Sándor. Erdélyi levél. Könyvbarátok Lapja I. 164—165. l.

Mály Ferenc. A magyar és az olasz romantikáról. A szegedi m. kir. áll. Árpádházi Szent Erzsébet leánygimn. 31. értesítője az 1927/28. iskolai évről. 3—16. l.

Marót Károly. A költészet lényege és formája. (Klny.) — *Ism. Széphalom* 158—159. l.

Máthé Károly. A magyar önéletírás kezdetei. (Minerva-Könyvtár. VI. sz.) Pécs. 52 l.

Máté Károly. Irodalomtörténetírásunk kialakulása. (Minerva-Könyvtár. XI. sz.) 53 l. — *Ism. K. J. E. Ph. K.* 29. l. és *Minerva* 83—133. l.

Milkó Izidor. A vajdasági külön magyar irodalom kérdése. Könyvbarátok Lapja I. 253—255. l.

Mitrovics Gyula. A magyar esztétikai irodalom története. Debrecen. — Bp. (8), 448, VII l.

Molecz Béla. A nyelvújítás korának nyelvszépítő törekvései. A szentesi m. kir. áll. Horváth Mihály reálgimn. értesítője az 1927/28. iskolai évről. 3—14 l.

Moór Elemér. Über das Märchen von der verwünschten Königstochter: Grimm Nr. 93. Ein Meisterlied des Hans Sachs und ein ungarisches Volksbuch. (Sonderabdruck und dem Gragger-Gedenkbuch.) Bp. (1927.) 36 l. — *Ism. Szabó István Andor*. Irodalomtört. 80—81. l.

Móricz Zsigmond. A magyar dráma európai jelentőségéről. Az Est 65. sz.

Nánay Béla. A vajdasági magyar irodalom. Debreceni Szemle 279—282. l.

Napkelet Lexikona. (A) 1—2. köt. VII, 740, 738 l. — *Ism. Szász Béla*. Híd 278—279. l. — Kéký Lajos. Könyvbarátok Lapja I. 162—163. l. — f. j. Napkelet 306—307. l. — A Falu 39. l. — r. Századok 582. l. — Le Paysan du Danube. Debreceni Szemle 194—195. l. — Zs. F. Prot. Szemle 286—288. l. — M. Asszony 137. l. — M. Szemle II. 4. sz. VII. l. — (Hal) Századunk 246—248. l. — Társadalomtudomány 281—282. l. — (x—y) Magyarság 70. sz. Négyesy László. A magyar kritika hat éve. (1919—1924.) A Kisfaludy-Társ. Évl. 57. k. 268—281. l.

Németh Antal. Fél évszázad a jubiláló Nemzeti Színház történetéből. M. Helikon 16—25. l.

Németh László. Faj és irodalom. Napkelet 33—43. l.

Németh László. Magyar líra 1928-ban. Erd. Helikon I. 59—60. l.

Németh László. Népiesség és népiség. Napkelet 274—276. l.

Németh László. Új magyar regények. Erd. Helikon I. 151—153. l.

A Nemzeti Színház. Magyarság 49. sz. — P. Napló 42. sz. — Pünkössti Andor. Ujs. 137., 138., 143. sz. — Rákosi Jenő. P. Hirl. 42. sz. — Sebestyén, Karl. P. Lloyd 48. reggeli sz.

A Nemzeti Színház jubileuma. *Beck Lajos*. Ujs. 44. sz. — *Gáspár Jenő*. M. Kultúra 263—264. l. — *Kállay Miklós*. Nemz. Ujs. 48. sz. — *Klebensberg Kuno gróf*. P. Napló 53. sz. — *Radványi Kálmán*. Elet 99—100. l. — *Rákosi Jenő*. P. Hirl. 48. sz.

Palágyi Lajos. Faust-fordítók. M. Hirl. 130. sz.

Palágyi Lajos. Új adatok a magyar írók életéből. M. Hirl. 64. sz.

Papp Zoltán. Fessler Ignác Aurél és a magyar romantikusok. (Eötvös-Füzetek X.) Pécs 87 l.

Petri Mór. A hajdani Pilvax-kávéház históriája. Magyarság 1. sz.

Pintér Jenő. A magyar irodalom története. Képes kiadás. I—II. 309 l., 69 mell.; 330 l., 60 mell. — *Ism. Az Est* 92. sz. — *Hartmann János*. Napkelet 923—928. l. — *H. S. Jövönk* 108—110. l. — *Vájtó László*. Prot. Szemle 446—446. l. — *Bónyi Adorján*. P. Hirl. 130. l. — *Sebestyén, Karl*. P. Lloyd 124. esti sz. — (m.) Népszava 106. sz. — *Palágyi Lajos*. M. Hirl. 92. sz.

Pongrácz Elemér. Magyar irodalomtörténet érettségi tételekben. 31 l.

Pukánszky Béla. A százéves magyar irodalomtudomány. Széphalom 81—93 l. — *Ism. Eckhardt Sándor*. Napkelet 780—781. l.

Rajna, Franz. Budapest Theatererfolge in 75. Jahren. P. Lloyd. Jubiläums-Nummer. A.

Ravasz László. Irodalmi schisma. Könyvbarátok Lapja I. évf. 105—107 l.

Rédey Tivadar. Színházi szemle. B. Szemle 300—306. l.

Réti Sándor. Magyar szépirodalom — külföldön. M. Hirl. 142. sz.

Révész Imre. Biblia és hazafiság. Prot. Szemle 1—14. l.

Rexa Dezső. A Nemzeti Színház első kiadásai. Napkelet 793—795.; 873—875. l.

Rexa Dezső. A Nemzeti Színház megnyitásának története. K. 4-r. 99 l. 18 m. — *Ism. Kozocsa Sándor*. Zenei Szemle 157—158. l. — *Literatura* 140. l. — *P. Hirl.* 47. sz. — *sz. k. B. Hirl.* 47. sz. — *Esti Kurir* 53. sz. — *M. Hirl.* 47. sz.

Romhányi István. A pesti magyar színészet kezdete. Historia 1. sz.

Rónay Mária. A ponyva írói és olvasói. Literatura 62—63. l.

Schöppfén Aladár. Irodalom és iskola. M. Szemle III. 170—172. l.

Sebestyén, Karl. Ungarisches Schrifttum 1928. P. Lloyd. Jubiläums-Nummer. A.

Sebestyén Károly. Magyar-francia írók. P. Napló 146. sz.

Surányi Miklós. A kritika hivatása. Új Idők 497—498. l.

Surányi Miklós. A novella haldoklása. Nemz. Ujs. 94. sz.

Surányi Miklós. A regényírás műhelyéből. Salon 1—2. sz.

Surányi Miklós. Nacionalizmus az irodalomban. Új Idők 245. l.

Szabolcsi Bence. Adalékok a régi magyar «metrikus» énekek történetéhez. IK. 101—114. l.

Szász Károly. A Kamaraszínház lefolyt idénye. 8 Órai Ujs. 143. sz.

Szász Károly. A magyar színművészet utolsó hat évének áttekintése. Előadói jelentés a Greguss-jutalom tárgyában. B. Szemle 298—311. l. és Színész Újság 2., 3. sz. és A Kisfaludy-Társ. Évl. 57. k. 292—305. l. — *Ism. Falk Zsigmond*. Ország-Világ 44. l.

Szász Károly. A Nemzeti Színház lefolyt idénye. 8 Órai Ujs. 138. sz.

Szász Károly. Jelentés a Vojnits-érem odaítélése tárgyában. Akad. Ért. 56—65. l.

Szekfü Gyula. Az erdélyi magyar irodalom kérdése. Erd. Helikon I. 13—15. l.

Szerb Antal. A magyar újromantikus dráma. (Irodalomtört. Füzetek 17. sz.) (1927.) 31 l. — *Ism. Horváth Béla*. Irodalomtört. 69. l.

Szigetvári Iván. Kiseb munkák. (1927.) 319 l. — *Ism. g. v. Széphalom* 79. l.

Tamás István. A jugoszláviai magyar irodalom. Együtt 5. sz.

Tragor Ignác. Vác az irodalomban. Vác. (1925.) 315 l. — *Ism. Gulyás Sándor*. Prot. Szemle 208—209. l.

- (*th.*) A magyar irodalom új problémái. Napkelet 929—930. l.
Timár Kálmán. Magyar kódex-családok. (3. közl.) IK. 57—72. l.
Tolnai Vilmos. Magyar költők hitvilága. Ösvény 10—18. l.
Tóth Béla. A Kisfaludy-regék utánzatai. (Irodalomtört. Füzetek 13. sz.)
 (1927.) 23 l. — Ism. Horváth Béla. Irodalomtört. 69. l.
Trocsányi Zoltán. A magyar mult hétköznapijai. Magyar Régiségek és Furesaságok. I—VI. — Ism. Cs. B. Napkelet 626—627. l.
Trostler József. Mesenyomok a XVIII. század magyar irodalmában.
 (1927.) 38 l. — Ism. z. b. Széphalom 239—240. l.
Turóczi-Trostler, Josef. Die ungarische Literatur, moderne Geistesströmungen und der Pester Lloyd. P. Lloyd Jubiläums-Nummer. A.
Valkó László. Magyar szerzők a bécsi Burgtheaterben. Irodalomtört. 35—38. l.
Varju Elemér és Lajtha László. Egy szent Erzsébet-himnusz Zsigmond király korából. Könyvbarátok Lapja I. 127—133. l.
Váth János. Mária-költészetünk. Credo 76—79. l.
Voinovich Géza. Nacionalizmus és irodalom. B. Szemle, 209. k. 135—142. l.
Wagner Lilla. A magyar népmese és szociológia tanulságai. Századunk 282—286. l.
Wenner Sándor. A magyar színészet válsága. I. Szeged. K. 4-r. 399 l. — Ism. 8 Órai Ujs. 123. sz. — R. S. M. Hirl. 136. sz.
Zolnai Béla. Levél Oscar Walzel-hoz a magyar irodalom ügyében. Széphalom 200—202. l.

II. Egyes írók.

- Ábrányi Emil.** *Palágyi Lajos.* Ábrányi Emil. M. Hirl. 142. sz.
Ábrányi Kornél idősb. *Palágyi Lajos.* Idősb Ábrányi Kornél. M. Hirl. 98. sz.
Ádám Dezső. Falu a hegyek között. Regény. 192 l. — Ism. P. Napló 135. sz. — (R—sz.) Magyarország. 143. sz.
Ady Endre. 1. Antologia. Ady Endre verseiből. Összeállította: Szabó Lőrinc. 264 l. — Ism. —r. Irodalomtört. 164 l. — M. Szemle 2. sz. VI. l. — K. Gy. Élet 206—207. l. — P. Hirl. 22. sz. — Vajthó László. Prot. Szemle 366—367. l. — Nyigri Imre. Népszava 64. sz. — 2. A Sion-hegy alatt. Ady Endre istenes versei. 128 l. — Ism. K. Gy. Élet. 206—207. l. — Az erő 6. sz. — Vajthó László. Prot. Szemle 366—367. l. — S. J. Kálvinista Szemle 116—117. l. — Nyigri Imre. Népszava 64. sz. — 3. «Ha hív az acélhegyű ördög...» Ady Endre ujságírói és publicisztikai írásai. 1900—1904. Összeállította és bevezette Fehér Dezső. — Ism. Ormos Ede. Századunk 167—169. l. — M. Hirl. 98. sz.
Bartha József. Ady, Szomoró. A Cél 1927 okt.
Bartha József. Az Ady-emlék. A Cél 61—64. l.
Berzeviczy Albert. A Kisfaludy-Társaság és Ady Endre. B. Hirl. 93. sz.
Berzeviczy Albert. Az Ady-kérdésről. P. Hirl. 93. sz.
Berzeviczy Albert. Elnöki beszéd a Kisfaludy-Társaság 1928 ápr. 22-iki ünnepi közlésén. B. Szemle 284—289. l. és Kisfaludy-Társ. Évl. 57. k. 119—124. l.
Boross István. Ady Endre alakja regényirodalmunkban és a köztudatban. Mezőtúr. 64. l. — Ism. Literatura 98—99. l.
Brisits Frigyes. Ady és a miszticizmus. Élet 169—172. l.
Dóczy Jenő. Ady és a mai ifjúság. Magyarország 114. sz.
Elek Artúr. Ady siremléke. Nyugat I. 331—334. l.
Farkas Imre. A halott költő ajándéka. P. Hirl. 104. l.
 Az Ady-siremlék pályatervei. (F. j.) P. Hirl. 35. sz. — Gerő Edmund. P. Lloyd 35. esti sz. — —n. Napkelet 393—394. l. — Pípics Zoltán. Magyarország 35. sz. — (p. ö.) Az Est 36. sz.
Fodor Árpád János, révújfalvi. Ady a modern individualizmus sodrában 83. l.

- Földessy Gyula.* Ady és Hatvany. Századunk 20—30. l.
Földessy Gyula. Újabb Ady-tanulmányok. Berlin (1927.) 190 l. — *Ism.*
Zsigmond Ferenc. Prot. Szemle 51—52. l.
Gaál Gábor. Ady rejtélyes évei. Korunk 316—318. l.
Halász Gábor. Ady-Hatvany levelezés. Napkelet 454—456. l.
Hatvany Lajos. Ady és a kortársak. Ady Endre levelei és levelek Ady
 Endréhez. (1927.) 255 l. — *Ism.* Császár Elemér. IK. 126—127. l. — *Gaál*
Gábor. Korunk 229—231. l.
Horváth Cyrill. Ady Endre magyarsága. B. Hirl. 1. sz.
Horváth Cyrill. Ady Endre hite, erkölce, magyarsága. 79 l. — *Ism.*
Sajó Sándor. M. Kultúra 233—234. l.
Ignotus. Ady-érem. Nyugat I. 759—771. l.
Ignotus. Ady körül. Nyugat I. 889—893. l.
Jóó Tibor. Ady arca a történetphilosophia megvilágításában. Szeged.
 21 l. — *Ism.* b—l. Napkelet 463. l. — Széphalom 239. l. — P. Hirl. 87. sz.
Juhász Gyula. Jegyzetek Ady nyelvéről. Ifju szivekben élek. 50. l.
 (K—ny.) A nagyváradi ujságíró. Literatura 148—149. l.
Kós Károly. Ady Endre és Kalotaszeg. Erd. Helikon I. 81—88. l.
Lageti Ernő. Van-e Ady-járvány Erdélyben. M. Hirl. 93. sz.
Makkai János. Győzni fog az ifju Magyarország! Ifju szivekben élek.
 28—31. l.
Makkai Sándor. Magyar fa sorsa. A vádlott Ady költészete. 144 l. —
Ism. P. Hirl. 32. sz.
Meskó Barna. Portyázás az Ady-fronton. M. Jövő máj. 6.
Mohr Győző. Adyzmus. Hegyen Épített Város. 1927. 26. sz.
Móricz Zsigmond. A költő és az ifjúság. Ifju szivekben élek. 39—42. l.
Nagy Sándor. Ady Endre költészete. 132 l. — *Ism.* Kocsis Lénárd. IK.
 124—125. l.
Nil. Poszthumusz találkozásom Ady Endrével. Literatura 37—41. l.
Ormos Ede. Ady, az ujságíró. Századunk 167—169. l.
Rados K. Béla. Ady és kora Spengler Oswald világképében. Híd
 226—232. l.
Rados K. Béla. Ady víziós világa és az ifjúság helyzete a valóságban.
 Ifju szivekben élek 52—54. l.
Rákosi Jenő. Ady-háború. P. Hirl. 93. sz.
Rass Károly. Magyar fa sorsa. (1927.) 14 l. — *Ism.* J. M. Jövők 3. sz.
 — Vasárnap 81. l.
Sebesi Dezső. A budapesti ifjúság Ady-ünnepe. Pásztortűz 285. l.
Sik Sándor. Ady és a magyar ifjúság. Élet 41—44; 62—67 l. és Nap-
 kelet 308—309. l.
Simándy Pál. «Nyugat ellen Nyugatot hozz.» Ifju szivekben élek
 10—15. l.
Szabó Dezső beszédei a magyar ifjúság Ady-ünnepén. Erd. Helikon
 I. 155—156. l.
Ifj. Könyves Tóth Kálmán. Rapszodikus gondolatok Ady Endre fej-
 fájánál. Ifju szivekben élek 57—60. l.
Vajthó László. Én, Ady Endre. Széphalom 186—189. l.
Zolnai Béla. Tótágas Ady körül. Széphalom 59—77. l.
Zsigmond Ferenc. Ady Endre. Prot. Tanügyi Szemle 1927. 9—10. sz.
Zsigmond Ferenc. Az Ady-kérdés története. (Idézetekben.) A felnőtt
 ifjúság számára összeállította. — Mezőtúr. 143 l. — *Ism.* Baros Gyula. IK.
 129—130. l. — Schöpfung Aladár. Nyugat I. 761—763. l. — Ady Lajos.
 Széphalom 159—160. l. — Vajthó László. Prot. Szemle 294—297. l.
 Ady Endre emléke. Irodalomtört. 99. l. — Népszava 24. sz.
 Ady pogány magyar őseréje. M. Helikon 37—38. l.
 Ady vallásossága. Kálvinista Szemle 215. l.
 Ady versei — szerbül. Literatura 149. l.
 Ady versei Venezuelában. P. Napló 85. sz.
 Az örök Ady. M. Hirl. 93. sz.

- Egy Ady-vers, melyet a költő húszéves korában a vonaton írt egy szép úrléánynak. Az Est 81. sz.
 Hogyan olvassa a magyar ifjúság Adyt? Nemz. Ujs. 1928 jan. 17.
 Ifjú szívekben élek... (A magyar fiatalság hitvallása Ady Endre költészetének tanulságai mellett.) 63 l.
 Szaboleska és Ady. Ország-Világ 105. l.
 Új Ady-vád. Esti Kurir 94. sz.
 Alexander Bernát. Grózinger M. József. Alexander Bernát. A pesti izr. reálgimn. értesítője az 1927/28. iskolaévről. 3—12. l.
 Amade László. Gulyás József. Amade egy ismeretlen verséhez. IK. 120. l.
 Ambrus Zoltán. 1. A Berzsényi dinasztia. 207 l. — Ism. Németh László. Erd. Helikon I. 153. l. — Bálint György. Az Est 91. sz. — Literatura 163. l. — Gy. J. M. Jövőnk 156. l. — P. Hirl. 131. sz. — S. B. Kálvinista Szemle 220. l. — 8 Órai Ujs. 90. sz. — 2. Midás király. 4-ik kiadás. 327, 256 l. — Ism. Literatura 187. l.
 A magyar klasszikus. Ország-Világ 117. l.
 Amon Vilmosné. Majd én mesélek. Sopron. — Ism. K. Élet 227—228. l.
 — Berta Ilona. A m. asszony 241. l.
 Andai Ernő. Soha ilyen tavaszt!... (1927.) 257 l. — Ism. Gyarmathi Miklós. Kálv. Szemle 47. l. — Korunk 77—78. l.
 Angyal Emil. Száz vers. 117, (3) l.
 Antal Áron. Köderdő mellől. (1927.) — Ism. Kiss Ernő. Pásztortűz 189—190. l.
 Apostol Bertalan. G. P. Apostol Bertalan. Irodalomtört. 188. l.
 Áprily Lajos. Bisztray Gyula. Beszélgetés Áprily Lajossal. Nemz. Ujs. 41. sz.
 M. E. Áprily Lajos. Sárospataki Ref. Lapok 45—46. l.
 Ravasz László. Mi minden van egy versben? Napkelet 340—342. l.
 Ravasz László. Áprily Lajos tagajánlása. A Kisfaludy Társ. Évl. 57. k. 365—366. l.
 Szondy György. Áprily Lajos. (Klny.) 19 l. — Ism. Karácsony Sándor. Orsz. középisk. Tanáregyesületi Közl. 362—363. l. — Egyházi Ért. 24. l.
 Vincze Géza. Egyházi Értesítő 59—60. l.
 —y. Áprily Lajos a Kisfaludy Társaság tagja. Pásztortűz 213. l.
 Arany János. A nagyidai cigányok. Fáy Dezső fametszeteivel. — Ism. (f. j.) P. Hirl. 4. sz.
 Balogh József. Arany János kultusza. Ország-Világ 48. l.
 Balogh József. Arany két «germanizmusa.» M. Nyelv 52—53. l.
 Balogh József. Egy «lakodalmos temetés» Aranyánál. Ethnographia 39—40. l.
 Császár Elemér. Arany János. (Irodalomtört. Füzetek 8. sz.) (1926.) 15 l. — Ism. Horváth Béla. Irodalomtört. 67. l.
 Császár Elemér. Arany János képzelete. (Irodalomtört. Füzetek 14. sz.) (1927.) 30 l. — Ism. Horváth Béla. Irodalomtört. 69. l.
 Csatkai Endre. Magyar írók levelei. IK. 119. l.
 Debreczeni István. Hogyan lett Arany János gazdag emberré? Pásztortűz 246—249. l.
 Elek Artúr. Zichy Mihály, a könyvillusztrátor. Könyvbarátok Lapja I. 118—126. l.
 Vitéz Szabó István. Arany János nyelvének elemzése. Kecskemét. (1927.) 199 l. — Ism. Literatura 69. l.
 Szász Károly. Arany János emlékére. A Kisfaludy-Társ. Évl. 57. k. 143—148. l. és B. Szemle 455—460. l.
 Tolnai Vilmos. Arany János: Szent László füve. Irodalomtört. 32—33. l. — Április tizennegyedikén. Irodalomtört. 145—146. l. — Az Alföld népéhez. Irodalomtört. 147. l.
 Terencsényi Károly. Arany János és az eposzi közvagyon. (Irodalomtört. Füzetek 25. sz.) 50 l. — Ism. Literatura 99. l. — M. Kultúra 283. l. — (sz. k.) B. Hirl. 98. sz.
 FO Vikár Béla. Petőfi és Arany finnül. Magyarság 12. sz.

- Arányi Mária, T.** Aki nem tud bánni a férfiakkal. Regény. 252. l. — Ism. P. Napló 135. sz. — Dékány András. Magyarság 120. sz. — (—) Uj. Nemz. 134. sz. — D. L. L. M. Hirl. 136. sz.
- Babits Mihály.** *Bende László.* A jubiláns Babits Mihály elmondja, hogyan lett költővé ő, aki valamikor «undorodott a versírástól.» Esti Kurir 144. sz.
- Ipszilon.** Babits Mihály és a Kisfaludy-Társaság. Mindnyájunk Lapja 10. sz. — Babits és a Kisfaludyak. P. Napló 48. sz.
- Juhász Géza.** Babits Mihály. (Koriársaink 1. sz.) N. 16-r. IV. 47 l. + 1 arcképmell. — Ism. Rédey Tivadar. Napkelet 935. l. — Alszeghy Zsolt. Élet 246—248. l. — Papp Emilia. A m. asszony 240. l. — B. A. Magyarság 130. sz. — r. r. Uj Nemz. 135. sz.
- Pakodi Pál.** Halálfiat? Társadalomtudomány 85—87. l.
- Szerb író vagyok-e.** Erd. Helikon I. 89—90. l. és Az Est 130. sz. *Emil*
- Bácsföldi.** Szabad gályán. 102 l. — Ism. B. A. Magyarság 59. sz.
- Badics Ferenc.** *Alszeghy Zsolt.* Badics Ferenc munkái. Irodalomtört. 148—155. l.
- Bagdy István.** Mindig sirva. 80 l. — Ism. V. J. M. Kultúra 188. l.
- Baja Mihály.** Oh szép ifjúságom. 161. l. — Ism. Literatura 20. l.
- Bakó József.** Árva kalászkok. Versek. Szombathely (1927.) 79 l. — Ism. Fenyő László. Nyugat I. 80—81. l. — Literatura 53. l. — A Falu 118—119. l. — Muraközy Gyula. Prot. Szemle 125—137. l. — Nagy Sándor. Napkelet 699—700. l. — (—). Ujs. 56. sz.
- Bakó László.** Bakó László. Magyarság 142. sz.
- Baksa Sándor.** Baksafalvi. Leborulok én is. Versek. Debrecen. 79 l. — Ism. Dóczi Antal. Közlöny 8. sz.
- Baksay Sándor.** *Palágyi Lajos.* Régi idők. M. Hirl. 81. sz.
- Balassa Imre.** 1. Kossuth. Regény. I—II. 344; 317 l. — Ism. Gyalui J. M. Jövők 4. sz. 33. l. — M. Helikon 298. l. — Kelevéz. Napkelet 868—869. l. — Preszly Lóránd. Orsz.-Világ 87. l. — B. A. P. Hirl. 58. sz. — Tolnai Világlapja 12. sz. — (—) Uj. Nemz. 72. sz. — Dékány András. Magyarság 75. sz. — Kass Endre. M. Jövő 70. sz. — F. J. 8 Órai Ujs. 57. sz. — Türi Béla. Nemz. Ujs. 62. sz. — Halmi Bódog. M. Hirl. 59. sz. — 2. Krisztus. 328 l. — Ism. H. S. Jövők 67—69. l. — Szimonidesz Lajos. Századunk 256—258. l. — F. J. P. Hirl. 80. sz. — Tolnai Világlapja 19. sz. — Preszly Lóránd. Orsz.-Világ 121. l. — (—) Uj Nemz. 80. sz. — Magyarság 103. sz. — F. J. 8 Órai Ujs. 107. sz. — (tb.) Nemz. Ujs. 88. sz. — (V. T.) M. Hirl. 125. sz.
- Balassa József.** Csokonai Budapesten, avagy a mai magyar irodalom. (1927.) 227 l. — Ism. Literatura 15. l. — Ignotus Pál. Együtt 2. sz. — Szász Károly. B. Hirl. 24. sz. — l. p. Esti Kurir 25. sz. — M. Hirl. 41. sz.
- Balassi Bálint.** *Velezdi Mihály.* Ujabb költői művek Balassáról és Csokonairól. Napkelet 60—62. l.
- Waldapfel József.** Balassi költeményeinek kronológiája. (Irodalomtört. Füzetek 15. sz.) (1927.) 43 l. — Ism. Hováth Béla. Irodalomtört. 69. l.
- Zolnai Béla.** Balassi és a platonizmus. Minerva 153—214. l.
- Balázs István.** Orgonabúgás. — Ism. (B. L.) Jövők 3. sz. — P. Hirl. 74. l. — (—) Ujs. 56. sz.
- Balla Borisz.** Frúgeni legenda. Regény. 240 l. — Ism. Németh László. Erd. Helikon I. 153. l. — A Falu 377. l. — M. Szemle III. 2. sz. VI. l. — Dóczy Jenő. Napkelet 866—868. l. — Dóczy Jenő. Magyarság 103. sz. — Várkonyi Titusz. M. Hirl. 120. sz.
- Balogh Ernő.** Ez az én vérem. Kolozsvár. — Ism. Szentimrei Jenő. Páosztortűz 118. l.
- Bánóczy József.** *Blau Lajos.* Bánóczy József ifjúkori levelei Horváth Cyrillhez. M. Zsidó Szemle 108—142. l.
- Blau Lajos.* Bánóczy József és az Országos Rabbiképző Intézet. M. Zsidó Szemle 103—106. l.

Bárány Ferenc. 1. A sátán cimborája. Regény. Karcag. 82 l. — 2. Egyetlen éjszaka. Regény. Karcag. 59 l. — 3. Kleotinosz 105 l. — Ism. Gulyás Sándor. Prot. Szemle 56—57. l. — 4. Rosszmájú Tamás fekete szemüvege. Szatirikus mozaikok. (1927.) 110 l. — Ism. Gulyás Sándor. Prot. Szemle 140—141. l. — 5. Szomorúság virágos kertje. Versek. 148 l.

Barna József. A költő árnyéka. Wien. — Ism. B. S. Együtt 2. sz.

Barna Tibor. Melléthelei. Magyar jövő. Versek. Kecskemét. 64 l. — Ism. (ny.) Magyarság 125. sz.

Baróti Rya. B. Álomasszony. Novellák. Zalaegerszeg 128. l.

Bársony Dezső. Áldott jó asszony. 200 l. — Ism. Magyarság 1. sz.

Bársony István. Délibáb. 285 l. — Ism. Az Erő 6. sz. — Ferenczy Ferenc. Falusi esték 3. sz. — Császár Elemér. Uj Idők 204. l. — Káldor László. Mindnyájunk Lapja 1. sz.

Alszegehy Zsolt. Bársony István munkái. Irodalomtört. 42—52. l.

Komáromi János. Utolsó beszélgetés Bársony Istvánnal. A Sajtó 225—226. l.

Sik Sándor búcsúztató beszéde Bársony István ravatalánál. A Kisfaludy-Társ. Évl. 57 k. 353—354. l.

G. P. Bársony István. Irodalomtört. 188. l. — (*k. e.*) Pásztortűz 141. l. — *Kozocsa Sándor.* A Falu 214—215. l. — *Lőrinczy György.* B. Hirl. 60. sz. (Önállóan is megjelent 16 l.) — *Z. L. B. Hirl.* 60. sz. — Uj Idők 333. l. — M. Helikon 201. l. — M. Lányok 148. l. — Otthonunk 1. sz. 21. l. — Az Est 61. sz. — Ország-Világ 72. l. — Magyarság 60. sz. — P. Hirlap 60. sz.

Barta Lajos. A sötét ujj. Regény. — Ism. M. Hirl. 142. sz.

Bartalis János. Hajh, rózsafa. Kolozsvár. (1926.) 151 l. — Ism. Németh László. Prot. Szemle 53—54. l. — Turóczy-Trostler Josef. P. Lloyd 34. esti sz.

Bartók Lajos. *Palágyi Lajos.* Bartók Lajos. M. Hirl. 125. sz.

Bartóky József. Egyedül. 204. (2) l. — Ism. Zs. Élet 207. l. — B. I. A m. asszony 190. l. — (d) M. Helikon 143. l. — S. B. Kálvinista Szemle 219—220. l.

Bél Mátyás. *Losonczy Zoltán.* Bél Mátyás és a magyar tudomány. (1927.) 18 l. (Kiny. a Hegyen Épített Városhól.) — Ism. Sz. Irodalomtört. 79. l.

Benedek Aladár. *Palágyi Lajos.* A lenézett költő. M. Hirl. 114. sz.

Benedek Elek. *Szondy György.* Benedek Elek. Debreceni Szemle 21—27. l.

Benedek Marcell. Hamlet tanár úr. Regény. — Ism. Dánielné Lengyel Laura. M. Hirl. 190. sz.

Beöthy Zsolt. *Lyka Károly.* Megemlékezés Beöthy Zsoltról. A Kisfaludy-Társ. Évl. 57. k. 161—162. l.

Waldapfel János. Beöthy Zsolt. Magyar Nevelés. 1928. jan. 12.

Berda József. I. Lengyel Miklós.

Berde Mária. Télutó. Elbeszélések. (Pásztortűz-könyvtár 11. sz.) 177, (1) l. — Ism. Tabéry Géza. Erd. Helikon I. 150—151. l. — Szentimrei Jenő. Pásztortűz 232—233. l.

Bóka László. Berde Mária, Szabó Mária, P. Gulány Irén. Az erő 7. sz.

Berend Miklósné. A lüktető talaj. I—II. (1927.) 470, 428 l. — Ism. Schöppflin Aladár. Könyvbarátok Lapja I. 231—232. l. — Schöppflin Aladár. Nyugat I. 166—167. l. — (sp.) Századunk 196. l. — A Falu 40. l. — Marconnay Tibor. Prot. Szemle 214—216. l. — y. Magyarság 29. sz. — P. Lloyd 138. esti sz. — Ujs. 18. sz.

Berkényi Károly. Hithen az élet. (1927.) 106 l. — Ism. —i. M. Kultúra 284. l. — (—). Ujs. 56. sz.

Berkó D. Géza. G. P. Berkó D. Géza. Irodalomtört. 96. l.

Berzsenyi Dániel. *Papp Ferenc.* Berzsenyi Dániel születésének százötvenedik fordulóján Celdömölkön. A Kisfaludy-Társ. Évl. 57. k. 356—357. l.

Bethlen Miklós. gróf. *Palágyi Lajos.* Gróf Bethlen Miklós. M. Hirl. 86. sz.

Bethlen Ödön. G. P. Bethlen Ödön. Irodalomtört. 96. l.

Bibó Lajos. A föld. (A Napkelet Könyvtára 23. sz.) Pécs. (1927.) 218, (2) l. — Ism. K. S. A Falu 251. l. — Németh László. Erd. Helikon I. 152. l. —

Móricz Zsigmond. Nyugat I. 164—165. l. — Mariay Ödön. Napkelet 142—143 l. — Gáspár Jenő. M. Kultúra 141. l. — (b. a.) P. Hirl. 13. sz. — nt. Pásztortűz 261. l. — Turóczi-Trostler, Josef. P. Lloyd 63. esti sz.

A főváros szépirodalmi díja. Irodalomtört. 99. l.

Kritikusok Bibó Lajos legújabb könyvéről. (A föld.) Napkelet 297—298. l.

Blaha Lujza. *Mező Ferenc.* Blaha Lujza pályája elején. Jövőnk 131—135. l.

Bod Péter. *Harsányi István.* Bod Péter Athenasának eddig ismeretlen todaléka 1786-ból. IK. 81—95. l.

Bodnár Zsigmond. *Palágyi Lajos.* Régi írók. M. Hirl. 81. sz.

Bodor Aladár. *Karácsony Sándor.* Bodor Aladár. Prot. Szemle 411—415. l.

Boér Margit. Judit. Regény. Arad. — Ism. (k. e.) Pásztortűz 119. l.

Böngérfi János. Felvirrad még! — Ism. Néptanítók Lapja 3—4. sz.

Böszörményi Jenő. Verőfényes úton. Elbeszélések. 128 l. — Ism. Vincze

Géza. Egyh. Ért. 176. l. — Tanítók Lapja 10. sz. — ri. Debreceeni Prot. Lap 169—170. l. — (sk.) Vasárnap 149. l. — Ravasz László. Kálvinista Szemle 136. l. — (sz. k.) B. Hirl. 130. sz.

Brassai Sámuel. *Boros György.* Brassai Sámuel élete. Cluj—Kolozsvár. (1927.) 372 l. — Ism. Kéky Lajos. Könyvbarátok Lapja I. 160. l.

Palágyi Lajos. Régi írók. M. Hirl. 81. sz.

Brichta Cézár. Egyszerű énekek. — Ism. József Attila. Nyugat I. 900. l. — (—). Ujs. 56. sz. — (—á—). M. Hirl. 109. sz.

Bródy László. Bábszínház. Fáy Dezső fametszeteivel. (1927.) — Ism. T—i. P. Lloyd 5. esti sz.

Csathó Kálmán. 1. Asszony a bakon. 306 l. — Ism. K. S. P. Lloyd 40. esti sz. — 2. Leányok, anyák, nagynanyák. 352 l. — Ism. K. S. P. Lloyd 40. esti sz. — 3. Miért nem ment hozzá nagymama nagyapához? 203 l. — Ism. Kéky Lajos. Könyvbarátok Lapja I. 235—236. l. — Alszezhyné Hajdú Margit. Vasárnap 16. l. — 4. Mindhalálig. 312 l. — Ism. Kéky Lajos. Könyvbarátok Lapja I. 235—236. l. — Literatura 117. l. — P. Hirl. 50. sz. — r. r. Uj Nemz. 80. sz. — Dékány András. Magyarság 70. sz. — Kállay Miklós. Nemz. Ujs. 29. sz. — K. S. P. Lloyd 40. esti sz. — Szász Károly. B. Hirl. 29. sz. — M. Hirl. 41. sz. — 5. Mi van a kulisszák mögött? (1927.) 16-r. 96 l. — Ism. Kéky Lajos. Könyvbarátok Lapja I. 235—236. l. — 6. Lilla. Bemutatta a Nemzeti Színház 1928 febr. 10-én. — Ism. Schöpflin Aladár. Nyugat I. 318—320. l. — Rédey Tivadar. B. Szemle 301—302. l. — Galamb Sándor. Napkelet 388—389. l. — Radványi Kálmán. Élet 100. l. — Vajthó László. Prot. Szemle 221—222. l. — Beria Ilona. A m. asszony 139—140. l. — M. Helikon 138. l. — T. Magyar Lányok 104. l. — Falk Zsigmond. Ország-Világ 42—43. l.

Kiss Ernő. Csathó Kálmán. Pásztortűz 129—130. l.

L'Aignac. A milánói «Comoedia» Csathó Kálmánról. Uj Idők 345. l.

Szilágyi Ödön. Csathó Kálmán. Délbáb 10. sz.

Szondy György. Csathó Kálmán. (Kortársaink 2. sz.) N. 16-r. 39 l. + 1. arcképmell. — Ism. Rédey Tivadar. Napkelet 935—936. l. — Alszeghy Zolt. Élet 246—248. l. — B. A. Magyarság 130. sz. — r. r. Uj Nemz. 135. és 140. sz.

Z. A. Te csak pipálj, Ladányi! M. Nyelv. 212 l.

Csathó Kálmán. Magyarság 114. sz.

Cselőtény Lajos drámái I. köt. Uteszenics bibornok. Dráma 3 felvonásban. (4), 53 l. — Ism. Jándy Imre. Orsz.-Világ 99. l. — P. Hirl. 84. sz. — P. Lloyd 75. esti sz.

Csengery Antal. *Vitéz Orbán Nándor.* Csengery Antal. Orsz. Polgárisk. Tanácsregyesületi Közl. 459—464. l.

Csergő Hugó összegyűjtött művei. — Ism. K. A. P. Napló 52. sz. — Molnár Ernő. Mult és Jövő 150. l. — Zolt. Béla. M. Hirl. 12. sz.

Cserzy Béla. Késő aratásom. — Ism. J—y. Ország-Világ 110. l.

Csiky Gergely. *Gáspár Margit.* A magyar és a francia Nagymama. Debr. Szemle 174. l.

- Gáspár Margit.** Csiky Gergely és a franciák. Debrecen. 60 l., + 4 fénykép. — *Ism. Literatura* 208—209. l.
- Csíte Károly.** A virágnak megtiltani nem lehet... Népszínmű 3 flvban. — *Ism. A Falu* 37 l.
- Csokonai Vitéz Mihály.** *Kardos Albert.* Csokonai atyja. M. Helikon 89—94. l.
- Velezdi Mihály.** Újabb költői művek Balassáról és Csokonairól. Napkelet 60—62. l.
- Csűrös István.** Hét karácsony. (1927) 104 l. — *Ism. Egyházi Ért.* 8. l.
- Czibula Antal.** A nagy diktátor. Szeged. 324. (4) l.
- Czikle Valéria, Gy.** Versek. V. köt. 1913—16. 66. (2) l. — *Ism. Literatura* 202 l.
- Dalmady Győző.** *Palágyi Lajos.* Dalmady Győző. M. Hirl. 86. sz.
- Dán György.** Túl a valón. Rajzok, groteszkek. Kepes György rajzaival 109, (2) l. — *Ism. P. Napló* 34. sz. — P. Hirl. 51. sz. — P. Lloyd 34. esti sz.
- Dankó Pista.** *Móra Ferenc.* Dankó Pista. A Literatura Almanachja 134—143. l.
- Darkó István.** Szakadék. Regény. Kassa. 242. (2). l. — *Ism. Juhász Géza. Híd* 271—272. l. — Jancsó Elemér. Páztortűz 286. l.
- Darnay Kálmán.** 1. Bujdosó gyöngysor. 296 l. — *Ism. Literatura* 163 l. — A m. asszony 67. l. — P. Hirl. 131. sz. — P. Lloyd 81. reggeli sz. — Ujs. 81. sz. — M. Hirl. 103. sz. — 2. Testőrszerelmek. (1926.) 295 l. — *Ism. P. Hirl.* 31. sz.
- Deák Ferenc.** *Mező Ferenc.* Adatok Deák Ferenc életéhez. Zalai közlöny 1927 dec 25.
- Kemény Ferenc.** Deák- és Kossuth-relikviák a Parlamenti Muzeumban. P. Hirl. 1. sz.
- Takáts Sándor.** Deák Ferenc névnapja 1839-ben. B. Hirl. 119. sz.
- Szell Kálmánné.** Emlémem Deák Ferenc politikai és magánéletéből. — *Ism. M. Helikon* 215—216. l.
- Degré Alajos.** *Palágyi Lajos.* Degré Alajos. M. Hirl. 114. sz.
- Déheny Mária Alcoque.** Szent Katharina. Drámai költemény. 90 l. — *Ism. Tordai Anyos. Kath. Szemle* 120. l. — Stadler István. Ország-Világ 9. l.
- Dénes Gizella.** Csodálatos fazekas. Pécs. (1927.) 176 l. — *Ism. Tarczai György. Kath. Szemle* 62—63. l.
- Déryné.** *Sydney Carton.* Déryné utolsó otthona. Az Ujs. vasárnapja ápr. 22.
- Déry Tibor.** Énekelnek és meghalnak. — *Ism. Literatura.* 185. l. — (sz. r.) P. Napló 75. sz. — Kassák Lajos. Századunk 191—195. l. — Turóczi-Trostler Josef. P. Lloyd 69. esti sz. — Nyigri Imre. Népszava 136. sz. — ss. M. Hirl. 86. sz.
- Dessewffy Arisztid.** *G. P. Dessewffy Arisztid.* Irodalomtört. 188. l.
- Dormándi László.** Súlyommadár. 432. l. — *Ism. Velezdi Mihály. Napkelet* 60—61. l. — Laczkó Géza. P. Napló 102. sz. — H. S. Jövők 208—209. l. — Ujs. 81. sz. — Gedeon Jolán. M. Hirl. 6. sz.
- Dózsa Endre.** *Gyalui Farkas.* Dózsa Endréről. Páztortűz 50—51. l.
- Dömötör János.** *Vargha Gyula.* A Stáhl-utcában c. vers* alatti jegyzete. [Emlékezés Dömötör Jánosra.] Prot. Szemle 333. l.
- Drasche-Lázár Alfréd.** 2222. 495. l. — *Ism. Az Est* 23. sz. — Sándor Imre. Nyugat 1. 616—617. l. — Szabó István Andor. Irodalomtört. 162—163. l. — (b. b.) P. Napló 17. sz. — Pástor József. Prot. Szemle 300—301. l. — Délibáb 5. sz. — M. Helikon 216—217. l. — Marconnay Tibor. Napkelet 698—699. l. — (b. a.) P. Hirl. 31. sz. — Tolnai Világlapja 6. sz. — 8 Orai Ujs. 57. sz. — Hamvas József. B. Hirl. 28. sz. — M. Hirl. 114. sz. — W. Ujs. 44. sz. — (dkl.) Magyarország 21. sz.
- Drávai János.** Rózsás vitézek. Versek. — *Ism. B. A. Magyarság* 59. sz.
- Drosnyák János.** 1. Hegyoldalon. Arad. — *Ism. Pp. Élet* 80. l. — 2. Mert szent a lant. Arad. — *Ism. Pp. Élet* 80. l.
- Disida Jenő.** Leselkedő magány. Versek. Cluj—Kolozsvár. 96. l. — *Ism. Szentimrei Jenő. Erd. Helikon* 1. 64. l. — K. Vasárnap 185. l. — Reményik Sándor. Páztortűz 189. l.

- Dus József.** Evi doktor. 142. l. — *Ism. Literatura* 198. l.
- Ecsedi István.** Hortobágyi életképek. Debrecen. (1927.) 103 l. — *Ism. Gulyás József. Theologiai Szemle* 100 l.
- Egressy Gábor.** *Csüry Bálint.* Egressy «a kedély magyar accentusáról. M. Nyelv. 42—44. l.
- Egri Viktor.** 1. Demeter megtérése. Berlin. (1927.) 203 l. — *Ism. Gál János. Napkelet* 460—461. l. — 2. Fölkél a nap. Regény. — *Ism. M. Hirl.* 142. sz.
- Ember Ervin.** Tömegek az új vashidakon. Versek. — *Ism. (B. S.) Népszava* 16. sz. — s. i. *Ujs.* 38. sz.
- Endrődi Sándor.** A magyar költészet kincsesháza. Új, ifjúsági kiadás. Átdolgozta: ifj. Bókay János. 344 l. — *Ism. Az Est* 77. sz. — *P. Napló* 75. sz. — *Marconnay Tibor. Jövők* 4. sz. 33. l. — *Vajthó László. Prot. Szemle* 368—369. l. — *Hartmann János. Napkelet* 861—863. l. — *Ország-Világ* 48. l.
- Eötvös József.** *Madai Gyula.* Bárá Eötvös József. Néptanítók Lapja. 7—8. sz.
- Eötvös Károly.** *Herczegh Matild.* Eötvös Károly. 46, (2) l.
- Erdélyi József.** Az utolsó királysas. Költemények. 1924—1928. Pápa 102 l.
- Erdős Renée.** *Lavinia* Tarsin házassága. I—II. (4), 228; (4), 230 l. — *Ism. S. D. M. Kultúra* 139—140. l. — r. r. *Uj Nemz.* 31. sz.
- Erneyi Frigyes, l. Palásti László.**
- Eröss Alfréd.** Az út. Arad. — *Ism. K. Vasárnap* 18. l.
- Fábián Juliánna.** *Pintér Jenő.* Régi magyar költőnk. *Jövők* 4. sz. 12—15. l.
- Fadgyas Etelka.** *G. P. Fadgyas Etelka.* Irodalomtört. 189. l.
- Farcádi Sándor.** Fenyő a Hargitán. Versek. — *Ism. B. A. Magyarság* 59. sz.
- Farkas Imre.** Elbeszélések. — *Ism. (S. E.) P. Hirl.* 17. sz.
- Szilágyi Ödön.** Farkas Imre. Délibáb 19. sz.
- Farkas István.** Az öt arc rejtélye. Regény. (A Magyarság könyve 8. sz.) 188, (2) l.
- Farkas Pál.** Elbeszélések. 155 l. — *Ism. Kéky Lajos. Könyvbarátok Lapja* I. 151—152. l. — *H. A. Magyarság* 81. sz. — *Uj Idők* 533—534. l. — (K. S.) *P. Lloyd* 18. esti sz. — *Szász Károly. B. Hirl.* 10. sz.
- Szász Károly.** Hangok a sírból. *B. Hirl.* 10. sz.
- Farkass Jenő.** Sötét az ég. 245 l. — *Ism. Mitrovics Gyula. Prot. Szemle* 218. l.
- Fazekas Ernő.** Őszi kaland. Novellák. Kecskemét. — *Ism. Tolnai Világlapja* 24. sz. — *P. Hirl.* 51. sz.
- Fazekas Imre.** Trojka. Bemutatta a Magyar Színház 1928 febr. 3-án. — *Ism. Schöpplin Aladár. Nyugat* I. 317—318 l. — *Rédey Tivadar. B. Szemle* 305. l. — *Galamb Sándor. Napkelet* 309. l. — *Vajthó László. Prot. Szemle* 222. l. — *Gáspár Jenő. M. Kultúra* 181—182. l.
- Szilágyi Ödön.** Fazekas Imre. Délibáb 26. sz.
- Fazekas Mihály.** *Bevilaqua Béla.* Fazekas Mihály halálának századik évfordulója. *Magyarság* 120. sz.
- Lovas Rezső.** Fazekas Mihály, a botanikus. A debreceni m. kir. áll. Fazekas Mihály reálgimn. 50. értesítője az 1927/28. iskolai évről. 9—15. l.
- Majoros Béla.** Fazekas Mihály, a költő. A debreceni m. kir. áll. Fazekas Mihály reálgimnázium 50. értesítője az 1927/28. iskolai évről. 3—9. l.
- Boros Ferenc.** *Magyarság.* 47. sz. — *Kristóf György. Pásztortűz* 109—110. l. — *λ. λ. Prot. Szemle* 152. l. — *Supka Géza. P. Lloyd* 44. reggeli sz. — *Tamássy József. Magyarság* 55. sz. — *Népszava* 45. sz.
- Fáy András.** *Csatkai Endre.* Magyar írók levelei. IK. 118—119. l.
- Merényi O. Ernő.** Fáy András Meséi, különös tekintettel a műfaj és kortörténeti vonatkozásokra. — A kaposvári községi fiú felsőkereszk. isk. 17 évi értesítője az 1927/28. tanévről. 3—32. l.

- Fáy Ilona. Bánky Tamás fia. 186 l. — Ism. r. r. Új Nemz. 146. sz.
- Fekete József. G. P. Fekete József. Irodalomtört. 189. l.
- Fekete Lajos. Béklyózott erők feltámadása. Versek. Novisád. (Ujvidék.) 94, (2) l.
- Fenyő László. Fojtott virágzás. Versek. 45, (2) l. — Ism. Szegi Pál. Nyugat 1. 897—898. l. — Literatura 185. l. — P. Napló 108. sz. Illyés Gyula. Együtt 4. sz. — B. A. Magyarság 109. sz. — T—i. P. Lloyd 108. esti sz.
- Ferenczi Zoltán. Császár Elemér búcsúztató beszéde Ferenczi Zoltán ravatalánál. A Kisfaludy-Társ. Évl. 57. k. 350—352. l.
- Décsi Lajos. Ferenczi Zoltán emlékezete. Irodalomtört 109—119. l.
- Ferenczy György. Én és az asszony. Subetica-Szabadka. — Ism. Turóczi-Trostler Josef. P. Lloyd 75. esti sz.
- Ferenczy József. G. P. Ferenczy József. Irodalomtört. 189. l.
- Finta Gerő. Pacsirtaszó. Versek. Kolozsvár. 11-r. 61 l. — Ism. B. A. Magyarság 59. sz.
- Fodor László. A templom egere. Vigjáték 3 felvonásban. Bemutatta a Vígsház 1927 nov. 11-én. — Ism. Rédey Tivadar. B. Szemle 304. l. — Vojthó László. Prot. Szemle 59—60. l.
- Szilágyi Ödön. Fodor László. Délibáb 24. sz.
- Földes Zoltán. Szívvel. Szóváta. — Ism. R. Vasárnap 122. l.
- Földi Mihály. I. A csábító. 284 l. — Ism. Schöpplin Aladár. Könyvbarátok Lapja 1. 241—242. l. — Szilágyi Géza. Nyugat 1. 758—761. l. — Literatura 168—169. l. — Kárpáti Aurél. Az Est 97. sz. — Szántó Rudolf. P. Napló 97. sz. — Gy. J. M. Jöyönk 157. l. — P. Hirl. 144. sz. — Sebestyén Karl. P. Lloyd 135. esti sz. — (—t—s) M. Hirl. 120. sz. — B. Gy. Magyarország 98. sz. — 2. A másik élet. (1927.) 189, (2) l. — Ism. Laczkó Géza. Nyugat 1. 159—164. l. — Literatura 54. l. — (b. a.) P. Hirl. 3. sz. — M. Helikon 143—144. l. — —s —l. Esti Kurir 53. sz. — M. Hirl. 6. sz. — F. Ujs. 38. sz. — Szilágyi Géza. Magyarország 4. sz.
- Somlyó Zoltán. Négyszemközt Földi Mihállyal. Literatura 84—85. l.
- Szilágyi Ödön. Délibáb 18. sz.
- Forró Pál regényei. (Gyűjteményes kiadás). VI—X. köt. — Ism. P. Napló 23. sz. — P. Hirl. 20. sz.
- Fürt Gitta. Rohanás a hétköznapiokból. (1927.) 89, (1) l. — Ism. Mult és Jövő 28. l.
- Gaál Gyula. Falusi vidámságok. Kiskunhalas. — Ism. P. Hirl. 50. sz.
- Gál Gyula. Voinovich Géza. Gál Gyulának, a Nemzeti Színház művészenek negyvenéves színészi jubileumán. A Kisfaludy-Társ. Évl. 57. k. 357. l.
- Gálffy Ignác. Csak magunkban bízhatunk. Krónikás korrajz. Miskolc. (1927.) — Ism. Marjalaki Kiss Lajos. Miskolci Szemle 1—2. sz. 21—23. l. — K. Gy. Élet 147. l. — Fábián István. Napkelet 776—777. l. — Mult és Jövő 24. sz.
- Garda József. Halálország furesa hőse. (1927.) 128, 152 l. — Ism. Jöyönk 70. l. — (V. J.) M. Hirl. 86. sz.
- Gárdonyi Géza. Bibi. Regény. 244 l. — Ism. Várdai Béla. Kath. Szemle 180—182. l.
- Csatkai Endre. Magyar írók levelei. IK. 120. l.
- Futó Jenő. Gárdonyi Géza két török-magyar tárgyú művének forrása. Irodalomtört. 143—145. l.
- Kékylajos. Gárdonyi Géza. (Irodalomtört. füzetek 7. sz.) (1926.) 40 l. — Ism. Horváth Béla. Irodalomtört. 66—67. l.
- Kelemen Ferenc. Gárdonyi természetszemlélete «Az én falum» tükrében. A makói közs. polg. leányisk. XLIII. értesítője az 1927/28. tanévről. 3—10. l.
- Molnár Jenő. Hol ismerte meg Gárdonyi a magyar parasztot? B. Hirl. 76. sz.
- Móra Ferenc. A láthatatlan embernél. A Literatura Almanachja 50—57. l.
- Móra Ferenc. A szegedi Gárdonyi. A Literatura Almanachja 98—103. l.

Radványi Kálmán. Gárdonyi Géza. Katholikus Tanítónők és Tanárnők Lapja 51—57. l.

Gellért Mária. A halálán innen. Regény. 239 l. — Ism. (i. e.) P. Napló 113. sz. — Magyarság 120. sz. — D. K. P. Lloyd 129. esti sz. — Esti Kurir 140. sz.

Gellért Oszkár. Utolsó dalért. — Ism. Németh László. Erd. Helikon I. 60. l. — Schöpplin Aladár. Nyugat I. 491—494. l. — Szántó Rudolf. P. Napló 11. sz. — Sztinyai Zoltán. B. Hirl. 12. sz. — (—s—l.) Esti Kurir. 35. sz.

Babits Mihály. Gellért Oszkár és a Nyugat. Nyugat I. 477—478. l. *Földi Mihály.* Tíz rövid fejezet a kozmikus költőről. U. o. I. 499—504. l.

Fülep Lajos. Gellért Oszkár. U. o. I. 480—490. l. — *Kosztolányi Dezső.* U. o. I. 508. l. — *Laczkó Géza.* U. o. X. 495—498. l. — *Teránszky J. Józsi.* U. o. I. 505—507. l.

Geöcze Anna versei. Miskolc. (1926.) 64 l. — Ism. B. A. Magyarság 59. sz. *Gergei Albert. Gulyás József.* Egy ismeretlen Árgirus-kiadás. IK. 117. l.

Gergely Sándor. Hídat vernek. Regény. (1927.) 207 l. — Ism. Literatura 50. l. — Ernst István. Századunk 195. l. — Sinkó Ervin. Korunk 155—156. l.

Gergelyffy Gábor. Hozzátok szölok... (1927.) 100 l. — Ism. B. A. Magyarság 59. sz.

Giszkalay János. Vitéz Benája három útja. Kolozsvár. — Ism. (G. G.) Korunk 478—479. l. — M. Hirl. 136. sz.

Gombaszögi Frida. Bozzay Margit. Látogatás Gombaszögi Fridánál. P. Napló 59. sz.

Kovács Kálmán. Gombaszögi Frida. A színésznő, az asszony. (Magyar Művészek.) (1927.) K. 4-r. 94. (2) l. + 16 arcképmell. — Ism. Literatura 29. l.

Gopcsa László. Örmény levelek. (K. 16-r.) 144 l. — Ism. d. B. Szemle 152—153. l. — Sz. K. Irodalomtört. 165. l. — Berta Ilona. A m. asszony 98. l. — M. Szemle III. 2. sz. VII. l. — T. Gy. Kath. Szemle 384. l. — H. Zs. P. Hirl. 30. sz. — Néptanítók Lapja 7—8. sz. — P. A. E. Magyarság 35. sz. — á — Uj Nemz. 108. sz. — (sz. k.) 8 Órai Ujs. 41. sz. — (Igy) B. Hirl. 46. sz. — Esti Kurir 46. sz.

Goriczky Elvira. Harangszó. Társadalmi színmű 3 felv. Székesfehérvár. 37 l. *Gräber János.* Földre hullt álmok. Zombor. — Ism. B. A. Magyarság 59. sz.

Grünwald József. G. P. Grünwald József. Irodalomtört. 96. l.

Gulácsy Irén, P. I. Átal a Tiszán. Kolozsvár. 147. (2) l. — Ism. (k. a.) Erd. Helikon I. 61—62. l. — Szentimrei Jenő. Pásztorlüz 232—233. l.

Gaál Gábor. Korunk 479—480. l. — M. Hirl. 114. sz. — 2. Hamueső. 208. l. — Ism. Tordai Anyos. Kath. Szemle 319—320. l. — Literatura 93. l.

Thury Lajos. Napkelet 219—221. l. — A Falu 251. l. — Hegedüs Lóránt. P. Hirl. 11. sz. és Uj Idők 675. l. — r. r. Uj Nemz. 53. sz. — Gyarmathi Miklós. Kálvinista Szemle 117—118. l. — Voinovich Géza. Uj Idők 628. l.

Hoványi Béla. Mult és Jövő 59. sz. — B. Hirl. 86. sz. — P. A. Ujs. 44. sz.

Bóka László. Berde Mária, Szabó Mária, P. Gulácsy Irén. Az Erő 7. sz. *Gvadányi József.* Egy falusi notáriusnak budai utazása. (M. Könyvtár 1009—1010. sz.) — Ism. Csefkó Gyula. M. Nyelv. 53—57. l.

Gyagyovszky Emil. Könny és verejték. — Ism. P. Napló 75. sz. — P. Hirl. 58. sz. — Várnai Dániel. Népszava 1. sz. — (—ács) M. Hirl. 35. sz.

Gyallay Domokos. Vaskenyéren. Történeti regény. Kolozsvár. (1926.) 181 l. — Ism. Papp Ferenc. B. Szemle 156—160. l. — Kéky Lajos. B. Szemle 314—316. l.

Vargha Gyula. Gyallay Domokos tagajánlása. A Kisfaludy Társ. Évl. 57. k. 366—367. l.

Gyomai Imre. Az új kenyér. Regény. 373 l. — Ism. Bisánszky Ignác. Együtt 5. sz. — Révész Béla. Népszava 145. sz.

Gyökössy Endre. Mihály és Milán (1927.) 1928. 127 l. *Gyöngyösi István. Badics Ferenc.* Megoldott problémák Gyöngyösi I. élet-rajzában. IK. 1—21. l. és önállóan az Irodalomtört. Füzetek 27. sz. 23 l.

Gyóni Géza. D. Kovács Sándor. Gyóni Géza szülőháza előtt az emléktábla felavatásakor. Gyónon, 1927 jún. 26. Ösvény 88—90. l.

Vitéz Rózsás József. A magyar katonalélek Gyóni Géza költészetében. Ludovikás Levente 1. sz. 9—12. l.

Györfy István. A szilaj pásztorok. (A Magyar Föld és Népe 2. füzet.) — Ism. A Falu 39. l. — Horváth K. M. Művelődés 53—54. l.

György Lajos. Szomjúság. Versek 79, (1) l. — Ism. T—i. Napkelet 385—386. l. — A. Zs. Élet 148 l. — B. A. Magyarság 59. sz. — (—). Ujs. 56. sz.

Györy Dezső. Új arcu magyarok. Berlin. (1927.) 109, (3) l. — Ism. Simon Andor. Híd 198—199. l. — Móricz Zsigmond. Nyugat 1. 384—385. l. — Literatura 127—128. l. — B. A. Magyarság 59. sz. — Turóczi-Trostler, Josef. P. Lloyd 75. esti sz.

Györy Vilmos. *D. Kovács Sándor.* Györy Vilmos emléktáblájának felavatásakor. Győrött, 1927 nov. 20. Ösvény 90—91. l.

○ Györy Vilmos emléke. Irodalomtört. 98. l.

Gyula diák. 1. Dal, amelyet nem daloltak el. — Ism. (b. a.) P. Hirl. 21. sz. — Balázs Győző. M. Jövő 81. sz. — 2. Gyujtogatás. 43 l. — Ism. (b. a.) P. Hirl. 21. sz. — 3. Idők sodrában. Debrecen. 125, (1) l. — Ism. M. Szemle II. 4. sz. VII. l. — Balázs Győző. M. Jövő 81. sz. — 8 Órai Ujs. 96. sz. — M. Hirl. 114. sz.

Gyulai Pál Kritikai dolgozatainak újabb gyűjteménye. 1850—1904. (1927.) XX. 425 l. — Ism. Gálos Rezső. M. Középiskola 48—50. l.

Angyal Dávid. Gyulai Pál, a kritikus. A Kisfaludy Társ. Évl. 57. k. 66—75. l.

Császár Elemér. A nemzet tanítója. Akadémiai Ért. 102—108. l.

Négyesy László. Gyulai Pál emlékére. A Kisfaludy Társ. Évlapjai 57. k. 115—118. l.

Palágyi Lajos. Madách Imre és Gyulai Pál. M. Hirl. 136. sz.

Papp Ferenc. Gyulai költészetének értékei. A Kisfaludy Társ. Évl. 57. k. 53—63. l.

Papp Ferenc. Gyulai Pál és Pataki Emilia. (Irodalomtört. Füzetek 26. sz.) 22 l. — Ism. Literatura 99. l. — Petrich Béla. Orsz. Középisk. Tanáregyes. Közl. 246—247. l. — M. Kultúra 283. l. — (sz. k.) B. Hirl. 98. sz.

Voinovich Géza. Gyulai Pál. (Irodalomtört. Füzetek 11. sz.) (1926.) 20 l. — Ism. Horváth Béla. Irodalomtört. 68. l.

Halmay Elemér, ifj. 1. Ember a fényben. 16-r. 64 l. — Ism. Ország-Világ 123. l. — 2. Sötét árnyak. Dalok a lélekvándorlásról. 32 l. — Ism. Falk Zsigmond. Ország-Világ 110. l.

Hangay Sándor. Jegenyék zúgása. — Ism. Stadler István. Ország-Világ 52. l.

Harsányi István. Harsányi-Emléklapok. Szerk.: Marton János. — Ism. S. J. Kálvinista Szemle 187—188. l.

Hegyaljai Kiss Géza. Kálvinista Szemle 170—171. l. — *Kurucz József.* Közlöny 8. sz. — *Szerkesztőség.* M. Nyelv 220. l. — Zs. Prot. Szemle 464. l.

Harsányi Kálmán. 1. Munkái. III—VI. kötet. — Ism. Fiala Ferenc. Híd 194—195. l. — Farkas Gyula. M. Szemle 170—174. l. — Gáspár Jenő. M. Kultúra 236—237. l. — Alszezhyné Hajdú Margit. Vasárnap 16. l. — Gulyás Sándor. Prot. Szemle 360—362. l. — r. r. Uj Nemz. 6. sz. — 2. A kristálynézők. — Ism. Bodor Aladár. Magyarság 86. sz.

Kállay Miklós. Harsányi Kálmán. Literatura 82—83. l. — *Mihály László.* Pásztorúti 45. l. — *Rédey Tivadar.* Napkelet 521—524. l.

Harsányi Lajos. De profundis. (1927.) 72 l. — Ism. Várdai Béla. Kath. Szemle 118—119. l. — (T—i.) Napkelet 307. l. — Magy. Szemle 3. sz. VIII. l. — A. Zs. Élet 93. l. — Révai József. M. Kultúra 43—44. l. — Alszezhyné Hajdú Margit. Vasárnap 17—18. l. — Szira Béla. M. Művelődés 54—55. l. — G. J. Uj Nemz. 3. sz. — Gergely István. Nemz. Ujs. 1. sz.

Harsányi Zsolt. 1. Livia néni. Novellák. (Magyar Könyvtár. 1081—3. sz.) 92, (2) l. — Ism. P. Hirl. 40. sz. — 2. A zenélő óra. Vigjáték 3 felvonásban. Bemutatta a Vígyszínház 1927 szept. 17-én. — Ism. Rédey Tivadar. B. Szemle 303—304. l.

Szilágyi Ödön. Harsányi Zsolt. Délibáb. 22. sz.

Hatvany Lajos. *Földessy Gyula.* Ady és Hatvany. Századunk 20—30. l.

Nagy Lajos. A Hatvany-ügy. Együtt 2. sz.

Szabó László. Miért hívtam haza báró Hatvany Lajost. P. Napló 28. sz.

Hatvany Lajos visszaérkezett. Literatura 3. l.

Hegedűs Lőránt. Kossuth. Színjáték 5 felvonásban. Bemutatta a Nemzeti Színház 1927 nov. 4-én. — Ism. Rédey Tivadar. B. Szemle 300—301. l. — D. L. L. Az Erő 5. sz.

Hegedűs Sándor, ifj. 1. Sir Douglas könyve. 151. (1) l. — Ism. Az Est 56. sz. — P. Napló 58. sz. — Sz. F. Napkelet 696—697. l. — P. Hirl. 74. sz. — (B. S.) Népszava 99. sz. — h. b. M. Hirl. 70. sz. — 2. Bakony. Bemutatta a Kamara Színház 1928 febr. 11-én. — Ism. Rédey Tivadar. B. Szemle 303. l. — Galamb Sándor. Napkelet 389—390. l. — Radványi Kálmán. Élet 79—80. l. — Vajthó László. Prot. Szemle 220—221. l. — Gáspár Jenő. M. Kultúra 278—279. l. — Falk Zsigmond. Ország-Világ 43. l. — Tolnai Világlapja 8. sz.

Heltai Jenő. *Dánielné Lengyel Laura.* Heltai Jenő. M. Hirl. 103. sz. — *Szilágyi Ödön.* Délibáb 11. sz.

Herczeg Ferenc munkái. 1. Gyűjteményes díszkiadás. I—XXX. k. — Ism. (S. E.) P. Hirl. 10. sz. — 2. A Lánszky-motor. (1927.) 148 l. — Ism. Schöpplin Aladár. Könyvbarátok Lapja I. 140—141. l. — Tordai Ányos. Kath. Szemle 182—184. l. — Alszezhyné Hajdú Margit. Vasárnap 16. l. — Nagyhegyi Kálmán. Napkelet 623—625. l. — Voinovich Géza. Uj Idők 724—726. l. — sz. k. B. Hirl. 12. sz. — 3. A milói Vénusz karja. 167 l. — Ism. Kéky Lajos. Könyvbarátok Lapja I. 226—227. l. — Nagyhegyi Kálmán. Napkelet 623—625. l. — Voinovich Géza. Uj Idők 726—727. l. — Szász Károly. B. Hirl. 98. sz.

(d.) Herczeg Ferenc afférje a Nemzetivel. M. Helikon 139. l.

Forgács Ferenc. Herczeg Ferenc költészete. (Klny.) (1927.) 63 l. — Ism. Dittlich Vilmos. Orsz. Középisk. Tanár Egyesületi Közl. 363—364. l.

O' Aignac. A milánói «Comoedia» Herczeg Ferencről. Uj Idők 141—142. l.

Nadányi Emil. A Híd. 8 Órai Ujs. 1. sz.

Nagy Emil. Herczeg—Bethlen. P. Hirl. 104—107. sz.

Rubinyi Mózes. Herczeg Ferenc pályakezdése. Irodalomtört. 33—35. l.

Szilágyi Ödön. Herczeg Ferenc. Délibáb 8. sz.

Zsigmond Ferenc. Herczeg Ferenc. (Kortársaink 3. sz.) N. 16-r. 44 l. + 1 arcképmell. — Ism. Rédey Tivadar. Napkelet 936. l. — Alszezhyné Zsolt. Élet 246—248. l. — B. A. Magyarság 130. sz. — r. r. Uj Nemz. 135. sz.

Herczeg Ferenc saját szavaiban. Uj Idők 16. l.

Herczeg János. *Palágyi Lajos.* Fiatalon elhunyt költők. M. Hirl. 136. sz.

Hevesi Sándor. *Berzeviczy Albert.* Hevesi Sándorhoz. A Kisfaludy-Társ. Évl. 57. k. 222—223. l.

Herczeg Ferenc. Hevesi Sándor tagajánlása. A Kisfaludy-Társ. Évl. 57. k. 363—364. l.

Hódossy Gida. Október. 74 l. — Ism. P. Napló. 124. sz. — Falk Zsigmond. Ország-Világ 156. l. — M. I. B. Hirl. 120. sz.

Hoitsy Pál. *G. P. Hoitsy Pál.* Irodalomtört. 96. l. — (d) A Sajtó 14—16. l. — Otthonunk 1. sz. 1—2. l. — Ország-Világ 9. l.

Holló Adorján. Lelkem. Versek. 174 l.

Horánszky Lajos. *Berzeviczy Albert.* Horánszky Lajoshoz. A Kisfaludy-Társ. Évl. 57. k. 204—205. l.

Szász Károly. Horánszky Lajos tagajánlása. A Kisfaludy-Társ. Évl. 57. k. 359—361. l.

Horváth Béla. Galamb. Versek. — Ism. B. A. Magyarság 59. sz.

Horváth Boldizsár összes költeményei. Sajtó alá rendezte és kiadta Barna János. Makó. (1927.) 80 l. — Ism. Szász Károly. Irodalomtört. 62—63. l. — Széphalom 237. l.

- Horváth János.** *Badics Ferenc.* Horváth János püspök. 1769—1839. Veszprém. (1927.) 121 l. — Ism. Gálos Rezső. IK. 135—136. l. — Vargha Damján. Kath. Szemle 315—137. l. — Szász Károly B. Hirl. 41. sz.
- Hönig Róbert.** Vándor versek. 1927—28. I. köt. 79 l.
- Jaczkó Olga, N.** Virágzó cseresznyék. Elbeszélések. Kassa. 169. (2) l.
- Jakab László.** Összetört életek. Szilágysomlyó. (1927.) 208 l. — Ism. (k. e.) Pásztortűz 119. l. — Vasárnap 42. l.
- Jankovics Marcell.** Az udvari bolond. Pozsony. (1926.) 283 l. — Ism. Kéky Lajos. B. Szemle 318—319. l.
- **Jánosi Gusztáv.** *Wlassics Tibor báró.* Emlékezés Jánosi Gusztávról. Nemz. Ujs. 120. sz.
- Jánossy Béla, P. 1.** A császár bűnbakjai. Kolozsvár. (1927.) 284 l. — Ism. (J. M.) Jövők 3. sz. — 2. Ferenc, a csodálatos ember. Kolozsvár. — Ism. B. A. Magyarság 59. sz.
- Jánossy Erzsébet, Szkalosné.** (Mme Sans-gêne.) — *Farkas Gyula.* Madame sans gêne. Napkelet 71. l. — *G. P.* Irodalomtört. 189. l. — *Reményik Sándor.* Pásztortűz 20. l. — A m. asszony 32—33. l. — Rozsnyói Hirlap. 1927 dec. 11. sz.
- Jókai Mór.** *Berzeviczy Albert.* Jókai. A Kisfaludy-Társ. Évl. 57. k. 7—11. l.
- Dobozi István.** Jókai mint naptárszerkesztő. Magyarság 18. sz.
- **Hankiss János.** Jókai Mór és egy francia anekdotakincs. Irodalomtört. 1—22. l.
- Móra Ferenc.** Jókai szegedi látogatásai. A Literatura Almanachja 114—122. l.
- Perényi József.** Jókai Mór forrásaihoz. Irodalomtört. 146—147. l.
- Ravasz László.** Jókai lelke. A Kisfaludy-Társ. Évl. 57. k. 18—31. l.
- Rexa Dezső.** Jókai és Pákh Albert szerkesztő üzenetei. Magyarság 120. sz.
- R—r.** Levélminta mintaférjeknek. Napkelet 640. l.
- Szini Gyula.** Jókai. Egy élet regénye. Nyugat I. Önállóan: (Bpest, év n.) 235, 1 l. — Ism. l. Szini alatt.
- Takáts Sándor.** Jókai, a jó kertész. A Kisfaludy-Társ. Évl. 57. k. 35—43. l.
- Jókai és a kurzus. Az Est 69. sz.
- Jókai Mór padja. Színházi Élet 17. sz.
- Jósika Miklós.** *Zsigmond Ferenc.* Jósika Miklós. (Irodalomtörténeti Füzetek 22. sz.) (1927.) 39 l. — Ism. Császár Ernő. IK. 125—126. l.
- Józsa István, ifj.** Boldogság kútjánál. Versek. — Ism. B. A. Magyarság 59. sz.
- József Attila.** Nincs se apám, se anyám. — Ism. Literatura 185. l.
- József Attila. Pásztortűz 46. l.
- Juhász Árpád.** Búcsúszó. Versek és műfordítások. — Ism. (—á.) M. Hirl. 70. sz.
- Justh Zsigmond.** *Várkonyi Nándor.* Justh Zsigmond. (Magyar Regényírók I.) Híd 171—173. l.
- Kacsó Sándor.** Utóljára még megkapaszkodunk. Kolozsvár. 192 l. — Ism. Kilián Zoltán. Napkelet 462. l. — gy. Jánossy M. Jövők 71. l.
- Kádár Imre.** Nászrepülés. Kolozsvár. (1927.) 188 l. — Ism. P. Gulácsy Irén. Könyvbarátok Lapja I. 153—154. l. — Szegedi István. Prot. Szemle 58—59. l. — Széphalom 239. l. — K. Nemz. Ujs. 35. sz.
- Kállay Miklós.** Egy kritikussá keseredett lírikus elégiája életéről. A Literatura Almanachja 29—30. l. — Délibáb 26. sz.
- Kallós Oszkár.** 1. Kihunyó csillagok. Versek. 157 l. — 2. Lebontom a multat. Versek. 143 l.
- Karácsony Benő.** Pjotruska. I—II. Kolozsvár. (1927.) — Ism. Szentimrei Jenő. Pásztortűz 116—117. l. — Lelkes László. Napkelet 784—785. l. — d. l. Korunk 316. l. — 8 Órai Ujs. 57. sz. — (ny. i.) Népszava 31. sz. — Ujs. 62. sz. — (V.) M. Hirl. 53. sz.
- Karay Lajos.** Életünk és szerelmünk. Költemények. 320 l. — Ism. P. Hirl. 135. sz. — Ország-Világ 123. l. — (K.) 8 Órai Ujs. 146. sz.

○ **Kardos Albert.** Emlékkönyv Kardos Albert negyvenéves tanári és írói működésének jubileumára. Szerk.: Csobán Endre. Debrecen. (1927.) 106 l. — Ism. — ó. Irodalomtört. 78. l. — (b. g.) Debreceni Szemle 67. l.

Karenovics József. G. P. Karenovics József. Irodalomtört. 96. l.

Karinthy Frigyes. (n. i.) Különös interjú Karinthy Friggyessel. Az Est 10. sz.

Karinthy Frigyes gyermekkora. Literatura 12—15. l.

Kassák Lajos. 1. Egy ember élete. Önéletrajz. (1927.) 192, 227, 202 l. — Ism. Kállay Miklós. Könyvbarátok Lapja I. 154—156. l. — Halász Gábor. Napkelet 700—701. l. — [Rm.] Szocializmus 38—39. l. — 2. Napok, a mi napjaink. Regény. (Az új magyar regény.) 348, (1) l. — Ism. K. K. P. Napló 113. sz. — H. S. Jövőnk 209—210. l. — Balogh Vilma. Együtt 4. sz. — M. Pogány Béla. Századunk 324—326. l. — Nádass József. Korunk 467—470. l. — Káldor Georg. P. Lloyd 124. esti sz. — Aczél Benő. Esti Kurir 143. sz. — Szakasits Árpád. Népszava 109. sz. — Illés Endre. Magyarország 122. sz.

Dóczy Jenő. Zilcer államügyész és Kassák Lajos. Magyarság 120. sz.

Ignotus Pál. Kassák Lajos árnyékában. Együtt 4. sz.

Beszélgetés Kassák Lajossal. M. Hirl. 103. sz.

Katona József. Galamb Sándor. A Bánk-probléma. B. Szemle. 434—445. l.

Hajnóczy Iván. Új adatok Katona Józsefről. Napkelet 706—708. l.

○ **Kazinczy Ferenc** levelezése. XXII. kötet. Közzéteszi Harsányi István (1927.) 555 l. — Ism. Szinyei Ferenc. IK. 121—122. l. — V. Kath. Szemle 192. l. — Magyar Szemle 3. sz. II. l. — Perényi József. Élet 120. l. — Gulyás József. Debreceni Szemle 192—193. l. — Baros Gyula. Prot. Szemle 290—291. l. — P. Hirl. 52. sz. — H. G. Magyarország 12. sz. — G. J. Sárospataki Ref. Lapok 23. l. — Hubay Kálmán. M. Jövő 70. sz.

Albrecht Dezső. Kazinczy-emléktábla a brünni Spielberg falán. Pász-tortüz 66. l.

Czeizel János. Az első szonett a magyar irodalomban. IK. 73—75. l.

○ **Harsányi István.** Elégették-e Kazinczy Ferenc iratait 1790-ben? IK. 116—117. l.

○ **Harsányi István.** Kazinczy Ferenc ismeretlen levelei Szemere Bertalan sárospataki jurátushoz. Mult és Jövő 1. sz.

Palágyi Lajos. Régi írók. M. Hirl. 81. sz.

○ **Kazinczy Ferenc** emléke. Irodalomtört. 98. l.

Kazinczy levele Széphalomról. Széphalom 130—131. l.

Keér Dezső. Mi lesz? Versek 47, (1) l. — Ism. Szirmai Rezső. Együtt 5. sz. — (K.) Csütörtök 3. sz. — 8 Órai Ujs. 12. sz. — P. Lloyd 82. esti sz. — (ny. i.) Népszava 99. sz.

Kelecsényi Gabriella. Összetört ország leánya 101, (2) l.

○ **Kelemen László.** *Lugosi Döme.* Kelemen László és az első magyar játszó színi társaság. Makó (1927) 228 l. — Ism. Perényi József. Irodalomtört. 76—77. l. — Romhányi István. Zenei Szemle 110—112. l. — Perényi József. Kath. Szemle 317—318. l. — Gálos Rezső. Századok 559—563. l. — (Sz. L.) P. Napló 119. sz.

Kelen László. A nyírfák dalolnak. — Ism. Komlós Aladár. Nyugat I. 391—392. l. — Nagy Lajos. Együtt 4. sz. — 8 Órai Ujs. 12. sz. — Esti Kurir 77. sz.

Keleti Arthur. Angyal üdvözlét. (Molnár C. Pál rajzaival.) 88 l. — Ism. Fülep Lajos. Nyugat I. 311—313. l. — Literatura 20. l. — m-i-gy. Napkelet 146—147. l. — M. Helikon 299. l. — (F. T.) Új Idők 352. l. — Nyigri Imre. Népszava 24. sz.

Kemény Zsigmond. *Papp Ferenc.* Kemény Zsigmond. (Irodalomtörténeti Füzetek 21. sz.) (1927.) 46 l. — Ism. Császár Ernő. IK. 126. l. — T-i. P. Lloyd 108. esti sz.

○ **Csatkai Endre.** Magyar írók levelei. IK. 119. l.

Kern Aurél. G. P. Kern Aurél. Irodalomtört. 96. l.

Kertbeny Károly. *Móra Ferenc.* Kertbeny. A Literatura Almanachja 89—97. l.

Kilián Zoltán. 1. Az ezüst nyíl. (1927.) — Ism. Bodor Aladár. Prot. Szemle 117—218. l. — Szatmári. Napkelet 703. l. — 2. Egy pesti pótszázad. Regény. (A Magyarország könyve 10. sz.) 191. (1) l.

Kincs István. 1. A szegénység vára. I—II. Kőszeg. (1927.) 202. 193 l. — Ism. Szira Béla. Kath. Szemle 122—124. l. — Alszezhyné Hajdu Margit. Vasárnap 16 l. — 2. Édes Bözsike. Kőszeg. (1927.) 232 l. — Ism. Szira Béla. Kath. Szemle 122—124. l. — A Falu 251 l.

Kisbán Miklós. Reggeltől estig. Kolozsvár. (1927.) 177 l. — Ism. Rédey Tivadar. Könyvbarátok Lapja I. 148—149. l. — K. M. Debr. Szemle 65. l. — Gramantik Margit. Prot. Szemle 137—138. l. — Kéky Lajos. B. Szemle 312—314. l. — K. Nemz. Ujs. 35. sz.

Kisfaludy Károly. *Gálos Rezső.* A Dunántúl a két Kisfaludy költészetében. (Irodalomtört. Füzetek 18. sz.) (1927.) 74 l. — Ism. Horváth Béla. Irodalomtört. 69. l.

Szinnyei Ferenc. Kisfaludy Károly (Irodalomtörténeti Füzetek 19. sz.) (1927.) 43 l. — Ism. Császár Ernő. IK. 125. l. — Literatura 175. l.

Kisfaludy Sándor. *Lám Frigyes.* Híres német utazó Kisfaludy Sándornál. IK. 114—116. l.

Mály Ferenc. Petrarca hatása Kisfaludy Sándorra. A szegedi m. kir. áll. Klauzál Gábor reálgimn. 30. értesítője az 1927/28. iskolai évre. 9—28. l. — L. még Kisfaludy Károly alatt. (Gálos.)

Kisléghy Kálmán. Hódolat. (1927.) 48 l. — Ism. D. J. Páztortűz 24. l. — Rédey Tivadar. Napkelet 219. l.

Kiss József. *Palágyi Lajos.* Kiss József. M. Hirl. 98. sz.

Kiss Lajos. Régi népdalok Hódmezővásárhelyről. (A magyar föld és népe 1.) — Ism. A Falu 38. l.

Kiss Menyhért. Aranyos Árvácska. — Ism. P. Hirl. 139. sz. — Esti Kurir 144. sz.

Kiszely Gyula. 1. A nagy vámpír ellen. — Ism. A Falu 182. l. — Pp. Élet 80. l. — (b. a.) P. Hirl. 44. sz. — (mb.) M. Jövő 24. sz. — Ujs. 106. sz. — 2. Csereházasság. — Ism. P. Hirl. 80. sz.

Klebelsberg Kúno gróf. *Lengyel Ernő.* Klebelsberg, a publicista. P. Napló 142. sz.

Kóbor Noémi. Elmult virágok. Novellák. 226, (2) l. — Ism. P. Lloyd 135. esti sz. — Waller Jenő Ujs. 111. sz.

Kóbor Tamás. *Szilágyi Ödön.* Kóbor Tamás. Délibáb 20. sz.

Kocsis László. Szent Ferenc miséje. Pécs. 60 l. — Ism. Várkonyi Nándor. Híd 276. l. — Brisits Frigyes. Kath. Szemle. 184. l. — A. Zs. Élet 98—99. l. — D. J. Páztortűz 168. l. — P. R. R. Ferences Közlöny 159. l. — K. Vasárnap 60. l. — B. A. Magyarország 59. sz.

Kodolányi János. 1. Szakadékok. 200 l. — Ism. Németh László. Erd. Helikon I. 152—153. l. — Tersánszky J. Jenő. Nyugat I. 611—612. l. — B. Gy. Az Est 73. sz. — Kárpáti Aurél. P. Napló 102. sz. — Pásztor József. Prot. Szemle 447—448. l. — Farkas Zoltán. Napkelet 858—859. l. — P. Hirl. 77. sz. — r. r. Uj Nemz. 88. sz. — D. J. Magyarország 76. sz. — (np.) 8 Orai Ujs. 84. sz. — a. b. Esti Kurir 81. sz. — (B. S.) Népszava 106. sz. — Illés Endre. Magyarország 87. sz. — 2. Fehér fecske. Bemutatta a kísérleti színpad. — Ism. Mórész Zsigmond. P. Napló 69. sz.

Komáromi János. 1. A régi szerető. 2-ik kiadás. 377 l. — Ism. Literatura 195. l. — (Sz. J.) Magyarország 142. sz. — Z. T. 8 Orai Ujs. 101. sz. — 2. Cs. és kir. szép napok. 248. l. — Ism. — r. Irodalomtört. 63. l. — Illés Endre. Nyugat I. 83—84. l. — Kilián Zoltán. Napkelet 224—225. l. — Karácsony Sándor. Prot. Szemle 211—214. l. — B. A. A m. asszony 233—234. l. — D. D. Kálv. Szemle 104. l. — R. Sárospataki Ref. Lapok 6. l. — (Hyk.) Mult és Jövő 12. sz. — 3. Jegenyék a szélben. — Ism. A Falu 110. l. — (kadre) Mult és Jövő 24. sz. — 4. Reménytelen szerelem. 236. l. — Ism. Literatura 93—94. l. — O. Gy. Napkelet 303—304. l. — K. Gy. Élet 59. l. — Karácsony Sándor. Prot. Szemle 211—214. l. — R. Sárospataki Ref. Lapok 6. l. — r. r. Uj Nemz. 133. sz. — (kadre) Mult és Jövő 24. sz. —

- K. Nemz. Ujs. 6. sz. — 5. Szülőföldem szép határa. 194 l. — Ism. Németh László. Erd. Helikon I. 153. l. — Zs. Élet 188. l. — M. Szemle II. 4. sz. VII. l. — Kilián Zoltán. Napkelet 701—702. l. — k k—Magyarság 76. sz. — Hubay Kálmán. Mult és Jövő 70. sz. — Myn. B. Hirl. 120. sz.
- Féja Géza.* Komáromi János kisvárosa. Híd 192—193. l.
- Hubay Kálmán.* Komáromi János. Mult és Jövő 92. sz.
- Takáts Sándor.* Komáromi János tagajánlása. A Kisfaludy Társ. Évl. 57. k. 367. l.
- Komjáthy Jenő. Palágyi Lajos.* Komjáthy és Reviczky. M. Hirl. 130. sz.
- Palágyi Lajos.* Komjáthy Jenő halála. M. Hirl. 70. sz.
- Korcsmáros Nándor.* A végtelen út. (1927.) 160, (2) l. — Ism. Fábíán István. Napkelet 776—777. l.
- Korchma Ilonka, Vécseyné.* Betegen. Miskolc. (1927.) 106, (4) l. — Ism. P. Hirl. 14. sz.
- Kossuth Lajos. (—a.)* Kossuth Lajos körútja Amerikában 1851-ben. Ujs. 59. sz.
- Asztalos Miklós.* Kossuth Lajos kora és az erdélyi kérdés. («Híd» Könyvtára I.) 205, (3) l. — Ism. Szász Béla. Híd 196—198. l. — Literatura 128. l. — Társadalomtudomány 273—276. l.
- Balla Antal.* Kossuth Lajos diadalútja Amerikában. P. Hirl. 59. sz.
- Farkas Zoltán.* Egy második Kossuth-szobor Budapesten. M. Szemle III. 172—174. l.
- Fodor László.* Kossuth Lajos szakállja. P. Napló 6. sz.
- Garázda Péter.* Kossuth-szobor. Széphalom 34—37. l.
- Hajnal István.* A Kossuth-emigráció Törökországban. I. k. (1927.) — Ism. Szádeczky Kardoss Lajos. Prot. Szemle 429—435. l. — Török Pál. Napkelet 773—776. l. — Balla Antal. P. Hirl. 41. sz. — (p. s.) Magyarság 5. sz.
- Hegedüs Loránt.* Aki demokratának született. P. Hirl. 24. sz.
- Kemény Ferenc.* Deák- és Kossuth-relikviák a Parlament Múzeumban. P. Hirl. 1. sz.
- K. Gy.* Egy ismeretlen Kossuth-arckép. P. Hirl. 116. sz.
- Hegyaljai Kiss Géza.* A Kossuth Lajos földosztása. P. Hirl. 29. sz.
- Hegyaljai Kiss Géza.* Egy százéves Kossuth-kézirat. P. Hirl. 114. sz.
- Hegyaljai Kiss Géza.* Kossuth Lajos. 96 l. — Ism. A Falu 181. l. — ri. Debreceni Prot. Lap. 241—242. l.
- Mályusz Elemér.* Kossuth működésének társadalomtörténeti háttere. Napkelet 166—183. l.
- m.* A szent mámor. Protestáns Szemle 70—71. l.
- Markó Árpád.* Kossuth fogsága. Napkelet 721—737; 822—839. l.
- Pethő Sándor.* Kossuth Lajos a «kurzusban». Magyarság 130. sz.
- Polner Ödön.* Kossuth Lajos. Prot. Szemle 239—248. l.
- Radó Antal.* Amerikai költők hódolata Kossuthnak. P. Napló 54. l.
- Szász Béla.* Gróf Széchenyi György: A negyvennyolcas lelkesedés és Kossuth Lajos a magyar törvénytárban. Híd 40—41. l.
- Tonelli Sándor.* Védegylet, Kossuth és iparstatisztika... Széphalom 122—125. l.
- Vidor Pál.* Kossuth Lajos. M. Zsidó Szemle 35—39. l.
- Vízota Gyula.* Kossuth Lajos és a «Hetilap». Kath. Szemle 269—279. l.
- Zseny József.* Kossuth Amerikában. Prot. Szemle 277—381. l.
- Amikor Kossuth Lajos szónoklatai megdobogtatták Amerika szívét. Tolnai Világlapja 11. sz.
- Kossuth Lajos Amerikában. Vasárnapi könyv 146—151. l.
- Kossuth und Cobden. P. Lloyd 49. reggeli sz.
- Kosztolányi Dezső.* 1. Édes Anna. (1926.) (4), 264 l. — Ism. Dánielné Lengyel Laura. B. Szemle 318—320. l. — 2. Meztelenül. 67 l. — Ism. Sikabonyi Antal. Könyvbarátok Lapja I. 158—160. l. — Németh László. Erd. Helikon I. 59. l. — Füst Milán. Nyugat 150—153. l. — Turóczi-Trostler József. U. o. 153—156. l. — Horvay Róbert. Irodalomtört. 53—60. l. — Kárpáti Aurél. P. Napló 11. sz. — Rédey Tivadar. Napkelet 141—142. l. — M. Szemle

2. sz. IV. l. — A. Zs. Élet 148. l. — Sebestyén Károly. Uj Idők 204—205. l. — Uj Nemz. 40. sz. — Nádasz József. Korunk 314—315. l. — 8 Órai Ujs. 51. sz. — Szász Károly. B. Hirl. 18. sz. — (—s —l.) Esti Kurir 35. sz. — Relle Pál. M. Hirl. 1. sz.

Kovács Dezső. *Péterffy László* Kovács Dezső. Debreceni Szemle 276—278. l.

Kovács Hermin, Törökné. Varjutanya. (1927.) 220, 232 l. — Ism. Literatura 170. l. — A Falu 251. l. — Barabás Albert. M. Kultúra 188. l. — Szira Béla. Kath. Szemle 383—384. l. — (b. a.) P. Hirl. 42. sz. — D. E. Magyarság 47. sz. — K. M. Nemz. Ujs. 29. sz. — W. J. M. Hirl. 18. sz.

Kovács Irén. Üzenetek. Versek. Vác. 117, (4) l. — Ism. g—s. — Egyházi Értesítő 168. l.

Kozma Andor. Petőfi. 246, (2) l. — Ism. K. Gy. Napkelet 384. l. — (Sz. Á.) Ösvény 105—106. l.

Kölcsey Ferenc. *Angyal Dávid.* Kölcsey Ferenc. (Irodalomtört. füzetek 16. sz.) (1927.) 36 l. — Ism. Horvát Béla. Irodalomtört. 69. l.

Czeizel János. Kölcsey Ferenc szerepe az Antimondolatban. IK. 76—78. l. *Kerényi Károly.* Kölcsey Tacitus olvasmányának egy nyoma. EPhK. 51. l.

Takáts Sándor. Kölcsey és a titkos rendőrség. B. Hirl. 100. sz. *Königsegg Lajos, gr.* A fehér orrszaru. Regény. 196 l.

Kövér Erzsébet. *Cserny Rózi.* Akinek lényé «gránit»-ból való — kebelén pedig «rózsákat» visel. Vasárnap 134—135. l.

Krenner (Tardos) Viktor. *G. P. Krenner (Tardos) Viktor.* Irodalomtört. 96. l. *Krudy Gyula. Szilágyi Ödön.* Krudy Gyula. Délibáb 23. sz.

Krúszelyi Erzsébet. Örök csenddel kódón át. — Ism. Reichardt Piroska. Nyugat I. 898—899. l. — J. M. Jövünk 69. l. — P. Hirlap 134. sz. — Esti Kurir 81. sz. — Ujs. 83. sz.

Reményik Sándor. Egy csöndes jubileum. Pásztortűz 284. l.

Kulcsár László, l. Lengyel Miklós.

Kulcsár István. *F. J. Kulcsár István.* P. Hirl. 73. sz.

(*Gy. d.*) Kulcsár István. (1760—1828.) A sajtó 169—174. l.

Az első pesti magyar ujságíró. Historia 1. sz.

Kuti László. Megindul a mező. Versek. — Ism. B. A. Magyarság 59. sz.

Kürt. Mentsétek meg lelkeinket! Miskolc. 112 l. — Ism. P. Hirl. 22. sz. — Merkur. Napkelet 705. l. — (x.) Magyarság 47. sz. — (mb.) M. Jövő 47. sz.

Laczkó Géza. *Cydias.* Prousti tanulságok Laczkó Géza. Napkelet 320. l.

Ladányi Margit, Hajduné. Eol-hárfán. Versek. — Ism. Lantos József. Ország-Világ 72. l. — (—). Ujs. 56. sz.

Lakatos László. A jövő házassága. Regény. 243 l. — Ism. (b. b.) Az Est 17. sz. — (sz.) P. Napló 23. sz. — Lemur. Napkelet 456—458. l. — M. Helikon 145. l. — P. Hirl. 78. sz. — Színházi Élet 6. sz. — Sebestyén Karl. P. Lloyd 28. esti sz. — (d. h.) Esti Kurir 35. sz. — b. Népszava 99. sz. — P. Ujs. 50. sz. — (B. Gy.) Magyarország 19. sz.

Szilágyi Ödön. Lakatos László. Délibáb 14. sz.

Lampérth Géza. 1. A főhadnagy úr sarcol. Vigjáték. (Fővárosi és vidéki színházak műsora 4. sz.) 39 l. — Ism. Berta Ilona. A m. asszony 39. l. — M. Kultúra 283—284. l. — 8 Órai Ujs. 51. sz. — 2. Csendes ünnep. Újabb költemények. (1909—1928.) 155, (5) l. — Ism. Göde Lajos. Egyh. Ért. 215—216. l.

Lampérth Géza költői jubileuma. A Hirnök 4. sz.

Lantos Béla. 1. És élet, csókold meg őt. (1927.) 52 l. — Ism. Literatura 21. l. — (—). Ujs. 56. sz. — 2. Gyere te szomjas. (Versek.) Henry Barbusse előszavával. 4-r. 47 l.

Lázár István. Aranykapuk városa. 244 l. — Ism. —ó. Irodalomtört. 64. l. — r. r. Uj Nemz. 85. sz.

Legény Elemér. A bűvös ágy. 116 l. — Ism. Literatura 198. l. — Ország-Világ 44. l. — P. Hirl. 78. sz. — 8 Órai Ujs. 123. sz.

Lengyel Menyhért. 1. Színművei I. kötet. A postáskisasszony. Taifun. A nagy fejedelem. Az árny. 318 l. — *Ism.* M. Kultúra 187. l. — K. L. Mindnyájunk Lapja 1. sz. — 2. A postáskisasszony. Színjáték 3 felvonásban. Bemutatta a Vígyszínház 1927 dec. 23-án. — *Ism.* Rédey Tivadar. B. Szemle 304. l. — Schöpplin Aladár. Nyugat I. 87—88. l. — Galamb Sándor. Napkelet 68—69. l. — Vajthó László. Prot. Szemle 143—144. l. — Gáspár Jenő. M. Kultúra 87—88. l. — Falk Zsigmond. Orsz.-Világ 8. l.

Szilágyi Ödön. A Parnasszus tetején. Délibáb 15.,

Lengyel Miklós, Kulcsár László és Berda József. Vérző napok. (Anthologia.) — *Ism.* T. T. P. Lloyd 11. esti sz.

Ligeti Ernő. A kék barlang. I—II. (1927.) 211, 250 l. — *Ism.* Deák Zoltán. Széphalom 239. l. — (D. A.) Magyarország 18. sz. — d. l. Korunk 231—232. l. — P. Lloyd 63. esti sz. — (P.) Ujs. 5. sz. — Várkonyi Titusz. M. Hirl. 6. sz.

Liptai Imre. G. P. Liptai Imre. Irodalomtört. 189. l.

Lisznai Kálmán. Tolnai Vilmos. Lisznai Kálmán bárányszék. Napkelet 638. l.

Liszt Nándor. Zokon ne essék. Miskolc. 186 l. — *Ism.* B. J. A cél 125—127. l. — M. Szemle III. 2. VII. l. — (—ő.) Uj Nemz. 95. sz. — B. A. Magyarország 136. sz.

Londesz Elek. A mennyei koldusasszony. 100 l. — *Ism.* Literatura 153. l. — (sz. r.) P. Napló 63. sz. — A. Zs. Élet 148. l. — Vajthó László. Prot. Szemle 367—368. l. — B. A. Magyarország 59. sz. — P. Lloyd 113. esti sz. — (—.) Ujs. 62. sz. — V. P. M. Hirl. 70. sz. — B. Gy. Magyarország 57. sz.

Lovász Márton, ifj. Irisz. Regény. 236, (2) l. — *Ism.* (b—ő.) P. Napló 135. sz. — P. Hirl. 139. sz. — Boros László. Esti Kurir 122. sz. — —r— M. Hirl. 120. sz.

Lovich Ilonka. Kötteményei. Arad. — *Ism.* (k. e.) Páztortűz 71. l.

Cserny Rózs. Lovich Ilonka könyveiről lehet-e recenziót írni? Vasárnap 18—20 l.

Lovik Károly. Asszonyfej. — *Ism.* H. A. Magyarország 81. sz. (Két posthumus elbeszélés kötet.)

Lőrincz Jenő. Vérző szárnyakkal. Versek. — *Ism.* B. Hirl. 118. sz.

Lőrinczy György. 1. A boldogság császára. Fantazmagória. (4), 183 l. — *Ism.* Szentkúthy Miklós. Napkelet 465—466. l. — (—ő.) Uj Nemz. 85. sz. — 1. Gereblyém alól. 160 l. — *Ism.* Káldor László. Mindnyájunk Lapja 1. sz. — (—ő.) Uj Nemz. 85. sz. — 3. Özvegy fű. 160 l. — *Ism.* (—ő.) Uj Nemz. 85. sz. — 4. Szobrok az éjszakában. 174, (2) l. — *Ism.* H. S. Jövők 155. l.

Vargha Gyula. Lőrinczy Györgyhez. A Kisfaludy-Társ. Évl. 57. k. 160. l.

Lux Terka. A láthatatlan hajós. (1927.) — *Ism.* Literatura 147. l. — b—l. Napkelet 463. l. — (dkl) P. Napló 69. sz. — Ujs. 27. sz.

Madách Aladár. Palágyi Lajos. Madách fia. M. Hirl. 142. sz.

Madách Imre. Berzeviczy Albert. Madách Imre és Mikszáth Kálmán nógrádmegyei ünnepén. A Kistaludy-Társ. Évl. 57. k. 254—256. l.

Kardeván Károly. Az ember tragédiájának iskolai olvastatása. Orsz. Középisk. Tanáregyesületi Közlöny 117—122. l.

Lám Frigyes. Madách és Rudolf császár. Kath. Szemle 353—358. l.

Magyary-Kossa Gyula. Madách Imre orvosai és betegségei. Orvosi Hetilap 1—9. l.

Palágyi Lajos. Madách Imre és Gyulai Pál. M. Hirl. 136. sz.

Vida Imre. Madách Imre életének vázlata új életrajzi adatok alapján 32 l. — *Ism.* A Sajtó 108. l. — M. Kultúra 283. l. — P. Hirl. 87. sz.

Magyary Gyula. G. P. Magyary Gyula. Irodalomtört. 97. l.

Makai Emil. Palágyi Lajos. Fiatalon elhunyt költők. M. Hirl. 130. sz.

Makkai Sándor. 1. Ördögszekér. Bp. (1927.) 432 l. — *Ism.* Kéky Lajos. Könyvbarátok Lapja I. 141—142. l. — Az Erő 5. sz. — Hubay Kálmán. Mult és Jövő 59. sz. — 2. Gyöngyvirág. Mesejáték 3 fvb. Kolozsvár. (1927.) — *Ism.* Járosi Andor. Páztortűz 166. l.

Oláh Gábor. Makkai Sándor. Debr. Szemle 133—145. l.

- Szentimrei Jenő.* Az evangélium erdélyi forradalmárja. Korunk 218—220. l.
- Maksay Albert.** A csend dalai. Kolozsvár. (1927.) 67, (2) l. — *Ism.* Herczeg János. Híd 275. l.
- Marconnay Tihor.** Kacagva tört ki a faun a pagonyból... (1917.) 68 l. — *Ism.* (J. M.) Jövönk 3. sz. — *Pp.* Élet 120. l. — *Az Erő* 5. sz.
- Marek Antal.** Emberek az oceánon. Losonc. (1927.) — *Ism.* (B. L.) Jövönk 3. sz.
- Mariancsics Szőrényi Imre.** Színek. 47, (1) l. — *Ism.* T—i. Napkelet 463—464. l. — (H. J.) Magyarság 35. sz. — B. A. Magyarság 59. sz. — d. P. Lloyd 5. esti sz. — *Ujs.* 92. sz.
- Markovits Rodion.** Szibériai garnizon. — *Ism.* Gereblyés László. Együtt 2. sz. — M. Hirl. 81. sz.
- Márkus Emilia.** *Bozzay Margit.* Egy délután Márkus Emiliánál. P. Napló 41. sz.
- Maróthy Jenő.** Új urak régi hegyek között. 303 l. — *Ism.* Literatura 195. l. — Farkas Zoltán. Napkelet 940—941. l. — Ösvény 109. l. — B. A. Magyarság 109. sz. — B. Hirl. 98. sz.
- Marschalkó Lia.** Egyedül az őszben. Versek. 39 l.
- Marton Pál.** Oltártűzek. Versek. Szász Károly előszavával. 96 l. — *Ism.* P. Hirl. 74. sz.
- Mécs László.** *Bodor Aladár.* Mécs László. Debreceni Szemle 8—20. l.
- Mécs László.** — Önvallomásom. — Vasárnap 3.—4. l.
- Medveczky Bella.** Mámor. 302 l. — *Ism.* r. r. B. Szemle 467—469. l. (A művésznő regénye.) — Kállay Miklós. Literatura 162—163. l. — —l. Az Est 127. sz. — (b. b.) P. Napló 75. sz. — Domokos László. M. Helikon 214—215. l. — V. G. Napkelet 783—784. l. — P. Hirl. 138. sz. — Tolnai Világlapja 17. sz. — Szinh. Élet 16. sz. — —i. Uj Nemz. 94. sz. — Magyarság 120. sz. — Hoványi Béla. M. Jövő 92. sz. — (F. J.) 8 Órai Ujs. 90. sz. — —y —s. Nemz. Ujs. 101. sz. — P. Lloyd 102. esti sz. — (—szym.—) Esti Kurir 93. sz. — V. Zs. Népszava 116. sz. — M. Hirl. 86. sz. — D. Kocsis László. Magyarország 93. sz.
- Megyery Ella.** A világvándora hercegnő. 327, (1) l. — *Ism.* K. S. A Falu 378. l. — Megyery Ella. Literatura 86—87. l. — P. Hirl. 51. sz. — Színházi Élet 12. sz. — (Th.) Magyarság 41. sz. — (B. A.) Ujs. 41. sz.
- Mentes Mihály.** Muzsikál az erdő. Győr. 117 l. — *Ism.* B. A. Magyarság 59. sz.
- Mérai-Horváth Károly.** Új sugarak. 454 l. — *Ism.* Korunk 78. l.
- Méry Károly.** *Feleki Sándor.* Méry Károly. Egyenlőség 3. sz. — *G. P.* Irodalomtört. 97. l.
- Mihály László Barna.** A végtelen felé. Csikszereda. — *Ism.* Walter Gyula. Vasárnap 225—226. l. — B. A. Magyarság 59. sz.
- Miklós Jenő.** Miklós Jenő. Magyarság 86. sz.
- Mikszáth Kálmán.** A fekete város. — *Ism.* Ország-Világ 79. l.
- Herczeg Ferenc.** Mikszáth Kálmán emlékezete. (A M. T. Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek. XX. 6.) 21 l. és B. Szemle 331—349. l. és Uj Idők 649—655. l.
- Móra Ferenc.** Mikszáth íróasztalánál. A Literatura Almanachja 58—69. l.
- Leffler Béla.** Hogyan lett egy Mikszáth-novellából svéd hexameteres költemény? Nemz. Ujs. 24. sz.
- Milkó Izidor.** 1. A miniszter barátja. Subotica. (1924.) 271 l. — *Ism.* Kék Lajos. B. Szemle 317—318. l. — 2. Firenzei eset és egyéb elbeszélések. Subotica (1924.) 271 l. — *Ism.* Kék Lajos. B. Szemle 317—318. l. — 3. Asszonyok. Subotica. (1924.) 276 l. — *Ism.* Kék Lajos. B. Szemle 317—318. l. — 4. Baedeker írásaiból. Subotica (1924.) 271 l. — *Ism.* Kék Lajos. B. Szemle 317—318. l. — 5. Spekulané és társai. Subotica. (1924.) 271 l. — *Ism.* Kék Lajos. B. Szemle 317—318. l. — 6. Írók és könyvek. Subotica. (1924.) 272 l. — *Ism.* Kék Lajos. B. Szemle 317—318. l. — 7. Ketten. Subotica—Szabadka. 290 l. — *Ism.* —r. Irodalomtört. 164. l.

- Miszlai András.** *Payr Sándor.* Miszlai András, a kurucvilág költő-papja. Prot. Szemle 159—164. l.
- Mohácsi Jenő.** Stella. — Ism. Kosztolányi Dezső. Ország-Világ 69. l.
- Mollinár Gizella.** Asszonyi alázat. (1927.) — Ism. (J. M.) Jövők 3. sz.
- Molnár Albert.** *Németh László.* Molnár Albert zsolótárai és ritmikájuk. Prot. Szemle 82—88. l.
- Molnár Borbála.** *Pintér Jenő.* Régi magyar írónok. Jövők 4. sz. 12—15. l.
- Molnár Erzsébet.** Könnyes kenyér. Versek. — Ism. (—). Ujs. 56. sz.
- Molnár Ferenc.** 1. Toll. 226 l. — Ism. Schöpplin Aladár. Nyugat I. 757—758. l. — Literatura 169. l. — Kárpáti Aurél. Az Est 96. sz. — D. Kocsis László. P. Napló 69. sz. — Gy. I. M. Jövők 156—157. l. — (—n.) Napkelet 782—783. l. — (F. J.) 8 Órai Ujs. 74. sz. — P. Ujs. 62. sz. — 2. Olimpia. Vigjáték 3 felvonásban. Bemutatta a Magyar Színház 1928 márc. 2-án. — Ism. Schöpplin Aladár. Nyugat I. 466—469. l. — Rédey Tivadar. B. Szemle 305—306. l. — Galamb Sándor. Napkelet 472—473. l. — László István. Élet 119. l. — Vajthó László. Prot. Szemle 301—302. l. — Valkó László. Pászortűz 239. l.
- Barta János.** A Molnár Ferenc-probléma. Debreceni Szemle 153—160. l.
- Falk Zsigmond.** Molnár Ferenc. Ország-Világ 64. l.
- Feiks Jenő.** Molnár-premier. P. Napló 62. sz.
- Gál Jenő.** Molnár Ferenc Newyorkban. P. Napló 11. sz.
- Gáspár Jenő.** Molnár Ferenc a newyorki Columbia-egyetemen. M. Kultúra 76—77. l.
- Sován.** Egy pohárköszöntő. Napkelet 717. l.
- Sován.** Molnár Ferenc és Kossuth. Napkelet 158—159. l.
- Szilágyi Ödön.** Molnár Ferenc. Délbáb 25. sz.
- Molnár Ferenc ötven éves. Az Est 9. sz. és P. Napló 9. sz.
- Molnár János, szenczi.** *Herepei János.* Szenczi Molnár János. Erd. Helikon I. 140—142. l.
- Molnár Lajos.** Magyar rögön. Versek. Uszód. 64 l. — Ism. P. Hirl. 135. sz.
- Molnár Sándor.** Erdély országútján. Versek. — Ism. Várkonyi Titusz. M. Hirl. 47. sz.
- Monus Ferenc.** Szívem vére. Versek. Karcag. 47 l.
- Móra Ferenc.** *Bóka László.* Móra Ferenc. Az Erő 5. sz.
- Karácsony Sándor.** Móra Ferenc. Prot. Szemle 26—31. l.
- Móra Ferenc ünneplése. Irodalomtört. 99. l.
- Négyszem közt önmagunkkal. A Literatura Almanachja 30—31. l.
- Móricz Pál.** Hortobágyi legendák. Debrecen. (1927.) 180 l. — Ism. Lám Frigyes. Irodalomtört. 163—164. l. — Tolnai Vilmos. Prot. Szemle 297—298. l. — p. s. Magyarság 21. sz.
- Szekeres László.** Móricz Pál. A Falu 19—20. l.
- Móricz Zsigmond.** 1. Aranyszoknyák. (1927.) 276, (2) l. — Ism. Féja Géza. Híd 99—100. l. — Schöpplin Aladár. Nyugat I. 156—159. l. — (dkl.) Az Est 13. sz. — Literatura 47. l. — Kárpáti Aurél. P. Napló 23. sz. — Thury Lajos. Napkelet 145—146. l. — Zsigmond Ferenc Prot. Szemle 363—366. l. — i. Uj Nemz. 37. sz. — (B. S.) Népszava 59. sz. — n. a. Esti Kurir 1. sz. — 2. Úri muri. Regény. 268 l. — Ism. Féja Géza. Híd 237—238. l. — Schöpplin Aladár Könyvbarátok Lapja I. 227—229. l. — Németh László. Erd. Helikon I. 151—152. l. — Kodolányi János. Az Est 61. sz. — Ignótus. Nyugat I. 823—824. l. — Myn. Napkelet 937 940. l. — Bálint György. P. Napló 63. sz. — Komlós Aladár. Századunk 188—190. l. — H. S. Jövők 110. l. — Szabó Dezső. Előörs. 5. sz. — M. Szemle III. 2. sz. IV. l. — P. Hirl. 85. sz. — r. r. Uj Nemz. 82. sz. — (b. i.) Esti Kurir 77. sz. — D. Kocsis László. Magyarország 73. sz. — 3. Úri muri. Vigjáték 3 felvonásban. Bemutatta a Vigszínház márc. 3-án. — Ism. Simon Andor. Híd 217. l. — Nagy László. U. o. 217—219. l. — Az Est 6. és 8. sz. — Móricz Zsigmond. Nyugat I. 325—329. l. — Schöpplin Aladár. U. o. I. 469—472. l. — Rédey Tivadar. B. Szemle 304—305. l. — Galamb Sándor.

- Napkelet 473—474. l. — Vajthó László. Prot. Szemle 302—304. l. — T. M. Lányok 142. l. — (d) M. Helikon 209—210. l. — Valkó László. Páztortüz 240. l. — Falk Zsigmond. Ország-Világ 64. l.
- Dóczi Jenő.* A «Hét krajcár»-tól az «Üri muri»-ig. Magyarság 86. sz.
- Juhász Géza.* Móricz Zsigmond. (Kortársaink 4. sz.) N. 16-r. 46, (2). l. + 1 arcképmell. — Ism. Rédey Tivadar. Napkelet 936. l. — Alszegehy Zsolt. Élet 246—248. l. — B. A. Magyarság 130. sz. — r. r. Uj Nemz. 135. sz.
- Szilágyi Ödön.* Móricz Zsigmond. Délibáb 12. sz.
- Mórocz János.* Martosi. Elrontott élet és egyéb írások. Újpest. 161, (2) l.
- Nadányi Zoltán.* *Karácsony Sándor.* Nadányi Zoltán. Prot. Szemle 97—101. l.
- Nádor József.* A magam élete. Versek. 92, (4) l. — Ism. (—) Ujs. 56. sz.
- Nagy Gyula.* C. Szivárványos sorsok. Marosvásárhely. 160 l. — Ism. Literatura 167. l. — P. Hirl. 134. sz.
- Nagy Lajos.* Dálnoki. Mythologia. Versek. Arad. — Ism. Vasárnap 60. l.
- Nagy László.* S. Zenélő kút. Kolozsvár. — Ism. Walter Gyula. Vasárnap 226. l.
- Nagy Sándor.* Multak tarlóján. Hajduhadház. (1927.) — Ism. Zs. F. Debr. Szemle 67—68. l.
- Négyesy László.* Négyesy László. Orsz. Polgáris. Tanáregyesületi Közl. 442—444. l.
- Németh Antal.* Tavirózsák. Versek. 60 l. — Ism. P. Hirl. 135. sz. — B. A. Magyarság 59. sz.
- Némethy Géza.* Az ész tragédiája s egyéb versek. II. bőv. kiad. (1927.) 208 l. — Ism. Huszti József. E. Ph. K. 23. l. — A. Zs. Élet 148. l. — k. h. Néptanítók Lapja 11—12. sz. — K. S. P. Lloyd 17. esti sz. — Esti Kurir 46. sz.
- Nikodemus Károly.* Judás Iskariót. Bemutatta a kolozsvári Magyar Színház 1928 ápr. 18-án. — Ism. Kovács László. Páztortüz. 214—215. l.
- Novoszel Andor.* Így a koma... Novellák. Kolozsvár. — Ism. P. Hirl. 77. sz.
- Nyirő József.* *Jancsó Béla.* Nyirő József novellái. Páztortüz 26—29. l.
- Ódry Árpád.* *Galamb Sándor.* Ódry Árpád. Napkelet 136—140. l.
- Oláh Gábor* válogatott költeményei. Csobán Endre bevezetésével. (Csokonai-könyvtár 1. sz.) Debrecen. 144 l.
- Olosz Lajos.* 1. Égő csolnokon. Versek. Kolozsvár. — Ism. Turóczi-Trostler Josef. P. Lloyd 91. esti sz. — 2. Gladiátorarc. Versek. — Ism. Turóczi-Trostler Josef. P. Lloyd 91. esti sz.
- Ölvedy László.* A múzsa. Érsekújvár. — Reményik Sándor. Páztortüz 14. l. — B. A. Magyarság 59. sz.
- Pákh Albert.* *Reza Dezső.* Jókai és Pákh Albert szerkesztői üzenetei. Magyarság 120. sz.
- Pakots József.* Az ember, aki útvesztőbe jutott. 214 l. — Ism. Literatura 198. l. — Színházi Élet 21. sz. — (Papp Jenő.) Magyarság 142. sz. — (F. J.) 8 Órai Ujs. 96. sz. — Esti Kurir 103. sz. — P. Ujs. 136. sz. — Halász Ernő. M. Hirl. 109. sz. — (dkl.) Magyarország 131. sz.
- Pákozdy Ferenc.* vásárhelyi. A Tisza sirálya. Hódmezővásárhely. — Ism. Fenő László. Nyugat I. 313—314. l.
- Palágyi Lajos* emlékeiből. Literatura 44—45. l.
- Palasovsky Ödön.* Punalua. Versek. (1926.) 80 l. — Ism. Berczeli Anzelm Károly. Széphalom 148—152. l.
- Palásti László és Erney Frigyes.* Aeropolis. Regény a közeljövőből. 196 l. — Ism. K. S. A Falu 377. l. — Literatura 149—150. l. — P. Napló 119. sz. — Tolnai Világlapja 15. sz. — Színházi Élet 16. sz. — B. A. Magyarság 114. sz. — (—s—ó) 8 Órai Ujs. 123. sz. — (U. G.) Esti Kurir 79. sz. — y—l. Népszava 124. sz. — Ujs. 106. sz. — M. Hirl. 109. sz.
- Pálffy Gyula.* G. P. Pálffy Gyula. Irodalomtört. 97. l.
- Palmer Nusa.* Az asszony és a halál. Versek. Szeged. — Ism. M. Hirl. 35. sz.

- Pál Ödön, P. A bujdosó vagyon. — Ism. Somogyi Ferenc. Irodalomtört. 162. l.
- Pápai Páriz Ferenc. *Szigethy Lajos*. Pápai Páriz Ferenc. Az Erő 9. sz.
- Papp János, K. K. Papp János népszínművei. A Falu 172—173. l.
- Pásztor Árpád. 1. Gina és Rozamunda. (1927.) 370 l. — Ism. —ó—ó. Irodalomtört. 64. l. — 2. Unt élet rabszolgáinak. Versek. 72, (3) l. — Ism. Aszlányi Károly. Nyugat I. 685—686. l. — K. A. P. Napló 91. sz. — A. Zs. Élet 148. l. — P. Hirl. 74. sz. — P. Lloyd 69. esti sz. — P. Ujs. 79. sz. — (zs. b.) M. Hirl. 70. sz. — (sz. r.) Magyarország 74. sz.
- S. G. Kedves Pásztor Árpád. Literatura 112—113. l.
- Beszélgetés önmagammal. A Literatura Almanachja 34—36. l.
- Patai Edith. Engem is hív a föld. 62 l. — Ism. Sándor Imre. Nyugat I. 314. l. — P. Napló 17. sz. — M. Hirl. 59. sz.
- Patai József. A középső kapu. — Ism. P. Lloyd 11. esti sz. — Fürst. U. o. 63. esti sz.
- Pécsi Mária, Dobosi. Csodálatos bábu. 256 l. — Ism. Sz. I. A. Irodalomtört. 165. l. — Kállay Miklós. Literatura 162. l. — F. Z. Napkelet 779—780. l.
- Péczely József. Földbott kö. Regény. Gyula. 150 l. — Ism. Pásztor József. Prot. Szemle 446—447. l. — K. Vasárnap 146. l.
- Peéry Piroska. *Németh Antal*. A magyar Ersilia Drei. Híd 253—256. l.
- Pekár Gyula. Az ezüsthomloku vándor. 207 l. — Ism. (G. J.) Uj Nemz. 78. sz. — Dékány András. Magyarság 81. sz. — Uj Idők 572. l. — Káldor László. Mindnyájunk Lapja 2. sz. — 8 Órai Ujs. 74. sz.
- Szilágyi Ödön*. Pekár Gyula. Délibáb 13. sz.
- Péry Imre. Magyar írók. (Rajzok.) I. sorozat. (1927.) 61. l. — Ism. —n—n. Prot. Szemle 225—226. l.
- Persian Ádám. Aisha. Regény. — Ism. P. Lloyd 11. esti sz. — Ujs. 79. sz. — (zs. b.) M. Hirl. 6. sz.
- Pesti György. Haláltánc éneke. Holbein képeivel. Bevezetéssel ellátva közli: Dézsi Lajos. (1927.) 79 l. — Ism. Sz. Irodalomtört. 78. l.
- Péter Pál. Ember vagyok. Versek. — Ism. (—). Ujs. 56. sz.
- Petőfi Sándor. *Benyovszky Károly*. Petőfi színészi kudarca Pozsonyban. Az Ujs. varsárnapja ápr. 15.
- Galamb Sándor. Petőfi Sándor, Mészáros Lázár meg a «kőfic». M. Nyelv 204—206. l.
- Isoz Kálmán. A «Talpra magyar» hét egykorú kótája. Literatura 103—104. l.
- Jókai Mór ünnepi beszéde Petőfi szülőházában. A m. asszony 82—84. l.
- Hartmann János. Petőfi-tanulmányok. (Irodalomtört. Füzetek 10. sz.) (1926.) 52 l. — Ism. Horváth Béla. Irodalomtört. 68. l.
- D. Kovács Sándor. Petőfi emléktáblája felavatásakor Pecen 1926 szept. 7-én. Ösvény 86—88. l.
- Móra Ferenc. Van-e Petőfi-kultusz? A Literatura Almanachja 39—49. l.
- Tamás Ernő. V. Ferdinánd sajtópöre Petőfi ellen. P. Hirl. 76. sz.
- Vikár Béla. Petőfi és Arany finnül. Magyarság 12. sz.
- Petrán József. G. P. Petrán József. Irodalomtört. 97. l.
- Pintér Jenő. *Brisits Frigyes*. Pintér Jenő irodalomtörténetírása. Élet 189—194. l.
- Porzsolt Kálmán. *Bónyi Adorján*. Porzsolt Kálmán egyik arca. P. Hirl. 6. sz.
- Lantos József. Porzsolt Kálmán ünneplése. Ország-Világ 15. l.
- Sz. Z. Hétköznapiak krónikása. B. Hirl. 12. sz.
- Pörnetz Rezső. Hamis gyöngyök. Novellák. Miskolc. — Ism. P. Hirl. 51. sz.
- Prohászka Ottokár. *Pogány Kázmér*. Prohászka Ottokár és a természet. Literatura 137—138. l.
- Rákosi Jenő. Prohászka Ottokár. Ország-Világ 48. l. és P. Hirl. 41. sz.
- Ravasz László. Prohászka Ottokár tagajánlása. A Kisfaludy-Társ. Évl. 57. k. 364—365. l.
- Schütz Antal. Prohászka Ottokár emlékezete. Kath. Szemle 65—69. l.

Pünkösti Andor. Bárczay Bella a szeretőm. (1927.) 144 l. — *Ism. Literatura* 6. l. — Bohuniczky Szeft. Nyugat I. 240—241. l. — *M. Kultúra* 41—42. l. — (b. a.) P. Hirl. 2. sz.

Rác Pál. A szomorú ember. Regény. Kassa. 192 l. — *Ism. Jancsó Elemér. Pásztorlütz* 286. l.

Radó Antal. Magyar sirámok és egyéb költemények. (1927.) 192 l. — *Ism. P. Hirl.* 91. sz.

Rákosi Jenő. *Szilágyi Ödön.* Rákosi Jenő. Délibáb 21. sz.

Rákosi Viktor. *Lőrinczy György.* Rákosi Viktor emlékezete. A Kisfaludy-Társ. Évl. 57. k. 149—154. l.

Rakovszky Menyhért. Fiatalság fejtája. — *Ism. A. Zs. Élet* 148. l. — *P. Hirl.* 22. sz. — 8 *Orai Ujs.* 32. sz. — (g. i.) *Ujs.* 44. sz.

Ravasz László. Orgonazugás. Beszédek, előadások. II. kiad. (1927.) 204 l. — *Ism. Rákosi Jenő. Könyvbarátok Lapja* I. 224. l. — *A Falu* 59. l. — *Enyedy Andor. Prot. Szemle* 197. l. — — *Öz* — *M. Jövő* 12. sz.

○ Szentimrei Jenő. Ravasz László és a kételkedő irodalom réme. *Híd* 114—119. l.

Regőczy (Exner) Győző. Levente királyfi. — *Ism. B. A. Magyarság* 59. sz.

Reményi József. Emberek, ne sírjátok! Berlin. (1926.) I—IV. köt. — *Ism. Bodó Béla. P. Napló* 63. sz.

Reményik Sándor. *Alszegehy Zsolt.* Reményik Sándor. Debreceni Szemle 263—275. l.

Szentimrei Jenő. Reményik Sándor. (Erdély Irói 6.) *Híd* 3—7. l. (Arcképpel.)

○ Révai Miklós. *Schwartz Elemér.* Humboldt Vilmos Révai Miklósról. *M. Nyelv* 202. l.

Révész Béla. 1. Mosoly. 191, (1) l. — *Ism. (R. Gy.) P. Napló* 146. sz. — Várkonyi Titusz. *M. Hirl.* 142. sz. — 2. Proletárok. 183, 1 l. — *Ism. (dkl.) Az Est* 24. sz. — h. g. Napkelet 149. l. — Káldor László. Mindnyájunk Lapja 2. sz. — Várkonyi Titusz. *M. Hirl.* 41. sz. — (r. g.) Magyarország 20. sz. — 3. Ujra és mindig. (1927.) 213, (2) l. — *Ism. (dkl.) Az Est* 24. sz. — *Literatura* 54. l. — h. g. Napkelet 149. l. — Káldor László. Mindnyájunk Lapja 1. sz. — Várkonyi Titusz. *M. Hirl.* 41. sz. — (r. g.) Magyarország 20. sz. (dkl.) Révész Béla új könyvei. *Az Est* 24. sz.

Reviczky Gyula. *Palágyi Lajos.* Komjáthy és Reviczky. *M. Hirl.* 130. sz.

Palágyi Lajos. Reviczky Gyula önérzete. *M. Hirl.* 76. sz.

Réz Lola, Kosáryné. 1. A Dunai család. (A Magyar Jövő regényei 3. sz.) Miskolc. 208 l. — 2. A nagyságos úr és az asszony. 184 l. — *Ism. Kéký Lajos. Könyvbarátok Lapja* I. 233—240. l. — 3. A rejtelmes kobó. Regény. 195 l. — *Ism. Sz. Z. B. Hirl.* 64. sz. — 4. A vén diák. 206 l. — *Ism. Az Erő* 6. sz. — 5. Péter. Miskolc. 150 l. — *Ism. Boros Ferenc. Híd* 274. l. — Dóczy Jenő. Napkelet 857—858. l. — Meskő Barna. *M. Jövő* 70. sz.

○ Riedl Frigyes. *Horváth János.* Riedl Frigyes emlékezete. (A M. T. Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek. XX. 7.) 30 l.

th. Riedl Frigyes párizsi leveleiből. *Minerva* 299—302. l.

Ritók Emma. (R. M.) Új magyar minisztérium. *Literatura* 79. l.

Rónay Mária. A drága iskola. Mimi naplója. 128 l. — *Ism. Literatura* 3. l. — *Nemz. Ujs.* 78. sz. — *P. Lloyd* 14. esti sz.

Amikor a hóhért akasztják. A *Literatura Almanachja* 36—38. l.

Rosenákné Behr Blanka. Házasság. Regény. 323, (1) l. — *Ism. P. Napló* 119. sz. — *P. E. Mult és Jövő* 223. l. — Ballagi Ernő. Egyenlőség 16. sz. — *P. Lloyd* 113. esti sz. — (V—s.) *Ujs.* 53. sz. — *Vulpes. U. o.* 104. sz. — *M. Hirl.* 114. sz.

Rubin László. Egy ember, aki töke és kamat. Regény. — *Ism. (V. M.) Népszava* 68. sz. — *M. Hirl.* 29. sz.

Rudnyánszky Gyula. *Palágyi Lajos.* Rudnyánszky Gyula. *M. Hirl.* 109. sz.

Rulf Ida. Versek. 55 l.

Sajó Sándor. *Dongó Orbán.* Sajó Sándor hazafias lírája. A bpi X. ker. m. kir. áll. Szent László realgimn. értesítője az 1927/28. tanévről. 3—20. l.

Sándor Imre. A lángoló út. Regény. — Ism. M. Hirl. 142. sz.

Sándor Pál. 1. Két gyöngy. Pápa. — Ism. P. Hirl. 58. sz. — 2. Vándorlantos. Pápa. (1926.) 78 l. — Ism. Velezdi Mihály. Napkelet 61—62. l. — Gulyás Sándor. Prot. Szemle 57—58. l.

Sárközi György. Váltoit lélekkel. (1927.) — Ism. Németh László. Erd. Helikon I. 60. l. — Komlós Aladár. Nyugat I. 237—238. l. — Szerb Antal. Napkelet 149—150. l. — Kerecsényi Dezső. Prot. Szemle 219—220. l. — P. Hirl. 17. sz. — Jánossy M. Jövők 4. sz. 35. l. — Magyarság 1. sz. — (—s—l.) Esti Kurir 77. sz.

Sárközi György. Pásztortűz 70. l.

Sas Ede. Sas Ede. P. Hirl. 145. sz.

Sásdi Sándor. Vadludak. 134 l. — Ism. Literatura 169. l. — M. Szemle II. 4. sz. II. l. — Pásztor József. Prot. Szemle 448. l. — (Th.) Magyarság 92. sz. — Bresztovszky Ede. Népszava 103. sz. — Várkonyi Titusz. M. Hirl. 136. sz.

Schöppflin Aladár. Balatoni tragédia. (1927.) 128 l. — Ism. Babits Mihály. Könyvbarátok Lapja I. 224—226. l. — Németh László. Erd. Helikon I. 153. l. — Földi Mihály. Nyugat I. 236—238. l. — Literatura 50. l. — Rédey Tivadar. Napkelet 147—148. l. — (b. a.) P. Hirl. 20. sz. — (d) M. Helikon 46—47. l. — Muraközy Gyula. Prot. Szemle 448—449. l. — Uj Nemz. 82. sz. — D. J. Magyarság 18. sz. — K. Nemz. Ujs. 6. sz. — (ny. i.) Népszava 3. sz. — Sztinnyi Zoltán. B. Hirl. 4. sz. — M. Hirl. 12. sz. — P. Ujs. 35. sz.

Sebesi Samu. *Kovács Dezső.* Sebesi Samu. Pásztortűz 92—93. l.

Sik Sándor. Scharsboldogasszony. Berlin. 202. (2) l. — Ism. Juhász Géza. Hid 272—273. l. — Literatura 150. l. — Alszegehy Zsolt. Élet 209—211. l. — J. M. Jövők 111. l. — Szerb Antal. Napkelet 859—861. l. — K. Vasárnap 206. l. — r. r. Uj Nemz. 100. sz.

Simán Erzsébet. Nyugalanság. 94, (2) l. — Ism. Tersánszky J. Jenő. Nyugat I. 390—391. l. — P. Napló 34. sz. — Szirmai Rezső. Együtt 2. sz. — Tolnai Világlapja 16. sz. — Magyarság 29. sz. — ego. Népszava 32. sz. — Turóczy-Trostler Josef. P. Lloyd 5. esti sz. — Várkonyi Titusz. M. Hirl. 18. sz.

Simon Andor. 1. Álomföld. — Ism. Féja Géza. Hid 100—101. l. — 2. Tömegáhitat. Versek. 69 l. — Ism. Kessler-Balogh Edgár. Hid 200—202. l. — Szentimrei Jenő. Erd. Helikon I. 62—63. l. — (ó—a.) M. Jövő 70. sz.

Csanády György. Káin. Hid 190—191. l.

Simonsits Andor. Küzdelem. Regény. — Ism. Esti Kurir 121. sz.

Sipos Bella. *Erdődi Béla.* Éljen a szerző. Ország-Világ 7. l.

Ifj. Péntes Sándor. Sipos Bella szerzői estje. Ország-Világ 9. l.

Sipos Domokos. Vágtat a halál. Cluj-Kolozsvár. (1927.) 103, (4) l. — Ism. Bors Ferenc. Hid 273—274. l. — Sikabonyi Antal. Könyvbarátok Lapja I. 242—244. l. — Reményik Sándor. Pásztortűz 69. l. — Németh László. Prot. Szemle 449—450. l. — P. Hirl. 57. sz. — Szentgyörgyi Gábor. Korunk 318. l. — 8 Órai Ujs. 57. sz. — Várkonyi Titusz. M. Hirl. 47. sz. — Ujs. 44. sz.

G. P. Irodalomtört. 97. l. — *K. S. P.* Lloyd 63. esti sz. — *nm.* Napkelet 152. l. — *Szentimrei Jenő.* Korunk 66—67. l. — U. a. Hid 50—56. l. (Arcképpel.) — U. a. Pásztortűz 2—4. l.

Sipos Ida, V. 1. A Boróy vér (1927.) 120 l. — Ism. Kiss Géza. Prot. Szemle 219. l. — 2. Az örök nap. (1927.) — Ism. Kiss Géza. Prot. Szemle 219. l.

Sirató Károly. Papirember. Békéscsaba. 48 l. — Ism. Illyés Gyula. Nyugat I. 899—900. l. — Hangay Sándor. B. Hirl. 138. sz.

Solymos Bea, Sz. Művészasszony. — Ism. P. Napló 102. sz. — P. Hirl. 91. sz. — Sz.-né. Orsz.-Világ 110—111. l. — (Dékány András.) Magyarság 114. sz. — M. G. 8 Órai Ujs. 118. sz. — Ujs. 104. sz. — M. Hirl. 98. sz.

Somfay Margit. Vénus jegyében. Történelmi regény. Márton Ferenc borítékrajzával. 382 l. — Ism. K. S. A Falu 377. l. — U. a. M. Helikon 297—298. l. — Németh László. Erd. Helikon I. 153. l. — Kállay Miklós.

- Literatura 161—162. l. — K. Gy. Élet 148. l. — M. Szemle III. 2. sz. IV. l. — Szentkúthy Miklós. Napkelet 866. l. — P. Hirl. 78. sz. — Dóczy Jenő. Magyarság 92. sz. — (K. E.) M. Jövő máj. 6. — Pataj, Alexander. P. Lloyd 85. esti sz. — (B. S.) Népszava 130. sz.
- Strelisky József.** Osia. Regény. — Ism. Literatura 170. l. — P. Hirl. 90. sz. — P. Lloyd 80. esti sz. — (f. á.) Népszava 120. sz.
- Strém István.** Vadrózszaasszony. — Ism. B. A. Magyarság 59. sz.
- Surányi Miklós.** Noé bárkája. 269 l. — Ism. Literatura 93. l. — A Falu 251. l.
- Szilágyi Ödön.** Surányi Miklós. Délibáb 16. sz.
- Sylvester János.** Trócsányi Zoltán. Sylvester-problémák. M. Nyelv. 15—23. l.
- Szabó Dezső.** *Fábián Dániel.* Középosztályunk és a parasztság. Ifjú szívekben élek 33—37. l.
- Jakabfalvy Kaszab Kálmán.** Szabó Dezső, a száműzött. M. Jövő 70. sz.
- K. G.** A magyarság problémája Szabó Dezső írásaiban. Népszava 24. sz.
- Várkonyi Nándor.** Szabó Dezső. Széphalom 205—209. l.
- Szabó Géza, F.** Muskátlis ablakok. (1927.) 211 l. — Ism. Kozocsa Sándor. A Falu 312. l. — (—y) Falusi Esték 1. sz. 8. l.
- Szabó Lajos.** Légy hív mindhalálíg. Versek. 94, (2) l. — Ism. S. Közöny 6—7. sz. — Hegyaljai Kiss Géza. Kálvinista Szemle 168. l.
- Szabó Mária.** *Bóka László.* Berde Mária, Szabó Mária, P. Gulácsy Irén. Az Erő 7. sz.
- Karácsony Sándor.** Szabó Mária. Prot. Szemle 335—339. l.
- Szabolcska Mihály.** Őseim nyomán. 110 l. — Ism. Ösvény 110. l. — (b. a.) P. Hirl. 145. sz. — r. r. Új Nemz. 94. sz. — Szász Károly. B. Hirl. 140. sz.
- (b. á.) Budapestre érkezett Szabolcska Mihály. Az Est 134. sz.
- Szabolcska és Ady. Ország-Világ 105. l.
- Szabolcska Mihályt hadbírószág elé állítják. Az Est 10. sz.
- Szalay László.** Mihály bácsi. Elbeszélések. 192, (2) l. — Ism. (b. b.) Az Est 76. sz. — Halász László. Napkelet 941. l. — (r—sz.) P. Napló 75. sz. — A Falu 378. l. — R. S. M. Hirl. 86. sz.
- Szalay Mátyás.** Albiász. Kolozsvár. — Ism. RassKároly. Pásztortűz 120. l.
- Szamolányi Gyula.** Harangjáték. Szekszárd. 78, (2) l. — Ism. B. A. Magyarság 59. sz.
- Szántó Ferenc.** Örökmécs. Versek. — Ism. (—). Ujs. 56. sz.
- Szántó György.** Babel tornya. Brassó. (1927.) 304 l. — Ism. Literatura 117. l. — Bodor Aladár. Prot. Szemle 299—300. l.
- Szarvas Mariska.** *Palágyi Lajos.* Fiatalon elhunyt költők. M. Hirl. 136. sz.
- Szász Károly** (a püspök). *Palágyi Lajos.* Régi írók. M. Hirl. 81. sz.
- Szász Károly.** Képek és történetek. 137 l. — Ism. Literatura 195. l. — H. S. Jövők 135—156. l. — Falk Zsigmond. Ország-Világ 146. l. — r. r. Új Nemz. 119. sz. — Z. T. 8 Órai Ujs. 118. sz. — P. Lloyd 141. esti sz.
- Szász Károly.** Ország-Világ 133. l.
- Szathmáry István.** *Pekár Gyula.* Szathmáry István tagajánlása. A Kisfaludy-Társ. Évl. 57. k. 361—363. l.
- Gróf Széchenyi István** írói és hírlapi vitája Kossuth Lajossal. Szerk. és bevezetéssel ellátta Viszota Gyula. I. Rész. 1841—43. (1927.) CLXXVIII, 846 l. — Ism. M. Szemle II. 4. sz. VI. l. — Túri Béla. Kath. Szemle 369—372. l.
- Bariska Mihály.** Gróf Széchenyi István és a francia irodalom. (Bibliothèque de l'Institut Français à l'Université de Budapest. 4.) 93, (2) l.
- Jónás Károly.** Széchenyi és Kürnberger. P. Hirl. 41. sz.
- Marczali Henrik.** Széchenyi kiadatlan levelei Apponyi Györgyhöz. P. Napló 142. sz.
- Móra Ferenc...** Sót kér egy fiatal huszárkapitány... A Literatura Almanachja 104—113. l.

- Rákosi Jenő.* Széchenyi—Apponyi. P. Hirl. 30. sz.
- Széchy János.* Asztalog. Versek. Karcag. 64 l. — Ism. P. Hirl. 74. sz.
- B. A. Magyarság 59. sz.
- Székely István. G. P.* Székely István. Irodalomtört. 97. l.
- Székely Jenő.* A Csehi-család. Regény. (Illusztrálta gr. Bánffy Miklós.) Kolozsvár. 194. (2) l., 5 mell.
- Székely Nándor.* A messziről jött ember. Regény. 306. (2) l.
- Szekfü Gyula.* Egy irodalmi per. Napkelet 942—950. l.
- Szémán István.* Vergődő lelkek. Miskolc. 271 l. — Ism. K. Gy. Élet 147. l. — Hunor. Napsugár 4. sz. — P. K. Kath. Szemle 383. l. — P. Hirl. 78. sz. — Uj Nemz. 84. sz.
- Szemere Katinka, Máriaasszné.* Fordul a szél. (1927.) 464 l. — Ism. Muraközy Gyula. Prot. Szemle 135—137. l. — Novák Sándor. Sárospataki Ref. Lapok 71—72. l. — B. A. Magyarság 59. sz. — Szász Károly. B. Hirl. 6. sz.
- Szenes Béla—Nóti Károly.* A házibarád. Vígj. 3 felvonásban. Bemutatta a Vígyszínház 1928 jún. 6-án. — Ism. Schöpplin Aladár. Nyugat I. 902—903. l. — Rédey Tivadar. Napkelet 951—952. l. — Peterdy Sándor. Jövők 215—216. l. — Falk Zsigmond. Ország-Világ 145. sz.
- Szenes Erzs.* Fehér kendő. Versek. 59. (2) l. — Ism. (—). Ujs. 56. sz.
- Szenes Piroška.* Az utolsó úr. — Ism. Illés Endre. Nyugat I. 78. l. — P. Napló 63. sz. — Gergely Győző. Népszava 16. sz. — Esti Kurir 46. sz. — Ujs. 79. sz. — Várkonyi Titusz. M. Hirl. 24. sz.
- Szenes Tilda.* A nagyszerű házasság. Regény. — Ism. P. Napló 85. sz. — P. Lloyd 58. esti sz. — (—). Esti Kurir 35. sz. — Ujs. 120. sz. — (r. p.) M. Hirl. 64. sz.
- Szentgyörgyi István. Kuncz Aladár.* Szentgyörgyi István. Pásztortűz 265. l.
- Szentimrei Jenő* verses magyar krónikája. Cluj—Kolozsvár. N. 16-r. 112 l. — Ism. Ferenczy György. Híd 203—204. l. — Jancsó Elemér. Pásztortűz 20—21. l.
- Szép Ernő.* Hetedikbe jártam. (1927.) 280 l. — Ism. Csiki Jenő. M. Kultúra 186—187. l.
- Szerdahelyi Mihály. Asztalos Miklós.* Szerdahelyi Mihály históriás éneknek vélt politikai éneke 1595-ből. Pécs. 22 l. — Ism. Sz. B. Zenei Szemle 159. l.
- Szeremley Barna. Dénes Szilárd.* Szeremley Barna. Kisújszállás és Vidéke. 1927 okt. 23.
- Szerviczky Margit.* Jézus. 300 l. — Ism. Stadler István. Ország-Világ 9. l.
- Szigethy László.* Az árnyékom útja. Versek. — Ism. (—). Ujs. 56. sz.
- Szigligeti Ede. Sebestyén, Karl.* Eduard Szigligeti. P. Lloyd 15. reggeli sz. Szigligeti és a Nemzeti Színház. 8 Órai Ujs. 16. sz.
- Sziklay János. Brisits Frigyes.* Sziklay János írói egyénisége. (1927.) 16 l. — Ism. —ó. Irodalomtört. 77—78. l.
- Szilády Áron. Szász Károly.* Szilády Áron emlékműve leleplezésén. A Kisfaludy-Társ. Évl. 57. k. 358—359. l.
- Szilády Áron* emléke. Irodalomtört. 99. l.
- Szilágyi Géza.* Szó és könny. 151 l. — Ism. Fenyő László. Nyugat I. 608—690. l. — Literatura 168. l. — F. Gy. A sajtó 107. l. — Patai Edith. Mult és Jövő 93. l. — Balogh Vilma. Szocializmus 39—40. l. — Turóczi-Trostler Josef. P. Lloyd 141. esti sz.
- Szilágyi Hugó. G. P.* Szilágyi Hugó. Irodalomtört. 97. l.
- Szini Gyula.* 1. Barbara. (1927.) 260 l. — Ism. M. Kultúra 140—141. l. — 2. Jókai. Egy élet regénye. 235 l. — Ism. Nagy Endre. Nyugat I. 893—894. l. — Tolnai Világlapja 26. sz. — r. r. Uj Nemz. 117. sz. — Turóczi-Trostler Josef. P. Lloyd 108. esti sz. — (n. b.) M. Hirl. 125. sz.
- Rodrigo.* Nagytakarítás Szini Gyulánál. Napkelet. 398—399. l.
- Szitnyai Zoltán.* Az ég — a tó. — Ism. Literatura 150. l.
- Szivontsik Antal.* Göröngyös úton. Versek. Esztergom. (1927.) — Ism. Tyúkoss Gyula. Kath. Nevelés 79. l. — —öz— M. Jövő 24. sz.

- Szomaházy István.** *G. P. Szomaházy István. Irodalomtört.* 97—98. l.
- Szomory Dezső.** (*k. l.*) Halandzsa nyelv a Szomory Dezsőé — mondja Balassa József. Csütörtök 6. sz.
- Szilágyi Ödön.* Szomory Dezső. Délibáb 9. sz.
- Szomory Károly.** *Palágyi Lajos.* Fiatalon elhunyt költők. M. Hirl. 136. sz.
- Szunnyoghy Farkas.** Kis Gábor problémája. Novellák. Kecskemét. 159 l. — *Ism.* P. Hirl. 50. sz.
- Tábory Pál.** Új-Buda. Regény. — *Ism.* P. Napló 34. sz. — P. Hirl. 22. sz. — Tolnai Világlapja 2. sz.
- Takács Judit, Dukai. Pintér Jenő.** Régi magyar költők. Jövönk 4. sz. 12—15. l.
- Tamás Mihály.** *F. G. Tamás Mihály pöre.* Híd 111—112. l.
- Tamás Sári.** Bőpalástos napok. — *Ism.* Fenyő László. Nyugat I. 79—80. l. — T. P. Lloyd 75. esti sz. — Esti Kurir 81. sz. — (ny. i.) Népszava 30. sz. — (—) Ujs. 56. sz. — (h. e.) M. Hirl. 6. sz.
- Tamási Áron.** *Makkai Sándor.* Tamási Áron új könyvének jelentősége. Erd. Helikon I. 143—146. l.
- Szentimrei Jenő.* Tamási Áron. (Erdély Irói. 8.) Híd 136—142. l. (Arcképpel.)
- Táncsics Mihály.** *Móra Ferenc.* A szimbólum. A Literatura Almanachja. 70—81. l.
- Tarczai György.** 1. A budai gyár. 172 l. — *Ism.* —r. Irodalomtört. 63—64. l. — Literatura 21. l. — Pp. Kath. Szemle 124—125. l. — Szarka Géza. Napkelet 466—467. l. — Alszezhyné Hajdu Margit. Vasárnap 16—17. l. — 2. Margit-legendák. Jaschik Álmós rajaival. II. kiad. 192 l. — *Ism.* Cs. I. M. Művelődés 55—56. l. — Literatura 15. l.
- Terescsényi György.** Délibáb. Szeged. 78. (1) l. — *Ism.* József Attila. Nyugat I. 686—687. l. — Szentkúthy Miklós. Napkelet 458—459. l. — Tolnai Világlapja 20. sz. — B. A. Magyarság 59. sz. — V. T. M. Hirl. 92. sz.
- Tersánszky J. Jenő.** Igaz regény. Saját életem. Nyugat I. 47—57; 133—144; 225—235; 300—308; 367—378; 438—452. l.
- Szegi (Szegedi) Pál.* Tersánszky Józsi Jenő. Nyugat I. 873—882. l.
- Thaly Kálmán.** *Borbély Margit.* Thaly Kálmán költői munkássága. Pécs (1927.) 27. l.
- Palágyi Lajos.* Thaly Kálmán. M. Hirl. 86. sz.
- Vitéz Veszprémy Dezső.* Tali és széchy-szigeti Thaly Kálmán életrajza. I. köt. 1 képm., 109, (3) l.
- Thaly Loránt.** Eolhárf. (1927.) 195 l. — *Ism.* V. B. Szemle 143—145. l.
- Tinódi Sebestyén.** *Pukánszky Béla.* Sebastian Tinódi und der deutsche Zeitungsgesang. (Klny.) — *Ism.* Zenei Szemle 112 l.
- Tisza István, gróf** összes munkái. 4. sorozat III—IV. kötet. — *Ism.* Türi Béla. Kath. Szemle 51—54. l.
- Berzeviczy Albert.* Serlegavató beszéd gróf Tisza István emlékére. A Kisfaludy-Társ. Évl. 57. k. 225—229. l.
- Homér Imre.** Tisza István gróf Szarajevóban. Nagymagyarország 2. és 3. sz.
- Horánszky Lajos.* Tisza István erkölce. B. Hirl. 92. sz.
- Mikszáth Kálmán.* Tisza István. 8 Órai Ujs. 92. sz.
- Mikszáth Kálmán.* Tisza szobrához. 8 Órai Ujs. 47. sz.
- Ostör József.* Tisza István saját szavaiban. (1927.) 183 l. — *Ism.* M. Szemle 2. sz. IV. l. — Albrecht Ferenc. Prot. Szemle 352—353. l. — Kálvinista Szemle 117. l.
- Tolnai Lajos.** *Palágyi Lajos.* Tolnai Lajos. M. Hirl. 125. sz.
- Tomori (Theodorovics) Anasztáz.** *K—g M—a.* A «muzsika professzor». Literatura 58—61. l.
- Tormay Cécile.** *Hankiss János.* Misztikus érzékenység, tragikus erő, művészi alakítás. Ország-Világ 127. l.

- Hankiss János*. Tormay Cécile. (Kortársaink 5. sz.) N. 16-r. 48 l. + 1 arcképmell. — *Ism. Rédey Tivadar*. Napkelet 936. l. — *Alszegehy Zsolt*. Élet 246—248. l. — *Papp Emília*. A m. asszony 240. l. — *B. A. Magyarság* 130. sz. — r. r. *Uj Nemz.* 135. sz.
- Tóth Árpád*. «Mi régiek talán már elmaradtunk...» P. Napló 141. sz.
- Tóth Ede*. *Pap Károly*. Tóth Ede költői pályakezdése. Debr. Szemle 259—262. l.
- Tóth Lőrinc*. *Palágyi Lajos*. Régi írók. M. Hirl. 81. sz.
- Török Gyula*. *Várkonyi Nándor*. Török Gyula. (Magyar Regényírók II.) Híd 245—246. l.
- Török Rezső*. A meztelen ember. Színmű 3 felvonásban. Bemutatta a Belvárosi Színház 1928 ápr. 13-án. — *Ism. Peterdy Sándor*. Jövők 72. l. — *Hampek Rózi*. A m. asszony 187. sz. — *Galamb Sándor*. Napkelet 709. l.
- Soltész Juci*. Török Rezső. Literatura 165. l.
- Traytler Endre*. Sehogy. Novellák. — *Ism. (ny. i.) Népszava* 106. sz. — *Ujs.* 92. sz.
- Turcsányi Elek*. Távolodó. 52 l. — *Ism. Marconnay Tibor*. Prot. Szemle 54. l.
- Turi Mészáros István*. Alföldi élet. Kecskemét. — *Ism. P. Hirl.* 50. sz.
- Ujfalusi László*. Örök szerelem. Novellák. Keszthely. — *Ism. P. Hirl.* 77. sz. — (m. j.) *Magyarság* 109. sz.
- Ujfalvi Krisztina*. *Pintér Jenő*. Régi magyar íróknk. Jövők 4. sz. 12—15. l.
- Ujvári Péter*. A Tharaud-fivérek magyar barátja. Literatura 10—12. l.
- Ujvári Sándor*. Futurum exactum. — *Ism. B. A. Magyarság* 59. sz.
- Üchtritzi-Amadé Stefánia grófné*. Semiramis. Regény. 335 l. — *Ism. Berényi László*. Élet 248. l. — *B. L. Jövők* 210. l. — *P. Hirl.* 127. sz.
- Váczy József*. Pusztai harangszó. Berlin. (1927.) 250 l. — *Ism. x. y. Élet* 40. l. — *Fülöp Lajos*. Könyvbarátok Lapja 244. l. — *Tolnai Vilmos*. Prot. Szemle 54—56. l.
- Vadnay Károly*. *Palágyi Lajos*. Vadnay Károly. M. Hirl. 86. sz.
- Vajda János*. *Juhász Géza*. Vajda János. Debreceni Szemle 46—54. l.
- Kéký Lajos*. Vajda János. (Irodalomtört. Füzetek 24. sz.) 32 l. — *Ism. Literatura* 99. l. — *M. Kultúra* 283. l. — *Turóczi-Trostler, Josef*. P. Lloyd 97. esti sz. — (sz. k.) *B. Hirl.* 98. sz.
- Palágyi Lajos*. Vajda János életmódjáról. M. Hirl. 64. sz.
- Szombach Godehard*. Vajda János emlékezete. Vasárnap 5—8. l.
- Travnik Jenő*. A társtalan költő. Vajda János emlékezete. (1927.) Győr. 22 l. — *Ism. Literatura* 99. l.
- Vajda János — önmagáról. Literatura 81. l.
- Vályi Klára*. *Pintér Jenő*. Régi magyar költőnk. Jövők 4. sz. 12—15. l.
- Vándor Iván*. Sólýomház I. Andrea szerencséseje. 252. l. — *Ism. Kállay Miklós*. Literatura 162. l. — *P. Hirl.* 107. sz. — *Magyarság* 130. sz. — *Hoványi Béla*. M. Jövő máj. 6. — *P. Lloyd* 141. esti sz. — *Népszava* 130. sz. — *Halmi Bódog*. M. Hirl. 81. sz.
- Váradí Antal*. *Vitéz Péterfy Károly*. Váradí Antal. 68, (4) l.
- Petri Mór*. Emlékezés Váradí Antálról. (1927.) 40 l. — *Ism. —ó. Irodalomtört.* 77. l.
- Zilahy Lajos*. Megemlékezés Váradí Antálról. A Kisfaludy-Társ. Évl. 57. k. 171—172. l.
- Varga Borbála*. Feslő szirmok. — *Ism. P. Hirl.* 134. sz. — *J—y. Orsz-Világ* 110. l.
- Varga Sándor*, *Turi*. Az én könnyes kálváriám. Mezőtúr. 63 l. — *Ism. Literatura* 201. l.
- Varga Zsiga*. Tüzijáték. Páris. (1926.) 79 l. — *Ism. Féja Géza*. Híd 100—101. l.
- Vargha Gyuláné*. Dicsőség Istennek! Versek. II. kiad. (1927.) 254 l. — *Ism. Kutas Kálmán*. Prot. Szemle 216. l.
- Várnai Zseni*. Im itt az írás. 2-ik kiadás. 112 l. — *Ism. Tersánszky J. Jenő*. Nyugat I. 388—390. l. — *Literatura* 21. l. — —io. P. Napló 135. sz.

— Marconnay Tibor. Jövünk 4. sz. 34—35. l. — Mult és jövő 224. l. — Csütörtök 5. sz. — B. V. Szocializmus 36—37. l. — Mohácsi Jenő. P. Lloyd 58. esti sz. — Esti Kurir 103. sz. — P. Ujs. 62. sz. — Várkonyi Titusz. M. Hirl. 1. sz.

Varsányi Gyula. Palágyi Lajos. Fiatalon elhunyt költők. M. Hirl. 136. sz.

Vas Gereben. A nemzet napszámái. (1927.) 300 l. — Ism. Literatura 21. l. — Az erő 6. sz. — Cs. I. M. Művelődés 56. l.

Váth János. 1. A nádi farkas. Veszprém. (1926.) 76 l. — Sz. I. A. Irodalomtört. 166. l. — 2. Lápvilágban. Celldömök. (1927.) 78 l. — Ism. Sz. S. A. Irodalomtört. 166. l.

Verseghy Ferenc. Horváth Konstantin. Verseghy Ferenc prédikációi. IK. 95—100. l.

Vértessy Arnold. Palágyi Lajos. Vértessy Arnold. M. Hirl. 86. sz.

Vézi József. Kosztolányi Dezső. Vézi József. Nyugat I. 827—828. l. — **Falk Zsigmond.** Ország-Világ 133. l. — **Hegedüs Roland.** P. Lloyd 120. reggeli sz. — Uj Idők 668. l. — A sajtó 279—290. l.

Virághalmi Ferenc. Lám Frigyes. Virághalmi Ferenc. Győr. (Klly.) (1927.) 14 l. — Ism. Literatura 29. l.

Vissnyovszky Rezső. Aranyvirág. Balassagyarmat. 59. (5) l. — Ism. Néptanító Lapja 11—12. sz.

Voynovich Géza. Emberek... árnyékok... (1927.) 229 l. — Ism. Kéky Lajos. Könyvbarátok Lapja 1. 229—230. l. — r. Irodalomtört. 164—165. l. — Literatura 22. l. — Dóczy Jenő. Napkelet 288—300. l. — M. Szemle 3. sz. VI. l. — D. L. L. Az Erő 27—28. l. — Dánielné Lengyel Laura. Uj Idők 174. l. — U. a. Ujs. 38. sz. — r. r. Uj Nemz. 36. sz.

Vörösmarty Mihály kiadatlan költeményei. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta: **Brisits Frigyes.** (1926.) 156 l. — Ism. M. Helikon 217. l.

Brisits Frigyes. A Magyar Tudományos Akadémia Vörösmarty-szobája. Irodalomtört. 92—96. l.

Brisits Frigyes. Szózat. Napkelet 641—642. l.

Brisits Frigyes. Vörösmarty képzelet-alkata. Bud. Szemle 31—46. l.

Gálos Rezső. Vörösmarty Senecája. IK. 80—81. l.

Póher Becheft Lilly. Vörösmarty franciául. Magyarság 35. sz.

Werner Gyula emlékének ünneplése a Gárdonyi Géza-Társaság 1927 dec. 4-iki diszgyűlésén. 56 l. — Ism. Literatura 209. l. — K. Gy. Élet 207—208. l.

Wesselényi Miklós. Asztalos Miklós. Wesselényi Miklós az első nemzeti-ségi politikus. (Symposion Könyvek 5.) Pécs. (1926.) 62 l. — Ism. Szász Béla. Híd 39. l. — U. a. U. o. 102—103. l. — Albrecht Ferenc. Prot. Szemle 280—281. l. — Lechner Tibor. M. Középiskola 18. l.

Pásztor József. Wesselényi Miklós. Bp.-i VI. ker. Wesselényi Miklós fiú felső keresk. isk. 43. értesítője az 1927/28. tanévről. 3—31. l.

Siklóssy László. Wesselényi Miklós fehér szerelme. B. Hirl. 81. és 91. sz.

Vásárhelyi Péter. Az árvízi hajós. Századunk 164—167. l. — P. Hirl. 61. sz.

Weszeley Károly. Palágyi Lajos. Fiatalon elhunyt költők. M. Hirl. 130. sz.

Wlassics Gyula, ifj. Régi fiók. 12-r. 96. l. — Ism. Pp. Irodalomtört. 65. l.

Wlassics Tibor báró. Halk melódiák. 40 l. — Ism. T—i. Napkelet 386. l. — M. Szemle 2. sz. VI. l. — —i. Élet 39. l. — M. Gy. Salon 1—2. sz. — (d) M. Helikon 212—214. l. — Uj Idők 142. l. — (f. g.) Magyarság 18. sz. B. Hirl. 41. sz.

Teleki Sándor. Költő a költőről. M. Hirl. 47. sz.

Zádor Tamás. Távol az istenektől. Regény. 527 l.

Zichy Géza gróf. Hevesi Sándor. Megemlékezés gróf Zichy Gézáról. A Kisfaludy-Társ. Évl. 57. k. 206. l.

Papp Viktor. Zichy Géza gróf. Nemz. Ujs. 120. sz.

Zilahy Lajos. Szibéria. Magyar hadifogolytörténet 3 felvonásban Bemutatta a Nemzeti Színház 1928 márc. 16-án. — Ism. Schöpfung Aladár. Nyugat I. 547—548. l. — Rédey Tivadar. B. Szemle 302. l. — Galamb

- Sándor. Napkelet 553—555. l. — Radványi Kálmán. Elet 146—147. l. — Vajthó László. Prot. Szemle 370—372. l. — M. Helikon 210. l. — Valkó László. Pásztortűz 239—240. l. — Falk Zsigmond. Ország-Világ 82. l. — Nemes Kun. Falusi Esték. 1. sz. 7. l. — K. Nemzeti Elet 99. l. — Csathó Kálmán. Színházi Elet. 13. sz. — Az Est 29. sz.
- Berzeviczy Albert. Zilahy Lajoshoz. A Kisfaludy-Társ. Évl. 57. k. 186—187. l.
- Herczeg Ferenc. Zilahy Lajos tagajánlása. A Kisfaludy-Társ. Évl. 57. k. 368. l.
- Karácsony Sándor. Zilahy Lajos. Prot. Szemle 180—184. l. — Zilahy Lajos. Magyarság 12. sz.
- Ruzitska Mária. Zilahy Lajos. (Kortársaink 6. sz.) 1 m. + 47 l. — Ism. Rédey Tivadar. Napkelet 937. l. — Alszegehy Zsolt. Elet 246—248. l. — B. A. Magyarság 130. sz. — r. r. Uj Nemz. 135. sz.
- Zipser János. Nekiindulás. Versek. — Ism. B. A. Magyarság 59. sz.
- Zivuska Andor. Meghitt órák. Debrecen. (1927.) 235 l. — Ism. Pap Károly. Debr. Szemle 191—192. l. — Jándy Imre. Ország-Világ 20—21. l. — (x) Magyarság 47. sz. — Uj Idők 295. l. — (sz. k.) B. Hirl. 98. sz.
- Zrinyi Miklós. *Julier Ferenc*. Zrinyi tragikuma. Előörs 15. sz.
- Palóczi Edgár. Zrinyi Miklós gróf múzeuma. Historia 3. sz.
- Zsitvay Irma. Az útszéli almafa. Regény. — Ism. Stadler. Ország-Világ 20. l.
- Zsitvay József. Jégvirágok. Esztergom. 141, (2) l. — Ism. Berényi László. Elet 248. l. — Magyarság 142. sz.
- Zsoldos István. Tavaszi szántás. Versek. — Ism. (x.) Magyarság 47. sz.
- Zsolt Béla. Házassággal végződik. (1927.) 394 l. — Ism. Szántó Rudolf. Könyvbarátok Lapja I. 245—247. l.
- Németh Andor. Négyszem közt Zsolt Bélával. Literatura 7—8. l.
- Zsögön Zoltán. Isten kezében. Arad. (1927.) 96 l. — Ism. Herceg János. Hid 275—276. l. — Walter Gyula. Pásztortűz 24. l. — U. a. Ország-Világ 139. l. — Rónai Pál. Mozi és film. 2. sz. — Mihály László. Napkelet 467. l. — (B. L.) Jövönk 1. sz. — B. A. Magyarság 59. sz. — Ujs. 105. sz.

Összeállította : KOZOCSA SÁNDOR.

A szerkesztőhöz beküldött könyvek.*

I. Tudományos művek

Angyal Dávid: Szakaszok Magyarország újabb történetéből. Franklin. 196 l.
Benedek Marcell: A francia irodalom. Athenaeum. 363 l.

II. Regények és elbeszélések

Ádám Dezső: Falu a hegyek között. Regény. Athenaeum. 192 l.
Ambrus Zoltán: Berzsenyi dinasztia. Révai. 207 l.
Bibó Lajos: Anyám! Athenaeum. I. 282 l. II. 268 l.
Dos Passos John: Nagyváros. Regény. Ford. Gaál Andor. Athenaeum. 472 l.
Galsworthy John: A fehér majom. Ford. Kiss Dezső. Franklin. 376 l.
Ifj. Hegedűs Sándor: Sir Douglas könyve. Athenaeum. 151 l.
Ibanez V. Blasko: Mindenki asszonya. Ford. Sándor Imre. Athenaeum. 287 l.
Mauriac: A méregkeverő. Ford. Juhász Andor. Révai. 196 l.
Ostenso Martha: Szállnak a vadludak. Ford. G. Beke Margit. Révai. 310 l.
Pakots József: Az ember aki útvesztőbe jutott. Regény. Athenaeum. 214 l.
Poe Edgar: Groteszk és arabeszk. Ford. Babits Mihály. Athenaeum. 232 l.
Révész Béla: Mosoly. Novellák. Athenaeum. 191 l.
Tolsztoj: A kozákok. Ford. Bonkáló Sándor. Révai. 376 l.
Turgenev: Tavaszi hullámok. Első szerelem. Ford. Kiss Dezső. Franklin. 275 l.
Zola Emil: A pénz. Ford. Rózsa Géza. Révai. 472 l.

III. Költemények.

Ady Endre: A Sión-hegy alatt. Összeállította: Szabó Lőrinc. Athenaeum. 128 l.
Forrás. Anatologia. Szerk.: Bányai Kornél. Párisi magyar akadémia. 116 l.
Londesz Elek: A mennyei koldusasszony. Athenaeum. 100 l.
Pásztor Árpád: Únt élet rabszolgáinak. Athenaeum. 73 l.

IRODALOMTÖRTÉNETI FÜZETEK

SZERKESZTI ÉS KIADJA:

CSÁSZÁR ELEMÉR

1. HORVÁTH JÁNOS: Herczeg Ferenc. Második kiadás. 28 l. Ára 80 f.
2. CSÁSZÁR ELEMÉR: A magyar hún-mondák kérdésének mai állása. Második kiadás. 32 l. Ára 80 f.
3. GALAMB SÁNDOR: Huszonöt év a magyar társadalmi dráma történetéből (1867—1892). 32 l. Ára 80 f.
4. CSÁSZÁR ELEMÉR: A Zalán futása. 24 l. Ára 80 f.
5. A XX. század magyar irodalma kritikákban. I. sorozat. Regények és elbeszélések. 64 l. Ára 1 P. 60 f.
6. SZABÓ RICHÁRD: Endrődi Sándor. 36 l. Ára 1 P.
7. KÉKY LAJOS: Gárdonyi Géza. 40 l. Ára 1 P. 20 f.
8. CSÁSZÁR ELEMÉR: Arany János. Második kiadás. 23 l. Ára 80 f.
9. GÁLOS REZSŐ: Legrégibb bibliafordításunk. Második. átdolgozott kiadás. 40 l. 80 f.

* A Budapestén megjelent munkáknál a hely, az 1927-ben kiadottaknál az idő, a 8-r-űkeknél az alak megjelölését elhagytuk.

10. HARTMANN JÁNOS: Petőfi-tanulmányok. 52 l. Ára 1 P. 60 f.
11. VOINOVICH GÉZA: Gyulai Pál. 20 l. Ára 80 f.
12. GYÖRGY LAJOS: Az erdélyi magyarság szellemi élete. 80 l. Ára 2 P.
13. TÓTH BÉLA: A Kisfaludy-regék utáinzatai. 24 l. Ára 80 f.
14. CSÁSZÁR ELEMÉR: Arany János képzelete. 30 l. Ára 80 f.
15. WALDAPFEL JÓZSEF: Balassi költeményeinek kronológiája. 44 l. Ára 1 P. 20 f.
16. ANGYAL DÁVID: Kölcsey Ferenc. 36 l. Ára 1 P. 20 f.
17. SZERB ANTAL: A magyar új romantikus dráma. 32 l. Ára 80 f.
18. GÁLOS REZSŐ: A Dunántúl a két Kisfaludy költészetében. 76 l. 2 P.
19. SZINNYEI FERENC: Kisfaludy Károly. 44 l. 1 P. 20 f.
20. ZSIGMOND FERENC: Mikszáth Kálmán. 36 l. 1 P. 20 f.
21. PAPP FERENC: Kemény Zsigmond. 72 l. 1 P. 60 f.
22. ZSIGMOND FERENC: Jósika Miklós. 48 l. 1 P. 20 f.
23. FARKAS GYULA: Az elszakított Felvidék magyarságának szellemi élete. 47 l. 1 P. 20 f.
24. KÉKY LAJOS: Vajda János. 32 l. Ára 1 P.
25. TRENCSENY KÁROLY: Arany János és az eposzi közvagy. 52 l. Ára 1 P. 40 f.
26. PAPP FERENC: Gyulai Pál és Pataki Emilia. 24 l. Ára 80 f.
27. BADICS FERENC: Megoldott problémák Gyöngyösi István életrajzában. 24 l. Ára 80 f.
28. ANGYAL DÁVID: Gróf Széchenyi István. 21 l. Ára 80 f.
29. CSÁSZÁR ELEMÉR: A magyar irodalomtörténet százéves fejlődése. 30 l. Ára 80 f.

A M. T. Akadémia kiadásában, DÉZSI LAJOS r. tag szerkesztésében a jövő év legelején megjelenik a

Régi Magyar Költők Tára VIII. kötete

(XVI. századi magyar költők művei VII. k. 1566—1577).

A kötet terjedelme kb. 25 iv lesz, s bolti ára 15—16 P. A folyó év végéig azonban megrendelhető a M. T. Akadémia könyvkiadóhivatalánál (V. Akadémia-u. 2.)

8 P-ért.

Aki a 10 P-t beküldi, annak a könyvkiadóhivatal a könyvet megjelenése után portómentesen megküldi. Az előre fizetők azonkívül megkaphatják a RMKT. még raktáron lévő példányait féláron:

I. k. (Középkori magyar verseink).....	14 P	helyett	7 P.
VII. k.	6 P	«	3 P.
VII. k. jegyzetei	6 P	«	3 P.
Gyöngyösi J. művei I—II.	28 P	«	14 P.

Pallas rt. nyomdája Budapesten. (Tel. T 205—67). Felelős vezető: Tíringer Károly műszaki igazgató.

Az Irodalomtörténeti Közlemények jelen füzetének ára 5 Pengő.

